PROMETHEVS CHRISTIANVS SEV LIBER MORALIVM.

IN QVO PHILOSOPHIÆ MORALIS FINIS ET SCOPVS APERITVR.

Simulq; media quibus in homine formando in hominem vtitur declarantur: ex antiquorum Philosophorum monumentis deducta.

AVCTORE.

R.P. THOMA COMPTONO CARLETON CANTABRIGIENSI, SOCIETATIS IESV, In Collegio Anglorum Leod. Sacræ Theologiæ Professore.

ANTVERPIÆ.
Apud IACOBVM MEVRSIVM.
M. DC. L II.

FLORENTISSIMÆ,
ORNATISSIMÆQVE
IVVENTVTI,
IN ACADEMIIS

Præsertim, culteribusque Musarum sedibus commoranti.

S.

ADOLESCENTES.

SEcurè & feliciter certatur, inquit, Philosophus, *Vbi virtus est antesignana:* eoque citra periculum quisque tendit, vbi illa vexillum explicat, vtpote quæ sola fortes, sola felices facit, & sub suis signis merentes coronat semper, nobilissimisque honestat, ac decorat triumphis.

Hunc itaque de vitæ morumque informatione & cultu Tractatum vobis potissimùm dicandum censui, vt virtutis (cuius hîc vbique recurrit mentio, laudesque identidem & encomia recensentur) dignitate vtilitateque perspectâ, ad illius vos maturè castra recipiatis, eiusque militiæ nomen dantes, armorum tractationi iam inde à primis annis sub illius discipli-

na assuescatis,& hoc pacto, in leuioribus modò velitationibus, & quasi in vmbrâ, virtute magistrâ, vincere edocti, gloriosissimas, vbi ætas firmior accesserit, victorias & trophæa, in solem educti & puluerem reportetis.

Lubricam ergo hanc ætatem virtutis subsidio firmate; illi habenas mentis, vitæque moderationem permittite, quippe quæ conatus gestaque omnia felicissimo cursu diriget, secundissimoque fortunabit euentu. Nihil nimirum inauspicatum, quod virtutis auspiciis geritur: nec, quem illâ manu ducit, cui, inquam, virtus dextram porrigit, quidquam accidere potest sinistri.

Ad pretiosissimi proinde huius thesauri adeptionem totis viribus incumbite, in quo scilicet vno bona omnia cumulatissimè contenta inueniuntur. Diuitias expetitis? In solâ eas virtute reperietis; inanes quippe facultates illæ ac diuitiæ, quæ animum non ditant, opes nullæ, quæ mentem relinquunt inopem. Imò incredibili possidentem sollicitudine torquent semper & cruciant, ac mille anxietatibus implicant & molestiis, aurique & argenti thesauri non tam nummorum sunt, quàm curarum cumuli; diuitiarum nomine, vel hoc nomine indigni.

Voluptatem quæritis? Hanc vna virtus suppeditat, & diuinam quandam suauitatem ac dulcedinem in sui cultores copiosissimè deri-

uat.

uat. Qui verò vberrimo hoc, puriſſimoque deliciarum fonte relicto, fruſta quædam & fragmenta oblectationum à vanis ac vilibus rebus emendicant, & apicularum inſtar, mellis hinc inde guttulas è mundi floſculis delibant, dum neſciunt, fel ſugunt miſeri, quod ſenſim eorum animos occupat, ingentique tandem perfundit amaritudine. Et licèt foris præ ſe ſubinde lætitiam ferant, intus tamen acutiſſimis vrgentur acerbiſſimi doloris aculeis, corque tot ſpinis transfixum habent, quot vitiis.

Splendor vos nobilitatis oblectat? Sola virtus generoſus eſt animi ſanguis, quæ à plebe & communi ſorte homines ſegregat ac ſecernit & optimos dum reddit, reddit Optimates. Hac verò quiſquis caret, eſto trabeâ ornatus, ſceptroque ac diademate inſignitus incedat, ſub nobilitatis teſſerâ animum gerit plebeium, & ſub ſpecioſâ Regis appellatione latet mancipium.

Tandem, tranquillitatem cupitis? Nullum mari ſerenius fulget ſidus, quàm virtus animæ, vtpote quam benigno ſemper influxu temperat, interniſque procellis & fluctibus, prauis ſcilicet affectibus ac perturbationibus ſedatis, halcyoneos eidem affert dies, redditque iactationis & tempeſtatum ſecuram. Quiſquis denique, virtute aſpirante vela pandit, nauigat in portu. Hæc in præſenti obter; iſt-

hæc enim, & id genus alia, huius decursu tractatûs, qui ad vos totus dirigitur, suis quæque locis pleniùs discussa videbitis. Valete. Leodij in Collegio Anglorum, 21. Nouembris, 1651.

PRÆFA-

PRÆFATIO

Ad Lectorem.

Homo, qua parte ratione præditus est, duas in se complectitur facultates nobiles, intelligendi scilicet vim ac volendi. Harum directrix est Philosophia; vtpote ad mortalium animos præstantissimis quibusque artibus ac disciplinis imbuendum instituta, facemque quodammodo præferendam, ne tenebris obuoluti errent, & cæcorum more in incertum vagentur. Ea quippe est humana imbecillitas mentis, vt in mille se labyrinthos induat, illisque ita implexa hæreat & irretita, vt non nisi Philosophiæ ductu, nobilißimaq; huius scientiæ præsidio emergere, seque inde expedire poßit.

Cùm ergo quæ ad rerum naturalium peruestigationem, institutionemque intellectus pertinent in cursu nuper Philosophico tradiderim, ad voluntatem sermo transferendus, eique suæ etiam præceptiones, atque ad vitam honestè, ac iuxta rectæ rationis præscriptum exigendam (quod alterum Philosophiæ munus est, prioreque haud paulò præstantius) leges proponendæ.

Non sum nescius, id à sapientissimis, omnique literatura genere instructißimis viris non semel susceptum, felicißimeq; perfectum esse. Superuacanea proinde videri poßit vlterior hæc de retractatio, parumque fructuosè impensus labor, qui vel in condendis, vel congerendis huiuscemodi præceptis insumitur. At nullius hac in parte

industriam vituperandam existimo, conatumúe superfluum. Nunquam satis dicitur, quod nunquam satis discitur. *Ars bene viuendi lectio est, quam nimis perfectè callere nemo potest, nimiamúe in eâ peritiam acquirere:* Candor, inquam, morum, *& vitæ integritas gemma est, cuius adipiscendæ expeditam quisquis viam aperiret, is non tam de re literariâ, & Philosophorum subselliis, quàm de toto humano genere optimè meritus iure esset habendus.*

Aliorum ergo conatibus hunc de vita & moribus tractatum adiungam; quem Prometheum Christianum *inscribo: vt enim is olim formasse hominis corpus, haustoque cœlo ac sole igni vitam ei instillare dicebatur, ita hic animum formandum fingendum, suisque quodammodo ducendum lineamentis, ac demum honestæ vitæ principiis præceptisque, veluti quibusdam è cœlo diuinoque sole deriuatis scintillis, ac vitali igne animandum inspirandumque assumpsi.*

Breuitati studeo, pressoque potiùs quàm fuso sermone vti contendo: tum quia strictum dicendi genus vim quandam & robur addere dictis solet (Virtus quippe Vnita fortior *) tum maximè quia nil tædium affert citiùs, quàm prolixitas. Ea siquidem fere est hominum indoles, vt si quid, in iis præsertim quæ ad vitæ morumque informationem pertinent, fusè scriptum concinnatumque videant, ipsâ statim mole terreantur, idque vel aggredi omnino non audeant, vel, si legere incipiant, longitudinis pertæsi desistant, animumque despondeant.*

In Philosophi cuiusdam scriptum incidit aliquando Athenis Diogenes: quod cùm variâ eruditione, monitisque

e ad rectam vitæ institutionem spectantibus refertum è cerneret, populo prælegit. Erectis initio animis astant omnes, quæq; à Philosopho legebantur, pronis aubus excipiebant. At vbi rem in longum protrahi perexerunt, deferbuit paulatim audiendi ardor, voluptaeque in tædium versâ, tantùm non discesserunt. Id cùm nimaduerteret Diogenes, quæ restabant folia manu leiter conuoluens, finemque instare perspiciens, Bono animo, *inquit*, este viri, terram video. *Quo facetè dicto languidas illorum mentes denuo erexit, & hac eos arte detinuit, alioqui dilapsuros.*

Ita enimuero est prolixitas satietatem, satietas nauseam parit. Sed de his satis ne illius, quam hîc arguo, me reum culpæ constituam, dum isthæc fusiùs prosequor, & contra prolixitatem prolixè disputo, domuiq; non magnæ amplam paro porticum.

ORDO ET SERIES DISPVTATIONVM, ET CAPITVM.

DISPV-

DISPVTATIO QVARTA.

DISPVTATIO QVINTA.

DISPVTATIO SEXTA.

DISPV-

DISPVTATIO SEPTIMA.

DISPVTATIO OCTAVA.

DISPVTATIO NONA.

Natio-

Leges

DISPV-

F I N I S.

SEN-

SENTENTIÆ, QVÆ IN HOC TRACTATV SPARSÆ REPERIVNTVR,

n gratiam studiosi lectoris in vnum collectæ, & ordine alphabetico digestæ.

A.

Concor-

:cordiâ res paruæ crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur.d.15.l.1.n.2.

:scientia mille testes.d.13.c.1.n.6.

:suetudo, altera natura.d.15.c.4.n.7.

poris oblectamenta morbos animi non sanant.d.16.
.3.n.3.

ruptio optimi pessima.d.8.c.3.n.4.

D.

DEus bonum virum in deliciis non habet.d.2.cap.2.num.7.

ignoratio pestis est Reipublicæ.d.11.c.1.n.7.

parentibus & magistris par rependi gratia non potest.d.15.c.7.n.6.

s est, quo maius, aut melius cogitari nihil potest.d.2.c.2.n.2.

& natura nihil faciunt frustra.d.11.c.3.n.4.

s est circulus cuius centrum vbique est circumferentia nusquam.d.15.c.1.n.4. & d.18.c.3.n.4.

mundi oculus.d.11.c.1.n.3.

sol solis.d.11.c.1.n.4.

laneos habent pedes.d.14.c.4.n.3.

lema non sanat dolorem capitis, nec annulus pretiosus reduuiam.d.16.c.3.n.5.

culter rescinduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt.
4.c.3.n.1.

cilia quæ pulchra.d.9.n.2.

:ile est simul amare & sapere.d.16.c.2.n.5.

plina adolescentia, vitæ viaticum.d.4.c.2.n.3.

viuere, disce mori.d.17.c.3.n.4.

vixit, qui bene vixit.d.17.c.3.n.2.

tuna vitrea est, dum splendet, frangitur. disp.3 c.1. num.10.

tuna multis dat nimis, nulli satis. disputat.7. cap.1. num.8.

tißimum neceßitas, sapientißimum tempus, maximum cor hominis. d.10.c.2.n.3.

G.

GAudia inter, & gaudia, discernendum. disput.16.c. 3.num.1.

titudo generosus animæ sanguis, & nobilißimæ indolis indicium. d.15.c.7.n.4.

tum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. d.15.c.7.n.4.

H.

HAbent & mores colores suos, habent & odores. d. 4.c.2.n.5.

ıd facilè quisquam gratuitò bonus est. disp.11.c.1. num.6.

ıines permulti, viri perpauci. disputat. 16.cap.1.numer.2.

no herba solstitialis. d.4.c.1.n.5.

no est mancipium mortis hospes loci, viator transiens acervus niuis disp. vlt.c.vnic.n.1.

no arbor inuersa. d.5.c.3 n.7.

no homini lupus. d.3.c.1.n.2.

no est imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago Trutina calamitatis. d.17.c.2.n.5.

nor alit artes. d.9.n.2.

M.

Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat.d.11.c.1.n.4.

Magna corporis cura, magna virtutis incuria. d.8.c.2. num.5.

Magna ars est animorum tractatio. disputat.4. cap.3. num.8.

Mala pertinaciùs hærent.d.4 c.2.n.6.

Malorum initia extinguenda.d.4.c.3 n.2.

Malus, etiamsi regnet, seruus est. disputat.5.cap.2.numer 2.

Malè parta, malè dilabuntur.d.16.c.1.n.8.

Mane serenum vesper sæpe excipit procellosus. d.7.c.3. num.6.

Marcet sine aduersario virtus.d.2.c.2.n.7.

Maximum imperium est imperare sibi. disputat.5.c.2. num.9.

Mel absinthio miscendum.d.4.c.3.n.9.

Mens regnum bona possidet. d.5 c.2.n.5.

Mens vitiis infecta, virtutis tincturam vix recipit. d.4. c.2.n.8.

Mens, & consilium & ratio in senibus est. disp.4.cap.4. num.9.

Mora morbus periculosissimus. disputat. 17. cap.4.numer.8.

Mortale est omne mortalium bonum. disputat.7.cap.3. num.8.

Mortis memoria, mentis myrrha.d 17.c.1.n.2.

Mortem nulla diligentia euitat, nulla fœlicitas domat, nulla potentia vincit.d.17.c.2.n.12.

hil in terris magnum præter hominem, nihil in homine magnum præter mentem. d.5. c.3. n.11.

hil firmum, quod in populi voluntate fundatur. d.9. c.1. n.7.

hil amittit, qui virtutem retinet. disputat.10. cap.1. num.4.

lle in causa est, non posse prætenditur. disputat. d.13. c. 1. num 5.

n est admirationi vna arbor, vbi in eandem altitudinem tota sylua surrexit. d.12 c.2. n.3.

n ex quolibet ligno fit Mercurius. disputat.13. cap.4. num.3.

n faciunt bonos, vel malos mores, nisi boni vel mali amores. d.15 c.4. n.7.

n annorum, sed animorum canities laudanda. d.4. c. 2. num.8.

—Non sic inflectere sensus,
ımanos edicta valent, vt vita regentis. *d.5. c.1. num.2.*

n qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. d.7. c.3. n. 8.

n est tuum fortuna quod fecit tuum. disput.10. c.1. num 3.

strum viuere à vita transire est. d.17. c.1. n.9.

sce tempus. d.17. c.4. n.5.

sce teipsum. d.18.

llus nascitur artifex. d.1. c.3. n.2.

llum hîc mel non felle mixtum. d.8. c.3. n.7.

llum fortius vinculum, quàm pietatis. disputat.15. c. 1. num.3.

Nulla inter malos amicitia.d.15.c.1 n.10.

Nulla harmonia curatur animus sibi dissonus. d.16.c.3.num.7.

Nulla pulchrior virtutum imago quàm cui vmbras adiicit mortis meditatio.d 17.c.1.n 9.

Nullum sidus serenius fulget mari, quàm virtus anima. In epist. dedicat:

Nunquam satis dicitur, quod nunquam satis discitur. In Præfat. ad lectorem.

Nunquam antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.*d.8.c.4.n.5.*

O.

OMne verbum prius ad lineam bis veniat, quàm semel ad linguam.d.2.c.2.n.2.

Omni ætate est discendum. d.4.c.4.n.1.

Omnis mutatio est quædam mortis imitatio. d.10.c.3. num.4.

Omnis malus est ignorans.d 16.c.2.n.5.

Omnino calamitosa res est homo. d.18.c.2.n.8.

Opes corporeæ mentem relinquunt inopem. disp.10.c.1. num.9.

Opes sapienti seruiunt, stulto imperant.disputat.7.cap.1. num.12.

Opinionem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere sed sequi debeant d.1 c.1.n.11.

Opposita iuxta se posita magis elucescunt. d.10.

Optimis quibusque capiuntur generosæ mentes. d.4.c.3. num.9.

Optimum non nasci, proximum, quamprimum mori.d. 8.c.2.n.11.

Opus

Pun-

auaritiæ deditus, aureum mancipium. disput. 7. cap.
.num. 3.
sol quidam terrestris. d. 5. c. 2. n. 7.
sui priùs esse quisque debet, quàm aliorum. d. 5. c. 1.
ium. 1.
velit honesta, nemo non eadem volet. disp. 5. cap. 1.
ium. 2.
im vbi præterieris, eam denuo ne quærito. d. 8. cap. 3.
ium. 4.

S.

apiens dominabitur astris. d. 13. c. 4. n. 7.
Sæpe fit, vt qui diu vixit, parum vixerit. disp. 17. c. 4.
ium. 6.
niùs irritent animos demissa per aures,
àm quæ sunt oculis subiecta fidelibus. *d. 9. c. 2.*
ium. 1.
e nimis vita est crastina. d. 17. c. 4.
e est parsimonia in fundo. d. 17. c. 4. n. 3.
) sapiunt Phryges. d. 7. c. 3. n. 6.
centis oculis te circumspicito. disputat. 18. cap. 1. nu-
mer. 2.
gulos dies, singulas vitas puta. disputat. 4. cap. 1. nu-
mer. 3.
e mens senescens iuuenescit. d. 10. c. 1. n. 2.
viuunt, qui vacant sapientiæ. disputat. 16. cap. 2.
ium. 12.
us virtutis laus est immortalis. d. 9. c. 1. n. 10.
is probus sapiens. d. 16. c. 2.
& Rex *simulachra* Dei. *d. 5. c. 2. n. 6.*
s spem excitat: Ambitio ambitionem. d. 10. c. 2. n. 5.

Securè,

Securè, & feliciter certatur, vbi virtus est antesignana. In epist.dedic.

Stabilimentum Reipublicæ, animorum coniunctio. d.15. c.1.n.3.

T.

TAcere quisquis nescit, hic nescit loqui. disp.2.cap.2. num 3.

Tantum quis vixit, quantùm bene vixit. disputat.17.c. 4.num 6.

Tecum habita d 18.c.1.n 4.

Tela pietate tincta acutiora. d.15.c 2.n.17.

Terribilium omnium terribilissimum est mors. d.8.c.4. num.9.

Tum demum beatæ erunt Respublicæ quando aut Philosophi regnant, aut reges philosophantur. d.5.cap.1. num.1.

Tuo te pede metire. d.18.c 2.n.2.

V.

VArium & volatile quiddam, gloria. disput.9.c.1. num.9.

Vbi thesaurus ibi cor. d.16.c.1.n.8.

Vera felicitas est felicitate dignum videri. disp.9. cap.1. num.10.

Veritas odium parit. d 7 c.3.n.6.

Veritas vna: via errandi infinita. d.6.c.2.n.3.

Verbum sapienti sat est. d.3.c 2 n.5.

Virtutem cole dum viuis, famam inuenies in sepulchro. d.9.c.1.n.11.

Virtus est diffusiua sui. d.9.c.3 n.4.

Virtus est dispositio perfecti ad optimum. d.10.c.3.n.4.

Virtus

irtus inuentu difficilis: vitia etiam sine magistro discuntur.d.4.c.2.n 2.

rtutis vberrimum alimentum, honos. disputat.13.c.3. num.6.

irtus,quantùm à gratitudine deficit, tantùm deficit à seipsa d.15.c.7.n.5.

rtus vnita fortior.In Præfat.ad lectorem.

rum non vires, sed virtus facit. disputatio. 16. cap.1.

ro probo quiuis dies festus est. disputat.17. cap.3. numer.3.

tium sibi semper simile. disputatio. 3. cap. 2. numer.14.

tam delige optimam, dulcem eam consuetudo efficiet. d.17.c.4.n.9.

ta vita mortalis spes est vitæ immortalis.d. vltima C. vnic n.5.

uere imprudenter,intemperanter,impiè non tam viuere est, quàm sensim mori. disputat. 3. cap. 2. numer.13.

ıe memor quàm ſis breuis æui. *disputat. 17. cap. 1.*

iere qui discit, discit mori. disputat. 17. cap.3. numer.4.

uptas, mel Colchicum. disputatio. 10. cap. 2. numer.5.

uptas Sireni similis d 3.c.1.n.4.

uptas, tinea virtutis d 8.c 2 n.5.

uptatis rosa, nunquam sine spina nascitur.disp.8.c.3. num.7.

Voluptas,

Voluptas, Sodoma pomis similis. disputat.8.cap.2. numer.2.

Vna hora hilaris insania, longam parit tristitiam. d.8. c.3.num.8.

Vnica custodia pietas.d.15.c.2.n.17.

Vnius temporis honesta est auaritia d.17.c.4.n.4.

Vt sol annorum,ita Rex animorum est arbiter. d.5.c.2. num.8.

FINIS.

PROMETHEVS
:HRISTIANVS
SEV
LIBER MORALIVM.
DISPVTATIO PRIMA.

æmittuntur quædam circa notionem Philosophiæ Moralis.

REctus de quacunque arte & ſcientia diſputandi modus poſtulat, vt quædam ad illius naturam ac proprietates inueſtigandas ſpectantia præmittantur, idque viros quoſque doctiſſimos, in Philoſophis præſertim diſciplinis traden- paſſim obſeruare animaduerto. Vt ergo mori huic hiloſophicis inducto morem geram, pauca de illius, m hîc tractandam ſuſcepi, artis præſtantiâ, eiuſque ,ac procedendi ratione, in ipſo Tractatûs initio exam, vt horum diſquiſitione ars ipſa meliùs innoat.

CAPVT PRIMVM.

loralis Philoſophiæ natura, & dignitas declaratur.

I. *Quid ſit Philoſophia.*

HILOSOPHIA generatim ſumpta, vt eam ſapieniſſimi quique antiquorum definiunt, *eſt humanæ diuinarumque rerum cognitio*: quæ ijs, res præſtans

 adeò

adeò planeque diuina, & humano generi vtilis semper ac necessaria est visa; vt tum demum spirare homines censerentur, cùm auram primò Philosophicam ducerent. Nullum proinde excellentius donum mortalibus datum existimabant, nihil ad excolendam mentem, cælestibusque imbuendam disciplinis accomodatius. Eam itaque, non vt in terrâ natam, sed vt de cœlo lapsam amplectebantur, quoque sapientiâ quis magis præstabat, eo illam & in se perficere magis, & aliorum mentibus tanquam diuinum quiddam inserere contendebat.

II. *Triplex Philosophia partitio. Philosophia Rationalis.*

Est verò Philosophia celebri illâ partitione triplex, *Rationalis*, *Naturalis*, & *Moralis*. *Rationalis* disserendi subtilitatem, modumque acutè & ingeniosè concludendi, nodosque artificiosos nectendi viam præscribit, & intellectum omni apparatu Dialectico instruit, fallacium item & captiosarum argumentationum seu sophismatum fucum ac fraudem aperit; &, vt verbo dicam, docet vera dicendi, fallendi artem dedocet.

III. *Philosophia Naturalis.*

Naturalis in Naturæ in contemplatione defixa, Mundi inter se partium symmetriam & ordinem, Elementorum dispositionem ac situm, Corporum cælestium cum sublunaribus consensionem, rerum denique omnium ad constitutionem & fabricam Vniuersi, conspirationem ac veluti contentum perpendit.

IV. *Philosophia Moralis.*

Moralis denique in animo componendo, vitâque iuxta rationis præscriptum instituendâ versatur. Priores ergo duæ ad virtutem intellectricem, tertia ad voluntatem pertinet: illæ rectè intelligendi, hæc bene viuendi præcepta tradit: mentem illæ hæc mores dirigit: illæ doctos hæc probos facit. Meritò proinde sibi hæc primas vendicat, aliasque duas Philosophiæ partes, vt vtilitate, ita dignitate & præstantiâ multis gradibus antecellit.

V. *Moralis.*

Est ergo *Moralis* Philosopia magistra morum, ac vitæ cultrix, vtpote quam ad omnem honestatem, virtutisque

que exercitationem informat. Est regula, ad quam ex-orare sua omnia quisque debet vt rectè procedant. Est imæ oculus, cui nimirum quid homine dignum sit, id amplectendum, quid fugiendum, indicat. Est me-cina mentis, quam scilicet ægram subinde, morbis-e variis affectam & afflictam reficit ac recreat, & in-linatis affectibus ac perturbationibus sedatis, æstu-e animi depulso, aureæ demum mediocritati resti-t. Est Thesei filum, cuius ductu via ad innumera vi-rum monstra intra abditos animi recessus, ac veluti yrinthos latitantia, extinguenda recluditur. Est Am-onis lyra quæ non saxa & lapides in ciuitatis aut mu-tructuram, sed homines dulci harmoniâ delinitos andem vitæ societatem perducit: quæ, inquam, cor-axis duriora, mentesque efferatas maximè ac barba-arbitratu suo fingit, & à brutorum moribus transla-in humanam sensim formam ac speciem, mirâ meta-phosi transmutat. Est viæ dux, quæ virtutis semi-tot difficultatibus interclusam, tot interceptam an-tibus, tot spinis ac vepribus coopertam aperit, per-eam incedentes, ad optatum finem sine errandi pe-lo deducit. Est denique portus, quo variis animi ibus iactati, se tanquam ad asylum recipiunt, ibique t in tranquillâ statione conquiescunt, ac laboriosâ gatione perfuncti, honestissimo otio perfruuntur.

Philosophia est vitæ cultrix.

Medicina mentis.

Amphionis Lyra.

Portus tranquillissimus.

CAPVT SECVNDVM.

Philosophiæ Moralis dignitas vlterius ostenditur.

I. Philosophia itaque Moralis hominem omnibus ani-i ornamentis ditat, mentemque in qua sedem fixit, ue nidum, vt ita dicam, effecit, cunctis fragrantis-um virtutum odoribus, omnique deliciarum ge-erfundit: Phænici, celeberrimæ illi Arabiæ aui bsimilis. quæ, vt ait ille.

Philosophia Moralis Phœnici similis.

Meta-morph. 15. ——— *Thuris lachrymis, & succo viuit amomi,*
Et simul ac casias, & nardi lenis aristas,
Quassaque cùm fuluâ substrauit cinnama myrrhâ,
Se superimponit, finitque in odoribus æuum.

II. *Menti robur addit.* Cunctis etiam vitæ præsidiis sui, cultorem in omnem fortunam instruit ac munit, vt nec secundis elatus rebus euanescat, nec aduersis fractus succumbat, sed occurrentibus, vt fit, vitæ incommodis & calamitatibus pressus non oppressus, erectâ semper ceruice, inuictoque animo in mediis ærumnis persistat, ipsamque etiam vitam & sanguinem, si res ita postulet, pro virtute, pro æquitate, pro patriâ profundat, & mori queat, vinci nequeat.

III. Ita ergo hominem diuinis suis præceptionibus firmat Philosophia, eas ei vires, id robur indit, vt non vitia tantùm, omnemque turpitudinem declinet, sed ad sublimia etiam virtutum opera, resque maximè heroicas assurgat: vt, inquam, ardua quæque magno excelsoque animo suscipiat, susceptaque fortitudine summâ & constantiâ exequatur. Hac nobilissimæ huius scientiæ præstantiâ captus Socrates, aliis omnibus relictis, ad vnius Ethices studium se totum contulit, in eâque addiscendâ, operam suam omnem summâ animi contentione, incredibilique assiduitate posuit. Quo facto quid aliud testatus est vir ille sapientissimus, quàm eam, disciplinam esse disciplinarum, gemmam artium, & inter facultates omnes ac scientias, quæ naturæ acquiri viribus possunt, primam.

Socratis de Philosophia morali iudiciũ.

Ethices encomia. Hæc totius Antiquitatis vox est, vbi doctissimi quique in hac arte exornandâ toti sunt, eiusque dignitate & excellentiâ prædicandâ. Illam *vitam animæ, legem vitæ, latricem legum, ciuitatum conditricem & parentem, Rerum denique publicarum robur, ac firmamentum appellant,* quâ ereptâ, hominum societatem communemque viuendi rationem eâdem operâ ereptum nobis iri existimabant. *O vita Philosophia Dux* (inquit Romanus Orator,

ator, *virtutum indagatrix, expultrix vitiorum, quid, modò nos; sed omnino hominum vita sine te esse potuisset?* ne Philosophos veluti quædam clarissima temporum rum sidera, orbem fulgentissimis sapientiæ radiis illustrantia omnes intuebantur, cunctosque tanta illorum ceperat veneratio, vt eorum dicta, non tanquam hominum effata, sed vt data de cœlo responsa, certissique oracula amplecterentur.

V. *Honor Philosophis habitus.* Nihil verò ad nobilissimæ huius scientiæ commendationem illustrius, quàm summus vbique gentium ios iis habitus, qui in ea præ cæteris excellebant. metrio Phalereo præstantissimo illorum temporum losopho, quòd Atheniensem vrbem summâ integritate & prudentiâ annis aliquot administrasset, omque saluberrimis monitis ac præceptis ad virtutem tuisset, tot ex ære statuas erexerunt Athenienses, t sunt in anno dies: vt nimirum significarent, illum atis solem esse, annumque multo fertiliorem felicemque conficere, atque vberiores excellentioresfructus interiùs in eorum animis producere, quàm orporibus producat exteriùs.

Demetrius Phaleraus.

IV. *Pompeius fasces submisit Posidonio.* ud etiam in hoc genere eximium, quod Magnus Pompeius Consul, cùm Posidonij (erat is singulapientiæ vir, ac Philosophiæ laude suo tempore errimus) domum esset ingressurus, lictoribus, ne re fores virgâ percuterent, interdixit, fascesque ris causâ submisit: sicque cui se orbis, ob sumillud in vrbem & orbem imperium submiserat, :, & in se orbem submisit Philosopho.

VII. *Duo in maxima felicitate ponebat Sylla.* ndem (vt exemplis, quæ innumera afferri posmodum faciam) Sylla victoriis ac belli gloriâ, re- e gestis, siquis alius, Româ triumphante, clarus, solebat, duo se in maximâ felicitate ponere, pri- quòd necessitudinem cum Metello Pio, Philo- e studio morumque integritate, illâ tempestate, , quique hoc nomine in omnium ore & oculis

versabatur, contraxisset: secundum, quòd Athenas (vrbem tot Philosophorum sedem, altricem, parentem) bello captas non euertisset, nec militum furori permisisset. Quo facto testatum omnibus reliquit, Athenas non vi & armis, sed Philosophiæ commendatione stetisse, nec tam suis munimentis quàm Philosophorum monumentis tutas fuisse: denique mortuos Philosophos plus ad eius vrbis securitatem incolumitatemque contulisse, quàm viuos milites, quantumuis numero ac robore præstantes. Quo quid ad præstantissimæ, qua de agimus, disciplinæ laudem augustius dici aut cogitari potest?

Athenæ Philosophis mortuis quàm viuis militibus tutiores.

CAPVT TERTIVM.

De Philosophiæ Moralis origine.

I. *Omnibus innascuntur quædā Ethices principia.*

VT aliarum omnium artium & scientiarum, ita & *Ethices* quædam, etiam natis nobis innascuntur principia, omnium nimirum animis, non alterius quàm ipsius naturæ manu & calamo inscripta, vel vt diuinitatis, infinitæque illius sapientiæ scintillæ quædam ab ipso naturæ auctore cunctorum mentibus infusæ. *Virtutem*, verbi causâ, *amplectendam esse*, veritas tam aperta est tamque perspicua, vt ipso statim naturæ lumine innotescat, nec quisquam mentis compos potest eam omnino non percipere, sed quantumuis occludere mentis oculos, animumque in contrarium obfirmare conatur, vltro tamen ei hæc se hæc veritas ingerit, & vel nolenti illucescit. *Placet suapte naturâ*, inquit Romanus Philosophus, *adeoq́; gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis probare meliora*. *Vitium etiam fugiendum esse*, vel ipso rationis ductu constat, cui proinde Principio refragari quisquis contenderit, id reclamante naturâ fecerit, nec vllâ arte aut industriâ efficiet, vt istud ei oraculum identidem non recurrat. neque huius lumen veritatis, vt velit, vnquam extinguet.

lib. 4. de beneficijs c. 17.

Nos

Nos verò in præsenti, non hanc insitam à naturâ, nibusque congenitam *Philosophiam*, quam *natura-* vocant, inquirimus; sed artem illam ac disciplinam, rariis constantem regulis & præceptis: ad virtutis ptionem, vitamq; iuxta rectæ rationis præscriptum gendam à sapientibus viris traditam, quæ non natu- luce, sed labore & industriâ diuturnoque vsu & ex- itatione acquiritur. Quo sensu, sicut *Nemo nascitur fex*, ita nec Philosophus. II. *Sicut Nemo nascitur artifex, ita nec Philosophus.*

Ad moralis ergo Philosophiæ originem, nobilissimæ- huius scientiæ primordia quod attinet, Ægyptios sque ijs antiquiores vt omittam, quorum traditæ de re præceptiones iniuriâ temporum intercide- t, eam in lucem edidit Græcia, politioris omnis li- turæ, bonarumque artium fœcunda parens, vbi illi em, *Sapientum* nomine insigniti, (quos singulæ fere nariæ Græciæ ciuitates singulos protulere) prima fundamenta posuerunt, ac veluti septemplici chor- uauem hanc, mundoque salutatem musicam inue- nt Hos sequuti, quos disciplinarum propè om- n inuentrices Athenæ magno numero aluerunt, dem variis erectis gymnasijs (vbi auditores suos c inprimis artem docebant) mirè illustrarunt, scri- que præterea commentariis, plurima longè vtilissi- præcepta posteris reliquerunt. III. *Ex Græcia originem ducit Philosophia: Septem Sapientes:* Thales, Solon, Periander, Cleabulus, Chilon, Bias, Pittacus.

Hîc itaque summus vigebat philosophandi ardor, & lures partiti sectas. Platonem Academici, Peripa- ci Aristotelem, Zenonem Stoici, Cynici Antisthe- , alii alios sequebantur, omnes sequebantur virtu- : sequebantur, inquam, omnes, non assequeban- ; in plerisque enim cum maximo Philosophandi lio, maxima cernebatur agendi licentia, & vita di- decolor, dumque omnia virtutem adipiscendi, præ- a callerent, aliosq; ad integritatem morum, vitamq; nine dignam reducere niterentur, ipsi nihilo secius s manebant implicati: Æthiopum instar, qui, cùm IV. *Philosophorum vita eorum dictis decolor.*

 primi

Erant instar Æthiopum.

primi videant ſolem orientem, colorem tamen retinent noctis. Fortiter loquebantur, molliter viuebant, quodque verbis dicebant, moribus contradicebant; ſicque dum à præfixâ ſibi honeſtate deflecterent, & à Virtutis ſemitâ, quam aliis præſcripſerant, deuiarent ipſi, in Auditorum animis quod alterâ ædificabant manu, alterâ diruebant.'

Peculiaris Lacedæmoniorum conſuetudo.

Ad momentum ergo ac robur iis addendum, quæ operis huius decurſu ex primis hiſce Philoſophiæ ſectatoribus proferentur, alios, eoſque haud paulò priſcis excellentiores Philoſophos producam, ſanctiſſimos ſcilicet Eccleſiæ Patres, Auguſtinum, Hieronymum, Chryſoſtomum, ac reliquos, quorum dictis, dicta Antiquorum firmabo; quæ tum demum digna cenſebuntur quæ ab omnibus admittantur, cùm talium iis virorum auctoritas acceſſerit. Lacedæmonios hac in parte imitatus, apud quos cùm quiſpiam, præſtanti quidem ingenio, vitæ tamen non vſque adeò probatæ, præclarum aliquod ac ſalutare Reipublicæ dictum protuliſſet, alium ſpectatis moribus virum idipſum denuo proloqui iubebant, ſicque illud amplectebantur. Hos inquam Philoſophos adducam, qui nimirum, non dictis magis quàm factis voce quà vita rectè viuendi præcepta tradebant: faciendoque potiùs quàm loquendo omnes ad virtutis exercitationem hortabantur.

DISPVTATIO SECVNDA.

Quis Moralis Philoſophiæ ſit ſcopus.

NOnnulla hac de re dicta obiter ſunt ſuprà, nunc plenius eſt diſcutienda, quemq; noſtra hæc ſcientia ſibi ſcopum præfigat, inquirendum. Prius tamen de aliis artibus, ad quid ſcilicet ſingulæ ordinentur, quædam præmittemus.

CAPVT.

CAPVT PRIMVM.

Singularum Artium liberalium fines cursim declarantur.

Rtes liberales vt plurimum numerantur septem: .quarum vnaquæque suum sibi peculiare munus tur, omnes ordinantur ad hominem, eiusque vti- i alicui deseruiunt. Sunt verò, *Grammatica, Diale-* , R*hetorica, Musica, Arithmetica,* Geometria, *Astro-* . Ad quas memoriâ meliùs retinendas, hos versus, juibus prima cuiusque artis Syllaba continetur, posuerunt curiosi harum rerum inquisitores: I. *Septem Artes liberales.*

n: *loquitur,* Dia: *vera docet,* Rhe: *Verba colorat,* *canit*, Ar: *numerat*, Geo: *ponderat*, Ast: *colit* *lra*.

ammatica ergo sermonis proprietatem, corre- ique loquendi modum spectat, & vt mentem homo, internosque animi sensus aliis congruè ienienterque exponat. Est itaque prima linguæ eratrix. quam perficit Rhetorica, quæ non loqui im, sed ornatè appositeque ad persuadendum lo- docet, ac mentem variis Eloquentiæ præceptis ut, omnique sermonis apparatu orationem illu- quæ inquam mirâ dicendi suauitate & copiâ, di- que facundiæ vi, captos auditorum animos, in em partem suo arbitratu flectit, ac veluti catenis ısdam constrictos tenet. II. *Grammaticæ munus.* *Munus Rhetoricæ.*

ialectica sermonem internum dirigit, hominemque ı loquentem, subtiliterque de variis discurren- ıuat, viamque, veritatem in re quauis inuestigandi, thodum præscribit. Hinc *veritatis indagatricem,* *ntiarum clauem,* eam appellarunt antiqui, cuius III. *Dialectica sermonem internum dirigit.*

 nimi-

nimirum operâ scientiæ reliquæ in rerum difficillimarum disquisitione vtuntur, eiusque ductu abstrusissima quæque, maximeque recondita euoluunt. *Dialectica,* inquit S. Augustinus l. 2. de Ordine, c. 13. *docet docere, docet discere: scit scire, sola scientes facere, non solùm vult, sed etiam potest.*

IV. *Musicæ obiectum sonus artificiosus.*

Musica, Artium Syren, concentum artificiosum spectat, & numeros sonoros. Ex vocum neruorumque inter se contemperatorum dispari varietate oritur, dum toni acuti grauibus permisti, concorde quâdam discordiâ sibi consonant, & suauem faciunt harmoniam. Homini, non ad delicias tantùm datur, aurésque permulcendas, sed ad molestiarum, quæ frequentes accidunt, leuamen aliquod, atque ad labores suscipiendos incitamentum. Mentes quippe languidas, inertiâque torpentes, ac veluti sopitas excitat, & ad quiduis audendum viuaciores vegetioresque efficit.

V. *Getæ cur legationes cùm citharis obibant.*

Feroces etiam animorum impetus cohibet ac frænat, seque blandè in audientes insinuans, ad lenitatem eos & mansuetudinem disponit. Hinc Getæ legationes, de pace præsertim & concordia, cum citharis obibant, vt eos ad quos mittebantur, illo neruorum concentu delinitos, pronos sibi ac faciles redderent, & in suam pellicerent sententiam. Imò bruta ipsa animantia oblectari musicâ compertum est, eâque auditâ mansuescere interdum, omnemque feritatem deponere.

VI. *Feræ Musicâ mansuescunt.*

Hinc Poëtarum commentis occasio data: qui non feras tantùm, sed arbores etiam & saxa, ac res quasque inanimatas Orphei voce & citharâ captas, & viuentis plectrum sequutas fingunt, & perempti funus lachrymis esse prosequutas. Vnde & lusciniæ in demortui sepulchro sæpe consedisse ferebantur, suauissimaque vocis inflexione, eius veluti exequias celebrasse, defunctique cineribus pensum quoddam ac tributum persoluisse. Quò fortassis alludebat Poëta, dum de eo iam extincto, sic caneret.

Te

Te mœsta volucres, Orpheu, te turba ferarum, *Metam.* 11
Te rigidi silices, toties tua fila sequuta
Fleuerunt sylua: positis te frondibus arbos
Tonsa comas, luxit: lachrymis quoque flumina dicunt
Increuisse suis.

Arithmetica à numerando dicta: hæc pares numeros gens imparibus, & æquales inæqualibus conferens, undem proportiones & conuenientias perpendit, ue addendo, detrahendo, multiplicando, diuiden- ad suos omnia calculos reuocat, suisque subiicit ra- ibus, non modicum aliis artibus adiumentum, qua- plerisque non vtilis tantùm est, sed etiam neces- a. VII. *Arithmetica spectat numeros.*

Geometria, pars Matheseos præcipua, reliquas inter es quandam præsefert speciem grauitatis, vtpote quæ pondere præcedit, numero, & mensurâ. Tota in portionibus, rerumque dimensionibus versatur. ne formarum & figurarum genus contemplatur, ærica, plana, triangula, quadrangula, & mutat qua ta rotundis. *Quadraturam* tamen *Circuli*, in cuius estigatione tantum laboris & industriæ posuit, tot os, imò tot sæcula impendit, vereor vt inuenerit. VIII. *Geometria in pondere praecedit, numero & mensura.*

Astrologia, seu, *Astronomia*, (de vtraque enim hîc lo- mur promiscuè) altiùs volat, terrâque *Geometria* re- â, inter sidera moratur, sphærarumque cælestium moniam, magnitudinem, situm stellarum nume- n, pulchritudinem, influxum considerat: imò aqui- s oculis in ipso etiam sole obtutum figit. Con- dem prætereà astrorum discordiam, varios planeta- n aspectus, occursus eorundem, & recursus perpen- Totam denique illam Machinam, cuius compara- ne tellus punctum tantùm est exiguum, euoluit. IX. *Astronomia moratur inter sidera.*

Astrologi ergo varios cœlorum motus, errores pla- arum, solis ac lunæ labores, diei item & noctis, æsta- & hyemis, lucis ac tenebrarum vicissitudinem certò noscunt: in aëris mutationibus, ventis, pluuiâ, se- renitate X.

renitate, tempeſtatibus, & iſtiusmodi aliis prædicendis, falluntur ſæpe & fallunt. Dum verò liberas hominum actiones ex ſtellis dignoſcere, & nimium ſapere volunt, deſipiunt. In ea enim, quæ voluntatis arbitrio ſubſunt, audaci ſe temeritate ingerere, deque illis ex aſtris diuinare, delirare eſt, cerebrique parum ſani iudicium.

Aſtrologi dum nimium ſapere volunt deſipiunt.

CAPVT SECVNDVM.

Ethicæ cum liberalibus artibus comparatio.

I. *Ethica artes liberales longè ſuperat.*

HÆc artium liberalium ſunt munera: quæ velut lucidiſſimæ ſtellæ hominem radiis ſuis illuſtrant, eiuſque & vtilitati deſeruiunt, & ornamento. Iis verò hac in parte non cedit Moralis Philoſophia, quam proinde vnam cum ſeptem illis hîc conferam, & quo pacto in homine tum iuuando, tum ornando eas omnes vel ſuperet, oſtendam.

II. *Quo pacto Ethica ſit moderatrix linguæ.*

Linguæ ergo, vt dixi, moderatrix eſt *Grammatica*: eiuſdem, idque modo longè præſtantiori moderatrix eſt Ethica. Illa ad artis ſuæ, hæc ad prudentiæ regulas dictionem omnem reuocat, & vt ordinata ſit, loci, temporis, perſonarum circumſtantias perpendendas docet. Ne autem vox vlla erumpat quæ proferentem minùs deceat, aliiſque eſſe poſſit offendiculo, id inprimis cauendum præcipit, ne ſcilicet lingua præcurrat mentem, ſed *vt verbum omne priùs ad linam* (id eſt, maturæ deliberationis trutinam) *bis veniat, quàm ſemel ad linguam.* Quodque Auguſto ad præcipites iræ impetus compeſcendos, grauiſſimaque quæ inde oriri ſolent incommoda vitanda, præceptum dedit Athenodorus, vt quoties irâ ſe corripi ſentiret, nihil antè vel diceret vel faceret, quàm viginti quatuor Alphabeti literas apud ſe tacitus recenſuiſſet, hoc ad omne linguæ vitium declinandum præſcribit *Philoſophia.*

Athenodori regula Auguſto data.

Rheto-

Rhetorica verborum flosculis, omnique sermonis apatu elegantiâque orationem vestit: *Philosophia* ranum momenta, quæ orationis nerui sunt, ac sapienn dicta quasi gemmas quasdam ad illius ornatum, ren denique ad persuadendum aptarum suppellectii subministrat: sine his enim omnis, quantacunque endi copia, loquacitas est, non eloquentia, quippe æ aliud nihil est, quàm *copiosè loquens sapientia*. Has o ita coniungendas semper existimarunt sapientes i, vt sapientiam sine Eloquentia dicendique facultaparum apud alios posse iudicarint. Eloquentiam sine ientiâ nihil, esseque instar pugionis plumbei in theauro gemmisque distincta, imò nocumenti plus àm commodi, sui possessoribus afferre. *Me quidem*, quit Romanus Orator, *diu cogitantem ratio ipsa in hanc issimum sententiam ducit, vt existimem sapientiam sine oquentia parum prodesse, Eloquentiam verò sine sapienplurimum nocuisse, prodesse nunquam.* Nec loqui tanm docet *Philosophia*, sed tacere, quod, vbi res ita polat, oratione quantumuis elegante & polita, longè præstantius. Imo, vt dici solet, *Tacere quisquis nescit, nescit loqui.*

Ethica confertur cum Rhetorica.

In Prolog. Rhetor.

Magna ars est silere in tempore.

IV. *Dialectica*, vt dixi, *est vera dicendi docendique scientia.* icatas argumentationes & sophismata, verborum capinculis subdolè contexta auersatur, & à se, tanquam on suam, sed adulterinam ac supposititiam prolem reiit, atque ementito Dialectici artificii nomine denuda-, veluti larua detracta, risui omnibus & ludibrio exonit. Hoc singulari etiam ratione præstat Ethica, fiosque ac fucatos agendi modos, vbi aliud in mente l, aliud in ore, aliud foris obtenditur, vt huiusmodi iorum, vt ita dicam sophismata, communi hominum cietati & conuictui perniciosa, maximè detestatur, & ihil cauendum magis docet quàm *dissidium pectoris & ngua.*

Dialectica verborum, Ethica morum sophismata auersatur.

V. Odit virus melle tectum; rancorem, inquam, animi, malique

malique alicuius machinationem, officiosis verbis, & mille simulationum inuolucris, ac beneuolentiæ signis occultatum, vt incogitantem circumueniat, & ex tot fictæ amicitiæ indiciis, sui iam securum improuisò opprimat.

Musica lyram aut citharam, *Philosophia* animum temperat, itaque facultates eius omnes & passiones moderatur, vt suauissimâ inter se harmoniâ conueniant, miraque consensione ad virtutis adeptionem conspirent. *Musica* motus animi vehementes sopit potiùs quàm sanat, qui proinde postea maiore vi & impetu reuiuiscunt. *Philosophia* quicquid in mente turbidum est & inordinatum, ita sedat, vt ipsam perturbationum radicem tollat aut minuat, atque animorum morbis certissimam opem ferat.

Musica lyram, Ethica mentem temperat.

Musica curas lenit, vitæque calamitates & molestias suauitate quâdam mitigat, ac veluti melle obducit, ne sentiantur. *Philosophia* nihil de malorum acerbitate minuit, sed mentem præceptis roborat, hominemque omni armorum genere instruit, quibus cataphractus, per medias etiam ærumnas imperterritus graditur, nec vitæ huius incommoda declinat, sed potiùs, sibique occasionem exercendæ virtutis dari exoptat. Hinc voces illæ viris & Philosophis dignæ: *Marcet sine aduersario virtus. Nihil infelicius eo cui nihil vnquam accidit aduersi. Deus bonum virum in delicijs non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.*

VI. *Philosophia omni armorum genere hominem instruit.* *Seneca.*

Arithmetica ad suos omnia numeros & calculos reuocat; *Ethica* ad suos: in eamque tota curam incumbit, vt vita omnis, & quæuis vitæ actio suis procedat numeris absoluta. Hominē proinde vt in se oculos semper defixos habeat, se intus, se foris discutiat, hortatur; secū rationem & computum ineat, siquid desit addat, subducat superflua, seque in omnibus sibi Arithmeticum præstet. Vnam tantùm *Arithmetica* partem homini cauendam docet, *Detractionem.*

VII. *Ethicæ & Arithmeticæ comparatio.*

Geome-

Geometria terram, resque alias oculis subiectas ponderat; ponderat *Philosophia*, &c, si cum virtute, sapientia, cæterisque animi bonis conferantur, nullius esse ponderis demonstrat. Hinc plurimi solo naturæ lumine, ac Philosophiæ vi, diuitias, aliaque vitæ commoda, magnâ animi constantiâ abiecerunt, ne scilicet in virtutis stadio currentibus forent impedimento, mentemque ad summa aspirantem deprimerent. Sic Crates Hiogenis discipulus, nobili apud suos loco natus, summæque opulentiæ, ducenta & amplius, quæ ex vendito patrimonio collegerat, talenta in ciues distribuit, quò ad philosophandum esset expeditior, animoque à curis solutus, liberiùs sese in virtutum palæstrâ exercet.

VIII. *Quomodo Philosophus agat Geometram.*

Singulare Cratis exemplum.

Nec minore laude extollitur Zeno, Cratis huius auditor: qui ob pretiosissimas quas ex Phæniciâ in Pyræum transuehebat merces naufragio amissas, cùm se ad Philosophiæ studium contulisset, tantum inde commodi, tantum voluptatis percepit, vt tristem illum casum, non sinistrum sibi sed prosperum, infortuniumque fortunatissimum duceret. Se proinde hoc facto felicibus calamitosum prædicabat, in hæc sæpe verba prorumpens auditus: *tum bene nauigaui, quando naufragium feci.* Secundis nimirum se tunc vsum ventis existimabat, vt qui illum ex rerum caducarum molestiis mundique scopulis, ad tranquillum Philosophiæ portum transtulissent, curas submersissent.

IX. *Zeno tunc bene nauigauit, quando naufragium fecit.*

Astrologia denique Cœlum stellis, Philosophia animum virtutibus fulgentem considerat, cœlum illo, quod oculis cernimus, haud paulò præstantius, stellisque clarioribus ornatum. Horum ergo astrorum pulchritudinem, varietatem, numerum inquirit *Ethica*, eorumque naturam ac proprietates sedulò peruestigat. Hæc obiter præsenti: de iis enim omnibus, postea redibit sermo.

X. *Astrologia stellas, Ethica virtutes considerat.*

DISPV-

DISPVTATIO TERTIA.

Ethicæ scopus magis in particulari declaratur.

SVperiori Disputatione moralem Philosophiam cum Artibus liberalibus contuli: & quo pacto, eius finis illarum omnium in se fines, idque modo longè præstantiore complectatur, ostendi. nunc eiusdem munus enucleatiùs explicandum, quidque homini beneficij præstet, plenius aperiendum.

CAPVT PRIMVM.

Moralis Philosophia, homines, homines facit.

I. *Iusta Socratis de hominibus querela.* SApientissimus Græcorum Socrates lapicidas intuens quanto labore & artificio saxa polirent, & in statuas formando, hominum in eâ sensim figuram inducerent, mirari se dicebat, homines tanta vti sedulitate & industria, vt lapides hominibus similes reddant, ipsos tamen interim rudes manere, & impolitos, ac lapidum similiores quàm hominum.

II. *Homines bestias hominibus similes reddere conantur, ipsi bestijs euadunt simillimi.* Quod lapicidis vitio vertit Socrates, id hominum plerisque vsuuenire iure queri possumus, qui nimirum omni sæpe operâ nituntur, vt bruta quædam animantia insitam à natura feritatem dedoceant, & vt depositâ ferociâ, hominem mansuetudine referant; ipsi nihilominus in mores brutorum transeunt, iisque se reddunt quàm simillimos. Equos domant, frænumque pati cogunt, effrænes tamen ipsi & indomiti iugum omne excutiunt, & quo eos cunque animi impetus rapit, præcipites feruntur. Aues, vt articulatum sonum, humanasque forment voces, erudiunt: ipsi verò humanum nihil,

sed barbarum semper & belluinum sonant, rixis
ia & contentionibus miscent, seque fœdum sanè
odum probris passim & contumeliis proscindunt
s cicurant, syluescunt ipsi Leones, vrsos, Elephan-
ιomini blandos reddunt ac familiares, ipsi vrso om-
tigride crudeliores euadunt, quamq; brutis exuunt
anitatem induentes, rabie plusquam belluinâ mu-
ese vulnerant, cædunt, mactant, nihilque auidius
n sanguinem humanum sitiunt, & *Homo homini fit*
t.

Homo homini lupus.

III.

æc, inquam, iure queri possumus, homines scili-
se relictis, indigna planè Metamorphosi in bestias
sferri, fœdisque voluptatum illecebris, veluti præ-
is quibusdam, aut Circæo poculo de statu mentis
rbatos, suique oblitos, in scelerum ac turpitudinum
o volutari, & pudore omni abiecto, *luxuriari*, vt
le, *etiam inoperto capite*. Eoque cum iis agitur in fe-
s, quo se autumant feliciores, & in mediis miseriis
os.

IV.

Omne medicina genus parat Philosophia.

is ergo malis vt medeatur Philosophia, hominem-
sibi restituat, varia pharmacorum genera expedit,
ιus, ægris mentibus opis aliquid, & subsidii ferat.
c pulchritudinem virtutis, illinc vitii fœditatem
culos ponit, vt illius honestate, huius turpitudine
϶ectâ, vitio relicto, virtutem quisque amplectatur,
mque se illius adeptioni ac studio addicat. Vt enim
ıte, si quis æquis eam oculis intueatur, nihil amæ-
aut amabilius, nihil ad hominum animos in sui
ιrem pelliciendos accommodatius, ita vitium, suis
loribus exprimatur, res adeò fœda est ac turpis, vt
ιibus odium sui moueat & horrorem. Docet præ-
ı, voluptatem esse blandum malum, & fucata,
n præ se fert, dulcedine, veram amaritudinem, imò
tem occultare, & lætis initiis tristes parere exitus:
demum sireni quàm simillimam, quæ dum blandi-
interficit.

Voluptas sireni similis.

V. *Non eodem cum omnibus modo agit Philosophus.* Varia insuper hominum ingenia, diuersamque eorum indolem perpendit, nec eodem omnes modulo metitur, sed suæ quemque naturæ ac propensioni congruenter moderatur ac regit. Imitatur nimirum hac in re artifices, qui pro materiæ, qua ad opera sua conficienda vtuntur, diuersitate, diuersum in eam inducunt artificium. Quemadmodum ergo illi, ad sua opificia exercenda, æris, ligni, ferri, ceræ, lapidis, aliarumque rerum, ita mentium, in quibus non minor relucet diuersitas, varium temperamentum, ad suum etiam, vt ita dicam, artificium inducendum considerat, opifex haud paulò iis præstantior Philosophus.

VI. *Quomodo cum duro, & perfricta frontis homine agat.* Si itaque in durum ac perfrictæ frontis hominem incidat, obfirmatoque in vitiis animo persistentem, acrioribus eum vrget stimulis, vehementioreque oratione redarguit, vt ab inueterata scelerum consuetudine abducat. Tetram mentis eius faciem ei ante oculos statuit, illumque non hominem, sed monstrum esse hominis ostendit, ac generis humani probrum, quippe cùm eum natura hominem genuisset, ipse se transmutauerit in bestiam. Addit, à communi hominum conuictu & consortio separandum, & quàm longissimè ablegandum esse, ne noxia eos consuetudine inficiat, fœdaque morum corruptela, velut quadam contagione corripiat. Tandem vita ipsa indignum esse pronunciat, *Viuentis in vitijs anima mortua.* vtpote cuius pars melior, anima nimirum, sit mortua, imò cadauerosa, turpitudinum scilicet tabo diffluens, ac vitiorum scatens vermibus.

VII. Hinc Diogenes, cùm quendam ad virtutem, morumque honestatem acriùs cohortaretur, isque responderet, se vitam Philosophicam, id est, à vitiis immunem degere non posse, quid ergo, inquit, viuis? Et alius: *Horatius.* *Viuere si rectè nescis, discede peritis.* Satius nempe ducebant, non omnino, quam non congruè conuenienterque naturæ hominum, rationisque præscripto ac legibus viuere, meritoque expirare debere eum, cuius anima

na dudum animam agebat, imò, vt antè dixi, expi-
rat.

iquem mollioris esse temperamenti deprehendat, VIII.
l quascunque impressiones capiendas facilem, blan- *Quo pacto*
: in eius animum insinuans, variis eum præceptis ac *mollioris*
ritis firmat, suauissimique ex amara radice prouen- *natura ho-*
aliquando fructûs spe atque exspectatione erigit, *minem*
itque ne timore difficultatis ab incepto resiliat, sed *tractet*
omni alacritate ac studio in ea, quam ingressus est, *Philoso-*
atis semita progrediatur. *phus.*

ic idem ille Diogenes, ob morum asperitatem *Cy-* IX.
s & *Canis* dictus, vtpote qui dentes in omnes exa- *Diogenes*
cer, & obuios quosque mordacibus exciperet ver- *cur canis*
vnicam nimirum hanc viam autumans ad eos à vi- *dictus.*
ad quæ toto impetu ferebantur, coërcendos, & ad
estatem impellendos: hic, inquam, cùm adolescen-
m à parentibus, vt ab ipso institueretur, adductum,
sset erubescentem, & mollioris esse naturæ animad-
isset, non seuerè eum & asperè, vt alios, alloque- *Verecun-*
ır, sed blandè compellans, *Confide*, inquit, *Fili, hic* *dia rubor,*
est virtutis color. Sicque omni lenitate cereum il- *virtutis*
animum ad virtutem informabat. *color.*

rrogantem aliquem, elatoque animo nactus, se- X.
ob honores, potentiam, opes, aliaque Fortunæ bo- *Qua ra-*
ttollentem; vana isthæc esse omnia demonstrat, & *tione gerat*
em felicitatem: nempe non à virtute & animi bonis *se Philoso-*
sola felices faciunt, sed aliunde, & ab extraneis ac *phus cum*
ıus rebus emendicatam. Inconstans ergo instabile *arrogante.*
nne esse ostendit, quod tam lubrico ac fragili inni-
fundamento, videlicet Fortunæ, quæ *vitrea est, &* *Quod non*
splendet, frangitur. Solas ergo mentis opes homi- *dedit, For-*
diuitem ac beatum facere docet, has enim solas se- *tuna, non*
quis possidet, vtpote in animo, & extra omnem *eripit.*
ınæ aleam constitutas, *Quod enim non dedit Fortuna,*
ripit. Externa verò nostra non sunt, sed mutuò ab
accepta: quod si suum res quæque reposcat, eodem

cum aue illa loco erimus alienis, quibus se ornauerat, pennis spoliata: de qua Poëta.

——— *Moueat cornicula risum Furtiuis nudata coloribus.*

XI. *Crœsi arrogantiam quo pacto retundat Solon.* Crœsus aliquando auro gemmisq; ornatus, pretiosissimisque indutus vestibus, cùm in sublimi se, ac splendido solio magnificè collocasset, à Solone, petiit an vnquam pulchrius spectaculum vidisset. Solon, vt hominis retunderet vanitatem & superbiam, imò verò, inquit, gallos enim gallinaceos vidi, fasianos, & pauones proprio nitore fulgentes, cùm tu fulgeas alieno. Plura de hac re postea.

XII. Omni ergo hominum generi præstò est *Philosophia*, cunctis monita sua & præcepta aptat & accommodat, ac prout è re cuiusque fuerit, opem iis suam atque operam præbet. Nullus morbus tam periculosus, ad quem depellendum idoneam in promptu medicinam non habeat. Nulla herba tam venenata, cui salutarem ex suo horto aliam non opponat, vimque eius hoc pacto ac virus non elidat. *Herba omni venenata salutarem opponit Philosophia.* Si quis parum consentaneè rationi vitam instituat, sibique degener vitiis ac voluptatibus in brutorum mores transeat, renocat eum paulatim, sibique restituit. Imò quantumuis ita obdurescat, vt sensum etiam omnem boni amittat, & in lapidem abeat, nihilominus format eum denuo in hominem, ac lapicidam agens, pristinam in eum rursus figuram inducit *Faber*, vt ita dicam, *animorum Philosophus.*

XIII. Varia, eaque clarissima in hanc rem proferri possent exempla, quibus Philosophiæ, in homibus omni vitiorum genere coopertis, ad sanam mentem reducendis, diuina vis elucet. *Xenocrates Platonis auditor, & in Academia successor.* Ne verò nimius sim, vnicum producam, idque antiquorum omnium monumentis testatissimum. Xenocrates magni nominis Philosophus, Platonis auditor, summo omnium applausu Academicorum scholæ præerat. Degebat ea tempestate Athenis Polemon quidam, luxuriosus admodum iuuenis, & ob notam

libidinem, ac cœtera vitia ad quæ procliuis est
escentia, tota vrbe decantās. Hic, cùm die quodam
no ingurgitasset propè iam ebrius & coronatus in
ocratis scholam Bacchantis more cum sodalibus ir-
animo Philosophum interturbandi. Xenocrates re
insueta & inopinata nihil commotus, inchoatum
onem (is erat de Temperantia) summa grauitate &
tantia perfecit, imò hac occasione longè acriùs in
mperantiā est inuectus, ac vitium illud iis coloribus
nxit, iuuenemque sibi, apposito veluti speculo, ita
cit, vt Polemo, qui internam animi sui faciem an-
iunquam viderat, horribili illa sui specie perculsus,
longè a schola illa, & Philosophi, vt ita dicam, in-
redierit, quàm accesserat, viuendique rationem
stitutum ita immutauit, vt virtutum omnium ex-
lar breui sit effectus, ac Xenocrati in schola illa re-
la successerit, omnesq; pellexerit in admirationem
Clarissimum Victricis Philosophiæ monumentum.

Polemon in Xenocratis scholam Bacchantis more irruit.

Victrici Philosophia adem in se extruxit Polemon.

CAPVT SECVNDVM.

quutione eiusdem ostenditur, quo pacto Philosophia, hominem reformando, formet in hominem: vbi varij nostri temporis hominum mores notantur

men illud Africæ, imò orbis, Augustinus, inter
lias hominum consuetudines, hanc inprimis mi-
aiebat: si enim, inquit, lingua quis impingat, &
loquendum syllaba & longam contrahat, aut bre-
producat, masculini generis loco vocem statuat
ninā, obliquo vtatur pro recto, & similia, ac con-
rammaticorum regulas peccet, rident statim om-
imque sibilis excipiunt: in moribus tamen ac vita
gunt sæpe homines, & contra rectæ rationis re-
offendunt, & nullus ridet.

I. Obseruatio S. Augustini circa mores hominum.

II. *Lonia corporum hominis, grauia dissimulant.* Ita enimuero res se habet: leuiores hosce linguæ lapsus reprehendunt passim homines, & accuratè corrigi volunt: animi vitia dissimulant. Siquis incongruè loquatur, delicatæ hominum aures non patiuntur, quàm incongruè viuat, nil pensi habent. Si in sermone Vox fortè barbara, aut solæcismus excidat, monstri instar habetur, remque clamant omnino non ferendam: Vitæ solecismi, morum sunt elegantiæ.

III. Iuuenem, exempli causa, videbis fincinnatum, calamistratum, cæsarie discriminatâ, confectoque ex variis odoramentorum generibus puluere conspersâ, voce ac verbis molle nescio quid & effæminatum præ se ferentem, gressu affectato, ac penè ad numeros composito incedentem, quodque intolerabilis ineptiæ, imo dementiæ est, maculas quasdam nigras ad venustatem augendam faciei subinde affigentem, & vt verbo dicam, fronte, oculis, vultu, totoque corporis gestu fæminam mentientem, nec rident homines, sibiuè displicere ostendunt: & si puer quispiam in scholis per inaduertentiam dicat, HÆC VIR, solecismum inclamant omnes, & à sodalibus exploditur: nihilominus HÆC VIR, hic, inquam, morum solæcismus ciuitatem obambulat liberè, in foro se, in templo, in plateis publicè ostentat, nec risum cuiquam mouet: cùm tamen ludibrio omnibus esse, sibilisque excipi deberet, ac stolidæ vanitatis meritas pœnas dare. De hoc hominum genere optimè Seneca: *Nosti, inquit, complures iuuenes, barbâ & comâ nitidos, de capsulâ totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum.* Sed ad alia pergamus.

Summa in viris quibusdam dementia.

Morum solæcismus.

Sen. ep. 15.

IV. *Lapsus linguæ ab omnibus videtur.* Siquis, inquit S. Augustinus, syllabam longam incautus contrahat, res omnibus risu videtur digna. Vnde cùm quidam Euphratem, penultimâ correptâ, pronunciasset, cùm eam debuisset producere, statim arrepto quis calamo, lapsum illum linguæ hoc disticho posteritati solemniter commendauit, tanquam rem æterna memoria, & Grammaticorum fastus dignissimam:

Venit,

Venit ad Euphratem, subitò conterritus hæsit,
Vt citò transiret, corripuit fluuium.

[illegible]lud verò in vita & moribus quoties contingit, nec [illegible]oquam ridetur. Accedunt aliqui ad templum, & vbi [illegible]o flexo poplite, ac circumspectando, oculosque [illegible]nnem partem coniiciendo, preces oretenus tantis[illegible]uderint, *Ne quid nimis*; inquiunt, *Breuis oratio pene-* [illegible] *cœlum*: & abeunt. Accedunt ad concionem alii, [illegible]q; dicenti aures aliquantulum præbuerint, nauseam [illegible] patiuntur, & terga uertentes abscedunt. Ne verò [illegible] huic suæ socordiæ excusationis loco obtendant, [illegible]*um*, inquiunt, *sapienti sat est*: *Qui multa complectitur*, [illegible] *stringit*: Præstat pauca audire, & aliquid retinere, [illegible]n audiendo multa, omnium obliuisci; se nimirum [illegible]is esse dictant memoriæ, nec tot posse documen[illegible]m recordari: debilioris esse stomachi, quique tot [illegible]eas cibos digerere: parciùs proinde sibi aiunt escis [illegible]ismodi vescendum. Tandem, nihil magis optan[illegible] afferunt, quàm vt concionatores omnes loqui dis[illegible] laconicè. — V. *Quidam producenda contrahunt.*

[illegible]icut verò producenda contrahunt, ita è contrario [illegible]trahenda producunt, & obliquum pro recto collo[illegible]: conuiuia enim, quæ contrahi par est, ad multas [illegible]as extendunt, & cùm recti eò accesserint, obliqui [illegible]edunt, imò interdum summo suo dedecore aufe[illegible]tur, ita nimirum vino obruti, vt in terram prola[illegible]tur: casus sanè luctuosus, & non risu, sed lachrymis [illegible]sequendus. — VI. *Contra vero contrahenda producunt. Obliquum statuunt pro recto.*

[illegible]Quoniam autem huc sermo deuenit: dolendum in[illegible]nis est, nostro hoc tempore, etiam inter Christia[illegible], quorum perfectioris præ nationibus disciplinæ pro[illegible]io; lexque ad omnem honestatem, vitæque sanctita[illegible] inducens, maiorem integritatem postulat: dolen[illegible]dum, inquam, est, brutum hoc vitium ita dominari [illegible]ounde, nulloque prohibenti grassari. Homines nimi[illegible]ipsis etiam bestiis peiores (quæ datos sibi hac in — VII. *Homines in quibusdam peiores bestijs.*

parte à natura limites non excedunt) nullis coërceri limitibus volunt, dumque modum ipsis ac mensuram quam seruare debeant, ratio præscribit, rationem ipsi proscribunt, seque obruendo, illius in se lumen pro viribus extinguunt.

VIII. *Apud lacedæmonios seuerissimè interdicta ebrietas.*

Apud lacedæmonios olim seuerè adeò interdicebatur immoderatus vini vsus vt quisquis ebrius fuisset deprehensus, grauissimas subiret pœnas. Cumque à lacedæmonio quodam quæreretur, cur tanto cum rigore statueretur, & excessus in potando prohiberetur, *Ne*, inquit, *alij pro vobis consulerent.* Ne nimirum huic vitio dediti, vinoque sepulti, res ad ciuitatis administrationem spectantes negligerent, sicque sui, ac Reipublicæ obliti, rerum suarum penitus ignari fierent, & lacedæmonij lacedæmone peregrini. Quæ ebrietatem vitandi consuetudo quamdiu stetit, stetit lacedæmoniorum Respublica; vbi verò ex huius neglectu legis, in eam irruit ebrietas, quasi vltra consistere pedibus non posset, lapsa est, & in seruitutem redacta.

IX. *Mala ex ebrietate prouenientia.*

Si ergo solo naturæ ductu fœdum hoc vitium tanta illi seueritate interdixerunt, & tanquam homine indignum è Republicâ proscripserunt, quis pudor Christianos non maiori cura ac diligentiâ in eo declinando vti, imò vltro ei manus dare, volentesque in illius iura concedere? Quod eo magis mirandum si quis ex hoc vno malo, quot velut è fonte, nascantur mala, consideret, quantaque non corpori tantùm, sed etiam animæ, afferat incommoda. Vinolentia, Hippocrate & Galeno testibus, morborum omnium est scaturigo: qua de causa, non inscitè olim antiqui Baccho comitem iungebant Aesculapium. Exhauriuntur nimirum per eam vires, hebetantur oculi, languescit stomachus, laxantur nerui, putrescunt intestina, totum denique corpus labefactatur, hominesque immatura planè morte extinguuntur. Hinc ortum prouerbium, *Plures occidit crapula, quàm gladius.* Bacchus, quàm

Cur Baccho olim datus comes Æsculapius.

n Mars; dum scilicet immodica cibi potûsq; sump- : vltro sibi mortem consciscunt.

nimæ verò grauissima etiam per ebrietatem inferri na, quotidiana constat experientia. Sopitur per il- ratio, obtunditur memoria, extenuatur iudicium, t verbo dicam, mens amens redditur, suo nimirum ore ac viribus destituta. Vnde, qui huic deditus est o, nihil ferme hominis præter externa hominis li- menta seruat, nec in se quidquam homine dignum tinere meritò censetur. Imò, apud nationes quas- 1, si quempiam vel semel vino obrutum deprehen- ent, arcebatur publicis consiliis, quasi, qui eius- di est, secretum seruare nihil possit: quod enim so- us audit, effutit ebrius, & *dolij pertusi* instat *hac illac fluit*. Quare Plato in sua Republica Magistratibus eo 10 quo hoc officium gerebant, vsu vini interdixit, ne nimirum aliquid se & Republica indignum committe- it. Quis ergo non miretur, hominibus non magis norem suum & existimationem cordi esse, quàm vt tam infame vitium, totque malorum fomitem tam ilè prolabantur? tantumque dedecoris tantillâ vo- ptate, si tamen voluptate, coëmant? X.

Vino dediti, iure arcentur publicis consiliis.

Plato vsu vini Magistratibus interdixit.

Verùm non hîc querelis agendum; de se namque, vbi i denuo illucescit (sobria enim quædam habent inter- lla) queruntur ipsi. suam deplorant miseriam, nihil- ne in votis magis esse dictitant, quàm vt communi nic malo efficax adhibeatur remedium: idque curæ mnibus fore pollicentur. Sed, *Quod omnes pariter cu- ant, omnes negligunt*, hanc enim posteà curam facilè di- unt, & in id vnum seriò incumbunt, vt liquidò fluant ies, iucundeque inter se ætatem agant: curam verò uic malo medendi, sicut eam ipsi à maioribus accepe- unt, ita posteris relinquunt. XI.

Quod omnes pariter curant, omnes negligunt.

Ex iis verò quidam non vsque adeo inhonestam, vt os hactenus asseruimus, hanc esse consuetudinem con- endunt; imò & illius patrocinium vtcunque susci- XII.

Nonnullorum, quæ

 piunt,

Se defendunt excusatio.

piunt, seque, si non laude, veniâ certè hac in parte dignos esse pronunciant. Nam, quid agas, inquiunt? salutant te familiares, quique in eâdem tecum mensa sunt conuiuæ, an non denuo eos salutare fas est? an non sanitatem amicis apprecari, sibiq; apprecantibus respondere? sane quisquis id renuit, abomnibus habebitur inhumanus. Pulchrè: dum imaginariam amicis sanitatem precantur, certam sibi, immodicè bibendo, corporis inualetudinem, imò animæ mortem ebibunt, & hominem exuunt, ne videantur inhumani: sicque præposterâ beneuolentiâ, dum alios sanos volunt, se reddunt insanos.

XIII. *Conuiuijs decorum Modestia semper intersint, præsit temperantia.*

Honesta amicorum sese inuicem subinde inuitantium conuiuia non improbo: id enim summis etiam viris in more fuisse animaduerto, plurimumque ad animorum coniunctionem, fouendamque amicitiam conducere existimasse. Solum dico, eiusmodi ea esse debere, quibus decorum & modestia conuiuæ intersint, præsit temperantia: quæque honestô ac iucundo sermone condiantur, vt animo suæ esiam præbeantur epulæ. Se verò cibo potuque immoderatè ingurgitare & obruere, fini ad quem instituuntur conuiuia, honestæ scilicet relaxationi, refectionique virium, penitus aduersatur, imò hominem eneruat paulatim, mirumque in omnes corporis partes languorem sensim inducit, efficitq; vt morientē ducat vitam. In quam rem pulchrè Democrates: *viuere*, inquit, *imprudenter, intemperanter, impiè, non tam malè viuere est, quàm sensim mori.*

Democrates.

XIV. *Vitium sibi semper simile.*

En vt S. Augustinus in sui temporis erratis, nostræ etiam ætatis labes adumbrauerit, & vtriusque sæculi mores (adeò sibi semper simile est vitium) eodem delineauerit penicillo. His proinde vt occurrat, in omnem se vertit partem Philosophus: nunc cum *Heraclito* miseram hominum conditionem ac cæcitatem flendo; nunc cùm *Democrito*, eorumdem vanitatem & ineptias ridendo; nunc acriter increpando vitia, & mordendo

cum

cum *Diogene*: nunc cum *Xenophonte*, qui ob sermonis suauitatem, *Musa Attica* dicebatur, leniter se in eorum animos insinuando: nunc cum *Platone*, pleno alueo influendo, ac mirâ dicendi vi & copiâ, omnia ante se agendo: nunc tandem cum *Socrate*, summi ingenii acuminis, mentisque perspicaciæ viro, in intimos etiam animorum recessus penetrando, expulsisque inde vitiis, ad omnem honestatem, virtutisque exercitationem informando. sic nimirum hominem sibi peregrinum, prauisque animi affectibus à se longissimè abstractum, domum reducit denuo, sibique demum restituit. *Xenophon dictus Musa Attica.*

DISPVTATIO QVARTA.

Ad quam ætatem spectent Moralis Philosophiæ præcepta.

VT clariùs hac in re procedamus, scitu necessarium est, in quot, & quas ætates, hominum vita commodissimè diuidatur. Hoc enim semel statuto, minimè laboriosum erit de hac quæstione decernere.

CAPVT PRIMVM.

In quot, & quas ætates vita hominis diuidatur.

HVmanæ vitæ ætates seu tempora, varii variè distinxerunt. Hippocrates & alii nonnulli, septem statuunt, septem planetis, quos singulos, singulis præesse hominis ætatibus dicebant, respondentes. Cicero ingeniosiùs, & propiùs vero, quinque numerat, quinque actus in abulâ, (cui hominis vitam simillimam esse docet) referentes. I. *Hippocrates septem, Cicero quinque statuit hominis ætates.*

Pythagoras & Galenus vitam anno comparant, quam proinde in quatuor anni partes, *Ver, Æstatem, Autumnum,*

II. *Pythagoras & Galenus vitam hominis in quatuor partes diuidunt.* *num, Hyemem*, diuidi posse conuenientissimè, existimant. Habet nimirum homo *vernum tempus*, quando in primâ ætate florescit. Habet *Æstatem*, dum firmus iam, ac vegetus, maturo est iudicio, & viribus integris. Habet *Autumnum*, dum vis eum & robur nonnihil deficit, & capilli è capite, velut frondes ab arboribus, cadere incipiunt. Habet demum *Hyemem*, quando calore natiuo maximâ iam ex parte imminuto, frigus omnia occupat, & canis, tanquam niuibus, operitur. Ad quod, & breuitatem humanæ vitæ, alludens sic cecinit Poëta quidam:

Ver, Æstas, Autumnus, vbi fluxerit annis,
Dic breue momentum, somnus & vmbra fluit.

III. *Homo diei comparatur.* Mihi verò, exiguo vitæ huius curriculo spectato, diei aptius, quàm anno, conferri videtur, quatuorque has ætates per hæc quatuor, *Mane*, scilicet, *meridiem, vesperam, & Noctem*, aptissimè declarari; & homo diei vnius ambitu circumscribendus, iuxta dictum illud:

Singulos dies, singulas vitas puta.

IV. *Hominis Mane, Meridies, Vespera & Nox.* Habet igitur homo suum *Mane*, dum in lucem primùm editus, in quadam veluti Aurorâ, cursum suum inchoat. Habet *Meridiem*, cùm altissimè supra vitæ, vt ita dicam, Horizontem prouectus, in calore mediæ ætatis feruescit, æqualique à viuendi initio ac fine distat interuallo. Habet *Vesperam*, cùm languente iam naturâ, vergit ad occasum. Ac tandem (morte accedente, *in longam clauduntur lumina Noctem.*

V. *Homo herba solstitialis.* Hanc ob causam, hominem nonnulli herbæ illi, vel flori solstitiali, vt vocant, non inscitè comparant; cui nimirum idem semper dies & initium vitæ est, & finis: sole quippe *Oriente*, oritur: *Meridie* folia sua, velut quosdam radios, expandit: *Sole ad occasum vergente*, marcescit: Sole denique *Occidente*, occidit. Sic homo

Homo temporis spolium. Flos breuis æui, *nascitur, floret, languescit, interit: Oritur*, inquam, & *Moritur*, verè *temporis spolium*, &, vt quidam vocant, *Spithama*; cuius nimirum vita palmi fere vnius

spatio

ſpatio continetur: imò, multo adhuc minore, ſi Senecæ credimus: *Punctum*, inquit, *eſt quod viuimus, & adhuc puncto minus.* *Seneca. Ep. 49.*

VI. *Alij tres tantùm ſtatuunt hominis ætates.*

Alij, retentâ hac hominis cum die vnico ſimilitudine, vitæ eius ſpatium in tres tantùm ætates diuidunt, quas vocant *Mane, Meridiem*, & *Veſperam*. Huc alludebat celeberrimum illud Sphingis Ænigma, & apud totam antiquitatem decantatiſſimum. Quodnam ſcilicet ſit animal illud quod *Mane* quadrupes eſt, *Meridie* bipes, *Veſpere* tripes: quod Ænigma poſt Oedipodem omnes interpretantur de Homine, qui *Mane*, id eſt, in vitæ exordio, manibus & pedibus reptando, ac veluti quadrupes incedit: *Meridie*, in firmiore ſcilicet ætate, vbi vis ei ac robur acceſſit, ſuis inſiſtit pedibus, & incedit bipes. *Veſperè* demum ingraueſcentibus annis, languentibuſque ætate viribus, baculum veluti pedem tertium aſſumit, ſicque incedit tripes.

VII. *Quo pacto Romani ætates hominis diuidebant.*

Hos inter humanæ vitæ tempora diſtinguendi modos, tertius & quartus commodiores videntur, & propiùs ad veritatem accedere. Mihi verò hac in parte antiquus placet Romanorum mos, qui à quarta diuiſione differre parum videtur; vitam hominis in tres ætates diuidentium. *Pueritiam, Iuuentutem, & Senectutem.* Cui diſtributioni conſonat illud Poëtæ.

Exultat leuitate puer, grauitate ſenectus:
Inter vtrumque manens ſtat iuuenile decus.

VIII. *Ætas viridis, firma, & præceps.*

Pueritiam ſeptemdecim annorum termino definiebant. *Iuuentus* ad annum vſque ſextum & quadrageſimum protendebatur; quam demum excipiebat *Senectus*. Ætas prima, *Viridis* dicebatur, vtpote tenera adhuc & imbecillis: ſecunda *firma*, ad quiduis nimirum perficiendum idonea: Tertia *præceps*, in qua ſcilicet homo quodam naturæ pondere ad mortem fertur, & in tumulum decidit, ibiq; velut in centro conquieſcit. Hanc itaque vitæ hominis partitionem, tanquam ad præſens inſtitutum longè accommodatiſſimum, hîc ſequemur.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

Pueritia Philosophiæ Moralis præceptis imbuenda.

I. PAradoxi instar non nemini hoc fortè pronunciatum videbitur; in illâ enim ætate velle quemquam ad sublimes Philosophorum disciplinas conscendere, perinde est ac Nanos velle esse Gigantes, pueros senes, eosque qui vix sapere cœperunt, sapientes. At, *Est modus in rebus*: ita pueros Ethices imbuendos præceptis assero, vt præfixos ætati limites non excedant, seque dum maior animo vis, & ætas firmior accesserit, certos intra terminos coërceant. Volo in imo spatientur, & in amœnis Philosophiæ vallibus flores carpant, faciliora scilicet quædam rectè vitam instituendi præcepta addiscant, non ad summa montium cacumina ascendant. Volo litus legant, non in altum prouehantur, Philosophorum limen terant, non in subsellia prosiliant, & Platones statim fiant, aut Aristoteles. Volo, inquam, iam inde à primis annis virtus eorum mentibus inseratur, quæ noua indies incrementa capiat, & vnà cum ipsis adolescat.

Est modus in rebus.

II. Puerorum ergò mentes, recti honestique præceptis, velut armis quibusdam instruendæ, ac vitiis ex omni parte turmatim irruentibus aditus matura intercludendus. Cerea namque hæc ætas, & in quamcunque partem flexibilis, nisi tempestiuè præueniatur, opportunisque monitis & consiliis in bono firmetur, illico à virtutis semita deflectit, voluptatumque illecebris delinita, penitus labefactatur. Rosa est, auræ noxiæ afflatu subitò deflorescit. Gemma est, offuscatur facilè, igneusque ille vigor, quo intuentium oculos oblectat, momento extinguitur. Nix est maculas citò contrahit, candoremque illum suum, & natiuum decus amittit.

Pueritia ætas Cerea.

Est Rosa. Gemma.

Nix.

Lubrica

ica demum est, nisi prudenti moderatoris alicuius i regatur, facilè labitur, imò præceps ruit, & ad deuoluitur. *Virtus*, inquit ille, *difficilis inuentu est, rem ducemque desiderat : etiam sine Magistro vitia ztur.*

Sine Magistro vitia discuntur. Seneca, l. 3. nat. QQ. cap. vlt.

III. verò iam inde à primis annis, pueri ad integritaitæ, morumque honestatem informentur, canle innocentiæ, cuius iam amore capi incipiunt, atisque studium altiùs sensim infigetur, seque in n animos penitus induet, ac totâ deinceps vitâ, quodam impulsu eos ad optima quæque incitaiquidem, quæ in molli hac terrâ, nullisque adhuc coopertâ sparguntur virtutum semina, vberripostea messem, fructusque omni subsequente ætaiferent iucundissimos. Quâ de causâ, Aristoteles linam Adolescentiæ, *vitæ* appellabat *viaticum*, tusque eam dicebat itinetis ad ipsam vsque senem suppeditare. Opes quippe animæ, cùm non abitur instar corporearum, imò ipso vsu augeantur, mensum, vt ita dicam, cumulum decursu temporis scunt, mentesque possidentium infinitis propè dium thesauris locupletant

Disciplina Adolescentia, vita viaticum.

IV. nc constat quanti ad vitam cum laude traducenintersit, vt teneræ hæ mentes iam inde ab initio ad m rectitudinem fingantur: quam etenim modò im habitudinemq; recipiunt, eandem subsequen deinceps annis, velut quendam impressum sibi cterem seruabunt, & reliquâ fere vitâ, primæ ætainebunt lineamenta.

Quanti intersit, rectè primam ætatem institui.

V. riosi naturalium rerum inspectores obseruant, si arum quarundam radicibus, dum primò terræ intur, atomata applicentur, gratissimum inde odovbi creuerint, in flores earum fructusque deriuanmiramque accedentibus ex iis afflari suauitatem. *et & mores colores suos*, vt rectè S. Bernardus, *habent res*, quos ex primâ vt plurimum ætate, tanquam ex

Habent & mores colores suos. *Ser.*

Serm. 71. in Cantic. ex quadam vitæ radice, hauriunt: quæ proinde radix si sedulò excolatur, si optimis disciplinis velut odoramentis quibusdam imbuatur, flores omnes & fructus, dicta, inquam, omnia, & facta pietatem spirabunt, ac tota deinceps vita incredibili virtutum omnium redolebit fragrantiâ. Si verò ab initio irrepant vitia, & ætas prima inficiatur, non illic sistet virus, sed serpet paulatim, seque noxiâ contagione in reliquam sensim vitam diffundet, omniaque vitiatum quiddam ac morum corruptelam sapient. Ex affectâ nimirum stirpe nihil sani nihil

Si radix in vitio est, & ramus. Synceri & integri prouenire potest, adeò verum est illud Diui Bernardi dictum, *Si radix in vitio est, & ramus.*

VI. *Laudatissima Romanorum consuetudo.* Hinc laudatissimus ille Romanorum mos, qui vt liberi in omni honestate educarentur, moresque addiscerent Romanis dignos, in præcipuis eos collocabant Senatorum familiis, spectatæ scilicet probitatis & sapientiæ viris, omnique virtutum genere conspicuis illos adiungendo, vt tanquam surculi Cedris adhærentes, à primis ipsis annis recti crescerent, Orbisque lumina intuendo, inde viuendi exemplum sumerent, & in virtute stabilirentur.

VII. *Prima ætas institutioni aptissima.* Luce ergo clarius est, teneros puerorum animos maximo cum fructu Philosophiæ præceptis, honestæque vitæ rationibus imbui. Addo, aptissimam ad id munus esse hanc ætatem, vtpote quam arbitratu suo fingit, quiuis, &, vt in ceram artifex, ita quamcumque in eam formam ac speciem inducit. Nihil nimirum hîc, quod rectę institutioni obsistat, impedimentum nullum, & ad cuius ablationem magnâ opus sit contentione & conatu, sed quicquid affertur, pronis id animis & auribus excipiunt, atque vltro in moderatoris potestatem concedunt.

VIII. *Expeditissima ad* Rogabat aliquando Antisthenem iuuenis, qui ei se erudiendum tradere volebat, quid facto opus esset, vt quis disciplinis Philosophicis institueretur: *librum*, inquit, *afferto nouum, stylum nouum, & tabellam nouam:* *hac*

...iae expeditissima Philosophiam addiscendi ratio. Noua omnia affert hæc ætas: librum nouum, nullis nimirum vitiorum literis, aut lituris potiùs inscriptum, & tabellam nouam, animam scilicet nullâ adhuc infectam labe, nullis maculis deformatam, & in qua, virtutis manu ac stylo, characteres ducantur, aptissimâ. Si verò nouitas hæc mentis & candor deperdatur, si tantillum minuatur innocentia, quæ per rimas primò, & quasi furtim ingrediuntur vitia, mox, patefactâ sibi portâ, turmatim irruunt, sicque paulatim pessum eunt omnia, ac mens plenè semel possessa, (vt *pertinaciùs hærent mala*) ægrè è ab illâ morum corruptelâ expediet, pristinamque recuperabit integritatem. *Lanarum nigræ nullum colorem imbibunt.* Mens vitiis infecta, virtutis tincturam vix recipit. Citiùs nimirum contrahuntur maculæ, quàm eluuntur: quodque discitur facilè, haud ita facilè dediscitur. Momento amissa innocentia, diuturni temporis labore, summâque contentione redintegratur. Plura hac de re infra, D. 15. Capite quarto, & quinto.

Philosophandi ratio.

Mala pertinaciùs hærent.

CAPVT TERTIVM.

Philosophiæ Moralis præcepta Iuuentuti necessaria.

I.

Acrior hîc instat pugna, omnes proinde vires Philosophia exerat necesse est, seque ad prælium comparet, & armatæ Palladis instar, tela in Gorgonas ac monstra expediat. Feruida namque hæc ætas, maximeque ad vitia procliuis, non nisi summâ expugnari vi poterit, & intra rationis, officiique limites coërceri.

Iuuentus difficulter coërcetur.

II.

Primæ ætatis, vt vidimus, non admodum laboriosa est institutio; in puerorum quippe mentes, vtpote nullo adhuc obstaculo impeditas virtus facilis illabitur. Iuuenes vero, quibus vehementiores sunt animi impetus, vbi uoluptatum illecebris deliniri cœperint, luxuque ac deliciis diffluere, falsâ illâ & fucatâ dulcedine capti,

pleno inde ore bibunt, virusque toto hauriunt pectore, & in intimas etiam venas ac viscera diffundunt, seque vitiis indies magis magisque implicant, à quibus non nisi summâ cum difficultate expedientur. *Facile est*, inquit Seneca, *teneros adhuc animos componere. Difficulter rescinduntur vitia quæ nobiscum creuêrunt.* Quamuis enim haud ita magno labore præueniri, penitusque excludi potuissent, vbi tamen radicem fixerint, mentemque plenè possederint, difficillimè expelluntur.

Difficulter rescinduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt.

III. Adolescentibus ergo, vbi firmior iam ætas, animique ardor accesserit, efficacissima remedia, eaque tempestiuè paranda, vt inordinati illi affectus, propensionesque peruersæ statim ab initio elidantur. Si enim à recto semel honestoque deflexerint, seque datis habenis, in libertatis & licentiæ campo præcipites egerint, ægrè hic eorum cursus sistetur, ægrè ad virtutis, vnde digressi sunt, semitam reducentur. Adeò verum est, *Malorum initia esse extinguenda.*

Malorum initia extinguenda.

IV. Imò ita augentur interdum vitia, diuturnoque eorum vsu ita obdurescunt Adolescentum animi, vt frangi citiùs quàm flecti possint, & ad rectum honestumque reuocari. Viuebat Syracusis in Sicilia Dion, vir tum generis nobilitate, tum virtutis laude, quæ sola nobilitas est, clarissimus. Hunc auersabatur maximè Dionysius Siciliæ Tyrannus, vtpote moribus sibi dissimillimum. Huius filium adhuc penè puerum, cùm in suam redegisset potestatem Dionysius, luxu eum statim ac mollitie eneruat, omnique flagitiorum genere in parentis odium corrumpit, fœdisque voluptatibus, ac nefariæ libidini (mirum vindictæ genus) implicat. Dion è Sicilia Dionysio, filioque recepto, alio tamen longè quàm amiserat, blandè eum primò hortatur, vt infami illâ turpitudine relictâ, dignam maioribus vitam instituat, nihilque intentatum relinquit, vt ad saniorem eum mentem reducat. Sed surdo canit: altiùs insederat animo malum, quàm vt facilè posset euelli. Iuuenis siquidem

Dionis & Dionysij simultas. Plutarch. in vita Dionis.

Mirum vindictæ genus.

quidem suum, suorumque honorem, reliquaque, post fœdas, quibus iam assueuerat, voluptates, habet omnia; quas proinde vt relinquat, nullâ induci ratione potest. Dion filium cernens adeò hac in re obfirmatum, domi eum continet, sperans fore vt, occasione omni ablatâ, ad se tandem rediret. Sed frustra: is enim, vbi ad pristinas consuetudines omnem interclusum sibi aditum perspexit, irâ & desperatione correptus, ac veluti furiis quibusdam actus, è supremâ se domûs parte præcipitem egit: sicque vitam infelicem morte longè infeliciore finivit: terribile luxuriosis adolescentibus documentum.

Vita infelicis finis infelicior.

V.

De nullius emendatione desperandum.

Addo tamen, de nullius, quantumuis profligatæ vitæ, curatione esse desperandum: quantumcunque enim enim quis vitiis sit irretitus, resipiscere nihilominus potest, & è cœno cui se immersit, emergere. Sicut enim in morbis corporis sanandis, natura singulis sua parauit medicamenta, quibus tollantur; ita ad morbos animi subleuandos opportuna non desunt remedia, quibus, si vti iis homines velint, depellantur.

VI.

Zeno ex auaro, factus diuitiarum contemptor.

Huius rei exemplis plena sunt Antiquorum monumenta: pauca è multis proferam. Zeno, de quo suprà Disp. Secunda, cap. secundo, in iuuenili ætate, lucro & auaritiæ nimirum in modum fuit deditus, totamque in eo curam ponebat, vt facultatibus abundaret. Accidit, vt dum in naui opibus, quas magno studio collegerat, plenâ veheretur, in ipso penè portu naufragium sit passus, indeque vehementissimo dolore, vbi tanta se spe excidisse vidit, est correptus. Æger ergo animi, Athenas se contulit: vbi, cùm in quendam Xenophontis librum incidisset, illius lectione minui sibi nonnihil dolorem sensit ac mentem, quæ grauius quàm corpus, naufragium passa fuerat, paulatim componi. Petiit itaque vbi homines illi, qui istiusmodi de animorum motibus sedandis tradebant præcepta, habitarent. Ductus ad Philosophos, ita eorum, Cratis præsertim consue-

suetudine ac monitis profecit, vt affectum omnem auaritiæ penitus deposuerit, seque hoc nomine beatum existimabat, quòd tantâ sollicitudine & curâ, quæ ex augendis conseruandisque diuitiis nascebatur, fuisset solutus. Vnde & summâ cum animi voluptate identidem dicere solebat: *Gratias tibi Fortuna, quæ me ad pallium* (tessera id erat Philosophi) *reduxisti*. Hoc ipsum multò adhuc clariùs constat in Polemone, cuius mentio facta est suprà Disp. 3. cap. primo. Scintillæ nimirum quas in eius mente accenderat Xenocrates, ita breui tempore creuerunt; vt non Athenas tantùm, sed Græciam illustrauerint vniuersam.

Mira Polemonis mutatio.

VII. Nullus itaque perditis adeo est moribus, quin ad meliorem reuocari mentem possit, & iuuentutis impetus, quantumuis vehementes, sisti, Christianæ præsertim Philosophiæ monitis, & affulgente de cœlo luce, sine qua nemo vnquam plenam animi sanitatem est consecutus. Philosophi namque illi antiqui licèt ad virtutem aspirarent, in eâque adipiscendâ magnam vitæ partem summo studio ac diligentiâ collocarent, ad perfectam tamen illius rationem non peruenerunt. Imò virtutes (si tamen virtutes) quas habebant, vitiis coniunctas. Dixi; *si tamen virtutes*; præstantissimi enim quique ex illis, quicquid in hoc genere præstiterunt, ex gloriæ titillatione, existimationisque apud homines consequendæ desiderio præstiterunt. Actus itaque non puros & integros, sed hac infectos labe elicuerunt; sicque virtutis in iis perfectionem (bonum enim ex integrâ causâ) corruperunt.

Philosophi virtutes habebant vitijs permixtas.

Bonum ex integrâ causâ.

VIII. Vt verò Adolescentibus in feruidâ hac & præcipite ætate meliùs consulatur, notanda cuiusque indoles, ingeniorumque varietas obseruanda, vt singulis opportunum adhibeatur remedium. Nec enim omnibus morbis eadem congruit medicina, sed diuersa diuersis, pro ratione mali, applicanda. Magna proinde ars est animorum tractatio, nec minor in ægris mentibus, quàm

In curatione, cuiusque indoles notanda.

corpo-

corporibus curandis, imò maior multo, requiritur peritia.

Quibus ergo nobilior est animi indoles, vel ipsum virtutis splendorem dignitatemque proponi sufficit: optimis enim honestissimisque capiuntur generosæ mentes, & suopte quasi ingenio ad summa quæque, velut ignis in sphæram, feruntur. Si quis è contra abiectus adeò, angustique animi sit, vt ob exiguum, quem suscipere debet laborem, ad nihil excelsum, homineq; dignum assurgere audeat, sed terrenarum rerum affectu, veluti quodam pondere, ad ima deprimatur, vilibusque semper rebus adhærescat; huic, singularium, quæ ex virtutis exercitatione prouenium, commodorum spe erigendus animus, vt inani hoc timore ac socordiâ depulsis, excutiat se aliquando, & ad altiora aspiret. Si voluptatum illecebris quispiam, delicijsque sopitus iaceat, faces ei admouendæ, metus scilicet grauissimi, quod ei incumbit periculi, incutiendus; vt à tam pernicioso summo excitetur. — XI. *Optimis quibusque capiuntur generosæ mentes.*

Tandem, si qui vitiis ita sint addicti, pertinaciterque adeò iis inhæreant, vt resipiscere omnino nolint, benigneque monentis consilia omnia præceptaque obstinati reijciant, ad reprehensiones recurrendum, ac vehementiùs cum istiusmodi hominibus agendum, acriusque sunt coarguendi, vt nihil omittatur quo ad saniorem mentem reducantur. Fusiùs hac de re dixi suprà, Disp. tertiâ, capite primo, dum de agendi modo quem cum variis hominum generibus obseruat Philosophus, seque naturæ cuiusque, & propensioni accommodat. — X. *Cum quibusdam vehementiùs agendum.*

Solùm addo, ipsas etiam reprehensiones, quando adhibentur, benignitate amorisq; indiciis, velut condimēto quodam, esse temperandas; vt non ex indignatione offensoque animo, sed beneuolentiâ synceroque affectu proficisci intelligantur; rigorq; ne omnis mansuetudine miscendus, vt vnius acerbitas alterius dulcedine mitigetur. *Misceamus absinthio mel,* (ex aliâ occasione inquit — XI. *Reprehensiones mansuetudine temperandæ. Mel miscendum absinthio.*

Serm. 11. in Cant. quit S. Bernardus) *ut salubris amaritudo prodesse tunc possit, cùm immixto temperata dulcore, bibi poterit.* Qui verò admonitione, quantumuis miti ac beneuolâ, non mouetur, sed efferuescit magis, fitque pertinacior, (Tigridis instar, quæ auditâ musicâ, quâ animantes aliæ mansuescunt, reddi dicitur ferocior) is hominis naturam penitus exuisse, & monstrum quoddam iure est censendus.

CAPVT QVARTVM.

Senectutem maximè decent præcepta Philosophica.

I. *Omni ætate discendum.* OMni ætate est discendum. Ita sapientissimi quique florentibus quondam Athenis; apud quos hoc dictum oraculi instar habebatur. Hinc eo tempore Philosophi passim appellabantur *Quærentes virtutem*, nec, quantumcunque ingrauescentibus annis ab illius consectatione desistebant, sed in vltima etiam senectute se in virtutis palæstrâ exercebant, atque in hoc militiæ genere nullum vnquam exauctorandum affirmabant, sed *Canitiem galeâ premendam.* *Canities galeâ premenda.*

II. Eudamidas. Quare, militariter magis quàm scienter loquutus est strenuus ille lacedæmoniorum Dux, qui Athenas cùm venisset, & in Philosophos quosdam, cano capite, & in ætate planè decrepitâ ibidē incurrisset, petiit quinā essēt illi senes, cumq; respōsum fuisset, esse eos *Quærentes virtutem*; si eam, inquit, etiamnum quærant, quando vtentur? verùm, rem hanc non intellexit vir ille, castris aptior quàm lyceis, ac martis studiosior quàm Mineruæ, lituisque quàm libris familiarior: quantumuis enim virtutem quis inuenerit, magnosque etiam in eâ progressus fecerit, adhuc eam quærere potest, nec ab illius indagatione desistere vnquam debet. Puteus nimirum est, ex quo quantumcunque haurias, nunquam tamen eum exhaurias; fodina in qua nouæ semper auri venæ sese quæ-

Philosophi quærentes virtutem.

Virtus fons est, qui nunquam exhauritur.

quærentibus offerunt, quibus eorum mentes locupletentur.

III. Semper ergo quærenda virtus, nullaque ætas est cui Philosophiæ præcepta maiori ornamento sint, quàm sint senectuti Vt enim ipsa oris species in senibus quandam præ se fert dignitatem, suoque iure venerationem postulat, ita animæ sua etiam accedere debet præstantia, sapientiæque commendatio, vt non corpore magis quàm mente cani, ætatis suæ decus auctoritatemque tueantur. Auctoritas quippe non tam annorum numero, quàm maturitate morum, virtutisque laude acquiritur. *Canities illa venerabilis*, inquit S. Chrysostomus, *quæ canitie digna gerit* : quæ scilicet consilio vitæque summâ integritate prædita, internam animi canitiem grauitatemque demonstrat, omniaque ita præstat, vt cunctis præluceat, quique natu minores sunt, inde exempla viuendi desumant. Interrogatus aliquando lacon, cur tam longos aleret capillos; *vt*, inquit *canos meos intuens, nihil ijs indignum in me admittam* : vt nimirum ætatis memor, honorisque quem apud omnes consecuta fuerat senectus, nullâ eam labe inficeret, nec degenere aliquo facinore, eius imminutum iret existimationem.

Mens in senibus corpori esse debet concolor.

Dignum Lacone responsum.

IV. Hinc constat, omnibus virtutum ornamentis, Philosophiæque præsidiis instructam esse debere hanc ætatem, ad decus scilicet dignitatemque, quam in eo cuncti agnoscunt conseruandam. Nationes quippe omnes communi in hoc consensione conspirant, ipsoque naturæ lumine insitum videtur, ætate prouectis obseruantiam venerationemque esse exhibendam. Et vt pauca de plurimis, quæ in rem hanc proferri possent, adducam: apud lacedæmonios, cultam præ reliquis Græciæ populis gentem, lege cautum erat, vt adolescentes, eos qui ad senilem iam ætatem peruenerant, omnibus officijs, honorisque testificationibus prosequerentur. Quòd si quis hac in parte, suo defuisse muneri deprehenderetur

Apud nationes omnes honorata senectus.

tur, grauissimis pœnis, tanquam læsæ senectutis reus, plectebatur. Ad quam fortasse consuetudinem alludebat Poëta, dum diceret:

Iuuen. Satij:13. *Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,*
Si iuuenis vetulo non assurrexerat.

Vnde, vt refert Plutarchus, cùm senex quidam Olympica certamina spectaturus, ad diuersarum Græciæ ciuitatum incolas, qui hos ludos spectandi gratiâ assederant, locum quæsiturus accessisset, & ab omnibus, cum sibilis fuisset reiectus, ad lacedæmonios tandem cùm venisset, non pueri tantùm, sed ex viris plerique ei assurrexerunt, locumque illi suum vltro concesserunt, magnâ intuentium approbatione, Spartanæque ciuitatis, ob iuuentutem optimè institutam, commendatione.

Pulchrum lacedæmoniorum facinus.

VI. Maiore adhuc honore senes affecerunt quidam Hispaniæ populi, qui ob singularem, quæ in eâ ætate elucere solet, sapientiam, humanis laudibus non contenti, *Aram senectuti*, quasi diuinum quiddam spiranti, posuerunt.

Ara senectuti erecta.

VII. Sed vt alia, quæ in hoc genere afferri infinita possent, prætermittam, quo apud Romanos loco fuerint senes, testatur factum illud Augusti ingrauescentibus iam annis; qui, cùm exercitum tumultuantem cerneret, nec vllâ ratione coërceri posse, hac vnâ voce, concitatam illam multitudinem compescuit: *Vos* inquit, *iuuenes, audite me senem, qui iunior senes audiui.* Sicque quod nec Imperatoria Maiestas, nec summa, quæ penes ipsum erat, potentia, nec ob tot annis administratam cum laude Rempublicam parta apud omnes auctoritas efficere in Augusto potuit, effecit his omnibus augustior senectus.

Vis senectutis.

VIII. Si ergo senibus tantum ab omnibus deferretur, singularisque adeò haberetur honos: eniti pro viribus debet, quisquis ad hanc ætatem peruenerit, vt sui dignitatem gradûs sustineat, seque talem præstet, vt qui annis inferiores

riores ſunt, meritò eum ſuſpiciant ac venerentur. Virtutis proinde, ſapientiæque laude ſe omnibus commendet, & decreſcentibus viribus, creſcat animæ robur, ſitque in effœto corpore mens vegeta, quæque ſuo vigore cano etiam capiti ornatum addat. Senectutis namque decus, vt dixi, non à corporis formâ, ſed maturitate mentis, grauitateque proficiſcitur: *nec annorum: ſed animorum canities laudanda.* *In effœto corpore ſit mens vegeta.* *Non annorum, ſed animorum canities laudanda.*

Hinc Socrates, (vt ex aliâ occaſione ſuprà aduerti,) in vltimâ etiam ſenectute, *Morali ſe Philoſophiæ* totum addixit, eamque ad finem vſque vitæ, vt maximum illius ætatis ornamentum coluit, nec quantumcunque ingraueſcentibus annis, eius vnquam ſtudium intermiſit. Hunc ergo eximium, prudentiæque commendatione celeberrimum ſui temporis Philoſophum imitentur, quibus cordi eſt ætatis decus, atque in Philoſophiæ præceptis, morumque ac vitæ diſciplinâ ſeſe indies perficiant, clariſſimaque virtutum omnium exempla Adoleſcentibus præbeant. Et, vt verbo concludam, dictum illud vetus, in ſeuerum quiſque efficere ſtudeat. *Mens & Conſilium, & ratio in ſenibus eſt.* IX. *Senectutis ornamentum Philoſophia.* *Mens, & conſilium, & ratio in ſenibus eſt.*

DISPVTATIO QVINTA.

Ad quod Hominum genus ſpectet Philoſophia Moralis.

Omnem, vt vidimus, ætatem ornat & perficit Philoſophia, cunctiſque honeſtæ vitæ præſidiis ac virtutum apparatu inſtruit. Nunc ad quam Hominum conditionem hæc morum diſciplina, ac Philoſophicis excoli informarique præceptis pertineat, inquirendum.

CAPVT PRIMVM.

Ad Reges primò ac Principes spectant Moralis Philosophiæ præceptiones.

I. TVm *demum beatas fore Respublicas*, dicebat Plato *quando aut Philosophi regnant, aut Reges Philosophantur.* Et meritò, vt enim in corpore humano caput, hominis pars suprema, vim quandam ac vigorem in reliquos instillat, ita Princeps supremo in Republicâ loco constitutus, si vitæ morumque integritate excellat, virtutem inde in subditos, velut in membra, deriuabit, quamque ipse spirat pietatem, aliis inspirabit. Si verò Philosophiæ præceptis, ad vitam vt par est, instituendam, instructus non sit, moresque suos ad virtutis normã rectæque rationis præscriptũ nõ exigat, sed blandimentis sensuum abreptus, vitiis obrui se sinat, nunquam rectè Principis munere fungetur. Qui enim rem priuatam, se, inquam, suosque regere affectus nequit, nunquam rectè administrabit publicam, nec aliorum bonum seriò curabit is, qui negligit proprium. Quisquis proinde aliorum Rex esse vult, prius oportet esse eum Regem sui. *Si tibi vis omnia subijcere*, inquit Seneca, *te subijce rationi: multos reges, si ratio te rexerit.*

Princeps in Repub. sicut caput in corpore.

Rex sui prius quis esse debet, quàm aliorum.

Seneca Epist. 37.

II. Deinde cùm Princeps, ob supremam illam dignitatem, in omnium oculis sit positus, magni in vtramque partem est eius viuendi ratio: ita enim hominibus à naturâ est comparatum, vt, quos in veneratione habent, eorum vitam sibi imitandam proponant, nihilque vel honorificentius sibi, vel Principibus gratius arbitrantur, quàm vt in eorum mores transeant. Si ergo qui loco superiores sunt, aliisque cum auctoritate præsunt, vitæ etiam integritate, virtutisque commendatione iisdem antecellant, atque honestissima quæque exercẽdo, specimen sui vbique præbeant, haud difficulter alios in eius-

Magni in vtramque partem est vita Principis.

eiusdem virtutis honestatisque amorem pertrahent. Optimi siquidem Oratores, efficacissimaque ad persuadendum sunt exempla, Principum præsertim: multoque faciliùs in hominum animos illabuntur, altiusque se insinuant, quàm cuiuscunque diserti, maximâque dicendi vi & copiâ præstantis eloquentiâ. Vnde, vt rectè quidam, *Rex velit honesta, nemo non eadem volet.* Imò, ipsis etiam Regum mandatis & imperio ad animos subditorum promouendos, atque in omnem honestatem impellendos potiora sunt exempla. *Rex velit honesta, nemo non eadem volet Senec.*

——— Nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, vt vita regentis. *Claudianus.*

III. Si verò gradûs sui ac dignitatis obliti, parum honestè se, digneque eo quem sustinent loco gerant, vitiorumque contagione corripi se patiantur, eâdem morum corruptelâ subditos inficient, qui libertatis vt plurimum viuendique licentiæ auidi, ad vitia facilè dilabuntur, & specioso Principum exemplo, quidlibet sibi permittunt, seque veniâ dignos autumant, si suorum facta moderatorum conlectentur. Adeò verum est, Principes non sibi solis, aut bonos vnquam esse, aut malos. *Principes sibi solis nec boni vnquam sunt, nec mali.*

IV. Alexander Magnus inflexâ nonnihil & curuâ erat ceruice, capite in alterum humerum aliquantulum depresso etiam corporis vitio laborabat Alphonsus Aragonum Rex: vtriusque aulici (vt referunt qui horum Regum vitas scripserunt) ad sui imitationem Principis, torto incedebant collo, & obsequij quoddam genus ducebant, eorum etiam deformitatem in se assumere. Æthiopes verò non solùm cum balbutiente Rege balbutiebant, eiusque impedimentum linguæ in se referebant, sed si quem haberet in vultu næuum, similem ipsi suæ inurebat faciei, imò, si Rex casu aliquo claudus redderetur, alterum sibi crus sponte debilitabant, vt non fictè, sed seriò cum Rege claudicarent. Tanti apud eos erat Regis imitatio. Quod hîc in corporibus accidit, idem multo magis euenire solet mentibus. Si Rex animum *Regum vitia transeunt in subditos. Mira Æthiopum consuetudo.*

mum vitiis commaculet, næuos eâdem operâ & maculas subditorum mentibus inuret. Si ipse curuus, vt ita dicam, sit moribus, parum scilicet probis & honestis, hi nunquam rectum & honestum seriò amplectentur. Si denique Rex in pietate, iustitia, continentia, cæterisque virtutibus claudicet, claudicabit cum Rege Respublica.

V. *Claudicante Rege, claudicat Respublica.* *Antigonus Zenonem ad se inuitat.*

Hinc præclarus ille Macedonum Rex Antigonus, cùm perspiceret quanti ad bonum subditorum, eosque in honestate vitæ continendos interesset, Regem omni virtutum genere esse instructum, Zenonem, qui magnâ integritatis sapientiæque opinione Athenis tunc temporis florebat, solemni ad eum missâ legatione, in Macedoniam inuitauit, vt ab eo salutaribus Philosophiæ præceptis ad virtutem institueretur: Regem enim, inquit, si docueris, Regnum docueris vniuersum. Antigoni Epistolam, cùm non parum ad rem præsentem faciat, hîc adscribam:

REX ANTIGONVS ZENONI PHILOSOPHO SALVTEM.

VI. *Laërtius in vita Zenonis.*

Ego fortunâ me quidem & gloriâ vitam tuam anteire existimo; cæterùm disciplinis studiisque liberalibus, & perfectâ felicitate, quam tu possides, longè abs te præcelli sentio. Quo circa te orare statui, vti ad me proficiscaris, id mihi persuadens, te preces meas minimè irritas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere vt tuo contubernio fruamur, certò sciens, non mei tantùm, sed omnium simul Macedonum eruditorem fore. Nam qui Macedoniæ Regem erudit, atque in virtutem imbuit, eum & subditos quosque instruere ad fortitudinem & probitatem, certum est.

Qualis Dux, tales subditi.

Cuiusmodi enim fuerit Dux, tales vt plurimum subditos fieri, necesse est. Hæc ille.

VII. *Principis vita aliis viuendi norma.*

Animaduertit nimirum vir sagacissimus, ac boni subditorum studiosissimus, vitam Principis aliis viuendi normam esse, eiusque exemplo omnes ad probitatem, morumque honestatem facilè induci, virtutemque

quam

quam in eo cernunt, non grauatè amplecti. E contra verò, si quid in Principe vitiosum animaduertant, pronis illud animis excipiunt, eoque Duce in omne flagitiorum genus sensim prolabuntur, fitque paulatim sub tali moderatore Respublica ferarum saltus potius, aut quoddam sordidissimorum animalium stabulum, quàm hominum cœtus, aut ratione vtentium multitudo. Quâcunque igitur incedit viâ Princeps, sequuntur turmatim subditi eiusque vestigiis insistunt; verissimumque est illud Oratoris Romani dictum: *Vt cupiditatibus Principum, & vitiis infici solet tota ciuitas, sic emendari, & corrigi continentia.* *Libro tertio de legibus.*

VIII.

Ex his ergo, quæ suæ sint partes, intelligit quisquis ad Reipublicæ administrationem euehitur, quantamque in eo curam ponere ac diligentiam debeat, suos vt rectè mores instituat, ne parum honestè temperateque viuendo, aliis sit offendiculo, prauoque eos exemplo ad malum, suique imitationem prouocet, imò auctoritate quodammodo impellat: qui enim subsunt, eius, sub cuius sunt potestate, gesta, imperium quoddam interpretantur; & quod facit Princeps, iubet.

IX. *Quod facit Princeps, iubet.*

Adde, quamuis hæc abessent omnia, nullumque ex deprauatis eorum, qui præsunt, moribus impenderet subditis periculum, rem tamen per se indignam videri, vt eò se dimittat Princeps, & ad summa natus tam vilia abiectaque amplectatur, suæque splendorem maiestatis, quâ nihil est in terris augustius, vitiorum sordibus inquinet atque contaminet. Antigono Antigoni, de quo proximè dictum est, filio, epulæ aliquando insternebantur parum honestæ: rem vbi intellexit Menedemus Philosophus, principem adiens, *Memento*, inquit, *esse te Regis filium*, & hac vnâ voce à luxurioso illum conuiuio deterruit. Digna sanè cogitatio, quæ omnium semper Regum ac Principum animis obuersetur; digna, inquam, sententia quam suo quisque gerat diademati inscriptam, gemmaque gemmis omnibus *Menedemus Antigonum quo pacto à luxurioso conuiuio deterruerit.*

nibus quæ illud ornant ; longè fulgentior?

X. Si ergo blandis voluptatum illecebris ad malum illici se sentiat, meminerit se Regem esse, cui nimium nihil nisi magnum, nihil nisi excelsum & sublime conuenit.: illud proinde curæ ei inprimis esse debet ne quidquam committat, quod tantam maiestatem dedeceat, nec rebus tam fœdis ac vilibus succumbat. Si naturæ tantùm humanæ conditionem spectans dixerit Philosophus, *Maior sum, & ad maiora genitus, quàm vt mãcipium sim mei corporis* ; quanto magis dicere id debet, quem non tantùm natura hominem fecit, sed amplissima dignitas summusque honoris gradus supra hominum sortem extulit: quanto, inquam, magis dicere debet, maiorem se esse, & ad maiora natum quàm vt abiectissimis hisce voluptatibus se subiiciat, sibique degener in brutorum se mores, sordesque transferat? Plura hac de re capite sequente.

Indignum est Principem vitiis succũbere. *Seneca Epist. 65.*

CAPVT SECVNDVM.

Quisnam censendus sit verus Rex: quod verum Regnum.

I. ALiis Regem oculis vulgus, aliis Philosophus intuetur. Hominum plerique, vbi quempiam purpurâ auro gemmisque intextâ ornatum, sceptrum manu gestantem, diademate magnificè insignitum, numerosâque stipante satellitum cateruâ incedentem conspiciunt, Regem illico appellant, nec in eo quidquam ad summam illam dignitatem desiderari existimant. Philosophus verò, qui non in externâ tantùm specie oculos figit, sed rem quamque suis expendit ac ponderat momentis, cunctaque ad plenæ synceræque disquisitionis calculos reuocat, hunc non Regem, sed simulachrũ sæpe atque vmbram esse Regis pronunciat. Non enim quicquid fulget, aurum autumat ; eosque omnes qui

Diuersa vulgi, & Sapientum de Regibus opinio.

Regum

Regum decorantur insignibus, Reges statim esse censendos. Nouit nimirum, sub splendida & pretiosa veste animum sæpe reperiri inopem, virtutibus scilicet, quæ solæ veræ diuitiæ sunt, destitutum: sub diademate libertatis tesseâ cor frequenter contineri captiuum: sub specioso denique Regis nomine non rarò latere mancipium. *Sub Regis nomine sæpe latet mancipium.*

II. Non ex his ergo metienda dignitas Regia; sub toto enim hoc, quo Regum corpora ornantur, apparatu, mens potior hominis pars manere potest vinculis, vt ita dicam, constricta; variis scilicet affectibus inordinatis, violentisque motibus oppressa, & quasi in seruitutem redacta. Huiusmodi ergo, quisquis est, licet alij omnes Regis ei appellationem tribuant, summoque habeant in honore, vbi tamen oculos in se coniicit, suiipsius sibi conscius, nomen se Regis falsò vsurpare animaduertit, reipsa eo esse titulo indignum. Ad quam rem appositè S. Augustinus, *Malus, etiamsi regnet, seruus est: nec vnius tantùm hominis, sed quod grauius est, tot dominorum quot vitiorum.* Quod vlteriùs declarans S. Ambrosius, *venit*, inquit, *iracundia, & dicit, meus es; venit ambitio, & dicit, meus es; veniunt omnia vitia, & singula dicunt, meus es.* Sic nimirum illum huc illuc pro libitu rapiunt, & suo subdunt imperio: dumque vnumquodque eum sibi vendicat, miserum in partes veluti discerpunt. *Malus, etiamsi regnet, seruus est. S. August. l. 4. de ciuit. c. 3. S. Ambr. serm. 12. in Psal. 118.*

III. Quis ergo æquus rerum æstimator hunc Regem appellet? quis non vilissimum potiùs dicat esse mancipiũ, tot scilicet vitiorum ligatum catenis, tot compedibus grauatum, totâque mentis libertate exutum, sibique quodammodo ipsi ereptum. Non abs re proinde loquutus mihi videtur, qui dixit: *Claudian.*

Si metuis, si praua cupis, si duceris irâ,
Seruitij patiere iugum, tolerabis iniquas
Interiùs leges: tunc omnia iure tenebis,
Si poteris Rex esse tui.

IV. Hinc Rex ille Antigonus, de quo, capite præcedente, miseram Regum conditionem perpendens, qui vitiis laborant, & effrænatos animi impetus sequuntur: *Verè*, inquit, *nobilem seruimus seruitutem, & hoc solum inter nos & alios seruos interest, quòd illi ferreis catenis vinciantur, nos aureis.* Vnde quamuis ipse præclarus esset, Regumque sui temporis gemma, se tamen non ad eum peruenisse virtutis gradum existimans, qui ad id muneris requiritur, & in tantâ relucere dignitate deberet, in publico nobilium conuentu sceptrum & coronam (omnibus nouitate rei attonitis, mentisque eius magnitudinem admirantibus) deposuit, eaque obtulit digniori, se demum si id è re fore Reipublicæ ac subditorum bono iudicarent, in ordinem obtulit redigendum. Æquissimi animi vir, eoque Regno dignior, quò se existimabat minùs dignum.

Pulchrum Antigoni Regis dictum.

Pulchrius eiusdem Regis facinus.

V. Illi igitur soli Regis appellatio, honorque eam sequi solitus debetur, qui animo Rex est, quique sui potens, affectus omnes ita continet, ita intra æqui rectique limites coërcet, vt nihil se indignum admittat vnquam, quodque tantæ dignitati probro esse possit ac dedecori. Hic, inquam, Rex est, hoc regnum omnium perfectissimum. *Latiùs regnes auidum domando spiritum, quàm si Libyam remotis Gradibus iungas, & vterque Pœnus seruiat vni.* Istud verò quisquis non habet, quantumuis maxima etiam regna in suam redigat potestatem, deque potentissimis Regibus triumphet, hunc sibi honoris titulum iure adsciscere non potest. Quare, vt ait Seneca, nec Alexander tot Regum ac Gentium domitor, hoc nomen merebatur, quippe qui iræ aliisque indignis Rege vitiis tam sæpe ac turpiter succubuit. *Id enim egerat*, inquit, *vt omnia potiùs in potestate haberet, quàm affectus.* Rectè proinde dixit alius, si tamen alius:

Alexander Magnus num vocandus Rex.

Seneca.

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color,
Non frontis nota Regia,

Non

Non auro nitida trabes,
Mens regnum bona possidet.

Huic rei congruit pulchrum illud Plutarchi dictum: *Deus*, inquit, *duo fecit simulacra sui, in Cælo solem, in terris Regem*. Vt Plutarchi hac de re discursum, qui aliò tendit, omittam: Rex & sol, vt Deum, ita sese inuicem in variis referunt: duo sólummodò proferam; breuitatis memor, quam mihi in hoc opere ab initio præfixi. VI. *Sol & Rex simulacra Dei.*

Sol itaque in se primò, mox in rebus aliis lucem producit: ita Rex, qui Sol quidam terrestris est, summo studio eniti debet, vt in omni virtutum genere excellat, & in se luceat, vt hoc modo aliis præluceat, & sicut Sol in stellas, ita ipse in subditos, lucem transfundat. Secus nihilominus faciunt nonnulli, nec suæ existimationi, nec Reipublicæ bono, nec dignitati Regiæ consulentes. Alios in honestate morum vitæque integritate viuere volunt, vitam interim parum honestè instituunt ipsi, sed se sordidissimorum animalium instar, in voluptatum cœno turpissimè volutant. Aliis frenum iniiciunt, seuerissimisque coërcent legibus, ipsi frenum omne excutiunt, datisque habenis, quò eos cunque libido rapit, pro libitu feruntur. Limites aliis præscribunt, nullis ipsi contineri se limitibus patiuntur, sed sibi, quicquid libet, licere volunt. Denique cæteris iura dant, ipsi, iure omnia an iniuriâ faciant, nil pensi habent. *Aliis iniqui iudices, æqui sibi*. Hi non Dei simulachra, solique nobilissimo sideri, & cœlum iuxta ac terram iucundissimis semper radiis collustranti sunt similes, sed diri quidam Cometæ, calamitates maximas, ipsamque adeò ruinam regnis suis prænunciantes, & verò, vt præcedente capite dixi, noxio flagitiosæ vitæ pessimique exempli influxu sæpissimè inferentes. VII. *Rex Sol quidam terrestris.* *Reges praui, non soles, sed Cometa.*

Alterum in sole ad rem præsentem est, quòd sol temporis moderator, &, vt ita dicam, arbiter, ordinatissimo, vt videmus, modo cursum suum peragat, statasque diei ac noctis, hyemis, æstatis, aliarumque anni partium VIII.

Vt Sol annorum, ita Rex animorum est arbiter.

vices constante semper varietate distinguat. Vt Sol temporum, & annorum, ita Rex animorum est arbiter; qui proinde vt rite munus hoc suum obeat, resque ad subditorum gubernationem recto ordine administret, id ei maximè curæ esse debet, nihil vt in se habeat inordinatum, sed mentem priùs suam, & affectus omnes motusque prauos frenet, atque cohibeat, seque sibi subiiciat. Rex quippe si animum habeat perturbatum, cùm ipse *animus* sit *Reipublicæ*, eâdem operâ hanc turbabit, nec eam tranquillè vnquam administrabit, si ipse agitetur tumultibus.

Princeps animus Reipublicæ.

IX. *Ars artiũ regere posse seipsum.*

Hinc constat Regis nomine minùs dignum esse eum, qui regere nequit seipsum. Si verò hoc nôrit, artemque hanc artium didiscerit, suique in omnibus iuris sit; quãtumuis vulgo abiectus ac vilis habeatur, Rex est, & hoc titulo longè dignissimus. Concludo igitur cum verissimo illo Philosophi effato: *Maximum imperium est imperare sibi.*

CAPVT TERTIVM.

Non ad Reges tantùm & Principes, sed ad omnes omnino homines, pertinent Philosophiæ Moralis præcepta.

I. *Lib. 3. de beneficiis, cap. 18.*

NVlli præclusa virtus est, inquit Seneca, *omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, Reges, exules.* Nullum ergo hominum genus aspernatur virtus, nullius societatem refugit aut consortium. Non in amplis tantùm ædibus, auroque & marmore fulgentibus habitat, sed in angustis etiam tuguriolis commoratur, nec minori sibi honori ducit vili iudui lacernâ, quàm purpurâ, vtque Regum sceptra, ita pauperum rastra, aliaque rustica instrumenta, vbi res ita tulerit, summâ cum iucunditate tractat. Denique, *non indecorus ei puluis* videtur, non tantùm qui

manus

manus cum hoste conserendo, splendidissimamque reportando victoriam, sed qui agros etiam colendo, vilissimaque obeundo officia, contrahitur. Hinc idem Seneca alibi virtutem, si quis eam inquirat, in omni loco & hominum conditione, repertum iri affirmat. *Virtutem*, inquit, *in templo inuenies, in curia, in foro, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus*: &c.

Virtus in omni loco, & hominum conditione reperiri potest.

Cum itaque ad omnes spectet virtus, omnium etiam interest ne in hac morum disciplina virtutis indagatrice, rudes penitus sint, & ignari; sed quæ hominis præ rebus aliis dignitas sit & præstantia perpendentes, nihil eâ indignum præstent, nec prauis abducti cupiditatibus, suæ viuant naturæ degeneres, brutorumque similiores quàm hominum.

De beata vita, c.7.

II. *Scientia virtutis indagatrix, ad omnes pertinet.*

Oculos proinde in se quisque coniiciat, hominemque se esse meminerit, non corporis scilicet mole tantummodò constantem, sensuumque præsidio (quod ei cum cæteris animantibus commune est) instructum, sed cui horum omnium mens insit moderatrix, animusque intellectu præditus, cui corpus subsit, quique actus omnes hominis & affectus ad rationis normam exigat, vt ordinati procedant. Id ergo curæ omnibus esse debet, vt pars quæque suo rectè munere fungatur, vt nimirum præ sit anima, sibique corpus subiiciat, & ita in officio contineat, vt nihil aduersus eam moliri, rectumuè hominis regimen (quod vnius animæ munus est) interturbare possit. Sin autem, remissius partes suas agente animâ, insolescere corpus incipiat, sensusque dominari rationi, nihil deinceps sperari ordinatum potest, sed pessum paulatim ibunt omnia, rectaque administratio penitus labefactabitur.

III.

Animæ munus est præesse, corporis subesse.

Non insciè proinde homo stateræ conferri potest, in qua dum lanx vna attollitur, altera eâdem operâ deprimitur: sic suo persistente loco animâ, iusque suum retinente, succumbit corpus, eiusque in omnibus nutui & arbitrio subiacet: si verò freno excusso, attollatur

IV. *Homo stateræ similis.*

corpus, parsque hominis sensitiua supra rationalem eleuetur, deprimitur anima, deque gradu suo ac dignitate deiicitur, ac terræ affixa, nihil excelsum, nihil sublime, nihil se dignum cogitat, sed terrea quodammodo ac plumbea affecta, in infimis hisce sopita & sepulta iacet.

V. Triplicem homini vitam tribuunt Physici. *Viuit*, inquiunt, *vitâ plantæ*, *vitâ Animalis*, *& vitâ Hominis.* Tres etiam has vitas si tamen vitas (priores enim duæ, in morali hominis consideratione, mors potiùs quædam, vt mox ostendam, censendæ sunt quàm vita) in hominibus reperiunt Ethici. Quidam ergo vitâ tantùm *Plantæ* viuunt, affectibus nimirum veluti radicibus quibusdam in terrâ fixi, inde succum omnem quo eorum mens vegetatur quasi & alitur, hauriunt. Toti proinde rebus hisce ante pedes positis inhiant, in iisque felicitatē suam omnē ac beatitudinem collocant, itaque mordicus adhærent. vt nullâ ab illis ratione auelli possint, nec cogitationes tantillum à terrâ attollere. Fusiùs de hoc hominum genere agam postea, Disp. 7. Capite primo.

Homines quidam solùm viuunt vitâ Plantæ.

VI. Alii vitâ viuunt *Animalis*, cibo scilicet & potu se ingurgitant, fœdisque indulgent voluptatibus, ac tum demum beatè secum agi existimant, dum in his se sordibus volutant. Si verò contigerit aditum iis ad abscænitates hasce & spurcitias intercludi, vehementi statim corripiuntur dolore, seque mortalium miserrimos esse dictitant. De quibus proinde verissimè Seneca: *Non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: miseri, deseruntur ab illâ, miseriores si obruuntur.*

Alij vitâ animalis.

De beatâ vitâ. c. 14.

VII. Hi ergo, quantumuis, dum fictâ hâc & fucatâ dulcedine fruuntur, felices sibi videantur; eos tamen ne quidem viuere asserit Philosophus, vtpote quorum anima mortua sit, & in hisce sordibus putrescat: quos proinde ad vitam reuocare, sibique denuo restituere, omnimodo conatur. Docet cum Platone, hominem esse *Arborem inuersam*, animumque non è terrâ, sed è cælo alimentum trahere debere. Iubet, suam ipsi formam corpo-

Neutri tamen viuunt.

Homo Arbor inuersa.

orporis & figuram inspiciant, quos scilicet Natura, non prono in terram vultu, vt animalia cætera, sed capite erecto procreauerit, oculisque apto ad superna contuenda loco sitis, vt illis animum oblectent, eorumque amore à terrenarum rerum affectu appetitioneque abducantur.

Os homini sublime dedit, Cœlumque tueri *Metam.1.*
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Cordis etiam sui quisque fabricam intueatur, vt admonet, quod inferiore parte clausum, & ex superiore tantùm patens, documento omnibus esse debet cor non terrenis hisce ac vilibus rebus aperiendum esse, sed puriores è Cœlo quærendas delicias, quibus mens pascatur, iisque laxandum animum, ac totos cordis sinus patefaciendos. Præ his sordet quicquid oblectamenti terra corpori subministrat, quod proinde cum fœdis illis hominequeindignis delectationibus à quouis æquo rerum æstimatore, animæ posthabendum, solaque mens cum suis voluptatibus æstimanda. VIII. *Cordis fabrica hominem ad superna inuitat.*

Quantum verò intersit inter aliquem corpori, turpibusque eius cupiditatibus addictum, & alium qui spretis sensuum illecebris, mentem virtute, honestissimisque instruit disciplinis, succinctè quidam apteque ad rem præsentem expressit Epitaphiis duorum paulò ante hæc nostra tempora, vitâ sibi ac moribus maximè dissimilium, *Henrici Octaui* scilicet Angliæ Regis, & *Thomæ Mori*; quorum hic, Britanniæ decus, ob eximiam quam semper coluit pietatem, summumq; ingenii acumen, ac singularem in omni literaturæ genere scientiam, immortalem apud bonos omnes laudem est adeptus, atque ita vitam instituit, vt in corpore quasi sine corpore vixerit, & ab omni terrenâ concretione immunis: alter ventri & veneri deditus, totusque carni & sanguini immersus, moles potiùs quædam corporea videbatur quàm homo ratione præditus, fœdisque carnis voluptatibus vsqueadeo erat obrutus, vt ipsa etiam eius IX. *Duo moribus sibi ac vitâ dissimillimi.*

anima quodammodo in corpus videretur conuersa. Epitaphia duobus breuissimis versibus contexta, sic se habent.

Epitaphium Henrici Octaui.	*Epitaphium Thomæ Mori.*
Hic totus Henricus iacet	*Viator, hic Mori est nihil.*

I Qvisquis *vitâ hominis*, conformiterque rationi viuere exoptat (quæ prima omnibus cura esse debet) suæque dignitati naturæ consulere, corpus menti subiiciat, portasque animæ omnes, sensus, inquam, rebus hominem parum decentibus occludat, prauas denique ac peruersas inclinationes propensionesque, quæ rationi obluctantur, hominesque frequenter transuersos agunt, sedulò coërcere studeat, ac pro viribus extirpare: si enim hæc vitiorum fomenta nutriat, ægram trahet animam, & ab hisce tineis exesam: imò ab intestinis, quos fouet, hostibus, lethali sæpe vulnere confixam.

Propensiones praua, vitiorum fomenta.

II. Philoctetem ferunt, dum pharetram gestat venenatis sagittis plenam, ab vnâ earum in pedem aliquando delapsâ tam graue accepisse vulnus, vt curari nunquam potuerit, sed inde sit extinctus. Qui animam habet ab effrenatis istiusmodi propensionibus, seu passionibus occupatam, pharetram gerit sagittis venenatis repletam, à quibus ni se quamprimùm expediat, grauissima ei infligent vulnera, certissimumque afferent exitium. Sensus ergo rationi subsit, corpus animæ, eamque velut Principem, Ducem, ac moderatricem agnoscat, vtpote cuius corpus mancipium est, ac nihili præ illâ faciendum. Rectè proinde Phauorinus, nobilis sui temporis Philosophus: *Nihil in terris magnum, prater hominem: nihil in homine magnum, prater mentem.*

Anima à passionibus occupata, pharetra est sagittis venenatis plena.

DIS-

DISPVTATIO SEXTA.

De Fine Hominis.

DE natura ac notione finis, quid sit, quas proprietates habeat, quem in causarum serie locū sortiatur, bruta agant nec ne propter finem, & id genus aliis, latè disputaui in Philosophia, Disp. 23. Physicorum, & Disp. 27. de Anima. Quisquis ergo hæc cupit inde petere ea poterit: isthîc enim illa tantùm quæ moralia sunt, & homini ad vitam rectè instituendam conducunt, pertractanda suscepi, speculationibus aliò remissis.

CAPVT PRIMVM.

Sitnè vniuersim rebus omnibus finis aliquis constitutus.

OPus naturæ est opus Intelligentiæ: ità nimirum ordinatè cuncta, certisque legibus procedunt, quasi singulis vis quædam insit intellectiua, quâ ad statos, suæque congruentes naturæ fines dirigantur. Leuia sursum grauia deorsum feruntur, seque loco tuto constituere, conantur, vbi à contrariorum oppugnationibus secura conquiescant. Rebus quippe à naturâ inditum est, & quidam veluti scopus præfixus, vt se conseruent, suæque incolumitati ac perfectioni consulant, sicque dum singulæ rem suam priuatam ac bonum curant omnes curant publicam, bonoque prospiciunt vniuersi. *Opus naturæ est opus Intelligentiæ.*

II. Hinc acris illa inter ignem & aquam, resque alias pugna, ac veluti de finibus disceptatio: vt nimirum aduersantium vires minuendo, sibi suæque consulant securitati. Hinc etiam quædam sese in præsentia contrarii roborant viresque sibi per Antiperistasin, vt aiunt, ad- *Antiperistasis cui fini deseruiat.*

augent, totoque conatu se veluti ad prælium accingunt, vt irruentis hostis vim propulsent. Sic ignea exhalatio intra nubem frigidam conclusa, vt se facilius conseruet, obsidentisque impetum frigoris meliùs sustineat, in arctissimum se locum colligit (virtus namque vnita fortior) eâque ratione ad certamen se præparat: vbi verò alij & alij vapores eam frigidi circumsistunt, seque conglobantes, vndique illam aggrediuntur, & vltimum quasi minantur exitium, cùm persistere diutius non possit, omnes in vnum vires congregans, viam sibi vi aperit, perque medios hostes perrumpens, fugâ sibi consulit, imminentique iamiam periculo eripit.

Virtus vnita fortior.

III. Quamuis autem res omnes suopte nutu perfectionem suam, integritatem, & incolumitatem spectent, velut finem sibi à natura præstitutum: sicut tamen pars in humano corpore se pro hominis bono exponit, & ciuis pro salute Reipublicæ caput obiicit periculis, ita hæc omnia tanquam partes totius, & quidam, vt ita dicam, mundi ciues, fines suos priuatos fini postponunt vniuersi, suâque vtilitate & commodo posthabito, orbis incolumitatem curant. Sic ad vacuum, quod Natura tantopere abhorret, vitandum, grauia interdum contra innatam quam habent propensionem, ascendunt leuia descendunt, & naturalis rerum cursus, vt Naturæ deseruiat, immutatur. Sed de his satis: ad Hominem pergamus.

Pars, suo posthabito, totius bonum spectare debet.

Natura abhorret vacuum.

CAPVT SECVNDVM.

In quo finis Hominis consistat.

I. PRimum in intentione, est vltimum in executione: cùm ergo id spectet Philosophus, vt variis de vita & moribus traditis præceptis hominem ad finem assequendum iuuet, quis hic finis sit, statuendum inprimis decernit, ne in incertum tendat, & vagum scopum petens, à vero

Primum in intentione, est vltimum in executione.

à vero aberret, dumque plures, vt aiunt, sequitur lepores, nullum capiat.

II. *Astrologos quo nomine reprehēdat Diogenes.*

Poëtas olim & Astrologos reprehendebat morum ille censor Diogenes, quòd hi cœli à terra distantiam, astrorum numerum & proportionem, Solis ac Lunæ labores, & id genus alia, illi Vlyssis errores, Argonautarum nomina, & huiusmodi ad vnguem nossent, res tamen ad seipsos spectantes, quasque scire multo magis eorum intererat, penitus ignorarent. Quod harum artium sectatoribus vitio vertit Diogenes, idem longè potiori iure in plerisque Philosophorum reprehendere potuisset, qui naturæ arcana sedulò inuestigabant, de quantitate, de tempore de motu ac minutissimis quibusque ad vniuersi constitutionem spectantibus, acutissimè disputabant; interim verò, dum aliarum rerum curiosi erant exploratores, seipsos negligebant, & foris oculati, domi cæci, sibi suisque rebus indormiebant.

Philosophi antiqui foris oculati, domi cæci.

III. *288. olim de Hominis fine sententiæ.*

Hinc mira inter antiquos de fine hominis dissensio, quæ tanta fuit, vt doctissimus Romanorum varro ducentas octoginta octo asserat fuisse hac de re olim sententias, falsas omnes, & à ratione prorsus alienas. Veritas nimirum vna, viæ errandi infinitæ, & vbi à recto semel quis tramite deflexit, in varios se anfractus & labyrinthos implicat, dumque sua sibi quisque somnia velut oracula proponit, & maximè sibi sapere videtur, maximè desipit.

IV. *Finem hominis omnes dicebāt esse beatitudinem.*

Quamuis autem in hoc fine assignando adeò essent inter se discordes, & singuli alium semper & alium suo arbitratu fingeret, in eo tamen omnes conspirabant, hominis finem in beatitudine situm esse. Tota ergo lis eò deuoluebatur, in quo demum beatitudo consisteret: quam proinde quæstionem sequente disputatione fusius discutiam.

augent, totoque conatu se veluti ad prælium accingunt, vt irruentis hostis vim propulsent. Sic ignea exhalatio intra nubem frigidam conclusa, vt se facilius conseruet, obsidentisque impetum frigoris melius sustineat, in arctissimum se locum colligit (virtus namque vnita fortior) eâque ratione ad certamen se præparat: vbi verò alij & alij vapores eam frigidi circumsistunt, seque conglobantes, vndique illam aggrediuntur, & vltimum quasi minantur exitium, cùm persistere diutius non possit, omnes in vnum vires congregans, viam sibi vi aperit, perque medios hostes perrumpens, fugâ sibi consulit, imminentique iamiam periculo eripit.

Virtus vnita fortior.

III. *Pars, suo posthabito, totius bonum spectare debet.*

Quamuis autem res omnes suopte nutu perfectionem suam, integritatem, & incolumitatem spectent, velut finem sibi à natura præstitutum: sicut tamen pars in humano corpore se pro hominis bono exponit, & ciuis pro salute Reipublicæ caput obiicit periculis, ita hæc omnia tanquam partes totius, & quidam, vt ita dicam, mundi ciues, fines suos priuatos fini postponunt vniuersi, suâque vtilitate & commodo posthabito, orbis incolumitatem curant. Sic ad vacuum, quod Natura tantopere abhorret, vitandum, grauia interdum contra innatam quam habent propensionem, ascendunt leuia descendunt, & naturalis rerum cursus, vt Naturæ deseruiat, immutatur. Sed de his satis: ad Hominem pergamus.

Natura abhorret vacuum.

CAPVT SECVNDVM.

In quo finis Hominis consistat.

I. *Primum in intentione, est vltimum in executione.*

PRimum in intentione, est vltimum in executione: cùm ergo id spectet Philosophus, vt variis de vita & moribus traditis præceptis hominem ad finem assequendum iuuet, quis hic finis sit, statuendum inprimis decernit, ne in incertum tendat, & vagum scopum petens, à vero

à vero aberret, dumque plures, vt aiunt, sequitur lepores, nullum capiat.

Poëtas olim & Astrologos reprehendebat morum ille censor Diogenes, quòd hi cœli à terra distantiam, astrorum numerum & proportionem, Solis ac Lunæ labores, & id genus alia, illi Vlyssis errores, Argonautarum nomina, & huiusmodi ad vnguem nossent, res tamen ad seipsos spectantes, quasque scire multo magis eorum intererat, penitus ignorarent. Quod harum artium sectatoribus vitio vertit Diogenes, idem longè potiori iure in plerisque Philosophorum reprehendere potuisset, qui naturæ arcana sedulò inuestigabant, de quantitate, de tempore de motu ac minutissimis quibusque ad vniuersi constitutionem spectantibus, acutissimè disputabant; interim verò, dum aliarum rerum curiosi erant exploratores, seipsos negligebant, & foris oculati, domi cæci, sibi suisque rebus indormiebant. II. *Astrologos quo nomine reprehēdat Diogenes.* *Philosophi antiqui foris oculati, domi cæci.*

Hinc mira inter antiquos de fine hominis dissensio, quæ tanta fuit, vt doctissimus Romanorum varro ducentas octoginta octo asserat fuisse hac de re olim sententias, falsas omnes, & à ratione prorsus alienas. Veritas nimirum vna, viæ errandi infinitæ, & vbi à recto semel quis tramite deflexit, in varios se anfractus & labyrinthos implicat, dumque sua sibi quisque somnia velut oracula proponit, & maximè sibi sapere videtur, maximè desipit. III. *288. olim de Hominis fine sententiæ*

Quamuis autem in hoc fine assignandò adeò essent inter se discordes, & singuli alium semper & alium suo arbitratu fingeret, in eo tamen omnes conspirabant, hominis finem in beatitudine situm esse. Tota ergo lis eò deuoluebatur, in quo demum beatitudo consisteret: quam proinde quæstionem sequente disputatione fusiùs discutiam. IV. *Finem hominis omnes dicebāt esse beatitudinem.*

DISPVTATIO SEPTIMA.

Qua in re sita sit hominis beatitudo.

De beata vita cap. primo.

VIuere omnes beatè volunt, inquit Seneca, *sed ad peruidendum quid sit quod beatam vitam efficit, caligant.* Id nimirum hominibus vsuuenire solet, vt res non ad veritatis calculos, synceriqne examinis momenta exigant, sed propriis omnia rationibus metiantur, quodque ipsis arridet maximè, id bonum beatumque esse pronuncient. Hinc de hominis beatitudine, tanta opinandi diuersitas, dum suo quisque penicillo eam adumbrat, & quæ lubet apponit lineamenta, Aurelij celebris illius pictoris instar, qui Deorum Dearumque vultus, quos in tabula efformabat, hominum, in quos ipse maximo ferebatur affectu vultibus pingebat quàm simillimos. Præcipua eorum placita, beatitudinem scilicet in diuitiis, voluptate, & gloria consistere, hîc refellam, vt erroribus reiectis, depulsisque tenebris, veritas clariùs illucescat, veræque felicitatis notitia.

Cur olim tot diuersæ fuerint de beatitudine sententiæ.

CAPVT PRIMVM.

Vtrùm in diuitiis consistat hominis felicitas.

I. *Quidam felicitatem statuebant in diuitiis.*

NOn defuerunt ergo quidam (nec etiamnum fortassis desunt) qui in opum copia & abundantia beatitudinem collocabant. Nihil proinde magis in votis habebant quàm accumulare diuitias, magnam auri & argenti vim congerere, atque amplas sibi facultates quâcunque possent ratione, acquirere. Vnde sicut Ægyptij, quo gradu Nilus excrescebat, & ad columnam ibidem ad hoc ipsum sitam adscendebat, terræ eo anno fertilitatem, ita hi, quo gradu opes crescebant in arca, suam felicitatem metiebantur. Imò nonnullorum mentibus

tibus ita hæc insederat opinio, vt ipsos etiam Deos gerentes loculos, ac veluti bene nummatos pingerent (quod Phænicibus, ditissimo illi Syriæ populo in more fuisse asserunt) ne aut felicitatem sine diuitiis consistere posse faterentur, aut Deos statuerent infelices: ipsumque adeò *Numen* cum *nummis* affinitatem habere aliquam existimabant. *Phænices Deos pingebant gerentes loculos.*

II. Sed, vt rectè Seneca, *pecunia neminem diuitem facit*, nedum felicem; vtpote quæ non tam arcam nummis, quàm animum curis replet. Si ergo, vt optimè Cicero, *Beatitudo sit secretu malis omnibus cumulata bonorum complexio*, Diuitiæ neminem reddere beatum possunt, quæ nimirum tantum secum ferunt solicitudinis, tantum molestiæ: quas proinde *doloris & curæ filias* meritò appellabant antiqui. Siquidem opum studio quisquis occupatam habet mentem, nullâ vnquam quiete frui potest, sed summo animi angore, & curarum aculeis vrgetur. Vbi enim hominem semel persuasit immodica habendi cupiditas, seque per venas, vt ita dicam, & viscera hoc virus diffudit, ardentissimam in eo sitim accendit, quæ nunquam extingui, nunquam expleri ac satiari potest, sed incredibili eum semper æstu discruciat. Verissimè itaque S. Prosper: *Diuitias qui habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine dolore non perdunt.* Quis ergo huiusmodi hominem felicem existimauerit? quis non potiùs maximè dixerit infelicem, & sub fucatâ beatitudine veram contineri miseriam? *Pecunia neminem diuitem facit. Sen. Ep. 120. 3. Tusc. qq. Diuitiæ doloris & curæ filiæ. Lib. 2. de vita contemplat. c. 13.*

III. Quod verò longè adhuc est deterius; vbi quis labore summo ac sudore diuitias acquisiuit, tantum abest vt eas possideat ac fruatur, vt in amplâ etiam fortunâ misertimus viuat, inter opes inops, in summâ rerum abundantiâ egenus, & Tantali instar in mediis vndis enecetur siti. Dum enim augentur diuitiæ, serpit paulatim, iisdemque cum auro incrementis sese in habentis animum insinuat, & veluti ossibus implicat vehemens *Auarus est inter opes inops.*

eiusdem

eiusdem amor ac tenacitas, crescensque sensim cum opibus auaritia totum hominem occupat, ac demum perditè adeò pecuniæ adhæret, vt aquam citiùs è pumice, quàm ex eo obolum elicias: imò quisquis ab illo nummum extorquet, animam eâdem operâ è corpore ei euellere videtur. Denique parcus adeò fit ac sordidus, vt quoties vel in seipsum expendere quidquam debet, in animi ferme deliquium incidat. Hic diuitias certè non possidet, imò ab iis possidetur potiùs, & in seruitutem redigitur, atque in summâ rerum copiâ viuit Iro pauperior. Quare Socrates acutissimus olim harum rerum inspector, omnes in quocunque demum gradu ac dignitate siti essent, ipsosque adeò Reges, si auaritiæ dediti essent, *Aurea* vocabat *mancipia*.

Rex auaritiæ deditus, aureũ mancipiũ.

IV. *Inopi desunt multa, Auaro omnia.*

Hinc originem traxit dictum illud vetus: *Inopi desunt multa, Auaro omnia*: vtpote in cuius potestate tam non est id quod habet, quàm quod non habet,

——— *Et congesto*
Pauper in auro est.

V. *Auari descriptio.*

Nummos nimirum in area veluti in larario conclusos seruat, iisque tanquam Diis penatibus cultum ac venerationem exhibet: osculatur, amplectitur blandis identidem verbis compellat, cor eos suum, vitam, animam vocitat. Nunquam solem sibi occidisse autumat dum auri fulgor illius oculos perstringit: nunquam stellarum conspectum desiderat, vbi varias pecuniæ particulas hinc inde in mensa intermicantes conspicit: iis diem, iis noctem consecrat: curas denique omnes & labores, seque ipsum eisdem offert, & tantum non immolat, dum, vt dixi, fame se propemodum ac siti conficit, vt eos integros conseruet. Rectè proinde dicitur, *Auarus nulli bonus est, sibi autem pessimus*: in summâ quippe affluentia viuit ipsâ miseriâ miserior, estque instar asini, qui delicatissimas quasque dapes & obsonia dorso ferens, ex iis nihil gustat nec attingit, sed vestitur carduis. Concludo ergo cum Poëta, qui rem hanc, auari-

Auarus nulli bonus, sibi autem pessimus.

que

que indolem optimè calluisse videtur:

Quid mihi diuitiæ, quarum si dempseris vsum,
Quamuis largus opum, semper egenus ero. *Cor. Gal.*

Adde, immoderato opes acquirendi studio plurimos immaturâ esse morte præreptos, ac dum ex diuitiis læta sibi omnia promittebant, felicesque se fore ominabantur, vitam in iis comparandis amittentes, miserrimè extincti sunt. Quot spe prædæ in hostium gladios incurrerunt, & quasi ad voluntarium ruerunt interitum? Quot aliis modis, dum ditescendi cupiditate innumeris se obiecerunt periculis, mortis sibi occasio fuerunt, vnaque diuitias & vitam amiserunt? Plurima huius rei exempla nobis suppeditat antiquitas: vnum tantùm vel alterum, breuitatis causâ, producam. VI. *Diuitiæ multis immaturæ mortis causa.*

Cyrus persarum & Medorum Rex, Asiâ subactâ, totum sibi subiugauerat Orientem; sed tot opibus, tantoque imperio non contentus, dum Scythiam inuadit, à fœmina, Tomyride scilicet Scytharum Reginâ, prælio victus, & cum ducentis persarum millibus, ne nuncio quidem tantæ cladis relicto, interfectus, stultæ cupiditatis meritas pænas dedit, verumque in se dictum illud probauit: VII. *Cyrum perdidit insatiabilis cupiditas.*

Fortuna multis dat nimis, nulli satis.

Singulare etiam huius rei exemplum præbuit Polycrates Insulæ Sami Princeps, ob summas, quas possidebat, diuitias, quodque ad nutum ei omnia fluerent, *Felicis* nomen adeptus: cui tamen immodica opum augendarum auiditas exitio fuit. Huic cum Orœte persarum Satrapa, qui Sardibus præerat, graues intercesserant inimicitiæ; cui proinde nihil in votis erat magis, quàm vt astu aliquo Polycratem in suam redigeret potestatem. Nouerat ingenium hominis diuitias accumulandi cupidissimum; simulat itaque se odium omne deposuisse, & cum Polycrate rediisse in gratiam; opportunitatem insuper eidem offerri indicat magnæ auri copiæ potiundi, si se Sardis transferat. Polycrates vbi *Polycratis, Felicis dicti, miser exitus.*

spem

spem lucri sibi affulgere perspicit, ad iter illico se accingit, nullisque amicorum adhortationibus aut precibus impediri potest quominus eò proficiscatur. Ad Orœtem cùm venisset, comprehensus ab illo statim, & in crucem actus, infami mortis genere vitam finiuit: documento omnibus futurus quàm parum felicitatis diuitiæ, imò quantum miseriæ suis possessoribus afferant.

IX. *Aurum contemptum, saluti quibusdam; obtentum, internecioni fuit.* Quo pacto autem generosus auri contemptus saluti quibusdam, vitæque conseruationi fuerit; immoderatus verò eiusdem amor mortem aliis attulerit, clarè demonstrat facinus illud, quod ante annos ferme centum triginta in India contigit. Longissimum ibidem terræ tractum (prælio non semel deuictis Barbaris) ipsamque adeò ciuitatem Mexicanam, & naturâ loci, vtpote in medio spatiosissimi lacus sitam, & incolarum numero munitissimam occupauerant, Duce Cortesio, quingenti circiter Hispani milites,

Exigui numero, sed bello viuida virtus.

X. Hîc igitur sedem figentes, ciuitati imperabant, suoque ritu omnia & arbitrio moderabantur. Indignè ferentes Indi à tam paucis, & manipulo tantùm hominum, sibi iura dari, stomachari primò ac fremere; mox in apertum etiam tumultum ac seditionem prorumpere. Maximo ergo numero (ducenta erant hominum millia) vndique in Europæos irruunt, sagittis, saxis, perticis, omnique, quod furor subministrabat, armorum genere eos inuadunt, & loco pellere nituntur. *Virtus pressa, non oppressa.* Obsistunt interim fortiter Hispani, virilique pectore aggredientium impetum sustinent, ac magnâ hostium strage editâ, eosdem strenuè repellunt. Aliis tamen atque aliis sine intermissione semper succedentibus, ne respirandi quidem loco obsessis relicto, in summum adducti sunt discrimen, metusque erat, ne numero oppressi, perpetuisque fatigati incursibus, ad vnum omnes trucidarentur.

XI.

Cortesius vbi eò loci rem esse videt, vt vel ex ciuitate excedendum sit, vel iugula hostibus præbenda, ingentem auri vim, quam ex variis Indiæ partibus collegerat, militibus permittit. Plerique aurum magno animo contemnunt, de vitâ tantùm & gentis suæ gloriâ soliciti. Nonnulli, prout cuiusque suggerebat affectus, ex illo auri cumulo quantum visum est, capiunt; & hoc modo onusti, sociis se adiungunt, impedimento iis futuri potiùs quàm adiumento. Agmine ergo facto, per medios hostes prorumpunt, obuios quosque obtruncant, viam sibi vi faciunt. Cùm ad lacum ventum esset pontes omnes à Barbaris (qui hoc pacto nomen se Hispanum in Indiis deleturos arbitrabantur) fractos vident. Omnibus itaque in aquas insiliendum fuit: vnde qui aurum contempserant, leues & expediti facilè emergunt, incolumesque ad vlteriorem ripam perueniunt. Qui verò auro se onerauerant, pondere illo grauati ac depressi, miserum sanè in modum aquis omnes sunt suffocati; atque ita tandem quàm carò illa ipsis constaret auaritia, malo suo didicerunt.

Diuersa hominum indoles.

Miser nonnullorum interitus.

XII.

Meritò proinde S. Chrysostomus diuitias vocat *homicidas*, vtpote quæ tantas vbique gentium strages ediderint, fuerintque tot hominum mortis reæ. Iure etiam meritissimo S. Chrysologus *auri cupiditatem sanum hostem* appellat, qui scilicet *amando lædit, nudat ditando.* Tot ergo sinistris aliorum casibus edocti, discant mortales coaseruandis diuitiis modum aliquando ponere; frenùmque indomito huic appetitui, qui homines, etiam moderatos, subinde transuersos agit, iniicere. *Feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit.* Discant intra æqui rectique se limites coercere, & eorum, quos impotens habendi studium in tot mala præcipites dedit, exemplo admoniri, hunc in se ardorem moderari, & extinguere conentur, sibique diuitias, non se diuitiis subiicere, dicti illius memores: *Opes sapienti seruiunt, stulto imperant.*

Diuitiæ homicidæ.

Feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

Ostenditur vlteriùs, felicitatem in diuitiis non consistere.

I. *Diuitiæ vitiorum origo.* NIhil verò magis obstat, quo minùs in diuitiis sita sit hominis felicitas, quàm quòd ex iis omne flagitiorum genus, velut è fonte, dimanet, magnoque humani generis malo propagetur. Vbi enim opum copia, vitia turmatim irruunt, ac pari cum iis passu procedunt; aurumque, quod corporibus medicina interdum esse solet, mentibus fit venenum, & omni eas morborum genere inficit atque corrumpit. Hinc tot fraudes, tot astutiæ, tot doli, tot artificiosè contextæ machinationes, quibus sese inuicem homines circumueniunt, dum, vt fit, crescente cum nummis, eorum cupiditate, quisque per fas vel nefas opes augere suas contendit, vel cum aliorum detrimento. Hinc etiam tot furum, latronum, grassatorumque, vias publicas obsidentium, infestasque transeuntibus reddentium multitudo, qui obuios quosque spoliant, rebusque ditescunt alienis: quorum finis meritò funis est, & centrum patibulum. *Aurum corporibus medicina, mentibus venenum.*

II. *Nascitur ex opibus superbia.* Ex hac proterea radice profluit fastus, animique elatio, qua homines opulenti, de se magnificè, de aliis abiectè sentientes, eos quibus angusta res est, despectui habere solent, & cum quodam fastidio intueri. Hominem interdum videbis, qui dum in tenui fortunâ degeret, summâ erat animi moderatione, nihil altum aut tumidum præse ferebat, sed comunẽ se omnibus præbebat & affabilem: vbi verò ad opum abundantiam, & amplas peruenit facultates, alium statim induit vultum, alto incedit passu, alius ei verborum tonus, alia vocis inflexio; totus denique oris & corporis habitus mutatar, ac stolidâ, quam de se concipit, opinione, ita euanescit,

nescit, ita elato graditur supercilio, quasi vix hominem se, nec ex eâdem cum reliquis argillâ factum existimet, sed cum stulto illo Persarum Rege, siderum affinem, Solisque ac Lunæ fratrem. Qua de causa S. Augustinus superbiam vocat diuitiarum vermẽ: *vnicuique* (inquit) *ligno, & plantæ, suus innascitur vermis; vermis autem diuitiarum est superbia*, qui scilicet animũ sensim exedit, & cariosum reddit, virtuteque omni cassum planè & vacuum. *Saboris Persarum Regis stultitia.*

Ex eodem fonte, nempe diuitiarum copiâ, procedit luxus, viuendique licentia, ac morum dissolutio, legum denique omnium contemptus, & huiusmodi alia, quæ quantumuis bene constitutam Rempublicam penitus euertunt. Vnde non abs re loquutus videtur Bion Philosophus, dum diuitiarum amorem vocauit *omnis improbitatis metropolim.* III. *Diuitiarum amor, omnis improbitatis Metropolis*

Quæ omnia breuiter eleganterque complexus est S. Chrysostomus his verbis: *Diuitias dico luxûs omnis, ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitij omnis inuentrices, exitiosarum omnium voluptatum adiutrices, continentiæ hostes, pudicitiæ inimicas, clandestinas virtutis omnis fures.* Nec minùs neruosè in eandẽ rem S. Basil. *Quousque* (inquit) *studio aurũ erit, animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quousque diuitiæ bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enses acuuntur? Propter opes solitudo prædones alit, mare pyratas, vrbes Sycophantas*, &c. IV. *Aurum animarum laqueus, mortis hamus.*

CAPVT TERTIVM.

Ex aliâ diuitiarum conditione probatur, in diuitiis sitam non esse hominis felicitatem.

QVamuis autem hæc, quæ diximus, mala in diuitiis non reperirentur, ipsa tamen opum inconstantia obstat quo minùs homines reddere felices queant. Felicitas firma sit oportet ac stabilis: diuitiæ fluxæ sunt & caducæ, I. *Lubrica opum conditio obstat felicitati.*

caducæ, & quantumuis amplæ & copioſæ, momento amitti poſſunt. Qua de causâ, à nonnullis flumini, ab aliis vento, fumo, pulueri, vmbræ, inſomniis comparantur. Diuitem proinde Ariſtoteles Chamæleunti docet eſſe quàm ſimillimum: vt enim hic colores, ita is fortunam frequenter mutat, & de magno paruus, de opulento inops redditur, ſicque hoc ipſo beatitudinem in diuitiis conſiſtere non poſſe pronunciat.

L. 1. Mag. Moral.

II. *Diuitiæ cur dicantur bona Fortunæ.*

Hinc etiam opes dicuntur *Fortunæ bona*, vtpote non minùs quàm illa, lubricæ, & momentis ſingulis mutabiles, atque infinitis caſibus obnoxiæ. Nummos, exempli causâ, habet quis magno numero domi reconditos, quos ſummâ curâ ac diligentiâ cuſtodit: ingrediuntur clanculum fures, eumque hac curâ liberant. Domum incolit alius amplam & ſplendidam, eiuſque ſe pulchritudine & magnificentiâ mirè ſolatur: ſubitò conflagrat, vnaque cum ea ſolatium in cineres abit. Maximas mercator quiſpiam diuitias ex variis orbis plagis nauibus ad ſe deuehendas expectat, quibus receptis, ſummã ſibi felicitatem pollicetur: oritur tempeſtas, ac naues demergit, ſicque & opum, & felicitatis naufragiũ facit. Quare cuidam de multis, quas habebat, nauibus glorianti, ſeque hoc nomine felicem prædicanti, rectè lacon quidã reſpondit, *nihil ſe eam facere felicitatem, quæ pendet à funibus*; quam ſcilicet tot impedire caſus poſſunt & euertere. Leuis nimirum felicitas, quam ventus difflat: inconſtans, quæ cum aurâ mutatur: miſera, quæ iactari fluctibus poteſt: nulla, quæ aquis poteſt ſubmergi.

Laconis cuiuſdam dictum.

III.

Nihil verò clariùs demonſtrat quàm fallaces & fluxæ ſint diuitiæ, quamque parum conuenienter in iis ſtatuatur felicitas, quàm quod Soloni cum Crœſo contigit. Accerſiuit aliquando Athenis Solonem Crœſus Lydiæ Rex, ob ſummam opum abundantiam ſuo tempore toto orbe nominatiſſimus. Ad Regem cum veniſſet, palatium videt ſumptuoſiſſimo apparatu ad ſtuporem ornatum. Veſtiebant parietes aulæa pretioſiſſima ex opere

Plutarchus in vita Solonis, circa finẽ.

opere Phrygio artificiosissimè elaborata, auro hinc inde gemmisque intertexta: stabant magno numero aureæ argenteæque mensæ, lecti quoque eburnei textilibus & picturatis stragulis cooperti: nec quidquam omnino ad splendorem deerat & magnificentiam. Thesauros deinde omnes eidem ostendi iubet Crœsus: nihil denique omisit, quo Philosopho admirationem moueret, tantarumque diuitiarum stupore defixum teneret.

IV. *Solonis cũ Crœso colloquium.*

His peractis, Solonem interrogat, sicubi hominem quempiam feliciorem vidisset. Solon, qui non auro & argento, externoque corporis, sed interno mentis apparatu felicitatem metiebatur, Tellum ei quendam nominat, pauperem illum quidem, sed honestate morum laudatissimum, qui post vitam integerrimè transactam, diem obiens, magnam apud omnes sui existimationem reliquerat. Obstupuit hoc audito Rex, eumque parum sanæ mentis arbitrabatur, qui egenum opulento, plebeium Regi, Tellum Crœso anteponeret. Rursus tamẽ ex eo quærit, num præter hunc, alium nosset, qui se in felicitate superaret. Solon Cleobem se nosse, & Bitonem, respondit, Fortunæ eos non admodum amplæ, animi tamen opibus ditissimos, quique cum summâ virtutis opinione diem clauserant extremum.

Tellus, Cleobes, & Bitõ Crœso feliciores.

V. *Opum inconstantia declaratur.*

Excanduit videlicet Crœsus, commotoque vt erat, animo, me nẽ ergo, inquit, inter beatos non omnino numerandum censes? Tũ Philosophus: summas tibi opes, Rex, Fortuna largita est; sed memineris, Fortunæ eas munus esse, vitreoque cum illa globo insistere. Amplæ sunt, sed ambiguæ, lautæ, sed lubricæ; nihil autem lubricum simul & beatum esse potest. Qui tibi modò fulget sol, nubibus obtegi potest, quæque nunc ridet Fortuna, frontem contrahere. Manè serenum vesper sæpe excipit procellosus, nec minùs humana vita, quàm vniuersum, lucis & tenebrarum, diei & noctis, æstatis & hyemis patitur vicissitudines. Nihil hîc firmum & stabile. Nullus tam diues, quin ad inopiam redigi possit.

Manè serenũ vesper sæpe excipit procellosus.

Opes habes, securitatem non habes. Facultates itaque quas nunc amplas & copiosas possides, defluere rursum possunt, & in alterius transire potestatem, felicitatis nomine vel hoc nomine indignæ.

VI. Hæc Solon: sed surdo canebat, Crœso etenim præsenti rerum statu occæcato, somniorum instar sunt visa citiusque cælum ruiturum existimabat, quàm se è tantis opibus, excelsoque illo honoris gradu deturbandũ. Salutaria ergo illa Philosophi monita contemnens, & alia omnia cogitans, Solonem, non sine honore tãtum, sed, vt *veritas odium parit*, offenso etiam eidem animo dimisit. At dum felicem se, & extra omnem Fortunæ iactum constitutum arbitrabatur, setâ tantùm equinâ capiti eius impendebat infelicitas. Cyrus quippe Lydiã inuadens, Crœsum prælio victum captumque diuitiis & regno exuit. Tum verò Solonem vera monuisse deprehendit, & eius consilio aurem se præbuisse optabat, dictisque obsecundasse. Sed *serò sapiunt Phryges*: inflictũ iam erat vulnus; quod, si Solonem audire voluisset, vel præcaueri potuisset penitus, vel mollius ferire.

Veritas odiũ parit.

Serò sapiũt Phryges.

VII. Ista nihilominus Solonis recordatio, vitæ ei conseruandæ causa fuit: dum enim, Cyro cum aliis spectante, pyram in qua combureretur, ascenderet, ô Solon ter, quàm potuit maximè contentâ voce, clamauit. Hoc audito, quæsiuit ab eo Cyrus, quis ille Solon esset, quẽ vnum in eo rerum articulo nominabat: à quo de re totâ quæ ipsum inter & Solonem contigerat, edoctus, vitam ei donauit, insuperque vel hominis, à tantâ fortunâ ad tantum infortunium prolapsi, commiseratione permotus, vel quòd Solonis monita altiùs in eius mentem penetrarent, benignè eum apud se deinceps habuit, & honorificè tractauit.

VIII. Nihil ergo hîc fixum & permanens; sed quicquid in tempore nascitur, quandam cum tempore contrahit affinitatem, & fluxi aliquid in se continet, transitque cum tempore. *Mortale est omne mortalium bonum*, incertum,

Mortale est omne Mortaliũ bonum.

tum, inconstans, fragile, & infinitis casibus subiectum. Stultè ergo quisquam in diuitiis felicitatem collocat, quæ tam facilè dilabuntur, & momento suum deserunt possessorem. Opes non habitæ, sed contemptæ, ad beatitudinem conducunt: & non auri copia, sed aurea mediocritas felicem facit, & diuitem. Concludamus ergo cum Philosopho: *Non qui parũ habet, sed qui plus cupit, pauper est*: & cum alio: *Qui desiderium suum intra panẽ & aquam clausit, is cum ipso Ioue de felicitate contendat.* *Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Sen. ep. 2.*

DISPVTATIO OCTAVA.

Vtrùm in voluptate sita sit felicitas.

CAPVT PRIMVM.

Voluptariorum Opinio.

I. ALij ergo in Epicuri hortis enutriti, hanc de beatitudine contentionem ita definiunt, vt voluptati, corporisque oblectamentis primas deferant: sicque boni & mali, felicitatis & infelicitatis arbitrium sensibus permittunt. Summum itaque bonum voluptatem constituunt: eam, vitæ legem appellant, actionum humanarum moderatricem, votorum denique omnium scopũ: scopulum dixissent aptiùs, ad quem scilicet tot allisi mortales miserrimo naufragio interierunt. Imò verò, eò dementiæ illorum aliqui processerunt, vt mirâ quadam apotheôsi voluptatem Deũm facerent, aras illi ac delubra erigerent, & pretiosissima quæque eidem offerrent: stulti, qui rei tam vili ac sordidæ Numen inesse crederent, brutasque ipsas animantes sibi statuerent in felicitate pares? *Quidam boni & mali arbitrium sensibus permittunt.*

II. Eorũ qui in voluptate beatitudinẽ collocabant, plena sunt antiquorũ monumenta: inter alios hoc nomine celeberrimus fuit Sardanapalus Assyriorum Rex, laxui libidinique vsque adeò deditus, vt sui, dignitatisq; regiæ, imò sexûs oblitus, muliebri habitu inter scortorũ greges delitesceret, pensa inter fœminas dispẽsando, ac purpurã

Sardanapalus colo, quàm sceptro, aptior. nendo, homo colo quàm sceptro aptior. Suo insuper sepulchro hoc inscribi Epitaphium, velut anteactæ vitæ tesseram voluit, *Ede, Bibe, Lude*, quasi aliud nihil ab homine magnopere appetendum foret: quod, vt rectè Aristoteles, bouis aut asini sepulchro perinde inscribi posset. Huic non absimilis fuit probrum illud Imperatorum Heliogabalus, ob prodigiosam libidinem, moresque planè effœminatos, Sardanapulus similiter dictus; ignominiosâ tandem, vt fœdâ eius scelera merebantur, morte sublatus.

III. *Insana cuiusdam belluonis vox.* Audite insanas alterius voces, in eo felicitatem omnem statuentis, vt quis cibo se ac potu ingurgitet, abdominique & ventri indulgeat. Sic ergo loquitur apud Euripidem.

Ego nulli Sacrifico, nisi mihi,
Et ventri huic Deorum maximo:
Nam bibere & edere per integrum diem
Hominibus sapientibus est Deus, nullâque
Seipsum afficere molestiâ.

Numquid sus, aut animal quodque sordidissimum, si loqui posset, tantundem diceret?

IV. *Philoxe- grus sibi collum optabat.* De hoc etiam grege fuit Philoxenus ille, cuius meminit Aristoteles tertio Ethicorum libro, capite decimo tertio, & obsoniorum gurgitem appellat. Hic gulæ deditus adeò fuit, vt collum sibi gruis optaret, quò diutiùs ciborum gustu delectaretur, cumque ex immodicâ edacitate in grauissimũ incidisset morbum, & accersiti medici paucas ei vitæ horas superesse dicerent; plus ergo inquit, cibi afferte, vt satur ad inferos descendam. En hominem brutum, imò brutis omnibus voraciorem.

V. *Mirus Sybaritarum* Omitti verò hîc non debent Sybaritæ, mollissimus ille populus, & deliciarum, vt ita dicam, compendium. Hi omne in eo studium ponebant, vt voluptatibus affluerent, optimeque de Republicâ meritus apud ipsos habebatur, qui nouum aliquod oblectamenti & luxûs genus excogitasset. Inter eos conuiuium instituturus, il-

los omnes quos ad id vocare decreuerat, anno ante monebat, vt vestes, torques, coronas, aliaque ad personæ suæ ornatum spectantia pararent, quò splendidiùs epulas cohonestarent: Ipse etiam conuiuii instructor anni integri spatium in exquisitissimis vndique cibis conquirendis ponebat, vt conuiuas lautissimè sumptuosissimeque exciperet.

VI. *Sybaritha gallos gallinaceos intra vrbem nutriri probibebant.*

Artes præterea illas, in quarum vsu strepitus edebatur, vt fabrorum, ærariorum, & huiusmodi alias, extra vrbem exerceri iubebant, ne videlicet delicatæ eorum aures incondito illo sonitu offenderentur. Edicto etiam publico interdixerunt, ne galli gallinacei intra ciuitatem alerentur, vt suauiùs dormirent, nec somnus nocturnis & intempestiuis eorum clamoribus interpellaretur. Tandem, nequid ad luxum & lætitiam deesset, equos ad tibium saltare docuerunt, vt non pedites tantùm, sed equites choreas agerent; quod tamen iis ruinæ causa fuit; hostes quippe illorum Crotoniatæ, vt auctor est Aristoteles, vbi id resciuissent vnà cum militibus tibicines in aciem eduxerunt, qui, cùm ad manus veniendum esset, tonum illum equis notum, tibiis inflarunt: eo audito, Sybaritarum equi, cùm seriò agendum esset, tripudiare cœperunt, ordinesque turbarunt: id videntes Crotoniatæ, in Sybaritas irruerunt, omnibusque occisis, luxum iis luctuosissimum fecerunt.

Luxus eorum in luctum versus.

VII. *Hæc etiam tempora suos habent Sardanapalos.*

Sed non ad antiqua tantùm tempora relegatum est hoc hominum genus: habet etiam nostra hæc ætas suos Sardanapalos, habet Philoxenos: habet, inquam, complures perditè adeò voluptatibus deliciisque addictos, ac mancipatos, quasi spem omnem suam in iis felicitatemque reponant, & voluptuosissimum quemque beatissimum iudicent. Illis proinde id vnum in votis, vt mollissimè viuant, diesque suauissimè præterlabantur. Nulla apud eos ratio honesti: luxuriantur, frena laxant cupiditatibus, epulis indulgent, pergræcantur: nunquam illos sol occidens sobrios vidit, nec ipsi solem vnquam

quam viderunt orientem, claro adhuc die illis nocte-scit: sed cùm internum animi lumen Eclipsin pridie sit passum, noxque etiamnum mentem occupet, nil mirum si corporis oculis dies seriùs illucescat. Hi ergo homines blandis hisce capti ac deliniti illecebris, vnicè felices se & beatos autumant: sed personata tantùm est felicitas, quam proinde detractâ laruâ, suis hîc efficiam coloribus ac lineamentis appareat, veramque ostendam esse miseriam.

CAPVT SECVNDVM.

Confutatur hic voluptariorum error; ostenditurque in deliciis felicitatem consistere non posse.

I. QVàm cæca, & insana est humana natura, vt rectè Plutarchus, *cùm affectibus fertur*! Id nimirum amoris proprium, vt menti tenebras offundat, faciatque vti rem quamque non æquâ lance perpendat, sed pro affectu iudicet. Id in nullâ re magis quàm præsenti, contingit; homines quippe, ex innatâ quàm ad voluptatem habent propensione, non seriò eam, & maturâ inspectione perpendunt, sed leui tantùm oculorum coniectu intuentur: sicque externâ specie decepti, illud dulce vocant quod est amarum, illud pretiosum quod est vile, illud solidum quod inane est ac futile, illud pulchrum quod est sordidum, illud denique verum gaudium quod est præsentissimum animæ venenum.

Amor haud æquus rerum arbiter.

II. Quàm autem inane quiddam sit corporis voluptas, exinde constat, quòd in sensuum tantummodo titillatione consistat, animum verò plenè non peruadat nec satiet sed leuiter solùm per sensus perstringat: & quantumuis stultis sui amatoribus magni aliquid præ se ferre videatur nihil tamen in se sinceri, continet ac solidi, sed sterile tantùm quiddam, quodque in fumum tandem

dem euanescit. Conferri proinde non inscitè potest pomis Sodomæ, quæ foris speciosissima, intus fuligine plena erant, & primò statim attactu in cineres soluebantur: aut vuis Xeuridis, artificiosè adeò depictis, vt aues ad eas aduolarent, rostroque comesturæ appeterent: sic mundi huius voluptatibus delusi mortales, eas gustaturi accedunt, sed pictas inueniunt, & vmbratiles. *Voluptas pomu Sodoma simi-lis.*

III. Nec verò nihil tantùm in se boni continent voluptates (quamuis hoc vnum ad eas felicitate excludendas sufficeret, cùm beatitudo sit *bonorum omnium complexio*) sed multa etiam & grauissima mala complectuntur, suntque humano generi noxiæ inprimis & perniciosæ. Primò ergo animum eneruant, omnique eum vigore destituunt, obtunditur per eas intellectus, languet voluntas, totus denique homo, omnesque eius facultates quadam veluti paralysi occupantur: & quemadmodum corporea paralysis, eum efficit membris captum, omnesque corporis partes ad munus suum exercendum inidoneas; ita voluptas internas animæ potentias ligat, mentemque effœtam reddit & languidam. Humi proinde iacet quisquis est huiusmodi, nec ad quidquam homine dignum assurgit. *Mala ex voluptate hominibus prouenien-tia.*

IV. Iratus Babyloniis Xerxes ob seditiones frequentes ac tumultus, armaque contra ipsum sumpta, vbi eos plenè in suam redegisset potestatem, vt militares illo, Spiritus frangeret, iussit eos musicam addiscere, pulsare citharas, choreas agere, instituere conuiuia, & id genus alia; quibus rebus ita breui tempore mutati sunt eorum animi, vt ex strenuis timidi, ex bellicosis imbelles, ex fortibus desides fierent & ignaui. Cyrus è contra Persas, qui montanam & asperam incolebant regionem, vetuit eam pro planâ ac fertili mutare, quòd terræ ratio ac temperamentum in inhabitantium animos influat, & quâ portâ deliciæ ingrediuntur, robur mentis ac fortitudo exeat, hominesque effœminati euadant & socordes, *Xerxes Babylonios quo pacto reddiderit inertes.*

V. *Nulla capitalior. hominibus pestuquàm voluptas. Magna corporis cura magna virtutis incuria.*

Nulla ergo capitalior pestis hominibus à natura data, quàm voluptas, vt optimè Orator Romanus, nulla quæ animæ interitum citiùs, nulla quæ occultiùs inferat, quippe quæ suauiter se ei insinuans, venenum dulce spargit, & occidit: Sirenis instar, quæ canendo capit, blandiendo interficit. Est virtutis tinea, vtpote quam exedit & consumit, hominemq; ornatu omni interno & cultu spoliat. *Magna enim corporis cura magna virtutis est incuria:* vbi autem deliciæ quenquam plenè obruunt, exulat penitus virtus, & extinguitur.

VI. Id verò in voluptate singulare, & inter præcipua quæ infert mala, numerari potest, quòd soporem nescio quem hominum mentibus iniiciat, efficiatque vt sui, atque omnium ad animi bonum spectantium, obliuiscantur, ac veluti in perpetuo quodam somnio vitam transigant: vnde fit, vt dum in maximis etiam periculis versantur, tutos se & securos existiment.

VII. *Voluptas letheis vndis animam irrigat.*

Hoc aptè declarare videtur id quòd non inscitè finxerunt antiqui. Loca quædam amœnissima statuebant deliciisque omnibus affluentia, quæ *Campos Elysios* vocabant: in his Lethen fluuium ponebant, cuius aquis asserebant eam vim inesse, vt bibentibus rerum omnium obliuionem inducerent. Hinc de animabus, iis in locis degentibus, Poëta:

Virg. l. 6.

——*Lethæi ad fluminis vndam*
Securos latices, & longa obliuia potant.

Sic qui se *Campos* quasi quosdam *Elysios*, ac sedem voluptatis faciunt, letheo flumine, hoc est, obliuionis vndis irrigantur, indeque hauriunt *securos latices*, qui scilicet falsam iis securitatem pariunt, quâ tunc felices se ac beatos autumant, cùm maxima iis imminet infelicitas.

VIII. *Plutarchus in vita Pompei.*

Refert Plutarchus, Pompeium, nocte pugnam Pharsalicam præcedente (fatale scilicet illud inter ipsum & Cæsarem prælium, quo omnem anteactæ vitæ gloriam, & paulò pòst vitam etiam ipsam erat amissurus) refert, in-

inquam, inter dormiendum somniasse ipsum, se in foro Romano extitisse, ibique summo populum applausu, festisque eum vocibus excipere, floribus insuper illum spargere, omniaque lætitiæ signa ob reportatam de Cæsare victoriam edere; templa denique in eius triumphum adornare. Vnde Lucanus lib. de Ciuilibus Romanorum bellis septimo, de hac ipsâ re scribens, & tam suauiter quasi dormientem intuens, sortemque eius miseratus, eos qui excubias agebant alloquens, nullum edere strepitum, nec tubam inflare iubet, ne illius somnum interturbent.

Ne rumpite somnos
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet auras.

Hic status est, hæc conditio hominum voluptatibus seruientium, qui blandis deliciarum illecebris in somnum coniecti, cùm in præsentissimo versantur periculo, & ingens capiti impendet calamitas, somniant se felices, somniant se prosperitate summâ, & securitate frui. Et si vel amicus quispiam priuatim, vel diuini verbi præcones, qui vigiles sunt Castrorum Ecclesiæ, hunc iis errorem euellere conentur, illosque à tam pernicioso somno excitare: si dicant, fictam tantùm & fucatam hanc esse felicitatem, veramque inde prouenturam miseriam, breues ac momentaneas has esse delicias, & æternam parituras amaritudinem: si in memoriam iis reuocent vitæ incertitudinem, & quàm multi inopinatâ morte sint extincti: si iudicii venturi seueritatem intonent: hæc & huiusmodi ferre nullo modo possunt, sed exclamant illico; *Ne rumpite somnos Castrorum vigiles*: Ne, inquiunt, hanc nobis inuideatis felicitatem, nec molestâ interpellatione quietem interrumpatis: *Nullas tuba verberet auras*: Nolite iudicii terrorem incutere, neque istiusmodi terriculamentis negotium nobis facessere; sicque præsenti dulcedine inescati, futuræque felicitatis obliti, *ducunt in bonis dies suos*, & dum sanis aliorum monitis aurem præbere, & ad mentem redire nolunt,

IX. *Quidam se felicissimos autumant, dum sunt miserrimi.*

nolunt, in æternos se cruciatus ac tormenta momento præcipitant: de quibus appositissimè S. Gregorius: *Dum*, inquit, *amore temporalium flagrant, veram lætitiam volentes ignorant: quam si studiosè cognoscere quærerent, quàm flenda sint gaudia quæ appetunt, viderent.* Nec minùs aptè S. Cæsarius: *Percutitur hac animaduersione peccator, vt moriendo obliuiscatur sui, qui viuendo oblitus est Dei.*

S. Greg. l. 2. in Iob: c. 15.

S. Cæsar.

CAPVT TERTIVM.

Rosa voluptatis symbolum varia in illa reperi denotat vera felicitati contraria.

I. Circa magnum illum voluptatis patronum & assertorem *Epicurum*, duo obseruarunt antiqui, primò, illum discipulorum & sectatorum numero alios omnes, quantumuis magni nominis Philosophos, multis gradibus superasse. *Epicuri disciplina*, inquit lactantius, *multo celebrior semper fuit, quàm aliorum: non quia veri aliquid afferat, sed quia multos populare nomen voluptatis inuitat.* Alterum quod notarunt, est; cùm à reliquis Philosophorum sectis nonnulli subinde recederent, vt à Platone & Academicis Aristoteles, à Cynicis Zeno, alii ab aliis: ex Epicuri tamen Discipulis nullus vnquam ad alios defecit, sed magistri sui dogmatibus, veluti oraculis omnes adhærebant, eaque apud se quisque ad finem vsque vitæ mordicus tuebatur. Nec mirum, nam, vt rectè ibidem lactantius, *Nemo nō in vitia pronus*: cùm ergo suâ sponte homines, & vehemente naturæ impetu ad voluptatem ferantur, facile est labentes propellere: ea quippe omnia, quæ ad illius adeptionem conferunt, lubenti animo & obuiis vlnis amplectuntur, easque solas præceptiones sanas, homineque dignas existimant quæ huic fini deseruiunt.

Lactantius lib. 3. Diuin: Institu. c. 17.

Nemo non ad vitia pronus.

Ac

At quam illi parum sanè hâc in parte, homineque dignè philosophentur, variis iam adductis rationibus ostendi, ac modò vel Rosæ (quam ipsi ob singularem huius floris venustatem & fragrantiam, voluptatis symbolum statuunt) exemplo euincam, nullam veram in voluptate felicitatem, imò maximam infelicitatem reperiri. II.

Rosa proinde, esto suauissimum ex se odorem afflet, eximiâque pulchritudine oculos intuentium oblectet, ac veluti radiis quibusdam feriat, qua de causa, Regina veris, florum Phœnix, hortorum gloria, primum opus flore à nonnullis appellatur, mirisque decoratur encomiis de qua etiam Poëta: *Cum vere patre florum sociandæ laus rosarum. Rosa flos odorque Diuum, Hominum rosa est voluptas: decus illa Gratiarum*: illa sit inquam vt voles pulchra, sit speciosa, sit elegans, diuturna certè non est, sed marcet illico ac transit, & penè dum floret, deflorescit. Hinc Poëta alias: III. *Rosa encomia.*

Mirabar celerem fugitiuâ ætate rapinam,
Et dum nascuntur, consenuisse rosas.

Quo etiam fortassis alludebat vsurpatum toties ab antiquis Adagium; *Rosam vbi præterieris, eam denuo ne quærito*: vtpote quæ breuis adeò est & caduca, cuius scilicet mane & vespera, ortus & interitus tantillo tempore disiunguntur, & de qua, fuisse veriùs dixeris quàm esse. Obrepente itaque languore, viuidus ille color in fuscum transit, venustas in rugas, odor suauissimus in grauem, & veris illa gloria, quæ radios velut semper victura pandebat, momento suis iacet cineribus sepulta: atque, vt est *corruptio optimi pessima*, nullus omnino flos est, qui marcescens rosam in fœditate superet, nullus qui plures ex se vermes & insecta progignat. IV. *Rosa pulchra est, sed breuis.*

Quod de rosa, eiusquè breuitate, mutabilitate, & inconstantia diximus, idem iure quis de voluptate asseuerit, quæ rosam hac in parte ita ad amussim refert, vt V. *Voluptatis cum rosâ*

iisdem

iisdem vtraque coloribus depingi possit, eodem adumbrari penicillo. Vt ergo illa, ita voluptas fugax est, fallax, inconstans, lubrica, quæque vix orta occidit, vix obtenta auolat. *Cito nos*, inquit Seneca, *omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & penè antequam veniat, aufertur.* Frondet scilicet, floret, interit, fulguris instar, quod dum micat extinguitur: cumque eam homines, & in eâ felicitatem se apprehendisse existimant, euanescit illico, merisque præstigiis mortalium animos deludit.

Comparatio quoad breuitatē.

VI. In eo insuper rosam marcescentem imitatur voluptas, quòd corruptionem & putredinem, non in animabus tantùm, sed etiam corporibus vtentium producat, faciatque frequentur vt sanie ac vermibus fœdum sanè in modum cum intuentium horrore scateant. Hinc de voluptariis & luxuriosis loquens S. Chrysostomus, *Corpora*, inquit, *circumferunt agmine quodam infirmitatum repleta; & est eis vita semper cum medicis, & medicamentis: sensus autem ipsi tardi graues, obtusi, & quodammodo iam sepulti.* At, cùm anima cadauerosa sit ac fœtida, nil mirum si ex talis consortio hospitis, corpus putredine diffluat & dissoluatur: Denique vt rosa rubescit, ita voluptas erubescit, dum sub fucatâ pulchritudine tantum in se fœditatis, tantum cernit immunditiæ. Erubescere potiori iure, totique rubore suffundi possunt illi (nisi impudentia, obfirmatusque in sceleribus animus omnem iis verecundiam excusserit) qui rei tam turpi, tam fæculentæ, tam putidæ, felicitatis notionem adscribunt.

Voluptas & animam putredine, & corpus replet.

Rosa rubescit, voluptas erubescit.

VII. Aliud in rosa singulariter obseruandum occurrit: nempe, dum splendore illo suo & amœnitate homines ad eam carpendam inuitat, carpentes nihilominus pungit, spinarumque quibus cingitur aculeis dolorem ijs, & cruciatum infligit. Nullâ aliâ in re perfectiùs, quàm in hac, Rosa est voluptatis symbolum: fuco illo suo, & deliciarum illecebris mortales ad se allicit & attrahit;

sed

ſed quicquid in principio blandimentis promittit, pungit tandem. acerbiſſimumque doloris ſtimulum incautorum cordibus infigit, ac falſa illa dulcedo in veram deſinit amaritudinem. Nunquam nimirum ſine ſpina naſcitur voluptatis Roſa: nunquam apis hæc, quamuis mellea, ſine aculeo reperitur; imò pro vnâ mellis guttula ſubinde mille figit aculeos.

Voluptatis Roſa nunquam ſine ſpina naſcitur.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit furentes,
Apiumque par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Vt non minùs acutè quàm verè Boëtius. Nullum ſcilicet hîc mel non felle mixtum, nullum oblectamentum quantumuis breue & exiguum, quod non diuturnum ſecum luctum trahat & mæſtitiam.

Nullum hic mel non felle mixtum.

VIII.

Anacharſis, præſtantiſſimus ille Philoſophus, & quamuis barbarus & ſcytha, nulli Græcorum ſecundus, inter alia ingenioſè dicta, vitẽ aiebat tres vuas proferre, primam *Delectationis*, ſecundam *Ebrietatis*, tertiam *Doloris*. Hoc ipſum iure quis meritiſſimo de voluptate dixerit; illã ſcilicet tres haſce vuas proferre: primò *Delectationis*, quâ, fictâ quam præ ſe fert, dulcedine ſenſus oblectando, animas etiã, quæ cæco quodam impetu ſenſus vt plurimum ſequuntur, ad ſe pertrahit: deinde *Ebrietatis*, quæ primam fere ſequitur, dum deliciarum illecebris capti homines, ac veluti præſtigiis buibuſdam, & Circeo poculo, de ſtatu mentis deiecti, totos ſe voluptatibus addicunt: ac tandem ſequitur vua *Doloris*, quæ prioris duas certiſſimè ſemper comitatur, & ex iiſdem velut è radice pullulat, voluptatiſque ſectatorum mentes ſine intermiſſione die nocteque excruciat. In quam rem veriſſimè Seneca: *vna hora*, inquit, *hilaris inſania longum parit tædium ac triſtitiam.*

Vitis tres vuas profert.

Vna hora hilaris inſania longam parit triſtitiam.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

Expeditißimus, vtrùm in voluptate sita sit felicitas, dignoscendi modus.

I. *Mortis articulus lapis lydius voluptatis.* VT lapis lydius aurum, ita mors voluptatem probat, syncera sit an adulterina. Oculos proinde ad vltimum vitæ articulum conuertamus: id enim maximè tempus est, quo homines & vera sentire, & loqui solent. Nec expeditiorem vllam litis huius, an scilicet in voluptate sita sit felicitas, dirimendæ viam repertum iri existimo, quàm vt quâ vtrique ratione, & ii nimirum qui voluptatem totâ vitâ sunt amplexi, & qui eam constanter spreuerunt, se in fine vitæ habuerint, perspiciamus.

II. *Cygni & Serenæ mors diuersissima.* *Cygnum* ferunt cum cantu, & lætitiæ signis, naturæ concedere. Alterius auis mentionem facit Plinius, quam *Serenam* vocat: hanc ait morti vicinam, inconditas edere voci ferationes, & cum vehemente cordis oppressione, crebrisque gemitibus ac suspiriis è vita excedere. Seduli rerum naturalium indagatores hanc tam disparis in vtrâque aue mortis rationem reddunt: *Cygnus* enim, inquiunt, cùm in puris semper & limpidis aquis viuat, ciboque non corrupto ac putri, sed salubri vescatur, purum inde ac vegetum sanguinem trahit: *Serena* verò, cùm in locis semper lutosis ac palustribus degat, insectisque ac rebus quibusque sordidissimis, ac parum sanis pro cibo vtatur, corruptum inde sanguinem ac melancholicum haurit. In morte ergo, sanguine ad cor, vt illud confortet, & tanquam præcipuam vitæ sedem foueat, & conseruet recurrente, in *Cygno* defæcatus ille ac vegetus sanguis recreat eum ac reficit, & nouâ cor lætitia perfundit: corruptus è contra *Serenæ* Sanguis eo tempore cor eius maximè grauat

grauat & opprimit. Hinc, inquiunt, fit vt exultet ille, hæc gemat.

Quemadmodum res illæ externæ, corporis, ita animarum cibus sunt opera: ex his succum, vt ita dicam, & sanguinem accipiunt quo nutriuntur. Qui itaque vitam in integritate morum, & innocentia transigunt, purum inde ac generosum sanguinem hauriunt; qui verò noxiis & venenatis voluptatum deliciis animum pascunt, ex iis putridum trahunt & corruptum: sicut ergo corporis, ita animæ sanguis in morte ad cor recurrit, obuersatur, inquam, animo rerum bene vel malè gestarum memoria, totiusque anteactæ vitæ recordatio. Quibus proinde cordi fuit virtutis exercitatio, eâque semper animum excoluerunt, summum inde in extremâ illâ horâ solatium percipiunt, mortemque non sine timore tantùm, sed cum gaudio etiam, & lætitiæ testificatione, ac Cygneo more oppetunt. Qui autem se toto vitæ tempore in voluptatis cœno volutarunt, scelera semper sceleribus adiiciendo, quis eos angor animi (corrupto hoc sanguine, tot scilicet malorũ conscientiã, ad cor recurrẽte) quæ angustiæ, quis horror occupat? Quanta eos vrget solicitudo & anxietas, dũ se tot cõtaminatos flagitiis conspiciunt? In quæ lamenta, quos gemitus prorumpunt; quàm optant, voluptatis vuam nunquam degustasse, ex qua modò sentiunt animam integro amaritudinis mari coopertam. III. *Animarũ cibus sunt opera.*

IV. Luculentum nobis huius rei exemplum, inter sexcenta quæ proferre possem, præbet Hadrianus Imperator, qui, cùm totam vitam iucundè ac suauiter traduxisset, seque nec paucis nec leuibus delictis ac facinoribus inquinasset, morti iam proximus, vbi in eo se constitutum articulo vidit, summo cum mœrore & anxietate hos identidem versus repetebat, quibus animam suam timens ac tremens, & graui horrore quid ei post mortem eueniret, correptus alloquebatur:

Hadrianus Imperator moribundus animam suam alloquitur.

Animula vagula, blandula,
Hospes, comesque corporis,
Quæ nunc abibis in lo a,
Pallidula, rigida, nudula,
Nec vt soles, dabis iocos.

Tam acerbis autem vrgebatur tum animi tum corporis cruciatibus, vt gladium aut venenum posceret quo sibi vitam adimeret: quod cùm nec prece, nec præmio, nec intentatis etiam minis obtinere potuisset, voluntariâ tandem inediâ se conficiens, misertimam animam afflauit. Quanto felicior; si infimæ sortis homo totâ vitâ in tuguriolo degens, labore manuum victum sibi honestè comparasset?

V. Multo verò adhuc clariùs hoc demonstrant sacræ literæ exemplo Antiochi: qui post sanctissimum Dei templum Hierosolymis per summum scelus impiè expilatum, ac multos Iudæorum sine causâ barbarè trucidatos, aliaque plurima & grauissima flagitia perpetrata, in morbum incidens, cùm instare sibi mortem cerneret, conuocatis amicis, summo cum animi dolore in hæc verba prorupit: *In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, qui iucundus eram, & dilectus in potestate meâ?* Sed vnde hæc tanta ei tristitia, & dolor tam acerbus? Audite. *Nunc verò reminiscor malorum quæ feci in Ierusalem* &c. En vt noxius sanguis ad cor recurrit. *Cognoui ergo quia propterea inuenerunt me mala ista* &c. & hac ratione miserrimè extinctus est.

Antiochi in articulo mortis ad amicos sermo.

Nunquam, scilicet, *antecedentem scelestum*
Deseruit pede pœna claudo.

Deus serò subinde punit, sed seriò.

Deus serò subinde punit, sed seriò, eoque vindicta premit grauiùs, quo magis plumbeo pede accedit. Hic ergo terrenæ fructus voluptatis, hic deliciarum mundi finis, vt nimirum per breuem, ac veluti momentaneam delectationem æternos pariat cruciatus, supremique Numinis indignationem in caput suum prouocet, perpetuò duraturam. Exclamare proinde iure possumus

cum

cum S. Bernardo: *O osculum nequam, quod solos tuos sic beare soles amicos, vt Dei facias inimicos.*

Hactenus de *Serenis*, serenis, inquam, homine, re autem turbidis, maximisque intus tumultibus agitatis: quam ob causam auis hæc perfectissimum est luxuriosi hominis ac voluptatibus dediti symbolum. Nunc sermonem tantisper ad Cygnos conuertamus: iuuat enim videre quàm dispar sit eorum qui spretis voluptatum illecebris, pietati se virtutisque exercitationi addixerunt, ab aliis conditio. VI. *Serena Voluptarij symbolum.*

Qui ergo istiusmodi sunt, quantâ cum animi tranquillitate ac securitate in extremis positi, mortem iam imminentem opperiuntur, quantâ in Deum spe & fiduciâ, cuius honori se & cultui constanter studuisse recordantur: quàm erecto animo per angustias illas quæ vltimam vitæ periodum comitari solent, pertranseunt; quantâ præmij, quod breui accepturos se sperant, expectatione! Sanè in huiusmodi hominibus mors futuræ potius vitæ initium censeri debet, quàm finis præsentis; nec tam animæ à corpore separatio, quàm eiusdem cum Deo felicissima coniunctio, nullo vnquam tempore dissoluenda. *Pretiosa mors sanctorum*, inquit S. Bernardus, *pretiosa plane, tanquam finis laborum, tanquā victoria consummatio, tanquam vita ianua, & perfecta securitatis ingressus.* VII. *Mors quibusdam nō tam finis huius vitæ, quàm initium sequentis.*

Testes huius rei sanctissimi viri, quibus generosus deliciarum contemptus, vitaque in virtute acta, summam in morte animi firmitatem & constantiam peperere. Occurrit inprimis hoc in genere, quod de S. Hilarione in eius gestis refertur. Venerandus hic senex, annis plenus, plenior virtutibus, cùm in vltimo agone positus, nescio quam sibi moriendi suboriri formidinem sensisset, quasi eius anima exire de corpore refugeret, sic eam summâ cum fiduciâ est alloquutus: *Egredere, quid times? Egredere anima mea, quid dubitas? Septuaginta propè annos seruisti Christo, & mortem times?* Quo dicto vitam VIII. *Vita in virtute actā, moriētibus parit securitatē.*

tam hanc placidissimè finiuit, meliorem inchoaturus.

IX. Illud etiam singulare quod de fratre suo Gerardo narrat S. Bernardus. Hic, cum multos annos in maximâ asperitate, religiosæque disciplinæ obseruantia consumpsisset, iamiam è vita migraturus, tantâ perfundebatur lætitiâ, vt continere se non posset, quò minus in cantum prorumperet: sicque Psalmum illum *Laudate Dominum de cœlis*, summâ vocis contentione, morbo & morte stupentibus (viribus nimirum ei è cœlo transmissis) totum cecinit, resque omnes, tum sublunares, tum cœlestes, ad Deum pro tam eximio in se collato beneficio laudandum inuitauit. Ex qua occasione mortem alloquens S. Bernardus, *Vsurparis*, inquit, *ad lætitiam mater mœroris* & c. *latum lætumque exitum pandis ad vitam.* Et quamuis *Terribilium omnium terribilissimum sit mors*, iis tamen solis, quibus viuentibus anima mortua est: aliis quippe non terribilis, sed suauis est ac iucunda, votisque omnibus expetenda.

S. Bernardus Ser. 26. in Cantica.

Quibus mors sit terribilis.

X. Idipsum gloriosissimo Patriarchæ Francisco contigit, cui cùm mortem instare denunciaretur, Seraphicus hic vir ita Dei, cuius conspectûs breui compotem se futurum sperabat, amore exarsit, vt exultabundus clamârit; *Bene veniat soror mea mors:* accersitisque cantoribus, vnà cum iis canticum, vt vocabat *Solis*, in quod ob diuinas in eo contentas aspirationes peculiari affectu ferebatur, maximo cum animi sensu iucundissimè cecinit, nec, dum vixit, à Dei vnquam laudibus cessauit, plenius longè & perfectiùs eundem post mortem laudaturus.

Sanctorũ hominum mors pretiosa.

XI. Memoriâ etiam dignissimum, quod hac in parte B. Aloysio Gonzagæ accidit. Is Marchionatu Castilionensi, qui iure hæreditatis ad ipsum spectabat, honorumque titulis Rudolpho fratri minori natu relictis, Societatem Iesu magno animo, studioque Deo placendi est ingressus. Cum itaque in hoc vitæ instituto, per

Voluptas contempta verã parit lætitiam.

per annos aliquot, summi feruoris eximiarumque virtutum specimen dedisset, seque obseruantiæ religiosæ perfectissimum statuisset exemplar, cœlo iam maturus in grauem morbum incidit, cuius vis cùm in horas maximè inualesceret, artis medicæ periti paucos illi superesse vitæ dies eidem significant. Hoc nuncio cæteris velut fulmine quodam ictis, quòd tam sancto sodali orbandi essent, mirum est quantum ipse fuerit recreatus, quantamque præ se tulerit animi lætitiam: nullum hanc Dei in se munificentiam extollendi, nullum sibi gratulandi finem fecit.

XII. Primùm itaque Sanctorum Ambrosii & Augustini hymnum, vt hoc nomine Deo pro tam singulari beneficio gratias ageret, piissimè recitauit. Mox cuidam ex condiscipulis, officij & pietatis causâ ipsum inuisenti: *Pater mi*, inquit, *lætantes imus, lætantes imus*: torque ex percepto de appropinquante morte gaudio, exultantis animi indicia dedit, vt omnibus & admirationem sui moueret, & lachrymas excuteret. *Vsurparis ad lætitiam mater mœroru*, & stimulus ille tuus, qui felle tinctus esse solet, sanctissimum hunc iuuenem (iuuenem, inquam, ætate, virtute senem) iucunditate summâ ac deliciis perfundit. Quot nimirum pietatis opera, virtutumque actus exercuit (exercuit autem plurimos, ac feruentissimos, & *consummatus in breui, expleuit tempora multa*) tot generosi sanguinis guttas acquisiuit, quæ ad cor de more recurrentes effecerunt vt lætando, & Cygneo planè more è vita discederet.

Fructus vitæ in virtute transactæ.

XIII. Illa ergo tantùm voluptas vera, quæ in vltimo vitæ articulo vera esse ostenditur. Quæ itaque in caducarum rerum illecebris, ac sensuum titillatione consistit, vana est & fucata, plùsque sui cultoribus nocumenti adfert quàm commodi. Illa sola firma est & solida, quæ ex virtutis exercitatione procedit, quæ, licèt laboriosa sit, & cum dolore etiam ac lachrymis coniuncta, eo

Quænam sit vera voluptas.

tamen aliquando plus feret veræ delectationis, quo ex amariore radice nascitur. Et quamuis dici soleat, *Nihil citiùs arescit quàm lachryma*, his tamen lachrymis arescentibus, earum fructus, isque cumulatissimus, manet sempiternus. *Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Quantum gaudium! quanta delectatio! *Felices lachrymæ*, exclamat meritò S. Bernardus, *quas benigna manus Saluatoris absterget*: felix dolor, quem tanta lætitia excipiet: felices labores quos æterna requies subsequetur. Sed video, me iucunditate materiæ abreptum, Philosophi moralis terminos excessisse: sermonem itaque abrumpo, & ad institutum redeo.

DISPVTATIO NONA.

Vtrùm in gloria, honoribus, & dignitatibus sita sit hominis felicitas.

I. TRahimur omnes laudis studio, inquit Cicero, *& optimus quisque maximè gloriâ ducitur.* Sic Miltiadis trophæa, Athenis ob res præclarè gestas ei erecta Themistoclem dormire non sunt passa, sed nocte dieque stimulis eum quibusdam vrgebant ad magna etiam & eximia præstanda. Insitum scilicet omnibus à natura, iis præsertim qui nobilioris sunt indolis, in re quauis excellendi, aliisque antecellendi desiderium, velut scintillæ quædam generosæ mentis, quibus ad maxima quæque honestissimaque impelluntur, & ad labores, qui non leues interdum suscipiendi sunt, constanter subeundos.

II. *Difficilia quæ pulchra.* *Difficilia* nimirum *quæ pulchra*, & non in plano, sed in arduo & sublimi sita, quò non nisi conatu summo & sudore pertingi potest. Ne ergo tot difficultatibus, quæ in his occurrere rebus solent, fracti hominum

num animi, ab earum prosecutione desistant, spes, laudis existimationisque velut calcar quoddam eos extimulat, efficitque vt nullos labores pertimescant, sed erecti & alacres per molestias omnes & impedimenta perrumpant. Hinc antiqui *Euphemen* statuerunt Musarum nutricem: *Honor* quippe *alit artes*, ac tædium illud & fastidium quod in morosâ studiorum occupatione interuenire solet, lenit ac mitigat. Esto autem hæc ita sint, in laudis tamen & famæ adeptione vltimum hominis finem, ac summam felicitatem constituere, delirare est, & leuis ac Ventosi capitis indicium. Quem proinde errorem hîc confutabo. *Eupheme Musarum nutrix. Honor alit artes.*

CAPVT PRIMVM.

In fama & honore statui felicitas non potest.

Diuitias inanes, voluptates sordidas, vtrasque fallaces esse ostendi, longissimeque à ratione beatitudinis distare. Idem in præsenti de honore, fama, gloria, nominisque splendore declarandum. Quod tamen non nemini factu fortassis haud adeò facile videbitur, cùm honoris existimationisque appetitio subtile malum sit, & quandam præ se boni speciem ferat. I.

Vnde illa Antiquitatis lumina, Philosophorum, inquam, Coryphæi, qui acerrimè in gloriam inuehebantur, eiusque consectationem omni modo vitandam docebant, verbisque & corporis habitu rudi & inculto illam fugere videbantur, hac ipsâ fugâ eam maximè quærebant, eo scilicet fine hæc agentes, vt homines pellicerent in admirationem sui. Pallium quippe illud quo eorum plerique detrito & lacero vtebantur, variisque hinc inde foraminibus distincto, quid aliud erat, quam rete quoddam ad laudes captandas expansum. Quare cùm Antisthenes, Cynicorum princeps, partem II. *Philosophorum vita eorũ dictis contraria.*

 pallij

Socrates carpit Antisthenem. pallij laceram identidem intuentibus obuerteret, id vbi notasset Socrates, *Video*, inquit, *per scissuram vanitatem tuam.* Barba etiam illa promissa, quæ rerum omnium despectum promittere videbatur, aliud nihil erat quàm quoddam honoris aucupium, vt scilicet eâ veluti signo ac tesserâ moniti vniuersi, illos Philosophos esse, id est, homines supra communem hominum sortem, ac sapientiâ præditos agnoscerent, sicque in ore omnium versarentur; illud Poëtæ iam tum reipsa vsurpantes: *Quàm pulchrum est digito monstrari, ac dicier, hic est!*

III. *Cum Diogene in dolio habitabat gloriæ cupiditas. Philosophi laudis fures.* Imò illud ipsum Diogenis dolium, quo nihil Athenis erat contemptibilius, nihil vilius, nihil despicatius, vanitatem olebat, & gloriæ laudisque captationem. At hi omnes personati, animi scilicet demissionis laruâ tecti, gloriam quærebant, ac veluti furabantur. Nunc oculos in eos coniiciamus, qui non clanculum, & per ambages, aut sub velo simulationis delitescentes, sed luce palam, & in omnium conspectu laudem consectabantur.

IV. *Gloria vnicus quibusdam scopus.* Nonnulli ergo toto impetu, plenisque, vt ita dicam, velis ad gloriam tanquam omnium desideriorum scopum, & vnicum felicitatis portum tendebant; eò primæ, eò postremæ diei cogitationes dirigebantur, idque vnum erat in votis, vt laudem adipiscerentur: hoc in somnis, hoc in vigilia animo semper obuersabatur, vt per hominum ora volitarent, & præconiis ad cœlum efferrentur: quod si obtinerent, tum verò Iouis se quadrigis inuehi arbitrabantur, & ad beatitudinis apicem pertigisse.

V. *Cato gloriam fugiêdo quærebat.* Hinc tanto olim studio varij in foro, in curia, in templis, & in celeberrimis quibusque orbis ciuitatibus, statuas ex ære sibi & marmore erigi curabant, vt scilicet nomina æternitati consecrarent. Huc contrariâ viâ collimabat Cato, vtpote qui nullam sibi poni statuam passus est: effecturum namque se dicebat,

bat, vt quærerent homines cur Catoni statua non esset posita. Huc Cæsar, qui deiectas post pugnam Pharsalicam Pompeij statuas in pristinum iussit locum restitui: quot enim Pompeio, tot sibi statuas erigebat: omnis quippe de Pompeij laudibus sermo, in laudem tandem desinebat Cæsaris, in quem iure quasi belli, & Victoriæ priuilegio tota Pompeij gloria fuerat translata. Huc Phidias, qui in illo artis miraculo, magnificentissima scilicet Mineruæ statua, sex & viginti cubitis alta, quam Athenis ex ebore sculpsit, suam illius clypeo effigiem miro planè modo insculpsit, vt nimirum artificis fama in Deâ artium inuentrice omnia venturæ ætati conseruaretur. Huc omnium maximè collineabat Anaxagoras, à quo è vita iam decessuro, cùm quærerent Lampsaceni, quid ad sui recordationem, nomenque posteris commendandum fieri vellet, hoc vnum, inquit, vt quotannis, anniuersario mortis meæ die pueris facultas detur ludendi. Quo facto quasi tot viuas sibi erexit statuas, in quibus vnà cum ætate, Anaxagoræ memoria, vt in teneris arborum corticibus incisa nomina, quotidie crescebat & dilatabatur: &, vt est auida lusus illa ætas, eum diem multò antè cupidissimè expectabant, atque de Anaxagora & loquebantur ipsi, & aliis loquendi occasionem dabant, sicque totam ciuitatem Philosophi laudibus complebant.

Cæsar erigendo Pōpeio statuas, erigebat sibi.

Anaxagoras quid ad sui memoriam conseruādam fieri iusserit.

VI. Hæc ad nominis sui memoriam propagandam illi. Longè tamen aliis isthæc oculis intuentur sapientes viri, infelicissimamque eam felicitatem esse pronunciant, quæ in ore hominum, ac vulgi opinione sita est, planeque misertimam eorum conditionem existimant, qui auram popularem captant & Chamæleontis instar ex aëre victitant. Ad quam rē pulchrè Seneca: *Si te, inquit, videro celebrē secundis vocibus vulgi: si intrante te, clamor & plausus obstrepuerint: si totâ ciuitate te fœminæ puerique laudauerint, quidni ego tui miserear?* Qui enim hac aurâ viuunt, illâ deficiēte, ac mutatâ,

Infelix felicitas in ore vulgi sita.

Ep. 29.

 (mutatur

(mutatur autem facilè, cùm nihil sit vulgo mobilius, nihil inconstantius) velut intercluso spiritu extinguuntur, felicitasque in fumum euanescit.

VII. *Clarissimum inconstantiæ vulgi exemplum.* Demetrio Phaleræo trecentas & amplius ex ære statuas erexerant Athenienses, easque in celeberrimis vrbis partibus collocauerant, vt in omnium oculos incurrerent, & vnà cum ijs Demetrii memoria, quem omnes in oculis ferebant. Si statuis agendum foret, quis hoc homine fortunatior? Stabit haud dubiè hæc felicitas, tot innixa columnis, tamque singulari totius ciuitatis studio ac beneuolentiâ stabilita, nec vlla tanta oriri videtur tempestas posse, quæ eam dissipet & euertat. Sed nihil firmum quod in populi voluntate fundatur. Non ita multò pòst, amore illo summo in summum odium (vt vehementes semper sunt vulgi affectus) fauore in furorem verso, statuas illas ignominiâ priùs affectas, omnes deiecerunt, & partim demerserunt in fluuium, partim in frusta conciderunt, ne vlla deinceps Athenis Demetrii maneret recordatio. En quò hæc gloria recidit, & falicitas.

Nihil firmum quod in populi voluntate fundatur

VIII. *Cæca quorundam insania.* Quis proinde satis miretur excamillorum insaniam, (quos tamen hac etiam ætate non paucos esse perspicimus) qui veri honoris & felicitatis curâ posthabitâ, totâ se vitâ fatigant, innumerisque exponunt periculis, vt gloriosis quibusdam facinoribus, & *in lecto*, vt aiunt, *honoris* occumbentes, mundum famâ compleant, nomenque suum clarum reddant & celebre. Sed *periit memoria eorum cum sonitu*: vnà cum ipsis interit tot laboribus quæsita existimatio, & lectus ille honoris fit iis lectus æterni dedecoris, nec apud æquos rerum æstimatores quidquam præter stolidæ temeritatis, præcipitisque audaciæ opinionem comparant: dumque laruatâ hac felicitate delusi, laudibus inhiant, & captant muscas, in voluntarium ruentes interitum, & vitæ & animæ iacturam faciunt, miserrimoque fine extinguuntur: nempe

Illi mors grauis incubat, *Seneca.*
Qui notus nimis omnibus,
Ignotus moritur sibi.

Vanum itaque, *& volatile quiddam, gloria* ; *aurâque mobilius*, vt rectè Seneca : nimirum ventus est, fumus est, vmbra est, quæque, dum eam se homines apprehendisse arbitrantur, elabitur, & post graues ac diuturnos labores, vacuos eos, atque ingenti quam animo conceperant ; spe frustratos relinquit. Hinc Theophrastus (nobilis sui temporis Philosophus, quique Aristoteli in lyceo successit) cùm iam è vita discessurus, à discipulis rogaretur, vt aliquod iis documentum memoriæ causâ relinqueret, hanc, inquit, morientis vocem accipitote: *Multa dulcia gloria obtentu vita mentitur.* IX. *Vanum. & volatile quiddam gloria. Sen. Ep. 124.* *Multa dulcia gloria obtentu vita mentitur.*

Inanis itaque felicitas omnis in hominum opinione sita, vtpotè quæ fallax est & lubrica : sola vera felicitas felicitate dignum videri, quod non nisi virtutis exercitatione obtinetur. Hinc Agesilaus, præclarus ille, omniumque antiquorum calamis celebratus Lacedæmoniorum Rex, vt quis, inquit immortalem nanciscatur famam, *loquatur quæ sunt optima, & faciat quæ sunt honestissima.* Solius ergo virtutis laus est immortalis: ad huius quisquis acquisitionem seriò incumbit., gloriam apud omnes, & existimationem, etiam nolens, omnique ratione eam vitare stủdens, consequetur. Occultari nimirum nequit, sed quo tegitur magis, eo magis erumpit, suoque se splendore & radiis manifestat, ac facis instar maximè in tenebris lucet. X. *Plutar: in Apotheg.* *Solius virtutis laus est immortalis.*

Non igitur quærenda, sed contemnenda gloria ; idque curæ omnibus, cordique sit oportet, vt totos se virtutis adeptioni tradant, eamque velut scopum præfigere Sibi cuncti debent, nihil de gloria soliciti. *Opinionem & famam eo loco habeamus*, inquit Seneca, *tanquam quæ non ducere, sed sequi debeant.* Et verò certissimè sequentur, si contemnantur. Atque vt vitæ in sceleribus actæ fructus semper est dedecus & infamia; ita sanctitatem II. *Seneca de Beneficijs, cap. 43.*

tem

Virtutem cole dum viuis, famam inuenies in sepulchro.

tem & integritatem honor & laus comitantur, perpetuaque apud bonos omnes post mortem recordatio. Concludo itaque cum celebri illo, verissimoque dicto; *virtutem cole dum viuis, famam inuenies in sepulchro.*

CAPVT SECVNDVM.

Regum ac Principum nihili res terrenas facientium, exemplo ostenditur, felicitatem in honore diuitijs, & voluptatibus non consistere.

I. *Longum iter per precepta, breue per exempla. Sen. Ep. 6. Exempla dictis potiora.*

LOngum, vt dici solet, *iter per praecepta, breue per exempla.* Habent nimirum & facta, linguas suas, ac tacitâ quâdam eloquentiâ ad quæuis citius multo certiusque impellunt quàm vllus, quantumuis eruditus, artificiosissimeque ad persuadendum compositus sermo. Ita scilicet comparatum est à natura, vt homines rebus magis quàm verbis moueantur, longeque plus ad excitandas inflammandasque mentes, ponderis habeant ac momenti; namque

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

II. Cùm ergo in eam rem multa iam dixerim; variisque adductis rationibus conatus sim ostendere in diuitiis, honore, ac voluptatibus non esse sitam hominis felicitatem, hîc exemplis agam, eósque producam, qui, cùm in florentissimâ fortunâ essent, cunctaque haberent ad nutum, omnia relinquentes, diuitias paupertate voluptates aspero viuendi ritu, honores denique summos & splendorem obscuritate ac tenebris mutarunt. Quo quid aliud tacitè dixerunt, quàm mundum esse theatrum miseriarum, &, vt loquitur Trismegistus, malorum congeriem, eiusque oblectamenta lubrica & incerta, quæ homines lenociniis quibusdam ac præstigiis mente motos, in æternos præcipites agunt cruciatus?

Mundus theatrum miseriarum, malorum congeries.

horum

horum proinde non veram sed fictam & fucatam esse felicitatem, & aliam inquirendam.

III. Atque vt ab Imperatoribus exordiar, celebris hac in parte est memoria lotharii Imperatoris, qui cùm amplissimâ illâ ornatus esset dignitate, opibusque maximis afflueret, rerum nihilominus terrenarum fallaciâ, volubilitate, & inconstantiâ perspectâ, mundique pertæsus, quem nihil aliud quàm labyrinthum expertus erat, qui homines infinitis curis ac difficultatibus implicat, relicto Imperio, abdicatisque omnibus, religiosum institutum est amplexus, in eoque ad finem vsque vitæ constantissimè permansit; vt quam in diuitiis, honoribus ac deliciis reperiri non posse beatitudinem perspexerat, in paupertate, abiectione, vitæque asperitate perquireret.

Lotharius mundanâ pertæsus, aliam quæ it felicitatem.

IV. Quàm verò nihili faciendæ sint res terrenæ, falsaque earum prosperitas, luculentum nobis exemplum reliquit decus illud iuuentutis, Hispaniæ gloria Herminigildus: qui, quòd patri rem iniquissimam, quamque salùo Dei honore, conscientiæque integritate facere nequibat, mandanti non obtemperaret, ignominiosam, vt stultis rerum caducarum amatoribus videbatur, reipsa tamen gloriosam mortem subiit, seque his omnibus in ipso ætatis flore orbari non grauatè est passus. Blandiebatur mundus, omniaque ei offerebat vitæ huius oblectamenta: inuitabat spes florentissimi regni, amplissimæque splendor dignitatis, ac summa opum abundantia, copiosissimique thesauri post patris obitum in ipsius potestatem deuenturi: obuersabatur animo iuuenilis ætas, morti adhuc immatura, multosque ei vitæ annos pollicebatur. Sed surdo canebant: nouerat hæc omnia blandos esse, sed fallaces oratores, magna promittere, & verba dare: nouerat mundi pompã inanem esse & fugacem, nihilque in se firmi habere ac solidi: nouerat vitã hanc incertam esse & caducam; ac mille inopinis casibus obnoxiam, omnem proinde in his fundatam felicitatem

S Herminigildi in mundo contemnendo magnanimitas.

tatem ijs esse quàm simillimam, vanam scilicet, inconstantem, & fragilem, nec à viro prudente expetendam.

V. Complures alios tum in Oriente, tum Occidente, in summâ dignitate constitutos, vt *Rachisium* longobordorum, *Pipinum* Italiæ, *Veremundum* Castellæ, *Ramirum* Aragoniæ, *Caralomannum* Austrasiæ, *Ioannem* Armeniæ, *Trebellium* Bulgarorum Reges &c.: ex aliâ occasione refert P. Hieronymus Platus in libro illo *de Bono status religiosi*, doctrinâ & pietate plenissimo: qui omnes rerum humanarum mutabilitatem, vanitatemque perpendentes, honorũ titulis abdicatis, purpurâque cum vili tunicâ mutatâ, sibi deinceps ac Deo victuri, in Religiosorum sese familias abdiderunt, vbi virtute ac seuerioris disciplinæ obseruantiâ conspicui, sancto tandem fine quieuerunt. Hos ego obiter tantùm perstringo, & breuitatis causâ, fusiore gloriosi huius eorum facinoris narratione supersedeo, meque intra vnius Insulæ nostræ, quæ nullam omnino in terris Prouinciam, vt ibidem testatur Platus, sibi hac in re habet parem, limites & litora continebo: in quo dabitur mihi spero, à beneuolo lectore venia, si tam spatiosum nactus campum, in antiquâ felicissimæ quondam nunc afflictissimæ patriæ gloriâ recensendâ aliquanto diutiùs persistam, eamque longiore nonnihil sermone prosequar.

Reges varij felicitatem mundi in felicissimam arbitrantes.

Platus de Bono status Relig. l. 2. c. 26.

CAPVT TERRTIVM.

Quàm infelix sit terrenarum rerum felicitas, exemplis ab Anglia petitis Regum eas contemnentium, ostenditur.

I. PLurima ergo, longeque pucherrima Principum, diuitias, honores, voluptates, omniaque mundi oblectamenta contemnentium exempla suppeditat Anglia, ferax Sanctorum Regum tellus: vbi scilicet ita viguit

sanctitas

Sanctitas coronata, eum, inquam, fulgorem emisit insita Regum ac Principum pectoribus eximia virtus & pietas, ita intuentium tùm domi tum foris oculos perstrinxit, vt orbi reliquo summæ hac in parte admiratio ni fuerit Anglia, omniumque ætatum ac nationum calamis celebrata, & inter *Insulas Fortunatas*, *Hortosque Hesperidum*, ob diuinam fragrantissimorum, quæ protulit germinum pulchritudinem ascripta, ac Paradisus quidam terrestris habita. *Anglia ferax Sanctorum Regum tellus.*

II. Floruerunt nimirum aliquando Rosæ nostræ, non tam in Regum insignibus quàm Ecclesiæ hortis non tam colorum radiis, quàm fulgore sanctitatis, non tam odorum suauitate quàm virtutum fragrantiâ, suumque longè latéque splendorem diffuderunt. Sex & viginti diademate insignitos vidit Anglia, qui non aliorum magis Reges quàm sui, summâ vitæ sanctimoniâ fulgentissimisque virtutum omnium exemplis, subditis præluxere: quorum plerique in Diuorum numerum Ecclesiæ calculo sunt relati: sicque terrestres primò, mox cælestes Rosæ, non minimum horto huic extitere ornamentum Reginæ tredecim aulæ pompam ac delicias post religiosæ vitæ rigorem hab- ntes, sese intra monasterii septa perpetuis tenebris addixerunt: vbi quo minùs mundo, eo magis cœlo notæ, Angelicam in terris vitam duxerunt, ac viuæ miraculis, viua ipsæ miracula, claruerunt. Ex sanguine præterea Regio, sexaginta plus minùs recensentur, qui genere clari, virtute & sanctitate clariores, nomina æternitati consecrarunt. Nulli proinde sub cœlo aptiùs quàm Angliæ congruit ænigmaticum illud *Sanctorũ in Anglia Regum numerus.* *Reginæ sanctæ.* *Sancti ex sanguine Regio.*

Dic quibus in terris inscripti nomina Regum
Nascantur flores.

At modò ex tam illustri ac nobili cœtu, tam numerosâ scilicet Regum & Principum multitudine, totque viris generis & sanguinis nobilitate conspicuis, nonnullos seligamus, (omnes quippe recensere proli-

xum

xum foret) qui generoso caducarum rerum contemptu testatum omnibus reliquerunt; vanum esse quicquid transit cum tempore, & fluxam felicitatem esse nullam.

IV. *Lucius ex toto orbe Rex primus Christianus.*

Primum sibi hoc in genere locum vendicat Lucius, primus Britaniæ, imò ex toto orbe, Rex primus Christianus, & primus Regem Christi causâ exuens? cui obortâ de cœlo luce, vbi vera semel fides innotuit, rerumque supernarum cognitio, sordere illico eidem cœpit quicquid mundus pulchri habet aut splendidi; itaque paulatim nobilem illum animum peruasit cœlestis calor, veræque felicitatis desiderium, vt infima hæc, velut quædam ad illud quo toto studio mens eius ferebatur, assequendum, impedimenta abiicere statuerit: Regno ergo & patriâ relictis, splendidisque vestibus cum peregrini habitu mutatis, obscurus, ignotus, inops, varias Europæ Prouincias percurrens, vt quam ipse domi fidem didicerat, quamque cœlo hauserat, pietatem (vt virtus est diffusiua sui) aliis communicaret, in magnâ Bauariæ parte, prima iecit fidei fundamenta: meritò Noricidater, & inclytæ gentis Apostolus nuncupatus.

Virtus est diffusiua sui.

V. *Ceadvvalla Britannorum Rex postremus.*

Lucio Regi Britanno proximè subiungam Ceadvvallam Britannorum Regem postremum, licèt ob deuictos Saxones, regnique iis partem ereptam, suæque denuo coronæ adiunctam, à Beda & aliis nonnullis Rex Saxonum appelletur. Hic belli ac pacis artibus clarus, cùm magnum sibi ob res præclarè gestas, apud omnes nomen acquisiuisset, opibus, gloriâ, imperio, se denique relicto, pietatis causâ Romam profectus est: vbi non ita multò pòst morbo correptus, sanctissimè ex hac vita excessit. Cuius tumulo, ad perpetuam tanti viri, pulcherrimique huius eiusdem facti memoriam Sergius Pontifex, qui tũ Romanæ sedi præerat, hoc inscribi Epitaphium iussit:

Beda Hist. Gent. Angl. c. 7.

Epitaphiũ Ceadvvallæ.

Culmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuuias, proceres, mœnia, castra, lares,
Quæq; patrum virtus, & quæ congesserat ipse,

Ceadual

Ceadual armipotens liquit amore Dei: &c.

Tandem concludit:

Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnum Christi promeruisse vides,

Nobilem generosi huius Principis animum, regiamque eius pietatem admiratus Cardinalis Baronius, hoc de illo scriptum reliquit elogium: *Magnum planè,* inquit, *tunc datum est vniuerso generi humano de contemptu mundi huius exemplum, dum Rex armiger, naturâ sanus, hostium victor existens, quem si non aliud, æmulatio saltem ipsa externorum sibi Britanniam vendicantium retinere debuisset in armis, vt eos è patrio solo pelleret: horum nullam rationem ducens, lucrum maximum existimauit facere de ijs omnibus pro cælesti regno iacturam.* Hæc ille. VI. *Baronius To. 8, anno Christi. 689. n. 8.*

Ceadvvallam imitatus est Rex Ina, ob summam felicitatem & potentiã, rerumque gestarum gloriam, maximè verò ob virtutis ac religionis studium eo tempore celeberrimus. Regnum itaque in Ethelhardum, & cum regno curas transferens, liber iam & expeditus, totum se pietatis officiis addixit, magnisque passibus ad Christianæ perfectionis apicem tetendit, ac tum primum Regem se exstimauit, cùm regni se insignibus spolians, sui vnius regimini administrationique vacare poterat. Romam deinde adiens, vt locum tot martyrum rigatum sanguine, tot Religionis monimentis illustrem inuiseret, sanctissimâ morte, tali scilicet vitâ dignâ, corporis vinculis est solutus; quique terrenum regnum paupertate, paupertatem cælesti commutauit. VII. *Rex Ina, relicto regno, Romam pietatis causa proficiscitur.*

Tantundem præstitit aliud nobile par Regum: Kenredus, qui inquit: Beda, *cùm regno Marciorum nobilissimè tempore aliquanto præfuisset, nobilius multo sceptra regni reliquit,* & offa Rex Orientalium Saxonem, *Iuuenis,* inquit idem Beda, *amantissimæ ætatis & venustatis, totique suæ genti ad tenenda seruãdaq; regni sceptra exoptatissimus.* Hi studio loca illa sacra videndi, Romam petentes, Europam propemodum vniuersam regiarum suarum virtu- VIII. *Kenredus & Offa Reges Romam petentes; ibidem fiunt Monachi.*

 tum

tum fragrantiâ repleuerunt, eximiæq; pietatis impressa vbique reliquere vestigia. Tandem religioso habitu Romæ sumpto, mundum, qui alios ludere solet, luserunt, seque deinceps in oratione, ieiuniis, corporisq; afflictationibus exercentes, è vita tandem summâ cum sanctitatis opinione migrarunt, dignum laboribus præmium recepturi.

IX. *Æthelbertus, Sigebertus, Ceolulfus, & Egbertus Reges.*

Præter hos autem Aethelredus, Sigebertus, Ceolulfus & Egbertus postquam regna sua annis aliquot summâ cum laude, omniumq; approbatione & applausu administrassent, & ob singularem sapientiam, regiasque virtutes, subditorum sibi animos deuinxissent, cordiũ magis Reges quàm corporum, humanarum rerum tædio capti, & ad meliorem aspirantes felicitatem, regnis relictis, monasticum institutum sunt amplexi, seque in religiosæ obseruantiæ operibus ad finem vsque vitæ sanctissimè exercuerunt; nunquam ditiores, quàm cùm summè pauperes Christi causâ effecti: nunquam gloriosiores, quàm dum è solio descendentes, ad omnium se pedes abiecissent.

Hinc (vt id obiter aduertam) tot per vniuersam Angliam sparsæ religiosorum quondam hominum familiæ tantusque ad eas omnium ordinum concursus, vtpote quas sanctissimis illis Regibus in honore tanto atq; æstimatione esse perspicerent; quippe qui non tantùm summo eas studio ac veneratione prosequebãtur, sed posito etiam diademate, honorumq; titulis abiectis, eo se tanquam ad pietatis scholam, virtutumque omnium palæstram frequentes recipiebant, summoque sibi honori ducebant nutui se alterius & arbitrio sub religiosæ vitæ disciplinâ subiicere. Hos ergo alii intuiti (vt optimi oratores, efficacissimaque ad persuadendum sunt exempla) ad eadem virtutis gymnasia, cælestisque Philosophiæ lycea magno se numero contulerunt, vt mundo mortui, spretisque, Principum exemplo, vitæ huius oblectamentis, Deo tantùm ac cœlo viuerent. Adeò ve-

Exempla optimi oratores.

rum

rum est quod suprà notaui Reges non sibi solis, aut bonos vnquam esse aut malos.

Subiiciam tantummodo sanctam duorum fratrum Iudaëlli & Iodoci, Britanni cuiusdam Regis filiorum disceptationem, qui non minùs seriò inter se de regno ac diuitiis relinquendis contendebant, quàm alii laborant pro acquirendis. Mortuo itaque parente, in regnum successerat Iudaëllus, natu maior. Sed alias fouebat animo cogitationes, aliò diuinus eum spiritus impellebat. Fratrem ergo adiens, ait, se mundi inconstantiâ, vanitate, & fallaciâ compertâ, quamque difficile sit inter tot voluptatum lenocinia illæsum, inter flammas non ambustum persistere; ait, inquam, certum sibi esse humanis rebus nuncium remittere, atque ad religionis portum, veluti ad asylum confugere. Iodocus octo, vt de re tantâ deliberaret, dies postulans, quod eius frater ceperat consilium, per otium expendere, & apud animum suum reuoluere est aggressus. Remotis ergo arbitris sic secum ipse ratiocinabatur: si mundus fratri infidus futurus sit & fallax, mihi haud dubiè non erit fidus: si illi periculosum sit inter delicias viuere, mihi vtique non erit securum: si aliorum curam gerere, & ad regni administrationem attendere, eiusmodi negotium censeatur, vt è re fratris sit illo se abdicare, è re certè meâ non erit assumere: deniq; si mundana felicitas fratri inconstans sit & lubrica, mihi neutiquam erit firma ac stabilis, & in qua tutò possim conquiescere. Quid multa? altè adeò in iuuenis animum cogitationes istæ penetrarunt, eosque cierunt motus & mentis agitationes, vt octo dierum, qui ei ad deliberandum dati fuerant, spatio necdum elapso, clam ipse se subducens, mundo renunciauerit, fratremque piâ hac fraude circumuenerit.

II. *Pia duorum fratrum de regno recusando contentio.*

Surius tomo 7 Decemb. 13.

Mitto Æthelulfum, Alfredum, Eadmundum, Edvvardum, Canutum, & alios, qui ob summam virtutem & pietatem, æternam apud posteros memoriam ac venerationem meruerunt. Quia tamen regna, vt ij quos hacte-

nus recensui Reges, minimè reliquerunt, non ita faciunt ad præsens institutum: & argumentum quod hic tractandum suscepi.

CAPVT QVARTVM.

Reginarũ, illustriumque in Anglia fæminarum exempla, probatur vanum esse mundi felicitatem.

I. HÆc de regibus. Non minorem tamen hac in parte commendationem iure sibi vendicant Reginæ, Regumque Filiæ, ob contemptum mundum eiusque spretas delicias, nobilès. In quo genere, nimirum est quot Anglia exempla subministret. Testis inprimis Edildrida duobus Regibus nupta, semper nihilominus virgo persistens, licèt cum secundo duodecim annis vixerit; quo tempore, obtentâ á marito licentiâ, cœnobiũ primò in boreali Angliæ parte est ingressa, indeque non ita multò pòst in Cantabrigiensem comitatum feliciter translata, sacrarum virginum cõtuberino præficitur: vbi sanctam adeò perfectamque viuendi rationem instituit, vt virtutum eius splendor cœlites magis multò oblectaret, quàm campi croco consiti, qui ibidem frequẽtissimi sunt, longeque amœnissimi, oblectant homines.

Edeldrida Regina mundo renunciat.

II. Testis Sexburga, Edildridę nõ sanguine magis quàm virtute soror, quæ post viri mortem spretâ mundi pompâ, regioque vestitu cum religioso habitu mutato, inter sacras virgines ad finem vsque vitæ Christianæ pietatis officia magnâ cum omnium admiratione exercuit.

Sexburga Regina Edildrida soror.

III. Testis Ethelburga: de qua Baronius, postquam in Inæ eius mariti, Angliæque Regum pietate describendâ se dilatasset, sic loquitur: *Ina nomen fuit huic Regi maximè pio: cuius vxor Regina, nomine Ethelburga, licèt in sexu fragili; haud impatem fortitudine suo viro se exhibuit, dum & ipsa de contemptu peregregium specimen dedit. Monasticam siquidem vitam amplexa, perpetuo se ergastulo manci-*

Baron to. 9. An: 470. n. 15. Ethelburga Regina Ina vxor.

mancipauit, cum Monasterium Sanctimonialium sanctarum ingressa, ibidem ex Regina se in ancillam conuertit, atque tandem sibiipsi imperare delegit, probè sciens, verè esse illum Regem, *qui Christi amore alijs subditum se cōstituit, & verè, qui suis passionibus dominatur.* Hæc ille.

Testis, vt alias omittam, Alfreda: quæ, cum sublimi loco esset, Regum opes, splendorem, & magnificentiam Religiosæ paupertati, subiectioni, asperoque viuendi modo censuit posthabenda. **IV.** *Regina Alfreda.*

Quoad Regum Filias, quæ contemptis mundi oblectamentis, se in arctiore viuendi disciplina Deo dicarunt; incredile ferme est quot vna Anglia protulerit. Ex tanto numero paucas segilā, Testes igitur Elgina, Wereburga, Editha, Alfreda, Cuthberga, & aliæ, quas nec florentissima, ad quam natæ erant, fortuna, nec Regum, à quibus ad Regni ac vitæ consortium poscebantur, coniugium, nec opum, quas amplas possidebant, copia, nec demum omnes quæ se illis offerebant, mundi deliciæ detinere poterant, quo minùs paupertatem, abiectionem & obscuritatem inter sacratas Deo virgines amplecterentur. **V.** *Regum Filiæ mundum contemnentes.*

Testes denique victrices illæ virginum Phalanges, (ex quibus non paucæ illustri erant genere prognatæ,) quæ, Vrsulâ duce, Cornubiæ Regis filiâ, quantopere vanas ac fœdas mundi voluptates aspernandas fugiendasque duxerint, sanguine signatum reliquerunt: nimirum vitæ potiùs quàm pudoris iacturā pati statuentes, mortem gloriosissimè oppetierunt, sicque proprio purpuratæ cruore, mirâ metamorphosi de liliis creuerunt in rosas. Quas in Anglia mundo, Coloniæ cœlo natus, religioso præter cæteras gentes cultu Germania iure veneratur vt suas. In quarum splendore oculos quisquis fixerit, fatebitur, opinor, haud paulò lucidiores ex litore Britannico, quàm Indico, Europam gemmas collegisse; fulgentioresq; ex Occidente quàm Oriente prouenisse margaritas. *S. Vrsula Cornubiæ Regis filia cum vndecim millibus virginum.*

VII. Cõcludo itaque recentioris cuiusdam verbis, qui soli fertilitatem, amænitatemque, & id genus alia conside-rans, sic de Insulis Britannicis loquitur: *Est sanè Britannia naturæ gaudentis opus: quam quasi alterum orbem, extra orbem, ad delicias humani generis constituisse, & tanquam formam quandam ad eximiam pulchritudinem, & vniuersi ornatum, egregiè depinxisse videatur. En varietate gemmeâ, & descriptione amœnâ, oculi, quocunque inciderint, reficiuntur.* Hæc ille. Verum ego Britanniam hîc non vt solum, sed vt cœlum specto, tot scilicet lucidissimis stellis longè lateq; radios suos diffundentibus fulgentem: illamque, non vt *naturæ*, sed vt gratiæ *gaudentis*, imò triumphantis, opus considero; vtpote quam tanto Principum, summâ vitæ sanctimoniâ splendoreque virtutum insignium multitudo *Varietate* verè *gemmeâ* illustrat, vt non errauerit fortasse qui dixerit, Microcosmũ nostrum, sanctorũ Regum numero, Orbi reliquo æqualem extitisse, vel etiam (absit verbo inuidia) superiorem.

Mercator in Atlante pag. 45.

VIII. Sed non est animus, cuncta Britanniæ decora & laudes persequi: eò solùm hæc attuli, vt tot Regum ac Principum, mundi oblectamenta, resque omnes humanas contemnẽtium exemplo ostenderem, in opibus, honore, ac deliciis sitam non esse Hominis felicitatem, cùm illi, quibus hæc vbertim affluebant, eorũ possessione minimè se felices arbitrarentur, imò dum ad veram aspirarent beatitudinem, ea veluti impedimenta abiecerint. Alia proinde felicitas inuestiganda.

DISPVTATIO DECIMA.

Conclusio circa Hominis felicitatem.

Dicere solitus fertur Antigenidas, suauiùs auditũ iri bonos Citharędos, si mali antea cecinerint. *Opposita nimirum iuxta se posita, magis elucescunt*: sic malum bono, vitium virtuti splendorem auget, & comparatione cum tenebris, luci lucis fit accessio. Cùm ergo hactenus perperam

Opposita iuxta se posita, magis elucescunt.

perã de Beatitudine Philosophantes audiuerimus, & pro verã fucatam proponentes, eo plus oblectamenti sincera feret ac solida: quam hac disputatione, tum naturalem, tum quæ supra naturam est, breuiter declarabimus.

CAPVT PRIMVM.

Vera Diuitiæ.

PEcunia (vt cum Philosopho superius dixi) *neminẽ diuitem facit*: eodem quippe cum eã gradu crescit illius amor, habendique desiderium; quod miris modis possidentis animũ discruciat, ac mille anxietatibus implicat, auriq; & argenti thesauri non tam nummorũ sunt, quàm curarũ cumuli. Adde, diuitias fallaces esse ac lubricas; felicitas autem constans sit oportet ac stabilis: & tantùm aliquid à Beatitudine deficit, quantum deficit à firmitate: imò felicitas incerta, certa est infelicitas. I.

Felicitas incerta, est certa infelicitas.

II. Solæ ergo mentis opes hominem diuitem faciunt, solæ beatum; quas nimirum solas securè quis possidet, vtpote nullis Fortunæ iniuriis, nulli rerum mutationi, nullis bellorum incommodis obnoxias: nec quãtumuis longo temporis decursu, ingrauescentibus etiam annis labefactãtur, aut de integritate suâ & perfectione quidquam amittunt. *Sola* nimirum *mens senescens iuuenescit*, in effœto quoque & languido corpore vegeta, & vel in mediis niuibus capite videlicet canis cooperto, summãque, vt ita dicam, hyeme viret ac florescit.

Sola mens senescens iuuenescit.

III. Hanc ob causam res externæ, vt honor, gloria, diuitiæ; & internæ, virtus scilicet, honestissimæq; facultates ac disciplinæ, non inscitè diuiduntur in *Bona mobilia, & immobilia*. Illę siquidem infinitis casibus subiectę diffluunt facilè ac dilabuntur, Fortunæ, cuius munera dicuntur, quàm simillimæ, adeoque inconstantes sunt & lubricæ, vt rectè dixerit quidam, *Non est tuum, fortuna quod fecit tuum*: illarumque amissio plus acerbitatis & mœroris animis habentium infligit, quàm earundem possessio oblectationis ferebat & solatii. Adquam rem

Opes bona sunt mobilia, virtutes immobilia.

appositè Orator Romanus: *O volucrem*, inquit, *Fortunam, quàm citò omnia ex lætitiâ & voluptate ad luctum & lachrymas recidunt!* Hæc contra, cùm in animo sitæ sint, nullâ auferri vi possunt, nec detrimenti quidquam accipere.

IV. *Plutarchus.* Megaram Achaiæ oppidum armis in suam redegerat potestatem Demetrius Macedoniæ Rex, ciuibusque in seruitutem abductis, vrbem furori militum permisit; qui eam diripientes, solo tandem æquârunt. Interrogauit Demetrius Stilponem Philosophum, tunc temporis Megaræ degentem, ecquid suarum rerum amisisset? *Nihil*, inquit, *amisi: neque enim bellum virtutem inter spolia capit.* Nimirum nihil suum iudicabat vir sapiens, quod ei cuiusquam violentiâ auferri posset: nec quidquam se arbitrabatur amisisse, dum virtutem retineret.

Nihil amittit qui virtutem retinet.

V. *Dictum Socratis.* Non absimile est quod de Socrate fertur: à quo cùm quæreretur an Rex Persarum, qui gloriâ, splendore, & opibus cœteros antecedebat, felix censendus esset, id se nescire respondit, quod compertum non haberet, num virtute & doctrinâ præditus esset: hoc dicto innuens, non ex bonis illis externis, sed penes internas animi opes, beatitudinem esse metiendam, eosdemque virtutis & felicitatis terminos statuendos.

VI. Clarissimè hoc idem demonstrat, quod Demetrio Phalereo suprà contigisse vidimus: cuius cùm statuas omnes, ob Rempublicam decem annorum spatio summâ cum laude administratam Athenis eidem positas, insanus furibundi populi impetus, ludibrio priùs habitas, deiecisset; is nihil eo facinore commotus, summâ animi æquitate ignominiam illam pertulit, se nec iis erectis meliore fuisse loco dictitans, nec peiore deiectis. Si in statuis pensilis hæsisset virtus, in frusta cùm iis fuisset comminuta; sed in mente, & extra omnem Fortunæ aleam constituta erat, comminutionis ac ludibrij secura.

Virtus ludibrij secura.

VII. Nullus verò rem hanc (solas scilicet mentis opes ve-

ras esse diuitias) magis illustrauit quàm Stoicorũ Princeps Zeno; qui bonis omnibus naufragio amissis, totum se virtutis studio, mentique excolendæ, ac diuinis Philosophiæ præceptis imbuendæ tradidit: quarum Vtilitatem ac fructum vbi experiri cœpit, quantumque internæ opes externis præstarent, bonis se exutum gaudebat, hanc sæpe vocem vsurpans, *Tum bene nauigaui, quando naufragium feci:* nunquam aurâ sereniore ventisque secundioribus vsum se existimans, quàm cùm iactatus tempestate, naueque submersâ, ad paupertatis portum appulisset. Rectâ proinde dixit Antisthenes, *illas solas parãdas esse diuitias, quæ simul cũ naufrago enatẽt.* *Zenonis de bonis internis & externis iudicium.*

VIII. Omittere hîc non possum pulcherrimum Diui Augustini hac de re discursum: qui inter *pecuniam & diuitias*, hominem *pecuniosum & diuitem* distinguit; & hac appellatione eum solum dignum censet, qui animi opibus est instructus. *Aliud* (inquit) *sunt diuitiæ, aliud pecunia: nam dicimus diuites sapientes, iustos, bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parua: magis enim sunt virtutibus diuites* &c. Et paulò pòst: *dicuntur itaque & diuites pecuniosi, sed interiùs egeni* &c. *Item dicuntur pauperes pecuniâ carentes, sed interiùs diuites, si sapientes.* In quam rem S Gregorius: *solæ*, inquit, *diuitiæ veræ sunt, quæ nos diuites virtutibus faciunt.* Quo etiam nihil apud alios Patres frequentiùs. *Aliud est, hominem esse pecuniosum, aliud diuitem.* *Lib. 7. de Ciuit. c. 12.* *Homil. 10. in Euangelia.*

En vt sanctissimi hi viri, Orbis lumina, bona hæc externa inter opes non esse numeranda pronuncient: quippe quæ mentem relinquant inopem, ementitoque diuitiarum nomine, quod iis falsò ascribitur, exuenda, atque ob incertitudinem & inconstantiam, aliaque veræ felicitati contraria, in iis consistere beatitudinem nõ posse. *Felices*, inquit S. Augustinus, *non diuitiæ terrenæ faciunt, quæ nobis viuentibus amittenda, aut nobis mortuis, à quibus nescimus, vel fortè à quibus nolumus, possidenda: sed Deus felices facit, qui est mentium vera opulentia.* De quo plura capite sequente. *Opes corporea mentem relinquant inopem.* *De Ciuit. l. 5. c. 18.*

CAPVT SECVNDVM.

In Deo solo vera felicitas.

I. VNiuerso, rebusque in eo contentis, centrum à natura statutum cernimus, quo suis quæque librata ponderibus feruntur, ac veluti bonum suum & felicitatem adepta, conquiescunt. Centrum animæ Deus; quò suis etiam librata ponderibus, suauissimis scilicet amoris actibus, ferri debet: & quemadmodum ab eo initium existendi accepit, ita ad eundem tanquam ad finem ordinatur, vt in illo quiete & tranquillitate fruatur. *Fecisti nos, Domine, ad te;* (inquit S. Augustinus) *& inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Homo itaque in Deo solo felix esse & beatus potest. Ad felicitatem namque (de ea loquor quæ in præsenti obtineri vita potest) tria hæc requiruntur, *Satietas, Delectatio, & Quies*: has porrò haberi extra Deum non posse, hîc ostendam; ac proinde nec felicitatem in vllâ re aliâ, prætorquam in Deo, reperiri.

Centrum animæ Deus.

II. Nullum ergo bonum creatum homini satietatem affert, nullum animæ illius capacitatem & appetitum explet, imò famem acuunt potiùs, & habendi desiderium. Hinc S. Augustinus: *Cùm anima* (inquit) *creaturam desiderat, continuam famem habet: quia licèt quod desiderat de creaturis adipiscatur, vacua tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu, ad cuius imaginem est creata.* Quare sanctissimus hic Doctor suum hac in parte errorem ibidem deflet, quòd rerum corruptibilium illecebris captus, bonitatis ac pulchritudinis fonte relicto, in iis felicitatem collocasset. Vnde, sic Deum alloquitur: *Serò te amaui, pulchritudo tam antiqua & tam noua, serò te amaui: tu intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam; & in ista formosa, quæ fecisti, irruebam:* &c. Sed comperit tandem, inane esse mundi gaudium, vanaque eius oblecta-

Bona creata animã non satiãt. Soliloq. c. 30.

Soliloq. c. 31.

lectamenta, quæ mentem ieiunam semper relinquunt & uacuam.

III. *Quid fortissimum: quid sapientissimum: quid maximum.*

Problema olim proponebatur antiquis, *Quid fortissimum: Quid sapientissimum: Quid maximum?* De quibus, communi Philosophorum decreto, sic statutum est. *Fortissimum, Necessitas.* Vtpote quæ omnia perrumpit, & superat. *Sapientissimum, Tempus*: quod scilicet omnia docet: vsus quippe cuncta inuenit, & *Experientia rerum omnium magistra.* *Maximum* denique, *Cor hominis*: quod quamuis mole exiguum, omnia nihilominus ambit & complectitur, nec re vllâ creatâ satiari potest. Fruitur, verbi causa, quis deliciis, hæc ipsa voluptatum affluentia nouas ei faces subiicit, voluptatumque sitim accendit. Honores amplos & dignitates summo studio ac labore quæsitos adeptus est: nunquid sistit? sibique modum statuit? Vehementiore ad alta conscendendi ardore rapitur, & honor obtentus, gradus semper est ad alterius prosecutionem, sicque in perpetuo æstu ac iactatione versatur, &, vt ait Seneca, *Spes spē excitat, ambitio ambitionem.* Magnam opum vim congessit, copiosissimosque thesauros, agros agris, possessiones possessionibus, regna etiam regnis adiecit: aliud interim nihil mēte agitat, quàm quo pacto nouos thesauros, noua regna adipiscatur; nec totus hic maior mundus, quantus est, Microcosmum satiat. Ad aliquid ergo mundo maius recurrendum, Deum scilicet, qui infinitâ suâ amplitudine, humani cordis capacitatem expleat.

Spes spem excitat, ambitio ambitionē.

IV. *Nulla extra Deum satietas.*

Nulla ergo extra Deum satietas, nihil quod vllâ ex parte animam reddere felicem possit: quæ enim homines ex rebus vilibus & caducis frusta, vt ita dicam, & fragmenta felicitatis emendicant, eos ieiunos relinquunt, & vacuos, appetitumque irritant potiùs quàm sedant. Qua de causâ Plato bonum nostrum & felicitatem in *Primi Boni*, seu *Primæ Mentis* contemplatione constituit: cætera autem omnia nihil esse aliud affirmat, quàm radicem ac fomitem infelicitatis.

Plato.

Quòd

V. Quòd verò nulla etiam vera sit extra Deum delectatio, nullus, opinor, inficias ibit, qui perspectam exploratamque habet naturam voluptatis: cuius ea est indoles, vt blandè se ac suauiter in animam insinuet, quã tamen vbi semel occupauit, mille figit aculeos, qui cor perpetuò lancinant, dolorumque & cruciatuum stimulis vrgent: atque vt in horto Floræ, ex spinis nascuntur rosæ, ita in horto Veneris ex rosis nascuntur spinæ, & læta initia, tristes sequuntur exitus. Mel ergò illud, quod apicularum instar homines ex mundi flosculis delibant, *Corsicum* est, amarum scilicet, & felle mixtum; vel etiam est *Colchicum*, quod ex venenatis floribus collectum, gustantibus necem affert.

Ex spinis rosa, ex rosis spina.

Voluptas Mel Colchicum.

VI. Quisquis itaque sincerum & solidum gaudium expetit, mentis oculos à creatis rebus ad earum conditorem transferat: illic veras & puras delicias inueniet, quas qui semel est expertus, insuaue statim ac insipidum redditur quicquid mundus oblectamentorum offert, animusque ita ad terrena solatia, rerumque caducarum blandimenta nauseat, vt sine graui molestia ne cogitare quidem de iis possit. Hoc pulchrè, more suo describit S. Bernardus: *Quæ*, inquit, *anima semel à Domino didicit & accepit intrare ad seipsam, & in intimis suis Dei præsentiam suspirare, &c. talis, inquam, anima, nescio an vel ipsam gehennam ad tempus experiri horribilius pœnaliusue ducat, quàm post spiritualis studij huius gustatam semel suauitatem, exire denuo ad illecebras, vel potiùs ad molestias carnis, sensuumque inexplebilem repetere curiositatem.*

In solo Deo vera delicia.

Serm. 35. in Cantica circa initium.

VII. Iam verò quoad pacem animi sine qua felix esse nemo potest (quæ enim inquieta est, & fluctuat felicitas, felicitatis nomine indigna) hanc frustra quisquam ex rebus hisce mobilibus & caducis expectet, quæ hominem immenso perturbationum & solicitudinum Oceano immergunt, innumerisque difficultatum anxietatibus

In nullo, nisi in Deo, mẽs quiescit.

tatibus ac labyrinthis implicant: frustra, inquam, in rebus intricatis ac turbidis quietem, in tempestate tranquillitatem quæsiuerit. Quisquis proinde veram pacem & stabilem exoptat, hæc omnia transcendat oportet, Deoque se firmissimo amoris nexu, velut adamantino vinculo, coniungat; mentemque piis in eum affectibus, velut authoris, firmet, ne vacillet, deque securo hoc portu, tutissimâque statione deiecta, mundi denuo fluctibus iactetur. Hinc Propheta Regius, tot ærumnarum ex mundanis rebus prouenientium molestiis fatigatus, & propè obrutus exclamat: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam.* Volabo, inquit, & columbinis alis hinc me velocissimè proripiam, terrenaque omnia transgressus vacabo & videbo *quoniam suauis est Dominus:* illic mentem tot angustiis fessam, tot grauatam curis, tot calamitatibus quassatam reficiam, & cælestibus pascam deliciis. *Psal. 54. 6.*

VIII. *Suprema aëris regio quo pacto ab aliis differat.*

Aërem in tres partes, seu regiones, diuidunt Philosophi, *Infimam, Mediam, & Supremam:* quarum inferiores duæ procellis ac tempestatibus, crebrisque auræ mutationibus perpetuò sunt obnoxiæ, nunc ventorum erumpentium violentiâ nunc pluuiâ, niue, grandine, diuersisque cœli affectionibus vexatæ. Pars verò aëris *Suprema*, maximâ semper serenitate ac tranquillitate fruitur, nullis ventorum, nullis procellarum, aliisue temporum iniuriis subiecta. Vnde Olympi cacumen, quod ob summam montis altitudinem supra nubes attollitur, & in supremam aëris regionem penetrat, adeò pacatum est, & tranquillum, vt anno vertente sacrificij priore anno cremati cineres eodem planè situ reperiant quo reliquerant, nec minimo venti flatu tactos, aut tantillum loco motos. Sic qui in infimis hisce morantur, pronoque in terram vultu caduca tantummodo spectant, affixumque iis cor habent, assiduis ventorum iactationibus, perturbatæ scilicet mentis fluctibus quassantur, atque eorum capiti densissimæ semper nubes impendent, *Nubes excedit Olympus. Lucan. l. 2.*

pendent,

pendent, quæ & vehementes in eos imbres ac procellas immittunt, & obscuritate maximâ inuoluunt, perpetuasque offundunt tenebras. Nunquam nimirum serena erit anima, quam vapores terrei, mundanæ scilicet cogitationes obnubilant. Nunquam firma erit & stabilis, suique potens, ac perturbationum secura, dum rebus lubricis adhæresit. Is ergo solus pace fruitur, qui Olympi instar, caput supra nubes effert, nulloque interposito, plenis Diuini solis radiis illustratur, ac puro mentis oculo in illius contemplatione defixus hæret, totusque in eiusdem amore occupatur.

Mons Olympus, hominis pietati dediti, symbolum.

Exclamare ergo libet cum Propheta: *Filij hominum vsquequo graui corde?* Vsquequo, inquam, iugo terrenorum affectuum depressi, & vilibus hisce ac sordidis rebus affixi atque immersi, nihil altum, nihil sublime, nihil vobis dignum animo reuoluitis? & cœlo nati, in terra iacetis? Aliud à vobis bonum vestrum, aliud naturæ dignitas, aliud finis ad quem creati estis, postulat. Nolite abiectè adeò de vobis, ac demissè sentire: ita vos filios hominum cogitate, vt memineritis esse vos filios Dei: ita corpora vili constare materiâ considerate, vt animas habeatis ex puriore ac nobiliore substantia, & ab omni terrenâ concretione immunes.

Igneus est Ollis vigor, & cælestis origo.

X. Trismegistus.

Respicite ergo mortales, & resipiscite: verba sunt Trismegisti, *& ad fontem vitæ recurrite.* Mortales, inquam, nimiùm mortales, imò mortui, & in carne ac sanguine sepulti: expergiscimini aliquando, grauemque, qui vos occupat, soporem excutite, & mentis oculos ad boni omnis ac felicitatis fontem attollite: illi cor dilatate, cunctosque eius sinus pandite, & plenos inde deliciarum riuos, quantum per vitæ huius angustias fas est, in animas vestras deriuate, pleniores deriuaturi in cœlis: qua de re iam pauca subnectam.

CAP.

CAPVT TERTIVM.

Summum hominis bonum, & vltima Beatitudo.

VIrtus est Dispositio perfecti ad Optimum. Cuius effati vt varias diuersorum, res naturales curiosè ac subtiliter perscrutantium, interpretationes omittam, cùm quisque suo illud arbitratu explicet, & euoluendo innoluat magis, & vel ipsâ quam prætendit luce, tenebras offundat. Hæc, inquam, vt omittam, sensus dicti huius moralis & practicus facilis est, & explicatio expedita. *Virtus* ergo *est dispositio perfecti ad Optimum*: quisquis nimirum pietatis studio seriò se addicit, eiusque exercitatione mentem ad finem vsque vitæ constanter excolit, is viam sibi ad *Optimum*, cælestem scilicet beatitudinem, aperit; totâ Theologorum scholâ docente, *gratiam* esse semen *gloriæ*, estque oraculum ipsâ Veritatis voce prolatum: *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*. I. *Virtus est dispositio perfecti ad Optimum.*

Quamuis itaque bona sit præsens vita, si eam quis in virtute transigat, melior tamen multo, longeque præstantior est illa, quæ discusâ noctis huius caligine, animâque corporeis vinculis solutâ, in cœlo illucescet. Imò si quis vtramque inter se vitam committat, & terrestrem cœlesti comparet, hæc ab illâ toto cœlo distare videbitur, eamque infinitis propè gradibus excedere. Hîc guttæ interdum quædam, aut riuuli ex illo deliciarum fonte in hominum animas deducuntur: illic toto merguntur Oceano, & inebriantur *ab vbertate domûs Dei, ac torrente voluptatis*. Potantur. Hîc quæ è cælo immittitur subinde consolatio, exiguo perstat tempore; de qua proinde S. Bernardus, *Felix hora, breuis mora*: citò nimirum transit, animamque tam desideratâ suaui- II. *Comparatio præsentis vitæ cũ futurâ.*

tate

tate destituit: illic, quæ semel mentem occupat delectatio, semper occupat, nullum vnquam finem habitura. Hic, mendicorum instar, reliquias aliquas ex cœlesti illo conuiuio nobis ad explendam famem dari enixè petimus, &, vt ait S. Bernardus, *Saturari cupimus de micis quæ cadunt de mensa dominorum nostrorum*, ciuium scilicet cœlestium: illic in ipsius summi Regis mensâ conuiuæ diuinis, vnà cùm iis, epulis perfruemur. Denique gaudium illud quod puris mentibus ex spe cœlestis illius Hierusalem nonnunquam oboritur, exilij recordatione temperatur & obtunditur, dum se anima in via adhuc constitutam, ac peregrinam animaduertit: quæque ad cœlum, patriam suam, emittit suspiria, in lachrymas resoluta, dulci eam dolore & suaui amaritudine complent: illic, nullæ lachrymæ, nulli gemitus, nulla suspiria, sed mens Deo perfectissimè vnita, plenamque adepta felicitatem, in summâ boni possessione conquiescit.

III. Quare S. Augustinus de hac ipsâ re disputans, & vtramque inter se vitam conferens: *Ambæ*, inquit, *innocentes, ambæ laudabiles, sed hæc laboriosa, ærumnis plena, timoribus castigata, tentationibus solicita: illa quieta, beata, & æterna.* Verum non est hic animus, sermonem de Sanctorum gloria instituere: hoc illis relinquam quibus ex officio id muneris incumbit, Diuini scilicet Verbi præconibus, qui exploratores quidam terræ promissionis non incongruè dicuntur, quasque vel ex ipsis sacris codicibus, (in quorum meditatione assidui esse debent) vel ex Patrum lectione, (quorum scripta reddant sibi oportet familiarissima) vel ex sacræ Theologiæ studio, (sine quo securè ac solidè concionari nemo potest) illius proprietates & excellentias didicerint, aliis communicare, & quos ipsi inuenerint, thesauros, aperire solent. Hoc, inquam, illis permittam, meque intra moralis Philosophiæ limites coërcebo. Vnum tantum aut alterum Verbum de illius æternitate & immutabilitate,

Serm. 27. de Verbis Domini.

tate, quæ præcipuè ad felicitatem spectat, obiter subiiciam.

IV. *Omnis mutatio est quadam mortis imitatio.* *Omnis mutatio* inquit S. Bernardus, *est quadam mortis imitatio.* Cùm itaque felicissima hæc vita mortis expers sit, mutatione similiter omni ac vicissitudine careat necesse est *Hic esse nostrum*, inquit S. Augustinus, *non habebit mortem, nosse nostrum non habebit errorem, amare nostrum non habebit offensionem*, Vita ergo est, quam nulla mors abrumpit: lux quam nullæ tenebræ obscurant, dies quem nulla vox intercipit: dies, inquam, nec ortum habens, nec occasum, vtpote quem immotus persistens sol diuinus, eodem fulgore, & plenis semper radiis illustrat, perpetuamq; facit meridiem. *De Ciuit. l.12, c.28.* O *perenne solstitium*, exclamat S. Bernardus, *quando iam non inclinabitur dies: ô lumen meridianum: ô Vernalis temperies, ô æstiua venustas, ô autumnalis vbertas: sola tunc hyems abiit & recessit.* *S. Aug. Ser. 3. in Cantica.* Hyems ad ver illud amœnissimum est præsens vita ærumnis ac laboribus referta: ex his vexationibus illa delectatio nascitur, ex his spinis illæ rosæ, ex his tempestatibus illa tranquillitas, ex his suspiriis illud gaudiũ, ex his iactationibus illa quies: denique, ex virtute hîc cum labore exercitâ, iucundissimi illi fructus velut è radice proueniunt, perpetuò duraturi: &, vt ait S. Augustinus, *paupertate regnum emitur, dolore gaudium, labore requies, vilitate gloria, morte vita:* Verissimumque ostenditur pronunciatum illud, quod initio capitis posui, *Virtus est dispositio perfecti ad optimum.* Cui etiam suffragatur illa S. Bernardi sententia: *Hac est via vitæ, tribulatio præsens, via ciuitatis habitaculi, via felicitatis æternæ, via regni.* S. August.

V. Hinc ergo constat, quanti vnius cuiusque intersit, vt dum in hoc agone, in hac virtutum palæstra versatur, strenuum se ac fortem præstet, & quæ occurrunt vitæ huius incommoda, magno & erecto animo perferat, vtpote quæ ad tantam ducunt felicitatem. *Excelsa est patria, humilis via,* inquit S. Augustinus; *qui patriam expetit,*

petis, quid viam recusas? Nec deterrere quemquam debet quæ hac in parte subeunda est molestia & labor, nam *Nullus labor durus, quo gloria æternitatis acquiritur.*
S. Hier. *in Ep.* Si enim labor sit magnus, præmium est infinitum: si conflictus sit grauis, corona est magnificentissima: si lucta sit diuturna, triumphus est perpetuus, nulloque vnquam fine terminandus. Sed hac de re pro instituto satis.

DISPVTATIO VNDECIMA.

Media quædam ad moralis & honestæ vitæ consecutionem maximè conducentia.

I. Paul. Diaconus *l.2. de Gest. Longob. c.4.* NArses, clarus ille belli dux, cùm, vt refert Paulus Diaconus, Longobardorum gentem ex aspero & sterili Pannoniæ solo, vbi tunc degebant, in amœnissimos Italiæ campos euocare vellet, nuncios variis pomorum, aliorumque, quorum longè feracissima est Italia, fructuum generibus onustos, ad eos misit: quibus illi conspectis, & ex iis, terræ vnde mittebantur, vbertatem coniicientes, Pannoniâ relictâ, in Italiam aduolarunt, eamque in suam redegerunt potestatem. Honestæ vitæ, omnique virtutum genere instructæ dignitatem, amœnitatem, ac delicias, velut quosdam decerptos ex ea fructus hic proposui, vt illarum pulchritudine, suauitate, & præstantiâ capti, ieiunis ac sterilibus caducarum rerum oblectamentis, quæque nihil veræ voluptatis continent, relictis, totos se ad integritatem vitæ, morumque honestatem conferant, atque in virtute adipiscendâ operam omnem & industriam collocent.

II. Id nunc restat, vt viam qua ad hunc perueniri finem possit, commonstrem. In reliquo proinde tractatu principia varia, tum ad communem Reipublicæ, quatenus bonum

bonum ciuium, rectumque in iis viuendi modum spectat; tum ad priuatam vniuscuiusque vtilitatem conducentia adducam, iisque declarandis, prout res tulerit, earumque ratio postularit, immorabor. Quamuis hæc ipsa, quæ ad singulos pertinent, pertineant etiam ad Rempublicam: si enim vnusquisque rem suam priuatam sedulò curet, omnes curabunt publicam. *Si vnusquisque suam priuatam recte curet, omnes curabunt publicam.*

CAPVT PRIMVM.

Præcipuum integræ & honestæ vitæ fundamentum est Dei notitia.

I. *In virtutis oculis viuendũ.*

IN *virtutis oculis viuendum*, dicebant illi olim: hanc expeditissimam vt quis intra recti se honestique limites contineret, viam arbitrantes, si nimirum ante purissimos virtutis oculos viuere se semper, versarique existimaret, & quicquid fieret, illâ arbitrâ fieri & inspectrice. Si imaginaria hæc virtutis præsentia, efficax adeò ad homines in officio continendos, eosque velut fræno quodam à scelerum perpetratione coërcendos videbatur, quanto magis vigil ille Numinis oculus, qui nunquam clauditur, nulliusque interpositione impeditur vnquam aut intercipitur, sed omnia perpetuò lustrat, nihilque tam occultum, tam secretum, tam reconditum, quod infinitâ suâ perspicaciâ non dignoscat: imò in ipsos etiam intimos humani cordis recessus penetrat, omnesque eius anfractus, labyrinthos ac latebras scrutatur. Hinc Seneca; *Propè Deus est*, inquit, *tecum est, intus est, bonorum, malorumque omnium obseruator.* *Dei oculus nunquam clauditur.* Seneca.

II. *Sapiens dictum Thaletis.*

Interrogatus aliquando Thales, num facta hominum Deum laterent: *Ne cogitata quidem*, inquit, *vt non tantùm manus, sed etiam mentes puras habere debeamus, cùm secretis cogitationibus nostris cœleste Numen adesse credimus.* Ita enimuero est, Deo abdita quæque, maxi-

meque tecta & recondita hominum arcana patent, minutissimasque etiam cogitationes, & mentis, vt ita dicam, atomos discernit, nullaque omnino res est, quantumuis tenebris inuoluta, quæ eius aspectum fugiat.

S. August. Ep. 111. ad Fortuna. *Deus*, inquit S. Augustinus, *est totus oculus, quia omnia videt: est totus manus, quia omnia operatur: est totus pes, quia vbique est.*

III. *Deus Mundi oculus.* Hinc Ægyptij dum exprimere Deum vellent, oculum in summitate scepti fixum pingebant, apertum semper, & omnia intuentem, Deumque hoc facto *Mundi Oculum* appellabant. Hinc insuper iidem ex auro, argento, ebore, & pretiosissimâ quoque materiâ oculos & aures fingebant, eaque in templis, velut sacra quædam anathemata appendebant, vt Deum cuncta videre & audire significarent, hominumque dicta omnia & cogitata, licèt mille technis & artibus occultata, illi patescere. Ad quod etiam alludebat versus ille ab antiquis vsurpatus, quo Deus dicitur.

Ἠέλιος ὃς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει.

Sol qui omnia videt, & omnia audit.

IV. *Deus Sol Solis.* Qua similiter de causâ à Philone appellatur Deus *Sol Solis*, non tantùm quòd Sol, quicquid lucis habet & splendoris, ab immensâ illâ claritate, velut quosdam deriuatos igniculos accipiat, sed præcipuè quòd externa solummodo, ac rerum superficies lustret, & hæreat quasi in cortice: Diuinus verò Sol ad medullam penetrat, & intima quæque maximeque abdita & remota introspicit, & perfectissimè scrutatur.

V. Sen. Ep. 11. Si ergo verum sit dictum illud Philosophi, vt est verissimum, *Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat*, quanti ad vitam rectè instituendam est Dei cognitio, qui & vbique necessariò semper adest, & cuncta clarissimè intuetur: hæc, inquam, cogitatio, quem ab omni, maximè etiam occulto scelere, non cohibebit? quis adeò perfrictæ frontis est, vt coram tanta maiestate inhonesti aliquid, aut inuerecundi audeat

com-

committere? Rectè ergo & apposite ad rem præsentem monet Seneca: *Sic certè viuendum est*, inquit, *tanquam in conspectu viuamus : sic cogitandum tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest nihil Deo clausum* &c. *Ep.83.*

VI. Vt ergo huic rei, quæ tanti momenti est, vt vidimus, honestæque & homine dignæ vitæ basis ac fundamentum, aliquanto diutiùs insistam: Rectam Ciuitatis alicuius aut Reipublicæ administrationem duobus potissimùm consistere videmus, *Præmio* scilicet, & *Pœna.* Hæc veluti cardines duo sunt, aut poli, in quibus & priuati cuiusque, & communis omnium felicitas ac salus vertitur. In quam rem optimè Orator Romanus: *Neque domus*, inquit, *neque Respublica stare potest, si in eâ rectè factis præmia extent nulla, nec supplicia peccatis.* Quamuis enim virtus in se res præstantissima sit, longeque dignissima ad quam cõsequendam feruore summo homines ac studio ferantur, in eiusque adeptione operam omnem suam & industriam collocent, iis tamen difficultatibus est septa, vt licèt illius pulchritudine capiantur, nihilominus nisi vlterioris alicuius præmij spe & expectatione incitentur, ad eius consectationem non assurgant, sed laudatores virtutis, non cultores, admirari eam satius ducant quàm tanto labore prosequi: adeò verum est, quod non inscitè dixit quidam: *Haud facilè quisquam gratuitò bonus est.*

Præmium & Pœna duo Cardines Reipublicæ.

Lib. 3. de natura Deorum.

Haud facilè quisquam gratuitò bonus est.

VII. Ad vitia è contra pronis animis, totoque impetu homines rapiuntur: quare nisi summi alicuius Legislatoris ac iudicis maiestate cohibeantur, qui & præmiis ad honestissima quæque inuitet, & pœnarum ac supplicij comminatione à sceleribus deterreat, quique omnia, quantumuis latenter perpetrata dignoscat, strictamque de singulis rationem exigat, in omne flagitiorum genus præcipites ruent, seque infinitis contaminabunt facinoribus. *Non est Deus in conspectu eius*, inquit Regius Propheta: sed quid ex hac obliuione sequitur? *inquinatæ*

Ad vitia homines pronis animis feruntur.

Psalm. 9. v. 26.

nata sunt via illius in omni tempore. Quid enim honesti expectari potest vbi sua cuique libido lex est, metuque omni excusso, cupiditatibus fræna laxantur? quæ clanculum furta, quæ adulteria committent homines, imò quas etiam publicè rapinas & homicidia, vbi humana iudicia subterfugere, legumque seueritatem arte aliquâ eludere, vel declinare pecuniâ, aut denique vi & potentiâ perrumpere se posse existimant. *Impunitas siquidem maxima peccandi illecebra*: quid enim ibi non audebit quispiam, vbi quod lubet licet? verissimum proinde est illud Platonis effatum; *Dei ignoratio pestis est Republicæ.*

Impunitas, maxima peccãdi illecebra.

VIII. Hinc grauissima vbique gentium in Atheos statuta supplicia. Apud Athenienses, cùm præ orbe reliquo floreret Græcia, præ cæteris Græciæ vrbibus Athenæ, hæc sancita lex est, & legum prima: *Athei morte mulctantor.* Plato verò non vnâ tantùm morte, sed pluribus afficiendos affirmabat, qui auctorem vitæ negabant. In eos itaque omnes qui Numen negabant, tanquam in homines perniciosos, ac perturbatores Reipublicæ, morumque deprauatores capite animaduertebant. Imò proscriptione punitus est Protagoras, librique eius in foro publicè combusti, quòd hac de re vel dubitaret. Tanti ad vitam rectè instituendam existimabant hanc cogitationem, *Deum esse*, omnium mentes occupare, penitúsque iis hærere infixam.

Athei morte mulctãtor.

Cur Athenis proscriptus Protagoras.

IX. Cùm ergo ad moralis Philosophiæ scopum, vt nimirum homines ad morum honestatem, virtutisque exercitationem informentur, adeò necessaria sit summi alicuius Numinis, omnia perfectissimè semper intuentis, resque humanas administrantis cognitio, ad præsens institutum non parum facit, ut huiusmodi Numen, seu Deum, dari ostendam: qua de re fusiorem in Metaphysica disputationem contexui, vnde pleraque ex iis quæ ad Dei existentiam demonstrandam hic adduco, mutatis tamen & additis quibusdam, desumpsi.

CAP.

CAPVT SECVNDVM.

Demonstratur dari Numen aliquod supremum, seu Deum.

I.

DIxit insipiens in corde suo, non est Deus. In corde suo, inquam, hoc dixit: Deum enim negare, eiusque venerationem & cultum ex hominum animis euellere, res adeò nefanda est ac detestabilis, vt præ pudore eloqui eam vereretur: sicque intra cordis sui latebras abdidit, & quibusdam quasi tenebris ascondit. *Ideo*, inquit S. Augustinus, *dixit in corde suo, quia hoc nemo audet dicere, etiamsi ausus fuerit cogitare.* Quod ille præ verecundia palam dicere erubuit, id nonnulli hac ætate (quæ nostri temporis est infelicitas, & quorundam hominum impudentia) proloqui non verentur, plenoque ore nullum in orbe reperiri Numen dictitant, sed casu omnia ac temere contingere: eo nimirum consilio, vt excusso quasi & ablegato legislatore, à legibus soluti, pecudum ritu se in omni vitiorum cœno volutent, datisque animo habenis in libertatis ac licentiæ Circo præcipites volitent, nullo impediente, moramque iniiciente currentibus. Fatuum ergo hunc errorem hominibus noxium, Deoque maximè contumeliosum, variis adductis rationibus hic refellam, *vt obstruatur os loquentium iniqua.*

Psalm. 13. v. 1.

S. August. in Psal. 13.

Radix atheismi.

II.

Dari itaque summum aliquem rerum omnium opificem ac moderatorem, Naturæ vox est, quæ tot linguis, quot in se res diuersas continet, aliquem existere earum Conditorem profitetur: imò vno cuncta ore clamant, *Ipse fecit nos, & non ipsa nos.* Quid enim aliud testatur eximia illa vniuersi pulchritudo, summaque rerum omnium varietas, quàm primum aliquod, ac supremum dari Principium, à quo, tanquam à fonte, suum illæ

Natura vox est, dari Deũ.

illæ decus, venustatem, perfectionemque accipiant, & è cuius immenso splendore quasdam in se deriuatas habeant scintillas Quid diei ac noctis, hyemis & æstatis, omniumque anni temporum sibi inuicem succedentium ordo, æquabilisque vicissitudo? quid cælestium corporum structura, magnitudo, maiestas: quid solis ac lunæ inter se accessus & recessus, diuersique sphærarum ac globorum semper à se inuicem recedentium, semper statis temporibus recurrentium motus, constansque inconstantia, quæ summa etiam ingenia in sui admiratione defixa tenuit? quid, inquam, hæc indicant aliud, quàm summum aliquem esse Moderatorem, cuius sapientiâ cuncta disponantur, imperioque ac nutu administrentur?

Ostenditur Deus ex rerum varietate, pulchritudine, & ordine.

III. *Nullus mentis cōpos, potest dicere, hæc casu contingere.*

Quod verò hæc omnia quispiam, non consilio aut prudentiâ summi alicuius artificis, sed casu contingere suspicetur, adeò ab omni ratione est alienum, vt commentum potiùs aut somnium, parumque sanæ mentis delirium censeri debeat, quàm rationibus refelli. Si enim ne ligneam quidem sphæram, aut horologium ex pauculis rotis constans, quæ vmbra tantùm quædam sunt sphærarum cœlestium, casu quis ac temere compacta vnquam vidit, & concursu fortuito coaluisse, nec nisi summâ arte & industriâ gnari alicuius & solertis artificis, quid de sphæris ipsis cælestibus, ingentique illâ mole, artificiosissimâque machinâ censendum? quis, inquam, mentis compos, casu illam primò compactam, casu tot tamque diuersos in eâ motus quotidie effici arbitretur?

IV. *Hæc ratio efficacissima ad Numen probandum, Patribus est visa.* S. Greg. Naz. 2.

Hæc ratio sanctis Ecclesiæ Patribus efficax adeò videtur, vt neminem esse existiment nisi hebetem omnino ac stupidum, planeque obtusi ingenij, qui ei non cedat, vnumque summum rerum omnium opificem ac moderatorem, argumenti huius vi conuictus, non agnoscat? S. Gregorius Nazianzenus Oratione secundâ Theolog. de cognitione Dei per creaturas loquens; *Prorsus,*

Prorsus, inquit, *hebetis esse hominem iudicij necesse est, qui non sponte suâ, naturaliumque demonstrationum vestigiis eò progreditur.* Consonat S. Augustinus, dariq; huiusmodi Numen, seu virtutem vniuersi creatricem ac moderatricem, certius esse autumat, quàm res ipsas existere. *Facilius* (inquit in Confess. de cognitione Dei ex mundi opificio disserens) *Faciliùs dubitarem vtrùm ipsemet viuam, quàm vtrùm viuat veritas illa aeterna, cuius sempiterna virtus & Diuinitas in suis operibus dignoscitur.* S. August.

Tantundem docet Tertullianus: *Nemo negat*, inquit, *quia nemo ignorat, quod vltro natura suggerit, Deum esse vniuersitatis Conditorem.* Clarissimè hoc ipsum affirmat S. Basilius: *Siquis*, inquit, *pietatis sectator est, is, quid Deus sit, curiosè non inquirat: verùm ex iis quae ab illo facta sunt, eum esse cogitet, illumque certò apud se statuat: siquidem ex procreatarum rerum magnitudine & pulchritudine, illarum molitor & artifex certâ quadam ratione dignoscitur, & spectatur.* Vnde idem S. Basilius cum aliis Patribus *Cœlum* vocat *librum idiotarum*: innuens nimirum neminem rudem adeò esse & imperitum, qui in Cœli magnitudine, splendore, ac varietate legere nequeat potentiam, maiestatem, & sapientiam Conditoris. In quam rem pulcherrimè Sanctus Prosper in illa verba Apostoli, Actorum 14. *Et quidem non sine testimonio semetipsum* (Deus) *reliquit. Quod*, inquit, *est hoc testimonium, quod semper Domino deseruiuit, & nunquam de eius bonitate ac potestate conticuit, nisi ipsa totius mundi inenarrabilis pulchritudo, & inenarrabilium beneficiorum eius diues & ordinata largitio, per quae humanis cordibus quaedam aeternae legis tabulae praebebantur, vt in paginis elementorum, & voluminibus temporum, communis & publica diuinae institutionis doctrina legeretur.* Tertull. lib. de spectaculis. c. 2. S Basil. Orat. de Verbi Incarn. Cœlum idiotarum Liber. S. Prosper Lib. 2. de vocat: Gent. c. 4.

Nec Sancti Patres tantummodo, sed Ethnici etiam hoc ipsum, ex vniuersi nimirū structurâ, perfectione & pulchri- V.

pulchritudine, partiumque eius inter se symmetriâ & ordine deduci, summum aliquem horum omnium opificem esse ac moderatorem, meridianâ luce clarius esse existimarunt. Hinc Trismegistus mundum vocat *Librum diuinitatis, & speculum diuinorum; in quo*, inquit, *Deus clarè seipsum expressit atque depinxit*. Ex hac eâdem consideratione Plato Deum appellat *Primam Mentem*, quæ nempe his omnibus præsit, summâque sapientiâ in suos quæque fines ordinet, ac disponat. In quam rem pulchrè Cicero: *Quid*, inquit, *potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cùm cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quàm esse aliquod Numen præstantissimæ mentis, à quo hæc regantur*. Qua etiam de causâ, Academici Deum quasi *Animam mūdi* nuncupabant: quòd scilicet, vt anima corpus, ita Deus totum hoc Vniuersum administret & gubernet, partesque eius singulas ad peculiare illud, ad quod à natura ordinantur, munus applicet. Hinc Orpheus, *Mundi*, inquit, *machina est suauissima musica, admirabili semper consonantiâ prædicans, & laudans Deum*. Quæ omnia paucis hisce verbis pulchrè complexus est Aristoteles: *Quod in naui gubernator*, inquit, *in curru auriga, in choro præcentor, in Ciuitate lex, in exercitu Imperator, hoc in Mundo Deus*.

Trismegistus.

Plato.

Academici.

Mundus est musica laudans Deum.

Aristoteles.

Naturæ ergo vox est, si audire eam homines velint, *Deum esse*. Id mundus hic sublunaris, id cœlestium sphærarum magnitudo, motus, & harmonia clamant, ac Dei laudes assiduè, nocte dieque concinunt: *Concentum* quippe *cœli quis dormire faciet?* Quidam nihilominus voce cœlo dissonâ, ac totâ Naturâ, propriaque etiam ipsorum conscientiâ reclamante, Numen negare volunt, discordes maleque temperatas habentes animas, quæque mundi musicam, quantum in ipsis est, disturbant ac destruunt. Carnis nimirum blandimentis, voluptatumque illecebris deliniti, *sicut* aspides *surdæ, & obturantes aures suas*, audire renuunt, & ad has cœli voces obsurdescunt. Et quemadmodum iis, qui ad Æthiopiæ

Concentū cœli quis dormire faciet?

thiopiæ cataractas, seu *Catadupa*, habitant, ingenti aquarum sonitu audiendi vis paulatim obtunditur, ac demum eo penitus sensu orbantur illius loci accolæ; ita hi vehementè terrenarum rerum, quibus se sponte implicant & immergunt, strepitu hebetati, ad hanc cœlestis machinæ, & in se, & cum terrestri harmoniam, qua res omnes Conditoris sui virtutem, dignitatem, & magnificentiam prædicant, non attendunt, nec quidquam se in hoc genere animaduertere dictitant. Alias res omnes, & vel minimum etiam susurrum, si ad voluptatem, corporisque delectationem alliciat perfectissimè discernunt; hanc tamen totius vniuersi vocem planè, videlicet, non percipiunt. Cùm ergo istud, quod aliis auditu facillimum videtur, imò quod neminem, ve velit, audire non posse existimant, hi soli non audiant, seque hac vnâ in re surdastros profiteantur, iure ab omnibus malè audire censebuntur. *Aethiopia Catadupa.* *Athei, & surdastri sunt, & malè audiunt.*

VII. Hæc prima ratio est ad Numen demonstrandum, eaque euidentissima, cui, inquit Aristoteles, quisquis refragatur, non minus pœnâ dignus meritò iudicabitur, quàm is existimari potest oculis indigere, qui niuem negauerit esse albam. Alias nihilominus eiusdem rei probationes subiiciam capite sequente.

CAPVT TERTIVM.

Aliæ rationes, quibus demonstratur esse Deum.

I. Secunda Numinis demonstratio, eaque euidens, desumitur ex nationum omnium hac in re conspiratione & consensu. Hominibus enim in omni Orbis parte, iam inde à nascente mundo, ita hæc incedit cogitatio, supremum scilicet aliquod Numen esse, cui cultus veneratioque à mortalibus debeatur, & à quo opem in rebus omnibus deposcant, vt monstri instar habitum sit, si quis contrà vel leuiter quidquam insinuaret. *Secunda Demonstratio ex nationum omnium consensu.*

Nulla gens tam fera, inquit Cicero, *nemo omnium tam immanis, cuius mentem non imbuerit aliqua Numinis opinio.*

II. *Altaria vbique erecta, ostẽdunt, esse Deum.* Cùm ergo in hoc nationes omnes & ætates conspirent, vt ex erectis vbique gentium altaribus, certisque ad cultum Deo peculiariter exhibendum designatis hominibus constat, amens certè iure censendus esset qui de hac re dubitaret, seque iudicio totius Orbis, totque sapientissimis ab ipso mundi exordio viris opponeret: exterminari haud dubiè ex cœtu & conuictu hominum deberet, stultæque peruicaciæ meritas pœnas dare.

III. *Natura dictat, Numen aliquod existere.* Accedit, communem hanc persuasionem, Numen scilicet aliquod existere, vniuersi huius Conditorem ac Moderatorem, ab ipsâ Naturâ humanæ menti innatam & insitam esse Natura autem rationalis, vt nihil rectæ vitæ, morumque institutioni contrarium, aut ad voluntatis deprauationem tendens suggerit, ita nec falsum inserit intellectui, vel in errorem suâ quasi sponte & inclinatione propellit: sic enim ratio rationi esset contraria, seque ipsa destrueret.

IV. Homines ergo toto orbe dispersi, quantumuis linguis inter se ac sermone discrepent, suoque singuli idiomate ab aliis diuersissimo vtantur, in hac tamen vnâ voce, mirâ omnes consensione conueniunt; nempe, *Deum esse*, vtpote quam non arte didicerint, sed ipsius Naturæ manu ac stylo inscriptam sibi & insculptam acceperint. Quam proinde *Hebræi, Græci, Romani, Germani, Britanni, Indi*, iisdem in se formatam characteribus, iisdemque typis impressam habent, summâque facilitate ac promptitudine, eâdem Naturâ magistrâ, legunt & interpretantur. Hinc itaque conficitur esse Numen aliquod, cuius nutu res omnes & arbitrio regantur: Naturæ quippe lumen nunquam fallitur nec vox fallit, aut lingua mentitur; neque ob nullum finem hic cum hominibus semper nascitur instructus: *Deus* enim

Natura vox omnibus vna.

nim & *Natura*, vt rectè Philosophus, *nihil faciunt frustra.*

Deus & Natura nihil faciunt frustra.

V.

Atheorum dogma homines transmutat in belluas.

Tertia huius rei probatio inde sumitur, quòd nefandum hoc Atheorum dogma (vt latiùs capite primo ostendi) omni scelerum generi viam referet, hominesque fœdâ quadam Metamorphosi in belluas transmutet. Cuius enim mentem hæc semel inuasit persuasio, nullum scilicet Numen esse, omni protinus vitiorum generi se vltro tradet, voluptatem que sibi scopum præfigens, tum demum beatum se existimabit, cùm animo, sordidissimis etiam in rebus obsecundarit; quoque est sceleratior, eo sibi videbitur felicior. Quid enim pensi habebit is, qui nullum flagitiorum vindicem agnoscit, quiúe pœnam pro sceleribus infligat: nullum haud dubiè fœditatis ac turpitudinis genus est, in quo se liberè non volutabit. Cùm ergo hic sit Atheismi, seu negati Numinis, fructus, vel hinc apertè constat, quantopere detestandum sit perniciosum illud, ac planè pestilens principium, quod furtis, rapinis, homicidiis, omnique omnino impietati impunè viam sternit hominumque conuictum & societatem funditus euertit.

Atheismi fructus.

VI.

Miracula probant dari Deū.

Quartò, hoc ipsum apertissimè demonstrant plurima & manifestissima miracula, quæ nullâ virtute naturali patrari potuisse, certum est: quare in vim aliquam supra totam naturam refundi necessariò debent. Facta autem esse huiusmodi prodigia, euidenter constat testificatione plurimorum, & vitæ integritate, & sapientiâ, & doctrinâ præstantium: ita vt quisquis ea in dubium vocauerit, dubitare perinde possit de re quauis historicorum narratione & antiquorum monimentis, nobis traditâ. Accedunt pœnæ blasphemis ac periuris frequentissimè, plurimis etiam inspectantibus, inflictæ: nullumque ferme peccatum est, quod manifestiore Deus supplicio & vindictâ in hac vita puniuerit, quàm hæc duo, vtpote ei inprimis iniuriosa, sum-

Blasphemi & periuri singulariter puniti.

summoque eius Numini directè opposita.

VII. *Athei velut noctua ad solem.* Plura in hanc rem afferri possent, sed hæc abunde sufficiunt, apertissimeque probant intentum. Quare non reprehensione tantum & vituperio, sed pœnâ insuper & castigatione digni sint nonnulli, hoc etiam tempore, qui velut noctuæ ad solem, ita in hac tantâ luce, quæ gentium omnium & ætatum oculos perstrinxit, cæcutire volunt, & reluctante conscientiâ persuadere sibi nituntur nullum huiusmodi Numen in mundo esse. *Tertull. in Apolog.* De quibus appositè Tertullianus, *Hæc est summa delicti*, inquit, *nolentium recognoscere, quem ignorare non potuerunt.* Voluntatis nimirum vitium est, non intellectus; clarior enim est hæc veritas, quàm vt vllis obscurari tenebris possit: sed cùm profligatæ sint vitæ, totique sceleribus addicti, & in impuris hisce ac sordidis voluptatibus felicitatem suam collocent, ab omni Numinis, summique iudicis, qui de his aliquando flagitiis pœnam sumat, mentem pro virili auocant: senum illorum Danielis decimotertio non absimiles, qui cùm obfirmato in scelere, quod conceperant, essent animo, nec ab eo dimoueri vllo pacto vellent, *Declinauerunt oculos suos, vt non viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.*

VIII. *Aegypti coloni cœlum non aspiciunt. Sen. l. 4. Nat. quæst. c. 2.* Mihi itaque huiuscemodi homines, Ægypti colonis non inscitè conferri videntur; qui, vt ait Seneca, cœlum nunquam suspiciunt, sed faciem ei semper habent auersam, quòd scilicet terra illa, non pluuiâ, imbribusque de cœlo cadentibus irrigetur, sed ex Nili inundatione fœcunditatem accipiat: sic isti terrenis planè rebus immersi, ac veluti inundati, oculos nunquam attollunt, sed tanquam bruta animalia ad pastum & voluptatem abiecti, prono semper in terram vultu hærent, cœli, rerumque omnium Conditoris ac largitoris obliti.

IX. *Sen. l. 4. de Benefic. cap. 5.* Rem hanc concludam pulcherrimis Senecæ verbis: qui de eximiâ Dei in homines beneficentia, infinitisque

que in eos collatis beneficiis loquens, sic habet. *Vnde ista quæ possides? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aures, & animum mulcentia? neque enim necessitatibus tantum nostris prouisum est: vsque ad delicias amamur. Tot arbusta non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum. Iam animalia omnis generis: vt omnis rerum natura pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia,* &c.

Denique, cùm multa in hoc argumentum dixisset, incredibilemque summi Numinis in humanum genus amorem, liberalitatem, ac magnificentiam declarasset, nefandam quorundam hominum, hæc à Deo proficisci negantium, ingratitudinem redarguens subiungit: *Cùm ista quæ habes, magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas. Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde vitam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordinas lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? Vnde ista quies,* &c. *Nonne si gratus es, dices:* X. *Cap. sexto. Athei ingratum hominum genus.*

Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus.

Nec multo pòst, inanem ac futilem atheorum responsionem, hæc non à Deo, sed à Natura se accepisse dictitantium, refutans sic progreditur: *Natura*, inquis, *hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo: quid enim aliud est Natura quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.* Tandem itaque totum hunc discursum concludens, in hæc verba prorumpit. *Nil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed Naturæ. Quia nec Natura sine Deo est, nec Deus sine Natura: sed idem est vtrumque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen.* Et alia his similia. XI. *Cap. septimo. Atheorum responsio refutata. Cap. octauo.*

Hunc

Hunc verò Philoſophi diſcurſum ideo fuſiùs retuli, tum quia appoſitiſſimus eſt ad rem præſentem, & Atheos, hominum quiſquilias, neruosè exagitat: tum quia præcipuam eorum obiectionem clarè diſſoluit.

XII. Latiùs hanc quæſtionem diſputaui in Philoſophia, vbi Metaphyſica etiam quædam argumenta ad hoc probandum adduxi, quæ hic omitto. Qui plura cupit, legat S.Thomam 1.*p q* 2.*a* 3. vbi quinque optimas rationes ad hoc demonſtrandum affert. Fusè etiam hac de re ſcribit Suarez Diſputatione 29 Metaphyſicæ, *ſec.* 2. Tannerus 1.*p.d.*2.*q.* 1.*dub.*4. Leſſius in eruditiſſimo opere de Prouidentia Numinis; vbi hoc copioſiſſimè & doctiſſimè declarat.

XIII. Reliquas Atheorum obiectiones qui videre cupit, paſſim in auctoribus reperiet; mihi non tanti videntur, vt iis recenſendis ac refellendis diutiùs immorer, & ex iactis hic fundamentis facilè refelli poſſe exiſtimo.

DISPVTATIO DVODECIMA.

Deus vnus eſt, non plures.

Qui plures quàm vnum, Deos ſtatuit, nullum ſtatuit.

IN *medio conſiſtit virtus*: in quam proinde & per defectum peccatur, & per exceſſum. Peccant per defectum Athei, qui omne ex Vniuerſo Numen tollunt: peccant alij per exceſſum, qui ab omni tollendo Numine tantum abſunt, vt plura ponant. Quamuis & hi per defectum peccare dici poſſint, Qui enim plures quàm vnum Deos ſtatuit, nullum ſtatuit: multoſque Deos agnoſcere, eſt omnem negare; atque in hoc genere nimis pium eſſe, eſt eſſe impium.

CAP.

CAPVT PRIMVM.

Varia antiquorum figmenta circa Deorum numerum.

ALii ergo duos: alii tres: alii plures, alii pauciores Deos ponebant, & suo quisque arbitratu Numina cudebat. Deletâ quippe semel ex animo, & oblitteratâ verâ Dei notione, velut amissâ anchorâ fluctuabat mens humana, & ad innumeros errorum scopulos naufraga allidebatur, ac pietatis specie homines infinitis implicabant se sacrilegiis. I. *Olim suo quisque arbitratu Deos cudebat.*

Qui verò primus Deorum numerum ac diuersitatem solemniter inuexit, fuit Homerus, inde *Faber Deorum* appellatus. Hic totam illam Deorum farraginem in suo primùm cerebro concepit, mox prodigioso etiam partu in lucem edidit, magno mortalium malo, prophanisque suis versibus, velut Apotheosi quadam posteritati consecrauit. Iis nihilominus coloribus illos depinxit, tum vera de iis crimina recensendo, tum affingendo falsa, vt multis videatur nihil illis diuini inesse existimasse, sed sub Deorum appellatione & speciosis Cœlitum titulis, fictoque honore, omnium ludibrio exposuisse irrisor potiùs Deorum, quàm cultor. Sed quibus ipse Nomen, alij Numen apposuerunt: & hæc Homeri somnia, hominum animos ad nouitatem semper, maximè circa religionem, sacrorumque ritus & ceremonias pronos, ita occupauit, ac totam ferme peruasit antiquitatem, vt templa iis & aras erexerint, ac religiosum cultum, diuinosque honores tribuerint. II. *Homerus Faber Deorum.*

Sed horum, error dixerim, an delirium, vel ipsâ Deorum quos colebant, inspectione refelletur: tot enim, tamque absurdi fuerunt ac ridiculi, (vt in eruditissimo illo opere de ciuitate Dei ostendit S. Augustinus) vt mu- III.

Diuersitas Deorum, quos colebant antiqui. rum sit potuisse quemquam animum inducere ad venerationem iis exhibendam. Ac primò, quoad varietatem ac numerum, cœlestes erant, terrestres, inferi: marini, fontani, fluiales: antiqui, noui; magni, parui: vrbani, rustici: cicures, syluestres: peregrini, domestici: certi, incerti: mares, fœminæ: Fauini, Syluani; Satyri. Nulla ferme res erat tam exigua, quæ peculiarem sibi Deum non sortiretur: imò vnicuique tritici aristæ nouem Deos præficiebant, quarum singulæ singulas illius partes curarent, illisque sedulò inuigilarent, & ad perfectam tandem maturitatem, nisi mus fortassis aliquis, aut vermiculus earum diligentiam præueniret, perducerent. *Singulas aristas nouem curabant Deæ.*

IV. Operæ pretium autem est videre, quot Dii Deæque in infantuli alicuius curâ superstitiose ab iis impendebantur. Inprimis, *Nascio* Dea, quæ nascentibus præesset: *Leuana*, quæ infantem de terrâ leuaret: *Deus vagitanus*, qui os vagienti aperiret: Dea *Cunina*, quæ curas versaret, agitaretque, & infantis conseruationi, dum in cuius esset, attenderet. *Carmentes*, quæ fata nascenti canerent. Diua *Rumina*, quæ ex mammis lacori eiusdem immulgeret. *Statulinus*, & *Fabulinus* Dii, quorum ille stare, hic fari pueros doceret. Deo *Edulica*, & Dea *Potina*, quæ cibum ipsi & potum ministrarent. *Pauentia*, quæ infantulorum pauoribus præesset. *Ossilago* Dea, quæ ossa puerorum indurarer, ac solidaret. *Numerica*, quæ eos in numerando, *Camœna*, quæ cantu erudiret. En quot Dii in pueruli educatione fatigabantur, quæ tamen cuncta, vna nutrix commodè præstat, Diis illis omnibus ac Deabus in curâ paruuli habenda haud paulò peritior. Mitto alia plurima, vt *Bubonum*, Boum, *Equinam*, equorum, *Pomonam*, pomonem Deam, & similes: nullus enim in hoc genere delirandi finis. *Dij Deæq; infantuli curam gerentes: S. August. l. 4. de Ciuit. c. 11.*

V. Etsi verò tanta, vt vidimus, fuerit Deorum apud illos multitudo, vilis tamen & absurda eorum conditio numerum longè excedebat. Quæ enim, & qualia Numimina, cæca finxit Gentilitas, fœcunda monstrorum parens?

rensque Deorum portenta progenuit. Et vt ex multis pauca seligam; quid tam stupendum, quàm *Iouem*, impium in parentem, quem de regno deturbauit, sibique illud occupauit, tot adulteriis infamem, tot coopertum flagitiis, quique millies mortem merebatur, quid, inquam, tam stupendum, quàm hunc Deum facere, vitæque ac mortis arbitrum constituere, ac demum cœli terræque moderationem eidem committere? Quid tam indignum, quàm spurcissimæ *Veneri*, turpitudinum omniũ sentinæ thus adolere, cœlestemq; cultum tribuere? Quid tam ineptum, quàm fuliginosum *Vulcanum*, deuotum fumo caput, Deum creare? Quid tam stolidum, quàm Bacchum temulentum, & *Mercurium*, quem patronum furum statuebant, hominesque clepere, atque res à se inuicem suffurari clanculum, ac subripere docebat, inter Deos referre? Quid denique tam ab omni ratione alienum, quàm eos, qui perpetuis inter se rixis ac iurgiis fœdum in modum contendebant, conuiciis ac contumeliis lacerabant, grauissimasque sibi inuicem inferebant iniurias, habere in se Numen existimare? Verè cæcutiebas, Homere, cùm isthæc scriberes, hominesque vel hominum nomine indignos, Deos faceres: cæcutiebas, inquam, non oculis magis, quàm mente captus, & hac tua cæcitate orbem infecisti vniuersum.

Gentilitas fœcunda monstrorum parens.

Homerus mente magis, quàm oculis captus.

VI. Sed hi Maiorum Gentium Dij vocabantur; oculos nunc aliò vertamus, videbimusque nihil ferme fuisse, à quo vel emolumenti aliquid, vel nocumenti prouenire hominibus potuisset, quin à stultâ antiquitate pro Deo haberetur, sacrosque sortiretur honores, vt cultu ei & obsequio præstito, sibi illud demererentur ac deuincirent: sicque si res bona esset, commodum inde aliquod perciperent, sin mala, vitarent incommodum. Hinc, non *solem* tantùm ac *Lunam*, corporaque illa cœlestia, quę dignitatem præ se quandam & maiestatem ferunt, sed res etiam quasque vilissimas, vt *canem*, *felem*, *murem*, *serpentem*, *arietem*, *bouem*, *asinum*, & id genus

Res quæque vilissimæ olim pro Dijs cultæ.

genus alia, ipso, quem colebant, asino stolidiores venerabantur.

VII. *Romani aliarum Gentium Deos Romam trãsferebant.* Nulla tamen in Orbe Natio magis dedita superstitioni fuit, quàm Romani: qui, præterquam quòd Gentium omnium, quas armis sibi subiugauerant, Deos Romam transferrent, summoque illic honore eos prosequerentur, tot præterea, tamque ridiculos, sibi proprios habebant, quos variis ritibus & ceremoniis, institutisque etiam, iisdem sacrificiis colebant, vt mirum sit, homines cœtera oculatos, ad tantam in hoc genere cæcitatem deuenire potuisse. Primò itaque, vt sordidum illud Deorum par omittam, *Sterquilinium* & *Cloacinam*, ex quibus hæc sentinis præerat, ad hoc munus à Tarquinio Prisco solemniter inaugurata, illi sterquilinii cura demandabatur: vterque autem Deus suos Romæ habebat honores; hos, inquam, vt omittam, religioso inprimis cultu venerabantur Romani *Murciam* desidiæ Deam, cui & sacellum dicabant: meticulosos item illos Deos *Pallorem* & *Pauorem*, ac turbulentam Deam *Tempestatem*: Deam etiam *Fessoniam*, quæ fessos leuare dicebatur: & Deam *Vitulam*, seu *Vitulinam*, quæ ad lætitiam mouere, & ad hinc inde, vitulorum aut hœdorum more, cursitandum incitare credebatur.

S. Aug. de Ciuit. l. 4. c. 23.

Murcia. *Desidia Dea.*

VIII. Lauerna, *Dea furum.* Celebris insuper Romæ erat Dea *Lauerna*, quæ furtis præerat: ad quam proinde fures (qui fatigare se multùm orando non solent) supplices accedebant, eamque magnâ (pro naturâ gentis) deuotione præcabantur, vt & furta iam ab ijs commissa celaret, furcamque eius operâ euaderent, & vt eorum conatus, dum ad nouum aliquod huiusmodi se facinus comparabant, fortunaret, faustumque exitum concederet. Nec infimo apud eosdem loco erat aliud Deorum par, R*obigus*, &, vxor fortassis illius, R*ubigo*: is rure semper, & in campis agebat, triticoque inuigilabat, ne quid illi sinistri accideret: hæc Dea domestica operâ in eo ponebat, ne ex ære aut ferro confecta vasa situm contraherent,

Deus Robigus *&* *Dea* Rubigo.

& vt ansæ, seræ, pessuli, ferramentaque omnia niterent. Huic vel comes vel famula dabatur Dea *Axungia*, cui id muneris incumbebat, vt axes curruum, & portarum cardines seuo aut oleo inungeret, ne stridorem aut strepitum ederent. Tandem (vt plurima omittam, quæ latiùs prosequitur S. Augustinus) præcipuum inter Deas domesticas locum obtinebat Dea *Diuerra*, à verrendo dicta, quæ scopas manibus semper gestitans, nunc pauimentum mundabat, nunc parietes, sordesq; omnes è doiiciebat. Si verrendo, Deos hosce omnes, Deasque, & se vna cum illis eiicere, scopisque illis suis ciuitatem hac fæce purgare potuisset, & vrbi & Orbi vtilem operam nauasset: nec enim viliores aut immundiores sordes vrbs Romana, & eius exemplo Orbis reliquus continebat.

De Ciuit. l. 3. 4. & 6.

Diuerra *scoparum Dea.*

IX.

Nullum verò ex Diis aut Deabus istis minutioribus ritu superstitiosiore colebat Roma, quàm *Febrim*, Vnde priscos illos Romanos hoc nomine irridens S. Augustinus, eam appellat *ciuem Romanam*. Agensque de genere eius & prosapia (quæ non admodum clara est, cùm ex putredine, corruptisque humani corporis humoribus vt plurimùm nascatur) *vndecunque*, inquit, *nata sit, non, opinor, audebunt eam ignobilem dicere Dij peregrini Deam: ciuem Romanam.* Huic tria templa tribus diuersis vrbis partibus extruxerunt, eique delicatissimis quibusque cibis, & omni bellariorum, melleque & saccaro conditorum fructuum genere litabant, vtpote Deę infirmæ, & huiusmodi deliciis indigenti.

Febris à *Romanis vt Dea culta.*

S. August. de Ciuit. l. 3. c. 12.

X.

Denique quemadmodum aliarum Prouinciarum Deos, ita ex Græcia Aesculapium ad se Roma transtulit, celebremque ei inter vrbis mœnia locum designauit. videlicet ægritudinis suæ. Medicum vocauit, vt affectæ ciuitati opis aliquid afferret. Aegrotabas nimirum, ô Domina Gentium, ipsâ etiam *Febri* tuâ infirmior: nec enim illâ tantùm, sed Nationum omnium morbis laborabas, dum omnium tibi Deos colendos adsciscetes,

Aesculapius *Epidauro Romam translatus.*

res,

res; omnium inficereris erroribus. Aegra eras, egebas Aesculapio, non illo qui Epidauri sub serpentis specie vanè à Græcis colebatur, sed illo qui in ænei serpentis figurâ Israëliticum populum in deserto ab ignitorum serpentum ictibus curabat, soloque sui aspectu veneni vim extinguendo, mortem ab iis depulit. Huius, inquam, ope indigebas: venit is porrò, teque à pestiferis infernalis & igniti Draconis morsibus liberauit, & tu tandem sanata, sanasti sorores, imò filias tuas, omnes Orbis terræ Prouincias, Mater omnium effecta Quibus etiam, Religionis arbitra constituta, sacrorum iura dedisti, & pro erroribus, quos olim ab illis hauseras rependisti veritatem.

XI. *Romani Deum Hebræorum non admiserunt.*

Quamuis autem reliquarum omnium Deos in suam Romani ciuitatem receperint, Deum tamen Hebræorum admittere recusabant. Cùm enim, inquit S. Augustinus, in plurium Deorum cultu obfirmati essent eorum animi, nec ab iis deduci vllo modo vellent, tanti Numinis notitiam impedire pro viribus conabantur, vtpote ad cuius præsentiam tota illa Deorum turba velut vmbræ ad solam euanuisset. Ne ergo eorum falsitas appareret; veri Dei, eiusque excellentiæ & perfectionum cognitionem ab hominum animis remouere summo studio contendebant: imperiti illius pictoris instar, qui, cùm gallum gallinaceum inscitè in tabellâ depictum omnium oculis exposuisset, viuos inde gallos maximâ diligentiâ arcebat, ne ex veri conspectu & comparatione, picti vitia discernerentur. Sed ad nihilum reciderunt inanes hominum conatus, clariores erant summi Numinis radii, quàm vt quisquam offundere iis tenebras posset. Emersit ergo victrix veritas, & fulgorem suum explicans Diuinus Sol, noctem illam Gentilitatis discussit: atque Hebræorum quondam, nunc Christianorum Deus, Romam veluti peculiarem sibi in terrâ sedem deligens, ex illâ primùm, deinde ipsius operâ, ex reliquis mundi partibus, totam illam

lam Deorum colluuiem, Antiquitatis quisquilias eiecit.

CAPVT SECVNDVM.

Rationes aliquot morales probantes plures admitti Deos non posse.

PRima ratio ex iam dictis desumitur: vel hinc namque conficitur, Deum vnicum esse, quòd nimirum si locus detur somniis & via semel aperiatur plures comminiscendi, nullus erit fingendi finis, nec certus vnquam Deorum statui numerus poterit. Si enim quis duos ponat, inquiram cur tertium non addat: si tertium admittat, quæram cur quartum, quintum, & sextum non recipiat: & hoc modo gradatim procedendo, ad centum, mille, aut etiam centum Deorum millia progrediar, & instabo semper, poscamque vt certus assignetur numerus cui vnus vlteriùs addi nequeat: si nullus eiusmodi numerus reperiatur, (vt, admissâ Deorum multitudine, mihi manifestum reperiri nullum posse) Dii erunt infiniti, omnes quippe actu necessariò existunt, cùm existentia Diuinæ naturæ planè ex necessitate competat, & inter primas illius proprietates annumeretur. I. *Si numerus Deorum admittatur, erit sine numero.*

Deinde, ex ipsâ Dei notione apertè deducitur plures esse non posse: quisquis namque Dei ideam formare aggreditur, eiusmodi eum repræsentat, vt omnem in se perfectionem contineat & complectatur, isque Deus ab omnibus censetur, cuius conceptus est perfectissimus. *Deus*, inquit S. Augustinus, *est, quo maius aut melius cogitari nihil est.* Imò insitum hoc omnibus à natura videtur: solo enim natiui luminis ductu Deum cuncti *Optimum, Maximum* appellant: *Optimus autem non est, cui alius in bonitate* est æqualis; nec *Maximus*, qui II. *Secunda ratio.* *Deus est, quo maius aut melius cogitari nihil potest.*

qui in magnitudine habet parem: Cùm ergo certum apud omnes, exploratumque sit, Deum rerum omnium quæ concipi possunt, esse perfectissimum, manifeste, constat duos esse non posse; qui enim vtriusque perfectiones solus haberet, esset vllo ex iis perfectior, neuter proinde ex illis foret Deus, cùm neuter conceptum haberet perfectissimum.

III. *Ad dignitatem spectat, vt quis habeat aliquid solus.* Præterea, nihil magis ad alicuius commendationem ac dignitatem spectat, quàm vt in eo quiddam eluceat singulare, seu vt aliquid eximium in se ita habeat, vt solus habeat. Sic non tantopere solis splendore, pulchritudine, & maiestate caperentur homines, nisi vnicus esset, & hæc omnia haberet solus: nec ita ætatum omnium linguis celebraretur Phœnix, si plures inuenirentur. Sic Rosa, quæ ob miram venustatis elegantiam, suauitatem coloris, fragrantissimumque odorem, *Gemma florum* dicitur, ipso tamen numero & frequentiâ vilescit, minoreque apud homines in æstimatione, vel hoc nomine habetur, quod tot reperiantur, & *inopem eam copia fecit*, ac rosa rosæ officit. Si vnica tantùm in mundo esset rosa, eaque eiusmodi, quæ reliquarum omnium in se virtutem complecteretur. & in quam veluti *Pandoram*, singulæ suam pulchritudinem conferrent, quanti eam cuncti facerent; quis ad illam hominum esset concursus? quibus ornaretur præconiis? omnium in se oculos, omnium animos, omnium calamos raperet. *Rosa gemma florum.* Tandem (vt exemplis quæ hoc in genere afferri infinita possent, modum faciam) ad Salomonem olim ex omni Orbis parte, velut ad Oraculum, homines confluxerunt. Si cæteri Reges ei in sapientia fuissent pares, nullus eum tantopere suspexisset: nempe, *Non est admirationi vna arbor, vbi in eandem altitudinem tota sylua surrexit.* *Non est admirationi vna arbor, vbi in eandem altitudinem tota sylua surrexit.* Quod sol inter sidera, inter aues Phœnix, Rosa illa inter flores, inter Reges Salomon, hoc Deus in vniuerso sit oportet, solus nimirum, sibique alium non habens æqualem: quantum

enim

enim alteri accedit, tantum Deo decedit de singulari illa dignitate & præstantia, quæ summum Numen decet. Sicut namque si in regno aliquo vel Republica quisquam reperiretur penes quem ius esset, omnes fauores, ac beneficia conferendi, quæ à Principe donari solent, quique parem illi hac in parte haberet, potestatem, vilesceret Principis auctoritas, nec eo apud suos loco esset, quem Principis excellentia postulat, quæ in hoc sita est, non solùm vt ab eo haberi honores possint, sed vt nisi ab eo non possint. Sic si alius quispiam Deus foret paris cum nostro virtutis & potestatis, à quo homines accipere beneficia possent, vilesceret haud dubiè Dei dignitas, minorque ei cultus exhiberetur, dum eius opem sibi non adeò vident necessariam. Sicut medicus, quamuis peritissimus, minoris fieret, si alii inuenirentur æquè in arte medicâ periti, quos accedere pro libito homines possent ad affectam valetudinem subleuandam, morbisque remedia comparanda. Magna item sequeretur in Orbe confusio, dum hi vnum, illi alium colerent, & suo quisque arbitratu Deum sibi seligeret quem veneraretur, imò aliquos sine omni omnino honore relinquerent. Ableganda igitur Deorum pluralitas, ex qua tam absona, summoque Numine indigna proueniunt.

Deinde, quo quis nixus fundamento plures in vniuerso Deos statuendos existimet? Mundi certè creatio & administratio id non postulat: vnus namque Deus vtrumque hoc perfectissimè obire munus potest, cùm vires habeat infinitas, & sapientiam viribus æqualem: ad quid ergo ponuntur alii, cùm vnus tantundem præstare solus possit, quantum omnes? Hominibus quidem, vtpote quibus tenuis & imperfecta est intelligendi vis, dum opus aliquod aggrediuntur, necessarium est vt alios in deliberationem adhibeant, qui iis consilio adesse, lucis-

Plus vident oculi quàm oculus.

que, in re quam moliuntur, afferre âliquid possint, *Plus* enim *vident oculi, quàm oculus*: Sicque re bene perpensâ, quid facto opus sit, decernauit. Deus autem, qui omnia plenè semper penetrat, deliberatione non indiget, nullusque ei auxilii quidquam præbere, aut consilii potest.

V. *Vniuersi structura & regimen plures Deos respuit.*

Imò verò tantum abest, vniuersi structuram & administrationem plures Deos poscere, vt planè excludat, vnumque esse summum Moderatorem, qui cuncta recto ordine disponat, & res omnes, in suos quasque fines ac munera dispenset, apertè demonstret. Hoc namque ostendit rerum diuersissimarum ordinatissima series ac dispositio; hoc sphærarum ac globorum cœlestium situs, splendor, & magnificentia, atque in tantâ motuum, etiam oppositorum, varietate concors discordia: hoc denique omnium totius vniuersi partium aptissima distributio, atque inter se harmonia, & consensio: hæc, inquam, manifestè indicant vnum aliquem existere, cuius summâ sapientiâ regantur, & prouidentiâ administrentur.

VI. *Incommoda ex Deorum numero pronientia.*

Si autem Dii plures essent, paris inter se auctoritatis & potentiæ, ita vt nihil nisi ex omnium conspiratione & consensu fieri posset, non adeò certò & constanter pulcherrima hæc mundi moles, rerùmque perfectissimus ordo persisteret. Vel enim ita ponuntur, vt vno aliquid volente alij refragari nequeant, sed necessariò præbeant consensum, in hoc autem casu notio Dei in omnibus tollitur, dum præstantissimâ Numinis perfectione, vt nimirum liber, ac sui in omnibus potens sit, exuuntur, sui quippe iuris esse desinit, qui in ius concedit alterius, eique ad nutum patet. Si verò dùm Deus quispiam aliquid statuit, possint reliqui obsistere, quales hi Dii erunt, inter quos dissidia, rixæ iurgia, & & id genus alia oriri possunt, quæ de Deo vel cogitare nefas est. Tertiùs verò modus, quem imaginari quis posset, vt scilicet vno aliquid decernente, alij omnes sine

sine vllâ omnino subordinatione, sed disparatè, vt aiunt, & naturali quadam concomitantiâ idipsum liberè velint ac decernant, intelligi nullatenus potest; perinde enim est ac siquis diceret, Petro hic faciem ad Orientem obuertente, aperiente vel claudente oculos, certum aliquod verbum ore proferente, aut manu formante in chartâ, Paulus in indiis faciem similiter ad Orientem semper vertat liberè, claudat oculos vel aperiat, verbum idem proferat & scribat: quæ factu planè sunt impossibilia, somniisque simillima.

VII. Aliqui, vt litem hanc inter Deos componant, dissidiique inter eos occasionem amoueant, aiunt, diuersum singulis mundum assignandum, vbi quisque solus habitet, suoque cuncta arbitratu disponat, atque administret: quo facto rixas omnes & iurgia facilè sublatum iri affirmant. At quisquis hoc modo causæ huius patrocinium suscipit, Deorumque se Theologum præstat, ipsâ defensione eos it perditum, & nihil in se habere diuinum affirmat. Qui enim ipsos intra certos terminos concludit, nec plenam potestatem permittit, omne ab iis Numen abrogat: Diis namque limites præscribere, est Diuinitatem proscribere, illosque in ordinem mortalium redigere; quid etenim iam à terrenis regibus distabunt, nisi quòd spatio suis regnum occupent? Deinde, si alius modus non sit eos in pace & concordia retinendi, quàm vt loco disiungantur, & à se inuicem separati habitent, pulchros sanè Deos habebimus: canes siquidem & feles hoc modo pacatos conseruamus, impedimusque quo minùs dentibus & vnguibus in se inuolent: tauros etiam, leones, & ferocissima quæque animalia hac ratione coërcemus, ne pugnando sese inuicem discerpant, diuersis scilicet septis & caueis eos concludendo. Sed de his satis.

Responsio quorundã dicentium, à singulis Diis singulos mundos administrari posse.

DISPVTATIO DECIMATERTIA.

Duo Philosophiæ moralis principia ex anima hominis desumpta, illam scilicet liberam esse, & immortalem.

Quæst. 6. de malo cap.

PRinceps Theologorum Diuus Thomas opinionem negantem homini libertatem cuncta moralis Philosophiæ principia destruere affirmat, omnesque honestæ vitæ præceptiones euertere.

Tantundem & meritò, Theologi omnes & Philosophi de iis pronunciant, qui animas hominum mortales statuunt, easque vna interire cum corporibus affirmant, Quorum namque mentes hæc semel peruaserit cogitatio, eosdem animæ & corpori viuendi limites à natura esse præscriptos, nihilque post hanc vitam aut præmij superesse, aut pœnæ, sensuum ductum sequentes, totos se voluptatum illecebris carnisque delectationibus addicent, idque vnum ipsis curæ erit vt cutem curent, dumque in morte nihil se distare à bestiis existimant, nihil admodum ab iisdem distabunt in vita, sed in omni se turpitudinis cœno volutabunt, brutorum similiores, quàm hominum. Cùm ergo varia hic principia ad virtutis exercitationem, vitamque in omni honestate & integritate morum instituendam proponere cogitem, duo hæc, libertas scilicet hominis, animæque immortalitas, tanquam virtutis omnis & honestatis fundamenta accuratè prius stabilienda. Primum hac disputatione præstabitur, posterius sequenti.

Libertas & immortalitas duo Moralis Philosophiæ principia.

CAP.

CAPVT PRIMVM.

Astruitur ac declaratur animæ humanæ libertas.

VT hac in re, quæ præcipuum moralis vitæ eiusque directricis Philosophiæ principium est, clarius distinctiusque procedamus, obseruandum quatuor reperiri libertatis genera: *A miseria, à peccato, à coactione, & à necessitate*: quæ diuersitas ob oculos semper habenda, ne confusio, cui hæc obnoxia inprimis est materia ex tot variis libertatis acceptionibus oriatur. I. *Quatuor libertatis genera.*

Libertas itaque à miseria est *libertas gloriæ*: gloria quippe seu beatitudo cum sit *bonorum omnium complexio*, omnem necesse est excludat miseriam. Libertas à peccato est *Libertas gratiæ*, vtpote per quam à peccati seruitute immunes, excussoque veluti iugo, liberi & expediti in virtutis via incedimus, ac Deo (quæ vera libertas est) seruimus. Libertas à coactione est, cum aliquid sine violentia fit, nullaque vi extrinsecus illatâ, quantumuis necessariò fiat, nec in facientis potestate sit illud omittere. Liberum proinde hoc sensu idem est ac voluntarium, seu spontaneum, ad quod scilicet summa propensione ac pondere res aliqua fertur, totoque naturę impetu ita rapitur, vt resistere nequeat. Quo sensu amorem illum, quo tum Deus seipsum, tum Sancti Deum in cœlo prosequuntur, nonnulli appellant *liberum*. II. *Libertas gloriæ. Libertas gratiæ. Libertas à coactione.*

Quarta demum libertas, seu à necessitate est, qua quis sui iuris constituitur, plenamque habet voluntatis suæ potestatem ac dominium, ita vt re aliqua proposita integrum ei sit velle illam, vel non velle, amplecti vel respuere: vocarique solet *libertas indeterminationis* seu *indifferentiæ*, per quam scilicet potens sui voluntas in alterutram se partem arbitratu suo flectit, nullâ prorsus III. *Libertas à necessitate.*

vi, non ab extrinseco tantum, vt in coactione contingit, sed nec ab intrinseco illatâ: vndecunque enim accedit determinatio, præterquam ab ipsa voluntate, perfectio libertatis tollitur. Quod de hac libertate loquens, paucis hisce verbis, pulcherrimè expressit S. Augustinus: *Si laboriosum est*, inquit, *omnia mandare memoriæ, hoc breuissimum tene: quæcunque ista causa est voluntatis, si non potest ei resisti, sine peccato ei ceditur.* De hac sola libertate in præsenti loquimur, quippe quæ humanarum omnium, laudeque aut vituperio dignarum actionum radix est, & fundamentum.

Tomo 1. l. 3. de lib. arbitrio c. 18.

IV. *Quinam liberum arbitrium negauerint.*

Vt ergo omittam Aristoxenum, qui teste Lactantio, nullam homini inesse animam dicebat, sed ex mole tantùm corporea eum affirmabat esse compactum: libertatem, seu liberum hominis arbitrium negabat inprimis Simon Magus, hæreticorum antesignanus, quē postea secuti sunt Manichæi, Wiclefus, & alij. Quod etiam dogma dudum iam sepultum & obliuioni traditum, longo post interuallo suscitarunt, lucique denuo reddiderunt nostri temporis Nouatores: imo hunc inter præcipuos sectæ suæ articulos recensent, quem eorum Coripheus Lutherus, *omnium optimum appellat, rerumq; suarum summam.* Vnde dicebat idem *liberum arbitrium esse figmentum in rebus, & titulum sine re, omniaq; de necessitate absoluta euenire*: imo inter portentosa Scholasticorum dogmata recenset istud, *Hominem habere liberum arbitrium faciendi bonum & omittendi malum, & è contra.*

V. *Cur sectarij negent in hominibus liberum arbitrium.*

In hoc ergo stabiliendo dogmate, suisque penitus mentibus infigendo omnem adhibuerunt operam & industriam, vt nimirum aculeis illis ac morsibus, qui ex rerum malè gestarum recordatione, scelerumque perpetratione oriri solent, amissæ libertatis obtentu vtcunque sopitis, vehementibusque conscientiæ semper obluctantis clamoribus, ac reprehensionibus magnam partem sublatis, molliùs luxuriarentur, securiusque frueren-

fruerentur voluptatibus, nullo interturbante. Chibaritas, delicatum illum populum imitati, qui vt supra vidimus, quo suauiùs quiescerent edicto publico sanxerunt, ne galli gallinacei intra vrbes alerentur, sed in locis maximè remotis, ne videlicet clamoribus illis suis ac vociferationibus eorum somnum turbarent: sic mollis huius sectæ homines, vt liberiùs vacent voluptatibus internas animi voces increpationesque à se quàm possunt longissimè amouent, impositamque sibi nescio quam necessitatem causantur, ne conscientia, vt fit, reluctante, eosque vt aliquando resipiscant inclamante, à somno illo suo excitentur, & quo minus mundi deliciis, in quibus fœlicitatem suam omnem collocant securè gaudeant, impediantur. Hinc, inquam, sui se iuris non esse dictitant, nec penes se esse asserunt aliam viuendi rationem instituere. Sed, vt rectè quidam in simili; *Nolle in causa est, non posse prætenditur, vitia sua quia amant, defendunt, maluntq́ excusare illa, quam excutere:* sicque dum à culpa immunes se præstare nituntur, nouo se scelere obstringunt.

Nolle in causa est, non posse prætenditur: Seneca ep. 116. fine.

Liberum ergo arbitrium, seu potestatem operandi, ita vt possit quis ab omni se operatione cohibere, certum adeo est, vt de illo dubitare nemo possit. Id enim & in ipsis sacris literis traditum est, & Ecclesiæ calculo firmatum, & manifestâ constat experientiâ, communisque omnium in eo conspirat sensus, paucis quibusdam, de quibus proximè dictum est, exceptis, quos peccandi libido transuersos egit. Et quamuis nullus clamor sit vehementior quam qui ex dictamine rationis procedit, nec vlla vox clarior quam naturæ, isti tamen hanc eius vocem, quam nullus audire nequit, se non percipere contendunt. Quibus proinde apprimè congruit illud Tertulliani, quod supra ex alia occasione adduxi: *Hac est summa delicti, nolentium recognoscere, quod ignorare non potuerunt.* Frustra ergo se fatigant homines voluptarij, frustra, vt suauius tempus fallant, seipsos fallere

VI. *Liberum arbitrium in hominibus dari certissimū est.*

Nulla vox clarior quàm natura.

Conscientia mille testes. lere nituntur: *Conscientia mille testes:* liberè affirmant se libertate destitutos esse, seque ipsi coarguunt mendacij.

VII. *Liberum arbitrium ex sacris literis probatur.* Ad hanc itaque veritatem probandam, vt ex infinitis, quæ in sacris literis continentur, pauca depromam: occurrit inprimis illud, quo Moyses populum Israeliticum affatur. *Testes inuoco hodie cœlum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, vt & tu viuas, & semen tuum.* (*Deutero. 30. 19.*) Quæ sanè verba frustra protulisset Propheta, nisi in ipsorum potestate fuisset alterutrum ex iis eligere. Non absimile est illud, quod Gad Propheta Dauidi Dei nomine proposuit: *Trium*, inquit, *tibi datur optio, elige vnum quod volueris ex his, vt faciam tibi,* &c. (*2. Reg. 24. 12.*) Optio certè hæc ei data manifestè demonstrat potuisse ipsum ad vnumquodque ex illis se pro sua voluntate determinare. Idem clarè ostendit illud numer: trigesimo: *In arbitrio viri erit, vt faciat, siue non faciat:* (*Numer. 30. 14.*) & Ecclesiastici trigesimo primo: *qui potuit transgredi, & non est transgressus, facere mala, & non fecit.* (*Eccli. 31. 10.*) Idipsum apertissimè conuincit illud Apocalypsis tertio: *Ecce sto ad ostium & pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo,* &c. (*Apoc. 3. 20.*) Deo ergo ad cordis ianuam pulsanti, hoc est per sanctas inspirationes lumenque cœlitus infusum ad resipiscendum, ac pœnitentiam de peccatis agendum virtutisque exercitationem inuitanti, integrum est homini aperire, hisque Dei illustrationibus consensum præbere, ac diuinæ gratiæ cooperari. Frustra enim tam pretiosum semen in hominum animis spargeret cœlestis agricola, si fructus ex eo prouenire nequiret. Frustra ignem in terram mitteret, si accendi non posset. Ad quam rem pulcherrimè Origenes in illa verba numer: *& nunc Israel, quid Dominus Deus poscit abs te,* &c. *Erubescant illi hæc verba,* inquit, *qui negant in homine liberum arbitrium. Quomodo posceret ab homine Deus nisi haberet homo in sua potestate, quod poscenti Deo deberet offerre.* Plurium Scripturæ sa-

etæ testimoniorum relatione supersedeo, quæ passim in diuinarum literarum interpretibus, aliisque ista tractantibus reperiuntur: res enim hæc tam crebro, tamque luculenter illic traditur, vt nullus, nisi peruersissimus, planeque perfrictæ frontis, de ea dubitare queat.

Subscribunt Patres omnes, & ita conspirant vt superuacaneum sit eorum auctoritates attexere, qui namque vnius, hac in re sententiam refert, eâdem operâ refert cæterorum: vna enim omnium vox est, hominibus liberum inesse arbitrium, plenissimamque se, in quam velint partem inflectendi potestatem. *Homo*, inquit, S. Irenæus, *rationabilis, & secundum hoc Deo similis, liber in arbitrio factus, & sua potestatis, ipse sibi causa est vt aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat.* Sic S. Basilius: *Creatura ita comparata est*, inquit, *vt virtutis, & diuina dilectionis pramium sanctificationem habeat, quoniam naturâ vtitur liberâ, vt ad vtrumlibet possit inclinari, ad electionem scilicet boni & peioris.* Clarissimè idem docet S. Chrysostomus his verbis: *Quoniam bona atque mala Deus posuit in nostrâ potestate, electionis liberum donauit arbitrium, & nos inuitos non retinet, sed volentes amplectitur.* Ad eandem rem sic scribit S. Ambrosius: *Non seruili ad obediendum constringimur necessitate, sed voluntate arbitrâ, siue ad virtutem propendemus, siue ad culpam inclinamur.* Tandem vt infinita prope omittam, neruosè hoc ipsum docet S. Augustinus, & in Manichæis, nostri temporis hæreticos exagitat. *Peccatum*, inquit, *fit ab anima rationali, cui liberum voluntatis arbitrium est: & pœna infligitur iustitiâ Dei, qua nihil facit iniustè. Aduersus hac solitâ cacitate latrant Manichai, & cum conuincuntur naturam non esse malam, sed in potestate esse hominis facere bene aut malè, dicunt non esse anima liberam voluntatem, & non vident cacitatem suam. Quis enim non clamet stultum esse, pracepta dare ei, cui liberum non est quod pracipitur facere, & iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas iussa*

[Margin: VIII. *Patres omnes docent hominibus liberum inesse arbitriū.* — S. Iren. — S. Basil. — S. Chryst. — S. Ambr. — *S. Augustinus de fide contra Manichæ: c. 9. & 10. tom. 6.*]

iussa complere: Innumera alia Sanctorum Patrum, tum Græcorum, tum Latinorum, ad hominis libertatem astruendam testimonia proferre possem, sed hæc ad intentum sufficiunt.

IX. Luce ergo clarius est vno Patres omnes consensu in hoc conuenire, hominibus scilicet liberum inesse arbitrium: nihilque ferme est, quod maiore studio & conatu stabilire nituntur, validioribusque firmare argumentis, tanquam totius humanæ & honestæ vitæ principium. Nec id latuit huius temporis sectarios, Patres nimirum hanc de libero arbitrio doctrinam, tot labentibus sæculis, iam inde à nascente Ecclesia tradidisse. Quid ergo tam claris & manifestis eorum testimoniis, quibus veluti vinculis, vnde expedire se nullo pacto possunt, constringuntur, faciunt? Audite: si Nodus, inquiunt, sit Gordius, & solui nequeat, scindatur: sua nihil referre asserunt, qua Patres viâ incedant, nec tanti esse illorum auctoritatem, affirmant, vt ad eorum dicta tanquam ad normam sita sua omnia, & placida exigenda existiment. Imo verò, eo vsque procedunt Magdeburgici cum aliis quibusdam, vt hoc nomine acriter Patres reprehendant, acerbeque in eos inuehantur, quod in arbitrij libertate, hominisque post lapsum indifferentia astruenda, tantopere desudarint.

Sectarij, cum Patres contra se facere animaduertunt, eosdem cõtemnunt.

X. Illis vero hac in re facem prætulit Martinus ipse Lutherus, qui cum frequentem apud Patres *de libero arbitrio* Sermonem esse animaduerteret, illudque validissimis passim ab iisdem argumentis probari, vt se ipsis opponeret homo arrogans, librum composuit, quem veluti in contemptum Patrum inscripsit *de seruo arbitrio*, vbi turpem hunc errorem contra eos pro viribus firmare ac stabilire conatur. Cumque aliquando Sancti Augustini, aliorumque Patrum auctoritate premeretur, tantùm abest vt debitam iis venerationem exhibuerit, vt contempserit: *Nihili*, inquit, *aduersum me facio mille Augustinos, mille Cyprianos, mille Ecclesias*. En hominẽ

Lutherus Patres cõtemnit.

mo-

modestum : quæ tamen eius modestia clarius adhuc constabit ex eo quod hic subiungam. Dum hoc modo liberè omnes carperet, & nec Patribus, nec ipsi etiam Dei verbo parceret, sed fœde illud deprauaret, & è latino in vernaculum sermonem vertendo peruerteret: Catholici rem tam indignam ægrè, vt par erat ferentes, apud Lutheri sectatores de tam iniquo magistri ipsorum agendi modo palam conquesti sunt, quòd scilicet verba in scriptura non reperta eidem suo arbitratu insereret diuinasque literas violaret, atque illatum sensum corrumperet. Cum res manifesta adeò esset, vt nulla tergiuersatione eludi posset, quidam per literas lutherum de hac Catholicorum accusatione certiorem fecit. Excandescens homo insolens audite quam modestè respondent: *Si Papista tuus*, inquit, *garrire pergat, ei confestim respondeto: Doctor Martinus Lutherus vult illud sic habere, aitq; Papistam & asinum esse vnum; sic volo, sic iubeo, stet pro ratione voluntas. Nolumus Pontificiorum esse discipuli, sed magistri, ac iudices. Lutherus vult ita rem esse, dicitq; se Doctorem esse supra omnes Doctores totius Papatus.* Hæc ille. Sexcenta huiusmodi ex lutheri scriptis proferri loca possent, quibus Theologos, Doctores, Episcopos, ipsosque etiam Ecclesiæ Patres orbis lumina contemnit, eosque dicteriis, probris, ac scommatibus procaciter incessit: illud, vt videtur, sequutus: *Qui semel verecundia limites transilierit; eum bene & grauiter oportet esse impudentem.*

Arrogans Lutheri dictum.

Surius anno 1530.

CAPVT SECVNDVM.

Ex antiquis Philosophis ostenditur hominis Libertas.

ETsi cuiuis æquo rerum æstimatori satis ex iam dictis constet liberum hominibus inesse arbitrium, I.

Philosophorum de libertate hominis sententia. ita vt nullus nisi planè peruersissimus de hac dubitare veritate possit, quam tot virorum Sapientiâ & doctrinâ illustrium auctoritate firmatam videt. Vt tamen eius certitudo clariùs innotescat, quid multis retro sæculis de libertate hominis Philosophi senserint, aperiam, vt qui hoc tempore in libero arbitrio negando adeo sunt pertinaces, hunc suum errorem à Philosophis priùs cõfutatum videant, quàm natum.

II. *Quatuor præcipua Philosophorum secta, Academici, Peripatetici, Stoici, & Cynici.* Dum ergo florerent quondam, hominumque ex omni orbis parte literarum causa confluentium multitudine frequentarentur disciplinarum omnium inuentrices, Athenæ, quatuor præ reliquis ibidem eminebant Philosophorum sectæ, Academici, Peripatetici, Stoici, & Cynici. Hi licèt in variis non leuiter dissiderent, acerrimeque, feruentibus vt fit calore Philosophico animis, inter se disceptarent, dum quisque suæ dignitatem scholæ existimationemque tueri pro viribus contenderet, circa hominis tamen libertatem ne minima inter ipsos reperiebatur opinionum discrepantia, sed in ea astruenda maximè erant concordes.

III. *Plato cum Academicis libertatem defendit.* Hinc Academicorum Princeps Plato variis locis liberum hominis arbitrium defendit, illudque vt totius doctrinæ Academicæ fundamentum statuit, vnde de homine disputans sic scribit: *Liber*, inquit, *est animus eiusque in potestate vt agat vel non agat relinquitur, neque vllâ cogitur necessitate.* Magistrum suum sequuntur Academici omnes, Pseusippus, Xenocrates, Polemon, Crates Atheniensis, Crantor, Carneades, & alij.

IV. *Libertatē hominis apertè cum Peripateticis docet Aristoteles.* Rem vero hanc multo adhuc apertiùs tradit, variisque adductis rationibus demonstrat Aristoteles, tum nono metaphisicorum libro, capite primo, tum alibi. In libris vero Ethicorum libertatem hominis ponit tanquam totius honestæ vitæ principium, & inter alia hæc habet: *In nostra potestate est*, inquit, *vt frugi simus, aut nequam.* Denique tam clarum Aristoteli videbatur hominem sui iuris esse, vt cùm hæc duo, humanæ scilicet

volun-

voluntatis indifferentiam, & Dei præscientiam inter se conciliare non posset, futurorum potius cognitionem in Deo negare elegerit, quàm hominem in operando esse liberum. Quem etiam hac in parte sequutus Cicero à Deo similiter actionum nostrarum scientiam sustulit, ne quidquam officeret libertati, de quo proinde Sanctus Augustinus, *vt homines*, inquit, *liberos faceret, fecit sacrilegos:* vtpote qui Deum maximâ perfectione per summum nefas spoliaret. Aristotelem ducem suum sequuntur Peripatetici, Theophrastus, strato, Lycon, Demetrius Phalereus, Heraclides, & alij. *S. Aug. l. 5. de ciuit. c. 9.*

V. Nec in eadem veritate defendenda minùs seduli erāt cum Zenone stoici, qui licèt reliqua fato subiicerēt, & secretâ quadā vi agi omnia, ac volui affirmarent, hominum tamen inde voluntates eximebant, easq; in operādo liberrimas statuebant. Hinc scitum illud de Zenone refertur: seruum namque in furto deprehensum fuste excepit: hic cum excusationis loco necessitatem obtenderet, diceretque *fatale sibi fuisse furari; & cadi*, inquit Zeno, multoque eum acrius excepit, vt stoliditatē illam ab eo verberibus expelleret, hoc facto indicans, fatuum hunc errorem fustibus potiùs quàm argumentis esse confutandum. Zenoni in libero hominis arbitrio astruendo assentiuntur illius sectatores Cleanthes, Crysippus, & reliqui. *Zeno cum stoicis astruit liberum arbitrium.* *Zeno fatali serui sui morbo aptissimum adhibet remediū. Laërt. in vita Zen.*

VI. Tandem Cynici qui quoad vitam & mores primum inter Philosophos locū obtinebant, & vel ipso Seneca, quāuis stoico, fatenre, stoicis erant præferendi, *hos enim hominis naturam vincere* dicebat, *Cynicos excedere*: hi, inquam, cū principe suo Antisthene acerrimi erant in voluntatis humanæ libertate defendenda, totoq; studio in illud incumbebant, vt tum cohortando, tum redarguēdo, tum maximè vitam supra communem, non reliquorum tantum hominum, sed etiam Philosophorū, viuēdi rationem instituendo, alios miris illis exemplis ad se ex parte imitandum, virtutemque in inferiori saltē gradu exercen- *Stoici naturā vincebant, Cynici excedebant.*

exercendam inducerent. Quo in genere vt Cynici inter cæteros Philosophos, ita inter Cynicos Diogenes eminebat, ob vitam in summa asperitate, rerumq; omnium indigentia transactam, vt homines ad mediocritatẽ saltẽ aliquam, diuitiisq; ac deliciis moderatè vtendũ pertraheret, dicere solitus se Chori magistros imitari, *ille enim*, inquit, *tonum excedunt, vt reliqui congruũ tonũ accipiant*: sic ille duram ac rigidam vitam amplexus est, vehementeq; illo, vt ita dicã, tono præcinuit, vt alij moderatũ inde tonum sumerent, modumq; in vtendo mundi commodis seruarent.

Dicebat Diogenes se imitari Chori magistros.

VII. *Cynici in hominibus requirebãt libertatem.* Ad hæc autẽ omnia velut fundamentum requirebant in hominibus libertatẽ, per quam ea quæ suadebantur amplecti possent. Qui enim adhortationibus & monitis ad aliquid impellere quemquam nititur, penes quẽ non est facultas illud exequendi, id seriò facit, quod Diogenes olim fecit ioco, qui vt Atheniensium tenacitatem notaret, circumiens ciuitatem voce flebili, vultuque ac gestu ad commiserationem mouendam cõposito, eleemosynam petebat à statuis sicut ergo cæteri Philosophi suos Duces, ita Antisthenem in libertate humanæ voluntatis tuenda sequuti sunt Cynici, Diogenes, Crates Thebanus, Metrocles, Menippus, Menedemus, & alij.

VIII. *Fatetur Caluinus Philosophos tenuisse liberum arbitrium.* Communi ergo Philosophorũ consensu habetur animas hominũ liberas, suiq; iuris esse, vt & agere pro libito possint & non agere, seque in quamcumq; velint partem suo arbitratu flectere. Vnde Caluinus Philosophos ad vnum omnes liberũ hominis arbitrium propugnasse fatetur. Eorum tamen hac in re sententiam non magnopere curandam asserunt sectarij: nec mirum, qui enim Sanctos Ecclesiæ Patres, vt supra vidimus, exsibilarũt, quid mirum si explodant Philosophos.

IX. *Dictũ Democriti circa libertatem.* Concludã itaq; pulcherrimo Democriti Philosophi circa arbitrij libertatẽ effato. *Si*, inquit, *corpus animũ in ius vocaret, haud quaquã futurũ esset, vt ille muneris malè administrati crimẽ effugeret: animus quippe in corpore velut*

in

in præsidio collocatus est, & tamen pleraq; mala corpori ab animo veniunt, quæ nihilominus is arbitrij potestate vitare potuisset.

CAPVT TERTIVM.

Nationum omnium consensu, rationeq; inde deducta, ostenditur hominis libertas.

AD humanæ voluntatis libertatẽ astruendã produxi Ecclesiæ Patres, orbis lumina, eorumq; omniũ cõmunẽ esse sensum ostendi dari liberũ arbitriũ, plenamq; in hominibus facultatẽ, se quacunq; velint inflectendi. I.
Produxi insuper Philosophos, antiquitatis sydera, sydera inquã, errantia illa quidẽ, & in multis Eclipsim patiẽtia, veritatis scilicet luce destituta: in hoc tamen omnes eorũ scholæ, vt vidimus, conueniebãt, homines nimirũ sui iuris esse, nec vllâ eorũ voluntates necessitate constringi, sed agendi pro libito & non agendi integerrimã vnicuiq; vim inesse. Istud constãtissimè omnes affirmabant. & quamuis in aliis non rarò vacillarent, in hoc tamen sese ostenderunt firmissimos, erantq; stellę fixæ, nõ planetæ. Nunc ætates omnes ac nationes hac in re cõspirasse, adeoque ipsius naturæ vocem esse ostendam, vt quisquis obloquitur, naturæ se obloqui intelligat suamque vocem illius voci anteponere. *Philosophi antiquitatis sydera.*

Inprimis itaq; arbitrij libertatẽ apertè probat cõmunis totius vniuersi cõsuetudo, qua vrbs omnis ac Respublica, & quiuis hominũ cœtus, aliquẽ semper eligit qui cęteris cũ potestate præsit, legũq; obseruationi inuigilet, atq; in officio omnes contineat. Cui adiũgi etiam alios mos est, quorũ opera, vbi res ita postulat, in deliberationibus vtatur, cõmuniq; decreto quid facto opus sit statuant. Hoc, inquã, homines liberos esse euidentissimè demõstrat: ad quid enim magistratus, si nec penes ipsos sit quę publico ciuiũ bono expedire iudicant, pręcipere, nec penes subditos parere, & quæ iubentur exequi, sed nescio quo naturæ pondere agãtur potiùs homines quã agant, II. *Inanes sunt deliberationes, & consilia, si hominibus non sit libertas.*

agant, nec suâ voluntate, sed ferreâ quadã necessitate ad omnia impellantur, ac veluti præcipites ruant. Ad quid etiam tot deliberationes & consilia, si integrum homini non sit, quod ad finis intenti adeptionem conducere cẽset, eligere. Quare Aristoteles tertio Ethicorum lib. c. 5. inanẽ de iis rebus deliberationem esse docet, quæ necessariò eueniunt, & consultationem, ad electionem tantùm liberam requiri.

Aristotel.

III. *Laus bene operantibus tribui solita arguit libertatem.*

Deinde liberã esse hominis voluntatem manifestè indicat laus & cõmẽdatio ob actiones honestas bene operantibus tribui semper solita; quod indicio est, illas non ex vi vllâ aut necessitate, sed ex liberâ vniuscuiusq; determinatione procedere. Quæ enim maior laus homini, qui bona subinde quædã præstat, quàm arbori, quæ statis temporibus suauissimos fructus profert, si in necessario agendi modo par sit vtriusque conditio. Quæ laus strenuo illi, omniumq; antiquorum monumentis tantopere celebrato Horatio, qui irrumpentibus per pontẽ in Romanam vrbem Hetruscis, in extremam põtis partem magno animo procurrens, vniuerso hostium exercitui se opposuit, ac tamdiu illorum impetum solus sustinuit, donec fracto post tergum ponte, ciuitatem præsentissimo periculo liberasset, Hetruscis & excidio exclusis: eaque de causâ *Secundus vrbis Conditor, & alter Romulus* est appellatus. Quæ inquam huic laus, tanto isthic tempore pugnantem constitisse, si nec inde discedere, nec pugnam intermittere potuerit: Quæ Attilij Reguli, quæ Manli, quæ scipionis, quæ Fabij, & aliorũ commendatio, qui rebus præclarè gestis vrbem, & orbem impleuerunt, si quæ pro Republica vel præstiterunt, vel passi sunt, non ex liberâ voluntate iis, sed ex necessitate contigerint.

Horatius Cocles secundus vrbis conditor.

IV. *Dedecus & vituperium pro malefactis ostendunt homines esse liberos.*

Vt vero ex rebus eximiis laus & commendatio, ita ex iis quæ malè ab hominibus perpetrantur, dedecus ac vituperiũ nascuntur, ex quibus non minùs efficax ad humanæ voluntatis libertatem probandã deducitur argumentum.

mentum. Quod nemini dubium erit, si diuersum modum consideret, quo homines passim erga animæ in aliis defectus, actus scilicet eorum prauos, & erga defectus corporis afficiuntur. Næuos ergo & vitia corporis nemo cuiquam vitio vertenda censet, næuos vero animi, scelera scilicet & flagitia omnes execrantur, hominemque iis infectum summo dignum dedecore existimant. Si quis claudo incedat pede, miserationem omnibus mouet illa infirmitas, cunctique vicem eius dolent: Si mente claudicet, atque inter eos quibuscum versatur non rectè incedat, sed fraudibus eos, & technis circumueniat, cuncti eum detestantur, balbutiendo, aut læsâ linguâ loquatur, verbaque imperfectè pronunciet, nullus indignatur, Sed oris illud vitium dissimulandum censent: Si eodem ore maledicta, probra mendacia proferat, auersantur eum omnes, hominumque consortio indignum autumant. Alexander obstipa erat ceruice, capite nonnihil in alterum humerum reflexo: Hanc colli curuitatem nullus ei exprobauit vnquam, curuos eius mores, ambitionem ebrietatem, rapinas, vituperabant omnes, eumque quod regiones varias peragrando, innocentes bonis spoliaret, sibique integra etiam regna per summum scelus raperet, *Latronem omnium gentium* appellabāt. Dionysius ille siculus oculis laborabat, breuisque admodum erat visus, nec tamen quisquam eum hoc nomine reprehendebat, incrudelitatem eius ac tyrannidem integri scribebantur libri.

Diuersitas inter næuos corporis & animi.

Alexander.

Dionysius.

Hinc ergo euidenter constat liberum cuique inesse arbitrium: ideo namque ob animi, non corporis vitia reprehensione ac vituperio censentur digni, quod hæc plerumque vna cum hominibus nascantur, nec in cuiusquam potestate situm sit illa vitare. Secus res se habet in vitiis mentis, flagitiis nimirum, quæ in dies admittuntur: nemo quippe nascitur fur, vel homicida, nemo periurus, blasphemus, aut sacrilegus, sed his se homines criminibus sponte inquinant, vltro sibi has macu-

V.
Cur ob animi, non corporis vitia homines reprehendantur.

las inurunt, dedecore & infamiâ, quæ inde oriuntur, dignissimi.

VI. *Ex adhortationibus ac præmijs arguitur in homine libertas.* Nec minus euidenter libertatem humanæ voluntatis probat mos ille, qui omni semper ætate viguit, quo scilicet cunctæ per orbem nationes, tum adhortationibus, tum etiam præmiis propositis homines ad virtutem, & præclarissimâ quæque incitabant. Hinc tot diuersi in omni Republicâ honorum gradus, ad quos non nisi per totidem virtutis gradus, ascendebatur. Hinc Romæ honoris templum ita erat exædificatum, vt non nisi per virtutis templum ad illud pateret aditus. Hinc apud eosdem Romanos tot diuersæ, præmii loco, parabantur coronæ, nempe Corona *Triumphalis, obsidionalis, ciuica, muralis, castrensis, naualis*, & aliæ, quibus nemini ornare caput fas erat, iis duntaxat exceptis, qui eximium aliquid facinus, quorum singula singulis coronis respondebant, perpetrasset. Hinc etiam Athenienses, eos quorum summa extabant in Rempublicam merita, serto ex oliuæ, fœcundissimæ arboris ramis contexto donabant, quòd *virtutis vberrimum*, vt aiebant, *alimentum esset bonos.*

Honoris & virtutis templa.
Variæ Romanorum corona.
Corona Atheniensium.

VII. Iam verò ad quid tot ad virtutem stimuli, tot ad res maximas incitamenta, si libera hominibus potestas non sit vel illam, vel hæc amplectendi. Sanè frustra præceptor in scholâ discipulos ad literas & pietatem, frustra in templo concionator populum ad morum emendationem, frustra orator in curia vel foro iudices ad clementiam, denique frustra Imperator in acie milites ad manus strenuè cum hoste conferendum, victoriamque reportandam hortatur, si his integrum non sit isthæc exequi, eorumque monitis obtemperare. Frustra inquam hæc omnia fiunt, si hominibus nulla sit libertas: surdo enim canit, qui consilio variisque adductis rationibus ad id aliquem impellere nititur, ad quod præstandum non habet facultatem.

Tan-

Tandem libertatem, seu vim agendi pro libito & non agendi hominibus inesse clarè demonstratur ex pœnis ob scelera iisdem infligi solitis, quæ certè iniustissimæ forent, si non ex libera voluntatis electione flagitia, sed necessariò fierent, ita vt in facientis potestate non sit illa omittere. Cur exempli causâ magis plectitur miles qui metu correptus stationem deseruit, quàm equus qui tympanorum strepitu, & fragore tormentorum perterritus ex acie profugit, suorumque etiam ordines turbauit, si miles loco consistere non potuerit, sed ad fugam æquali cum equo fuerit necessitate compulsus? Cur item homo quispiam, qui nummos alterius aut vestem surripit, morte mulctatur, potius quàm iumentum, quod sepem transiliens, aliena grana tum depascendo, tum pedibus proterendo, duplo fortassis maius damnum intulit: aut quam mente captus, qui triplo plus pecuniæ surripuisset. *VIII. Ex pœnis maleagentibus infligi solitis ostenditur libertas.*

Noxia quidem interdum animalia è medio tollunt homines, ne nocumenti plus adferant, sicut ignem extinguunt, qui domum aliquam corripuit, ne vlterius malũ serpat; at vero in brutas animantes nullus vnquã tãquã in sontes animaduertit, nec mortem iis per modum pœnæ aut supplicij intulit. Quis enim lupum ob mactatas aut deuoratas oues capitis reum egit; præter stolidos quosdam homines, quos inter Albanos quondam repertos fuisse asserunt, qui cum â lupis plurimum damni paterentur, vnum tandem ex iis, retibus captum, in ius vocarunt, causâque eius maturè discussâ, reum repertum morti adiudicarunt; at clementiæ memores, mortem demum in infamiam mutarunt: quare notâ latronis fronti eius candente ferro inustâ, dimiserunt, vt documento sodalibus suis esset, quid ipsis similiter euenirer, nisi â rapinis, & innocentum cædibus abstinerent. Miluos etiam solemniter proscripserunt, edictoque publico sanxerunt vt sub pœna capitis solum omnes, vel potius cœlum verterent, quod scilicet eorum patria ab iis *IX. Brutis animantibus nunquam infertur mors per modum supplicij.* *Stolida quorundã hominum ingenia.*

iis plurimum infestaretur. Alia etiam his similia præstiterunt, audito enim tonutru, supra se brachium eleuabant, vt ruentis cœli fragmenta arcerent, ne ipsis caput comminuerent. Lumen insuper extinguebant, ne â pulicibus morderentur.

X. *In actionibus ciuilibus concedunt aliqui libertatem, negant in sacris.*

Multiplex ergo hæc nationum omnium & ætatum consuetudo euidenter adeo libertatem hominis demonstrat, vt nullus mentis compos de ea dubitare possit. Vnde ex nouatoribus nonnulli fatentur tandem respectu illarum actionum quibus magistratui, & legislatori ciuili obtemperatur, liberum hominibus inesse arbitrium, idque ex præmiis ac pœnis conuinci aiunt, legum transgressoribus statutis, quæ inquiunt saluâ æquitate infligi iis non possent, nisi ita leges violarent, vt in eorum potestate esset, opera per quæ violantur, omittere: & tantundem de honestis actionibus affirmant respectu præmij. Ad illas itaque tantummodo actiones homini libertatem negant, quæ ad æternæ vitæ vel acquisitionem, vel amissionem pertinent.

XI. *Sola libera actiones præmij & pœna meritoria.*

At quis non videt quàm parum hæc rationi sint consentanea? Opera nimirum, quæ non ex liberâ voluntatis electione procedunt, sed ad quæ impetu quodam ac pondere homines rapiuntur, nullius ponderis sunt ad exiguum illud præmium, quo homines ab hominibus donantur, nec sufficientem ad hoc habent honestatem, & habebunt ad immensum illud gloriæ pondus, quod â summo legislatore Deo, præmij loco conferetur, cuius comparatione nihil censeri debet, quicquid â mortalibus tribui potest? Item, nullum ab hominibus perpetratū facinus, nisi ex pleno ac libero animi consensu, mereretur secundum ipsos supplicium temporale, merebiturne ergo æternum, grauissimosque illos cruciatus, quorum acerbitas tanta est, vt respectu illorum pœna omnis temporalis vmbra tantùm quædam iure censeri possit? sanè quisquis hæc seriò dici audiet, Albanos requirisse existimabit.

Vide S. Augustin. lib. de fide contra Manichæ: 9. & 10. tomo 6.

CA-

CAPVT QVARTVM.

Nullum fatum libertatem hominis infringit.

Liberum hominis arbitrium è vinculis, in quæ illud coniecerat sectarii, eripuimus, & libertati, id est sibi restituimus, vimque ei inesse ostendimus, in quamcunque velit partem se pro libito inflectendi. Alii ergo, quamuis hanc hominibus inesse virtutem fateantur, suique eos, quantum ad internam agendi facultatem, iuris esse, ab intrinseco nihilominus necessitatem illis incumbere affirmant, eorumque voluntates adamantino & indissolubili nexu constringi. I. *Fatum aliqui statuunt tollens libertatem.*

II. *Fatalis nodus à quibusdam confictus.* Ineuitabili ergo quadam vi agi omnia, ac volui afferunt, & cuique nascenti, ipso primo ortus instante fatalem nodum necti, quem nullo nisu & impetu abrumpere, nulla arte & industriâ dissoluere vnquam possit. Eam inquam vniuscuiusque capiti impendere dicunt concatenatam rerum seriem, vt nulla curâ ac diligentiâ peruerti, aut earum inuerti ordo queat, sed quantumcunque contra eas luctentur homines, eluctari nunquam valeant. Hinc vanos & inanes esse aiunt omnes hominum conatus, quibus de se suisque rebus disponere nituntur: id enim, inquiunt, quod fato statutum est, eueniet, nullaque omninò potestas est vim eius declinandi. Si Ergo incolumitatem tibi fata decreuerint, in mediis eris periculis securus, & inter hostium tela tutus: fortunatum enim, inquiunt, illud omen quod capiti tuo impendet, melius quam galea vlla aut lorica ictus â te omnes & vulnera arcebit. Sin verò fato statuta tibi mors sit, nec ipsa te seruare poterit salus. Hæc illi. Atque hac ratione languorem quendam & socordiam perniciosa planè consilio in animos hominum immittunt: imo in omne eos flagitiorum genus præcipitant, dum libertate destructâ, fatalem hominibus dominari necessita- *Sceleratorum quorundam de fato discursus.*

ceſſitatem affirmant. Quamuis ergo qui iſthæc dicunt, qui inquam hoc morbo laborant, Zenone egeant medico: qui optimam ei & efficaciſſimam, vt capite ſecundo vidimus, adhibuit medicinam, huius tamen erroris, cum humanæ voluntatis libertatem tollat, confutationi paulo diutius inſiſtam.

III. *Fatum triplex apud antiquos.* Triplex itaque Fatum ab antiquis vſurpatum reperio, *Mathematicum*, *naturale*, ac *Diuinum*, vt vocabant, ſeu abſolutum ſummi Numinis decretum, quo ita Deũ res omnes, ipſoſque etiam humanæ voluntatis actus velle, ac præordinare aſſerebant, vt libertatem adimeret imponeretque agendi neceſſitatem. Qua de re mox plura adiiciam.

IV. *Fatum mathematicum ſeu aſtrologicum.* Fatum itaque *Mathematicum* eſt mira quædam vis & efficacia (quam ineſſe ſideribus dicebant) fixa adeo & firma, vt eam declinare nullus poſſet, nec magis id ad quod ſtellæ inclinant, deuitare, quàm ipſorum ſiderum curſus ſiſtere. Nec in res tantum corporeas, ſed in ipſas etiam hominum voluntates imperium ſtellis concedebant, omniaque earum veluti nutu fieri dictitabant: vnde, vt aquarum, ita animorum æſtus planetis ac ſideribus tribuebant, lunamque vt mari, ita menti dominari, vltro eam citroque agitare, & quamcunq; in partem ita inflectere aiebant, vt penes eam nõ eſſet reſiſtendi poteſtas? ſtupidi homines, qui lunam mentis moderatricem conſtituebant, nec ſuo, ſed ſiderum arbitrio ſe viuere exiſtimabant, quo quid ſtolidius? Quid enim tam abſonum, quàm res rationis, imò vitæ expertes rationalibus præponere, eiſque humanæ voluntatis habenas tradere, quæ nec ſibimetipſis frœna inijcere, nec ſuos vel ad momentum inhibere curſus poſſunt, ſed quo eas cunq; Intelligentiæ motrices rapiunt, ſequuntur neceſſariò, earumq; nutu aguntur. Cuius ergo dementiæ eſt, res, quæ ſui iuris non ſunt, alieni iuris arbitras conſtituere, hominibuſque ius eas quodammodo dicere exiſtimare.

Lunam aliqui ſtatuunt mentis humanæ moderatricem.

Adde cœlum ac ſtellas in vſum ac veluti obſequium homi-

hominum esse creata, atq; vt iis inseruiant, ac famulentur. Quæ ergo stoliditas hoc modo rerum ordinem inuertere, seruisque, vt ita dicam, in dominos imperium committere, ac stellas, vt loco, ita dignitate hominibus superiores arbitrari: Quare S. Augustinus de stella quæ Christo nascente apparuit, loquens, & confutans manichæos, qui homines omnes, ipsumq; adeo Christũ stellis subiici, earumq; teneri fato dicebant, inter alia sic habet: *Stella illa quam viderunt magi, Christo secundum carnem nato, non ad decretũ dominabatur, sed ad testimoniũ famulabatur, nec eũ subijciebat imperio, sed indicabat obsequio.* Ac deinde subiũgit: *Si ergo sunt fata, quæ à fando, id est dicendo appellata sunt, quoniam Christus verbum Dei est, in quo antequam essent, dicta sunt omnia, non consortium siderum fatum Christi est, sed fatum etiam siderum Christus est:* &c. *S. Aug. lib. 2. contra Faustum cap. 5.*

VI. Fateor quidem cœlum, vt in res alias sublunares, ita & in hominem ratione molis corporeæ, quâ constat, quamque cum rebus alijs habet commune, eodemq; dispositionũ & qualitatum apparatu instructam, influxum aliquem habere, vehementesq; interdum animi motus, corporis scilicet dispositiones mouendo, excitare, & vt in terrâ ac mari, ita & in hominibus varias subinde ciere tempestates. Hinc etiam tanta eorum, qui sub diuersis cœli plagis nascuntur, terrasque alio & alio calentes sole incoluntur, non in corporibus tantum, sed etiam in mẽtibus dissimilitudo & varietas. Hic enim excitati sunt, erecti, alacres: illic ignaui, socordes, desides. Hic magnanimi, & ad res altas atq; excelsas innato quodã animi vigore semper anhelantes: illic inertes, nihilq; præclari vnquam aut eximii cogitantes, ac veluti *fruges tantũ consumere nati.* Hic ingeniosi, solertes, acuti, singularique mentis perspicaciâ & sagacitate prædicti, quique ad perfectam cuiuscunque artis & scientiæ cognitionem facillimè pertingunt: illic obtusi, hebetes, plumbei, ac nullius prope ingenii: qui proinde vbi ad literas addiscendas animum applicant, mentemque studendo excolere nitun- *Cœlum quo pacto in hominem influat.* *Diuersæ cœli plagæ magnam in hominibus pariũt dissimilitudinem.*

tuntur, non nisi inuitâ Mineruâ, & auersis Musis id præstant: & quantumuis elaborent, nunquam tamen ad eminentem aliquem doctrinæ gradum (*nec enim ex quolibet ligno fit Mercurius*) peruenient: quo sensu dici solet, *nemo poëta, Orator, Philosophus, nisi qui talis nascitur.*

Non ex quolibet ligno fit Mercurius.

VII. Hæc vero, quamuis ita se habeant, Cœlumque in hominum etiam mentibus effectus quosdam, & affectus per corpus, eiusque dispositiones & Organa nonnunquam excitet, libertatem nihilominus non violat, nec infringit, sed integrum homini est quamcunque velit partem amplecti; operari scilicet, vel operationem omittere. Quod ergo de humani generis hoste, cani eum catenâ ligato comparans, dixit S. Augustinus, *latrare potest, solicitare potest, mordere omnino non potest nisi volentem:* idem de cœlo quis ac sideribus verissimè dixerit, mouere possunt, inclinare possunt, assensum extorquere non possunt, nisi volenti. *Sapiens* quippe *dominabitur astris*, suique semper potens, vim omnem siderum elidet. Quare Ptolomeus, & præstantissimi quique Astrologi affirmant, lateque probant, nec omnes hominum actiones à stellis cœlique influentia procedere, nec posse sidera ad vllum omnino opus humanam voluntatem compellere. Insipienter ergo planè agunt, qui talem vim stellis, imperiumque eiusmodi in mortalium animas tribuunt, vt eas cogere possint, fatalique necessitate nunc huc, nunc illuc impellere. In quos aptissimè quadrat illud Sancti Augustini: *Fatum non ponunt nisi fatui.*

Stellæ hominem inclinant, nõ necessitant.

S. Aug.

Sapiens dominabitur astris.

Fatum nõ ponunt nisi fatui.

VIII. Facto itaque *Mathematico* vt inani & impossibili reiecto, aliud à quibusdam fatum statuitur, quod *naturale* vocant: estque, inquiunt, implexa rerum & causarum series, certo sibi ordine succedentium, seque veluti consertis manibus ita trahentium, vt nullo pacto inuerti earum ordo, aut interturbari possit, sed aliæ semper nascuntur ex aliis, resque omnes ad præstitutos sibi fines

Fatum naturale in quo à nonnullis consistere dicatur.

fines perducunt. His ergo inesse dicunt ineluctabilem fati vim, omnia ante se agentem, eoque impetu ac necessitate rapientem, vt in nullius potestate sit obsistere, impendentesque capiti euentus declinare, & auertere.

IX. *Reiicitur Fatum Naturale tanquam merum figmentum.*

Sed hæc mera sunt somnia: quæ enim, oro, hæ causæ, quæ tam stupendos operantur effectus (Deum enim in præsenti secludimus, ac de Fato merè *Naturali*, pro vt à *Diuino*, fas sit ita loqui, *& Mathematico* distinguitur, sermonem instituimus) quis inquam adamantinus hic rerum nexus quem abrumpere nullus valet, ipsis etiam hominum voluntatibus dominans, & nodis eas plus quàm Gordiis constringens, quos dissoluere, & ex iis se extricare nunquam possunt. Sanè quiuis vsu quotidiano contrarium experitur, seque ad hæc vel illa non vi aliquâ externâ, sed suopte nutu & arbitrio ferri, variasque viuendi rationes assumere ac relinquere pro libito: nunc domi quis habitat, nunc ruri, nunc in hac, nunc illa ciuitate aut regione, nunc hoc vitæ genus amplectitur, nunc illud, ac denuo ad prius, vbi ita visum fuerit, reuertitur.

X. *Varia vitæ genera assumuntur, & relinquuntur pro libito.*

Exempli causa, eruditionis ac doctrinæ excellentiâ pellectus aliquis, se ad literas addiscendas confert: spinosas tamen studiorum difficultates expertus, iis relictis ad aliud mentem applicat. Cementarius quispiam, baiulus; aut agaso, comparato sibi equo ad bellum ferox proficiscitur: ast vbi glandes hinc inde, & mortem volitantem cernit, deferuescit paulatim ardor ille, ac militiæ pertæsus, ad priorem viuendi rationem se recipit, *ab equis ad asinos.* Si quis ab hoc homine inquirat, quæ eum implexa series causarum ad istud impulerit, suâ se id voluntate præstitisse respondebit, sibique satius esse tuto in tenebris ac sordibus, quâm in militari splendore vitam cum tanto discrimine transigere: malle, inquam, se dicet asinum in plateis, quàm in tot bellorum periculis animam semper agere: tandem optabilius esse

affirmabit paulatim senescendo, ætate iam confectum naturæ concedere, quàm immaturâ morte in honoris, vt aiunt, lecto occumbere. Nulla ergo huiusmodi fatalis rerum series quæ hominum animis vim inferat, sed integrum cuique est quà velit incedere, vitamque hoc vel illo modo, suo arbitratu instituere, & vt habet dictum vetus, *Faber quisque fortunæ suæ*: de variis nimirum pro sua voluntate disponit, ostenditque non res creatas sibi, sed se rebus creatis Dominum ab Auctore Naturæ esse constitutum.

Faber quisque Fortunæ suæ.

CAPVT QVINTVM.

Expenditur tertium Fati genus, & ostenditur non obstare libertati.

I. *Quorundã de fato opinio.*

Discutiendum itaque tantummodo restat tertium Fati genus, quod Diuinum nuncupant. Quorundam ergo opinio fuit, Deum absoluto quodam decreto ita vniuersi huius res omnes præordinare ac disponere, vt nihil hominum arbitrio relinquat, sed fatalem iis necessitatem imponat. Hinc illa antiquorum Commenta: inprimis enim Deam quandam *Carmentam* fingebant, cuius munus esse dicebant, singulis cum primum in lucem ederentur, fata canere. Parcas etiam *Iouis scribas* appellabant, quod scilicet illius circa homines decreta in tabulas æreas stylo adamantino referrent. Easdem insuper cuique nascenti fatale filum texere, eique singulorum fata intertexere dicebant, quæ nullo pacto mutari, aut impediri posse affirmabant, sed planè immobilia persistere, & causam causæ nexam, fatum etiam fato longâ serie ad finem vsque vitæ necessitate prorsus ineuitabili connectere. Huc allusisse videtur Poëta dum caneret:

Parcæ cur dictæ olim Iouis scribæ.

Fatū

Fatis agimur, cedite fatis:
Non sollicitæ possunt curæ
Mutare rati stamina fusi.
Quicquid patimur mortale genus,
Quicquid facimus, venit ex alto,
Seruatq; sua decreta colus
Lachesis, dura reuoluta manu.

Et alibi:

Dura peragunt pensa sorores,
Nec sua retro fila resoluunt.

II. *Poëtæ suis se debent limitibus coërcere.* Sed parcamus fabulis, & Poëtarum figmentis, nec quicquid ipsi in bicipite somniarunt pernasso, humanæ vitæ normam putemus. Ego certè Poëtis, quantum ingeniosæ hominum nationi tribuendum censeo, laudémque haud dubiè merentur non exiguam, vtpote de omni hominum genere optimè meriti: sed intra suos sese limites coërceant, dum enim audaci volatu ad diuina conscendunt, & se Pegasos autumant, Icari euadunt, ac liquefactis ad superni solis radios pennis, præcipites ruunt, grauissimasque inconsultæ temeritatis dant pœnas. Quisquis vero arcana Dei consilia ad Apollinis explorare lyram tentat, delirat.

III. *Plato & Aristoteles errarunt circa prouidentiam diuinam.* Vt ergo vera à falsis, certa ab incertis secernamus, indubitatum est summi Numinis prouidentiæ vniuersum hoc, resque omnes in eo contentas, esse subiectas. Qua in re errauit Plato, qui cœli quidem & astrorum, Idearum item & vniuersalium, ac nobilium quarundam specierum curam Deum per se gerere dicebat, cæterorum vero omnium viliorum scilicet animantium, plantarum, rerumque vitâ carentium administrationem, Diis, vt aiebat, minorum gentium, seu Intelligentiis committere. Errauit etiam Aristoteles qui vt refert in eius vita laërtius, curam Dei ac prouidentiam se infra lunam non extendere affirmabat, sed iisdem cum sphæris cœlestibus terminis definiri, illud veluti de

Iob c.22. v.14. Deo pronuncians, *Circa cardines cœli perambulat,* & nostra non considerat.

IV. *Ad omnia extenditur Dei prouidentia.* Certissimum nihilominus est Dei prouidentiam non ad cœlum ac stellas, perfectasque nonnullas rerum species restringi, sed nullis omnino septis aut limitibus circumscribi, resque omnes sigillatim modo perfectissimo complecti. Qua de causâ, vt supra dictum est fusiùs, *Deus mundi oculus, & mundi anima* ab antiquis appellabatur, *Oculus,* quod nihil tam reconditum esset ac latens, quo eius conspectus non pertingeret. *Oculus Domini lucidior sole,* inquit S. Ambrosius, *occulta omnia deprehendit, tenebrosa illuminat, & intimi cordis penetrat conscientiam, atque in alta & profunda descendit. Mundi* vero *anima* idcirco dicebatur, quod sicut anima Microcosmi, ita Deus maioris mundi partes omnes administret, & vt ait Boëtius, *suis quæque nectat Ordinibus,* ac de iis arbitrio suo & voluntate disponat. *Quam Dei voluntatem vel potestatem,* inquit S. Augustinus *si quis Fati nomine appellet, sententiam teneat, linguam corrigat.*

Boëtius.

S.Aug. *l.5. de ciu. c.1.*

V. *Fati nomẽ Sanctis Patribus suspectum.* Fati nimirum nomen Sanctis Patribus maximè erat suspectum, nec omnino à Christianis vsurpandum censebant, ne in Paganorum quorundam errorem inciderе viderentur, omnia ferrea quadam & fatali necessitate peragi dictitantium. Angelicus tamen Doctor, quem multi sapientiâ ac literis illustres viri sequuntur, *Fati* nomen non respuit, si per *Fatum,* aliud nihil, nisi Dei de omnibus sapientissimè disponentis Prouidentia intelligatur.

B. Thom. *1.p.q.116.*

VI. *Dei Prouidentia non officit hominum libertati.* Quantumcunque autem Deus res omnes creatas certò disponat & in suos quasque fines dirigat, hæc tamen eius dispositio hominibus in operando vim nullam infert, sed suas ipsi operationes cum plenâ & perfectâ mentis indifferentiâ exercent. Imo vero tantum abest, vt hoc summi Numinis Prouidentia hominum libertati officiat, vt prosit potiùs, eamque promoueat

vnicui-

vnicuique siquidem effectui aptam & accommodatam, vt prudentem moderatorem decet, parat causam, necessario necessariam; libero liberam: hoc enim est *suis quæque nectere Ordinibus*, & singula iuxta propriam cuiusque naturam & indolem administrare. Hoc optimè aduertit, pulcherrimeque his verbis declarauit S. Augustinus: *Non est consequens*, inquit, *vt si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostra voluntatis arbitrio. Et ipsa quippe nostra voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo, eiusq; præscientiâ continetur: quoniam & humana voluntates humanorum operum causa sunt. Atque ita, qui omnes rerum causas præsciuit, profectò in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse præsciuit.* Hæc ille:

S. Aug. l. 5. de ciu. c. 9.

VII. *Ethnici docuerunt Fatum nō officere libertati.*

Quin & ipsis etiam Ethnicis hæc veritas solo naturæ lumine innotuit: sic enim hac de re in libro quem de *Fato* scripsit, loquitur Plutarchus: *Fatum* (hoc est Prouidentia diuina) *omnia continet, neque tamen propterea omnia necessariò eueniunt, sed vnumquodque pro sua naturæ modo.* Imo Philosophi omnes, vt suprà capite secundo vidimus, quamuis res alias fatali necessitate euenire dicerent, hominum tamen voluntates inde penitus eximendas affirmabant: alioqui, vt post alios dixit Cicero, *Omnis humana vita subuertitur: frustrà leges dantur, frustra obiurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibentur: neque vllâ iustitiâ bonis præmia, & malis supplicia constituta sunt.* De quo latiùs dictum est capite tertio.

VIII. *Blasphema hæreticorū voces.*

His tamen non acquiescunt huius temporis sectarij, sed omnes hominum actiones fato subiectas esse planeque necessariò euenire pronunciant. Deum itaque ferreo quodam decreto, non bonas tantum, sed etiam malas operationes ita decernere ac præordinare affirmant, vt in nullius potestate sit refragari, & opus decretum, quantumuis malum sit, omittere. Deus, inquiunt,

Blasphema hæreticorū voces. *non permittit tantùm, sed directè vult ac decernit peccata omnia, quæ indies fiunt ab hominibus: imo ea ab æterno statuit, ordinauit, prædestinauit: iam etiam per se homines ad flagitia mouet, incitat, necessitat.* Hæ & huiusmodi voces in Lutheri, Caluini, Zuinglij, & aliorum scriptis reperiuntur, quibus pietatis fontem, impietatis omnis auctorem constituunt, ac talia de ipso dicunt, qualia de Deo affirmare, vel ipsam puderet impudentiam.

IX. Hos itaque, præter iam dicta, vnico hoc S. Augustini discursu refellam. Si enim, inquit ille, vel ipsis sideribus indignum sit scelera decernere, quanto magis indignum erit siderum conditore. Sed Sancti Doctoris mens melius ex propriis ipsius verbis intelligetur *Qui*, inquit, *positionem stellarum quodammodo decernentium, qualis quisque sit & quid ei proueniat boni, quidue mali accidat, ex Dei voluntate suspendunt si easdem stellas putant habere hanc potestatem traditam sibi à summa illius potestate, vt volentes ista decernant, magnam cœlo faciunt iniuriam, in cuius velut clarissimo senatu, ac splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena ciuitas decreuisset, genere humano decernente fuerat euertenda, &c. Aut si non dicant stellas acceptâ quidem potestate à summo Deo, arbitrio suo ista decernere, sed in talibus necessitatibus ingerendis illius omnino iussa compleri: itane de ipso Deo sentiendum est, quod indignissimum visum est de stellarum voluntate sentire* Hæc Sanctus Doctor, adeo apposite, quasi impia istorum dogmata iam tum animo præcepisset.

S. Augustinus libro quinto de ciuitate, cap. 1.

X. Homines ergo sui iuris sunt, nullis necessitatis vinculis, nullis fatorum nodis & nexibus irretiti, sed plena ipsis & integra potestas est in re quauis proposita alterutrum suo arbitratu eligendi. Libertate ergo stabilitâ, ad alia honestæ & moralis vitæ impedimenta remouenda procedamus.

DISP.

DISPVTATIO DECIMAQVARTA.

Ad vitam iuxta Philosophiæ Moralis regulas transigendam, necessaria & animæ immortalitas.

CAPVT PRIMVM.

Declaratur quantum ad vitam moralem & honestam conducat immortalitatis animæ cognitio.

HOc alterum è duobus est, quæ suprà, tanquam omnino necessaria ad mores iuxta Philosophiæ, rectæque rationis præscripta exigendos proposui: nec minus quàm libertas ad virtutis exercitationem requiritur, vitiorumque fugam, ac vitam instituendam homine dignam. Si enim anima mortalis sit, corpusque illam in eandem secum internecionem trahat, Mortales, magis iam, quàm antea mortales, & corpore scilicet & animâ morituri, recti honestique rationibus posthabitis, vnicum vitæ, actionumque omnium scopum constituent voluptatem, idque vnum curæ erit, vt luxu ac deliciis fluant, diesque ipsis quàm mollissimè iucundissimeque præterlabantur: & , vt suprà dixi, si hominum mors, morti brutorum sit similis, mores, eorum moribus non erunt admodum dissimiles.

I. *Quanti intersit cognoscere, animam esse immortalem.*

Hinc impiæ illæ facinorosorum quorundam hominum voces, sese ad omne scelerum genus, vitamque in turpitudine ac sordibus transigendam adhortantium: *Venite*, inquiunt, *& fruamur bonis quæ sunt* &c. *Ne prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.* Cùm enim, animâ (vt ipsi perperam sibi persuaserant) cum corpore, expirante, nulla post hanc vitam superesse bona existimarent, totos se præsentibus addixerunt:

II. *Sap. 2. v. 6. Animam mortalem esse perniciosissima est persuasio.*

xerunt: sicque, dum temporis florem spectant, æternitatis fructum amittunt; & caducas, breuique transituras, quibus se coronant, rosas æternæ spinæ excipiunt, miserique mortales, dum se totos mori autumant, vitam inueniunt omni morte acerbiorem.

III. Constat ergo hoc principium, animam scilicet non iisdem cum corpore viuendi limitibus circumscribi, sed illo moriente manere superstitem, constat, inquam, quantum ad vitam honestè instituendam conferat, quantique intersit vt firmiter omniũ animis insigatur.

Metus pœnæ, peccãdi frænum.

Nihil enim est quod homines in officio contineat magis, nihil quod à turpi & flagitiosâ vitâ efficacius coërceat, quàm metus supplicij, aliquando pro sceleribus infligendi, vtque persuasum id omnes habeant, quo plura & atrociora perpetrant flagitia, eo grauiores (Deo rationem à singulis exigente) daturos pœnas. Is ergo, cuius menti hæc semel insederit cogitatio, nihil hominis post mortem superesse, quod huiusmodi pœnis sit obnoxium, quæ clàm scelera, quæ etiam palam non admittet, quoties spes erit humanarum vim legum, suppliciaque à magistratibus infligi solita declinandi: nihil ipsi sanctum, nihil sacrum erit, sed datis habenis, quocumcunque effrænati animi impetus, ac libido rapuerit, sequetur, seque in scelerum omnium ac turpitudinum voraginem immerget.

IV. Ex hoc principio, quòd scilicet animas hominum, pecudum ritu vna cum corporibus interire crederent, profluxit tanto orbis malo lutulenta illa Epicureorum secta, quæ (viam sternente voluptate, carnisque illecebris) suauiter in hominum animos illabendo, molliaque sua dogmata, ac mellitum iis vitiis sensim instillando, lenociniis huiuscemodi aptos ad suas pertraxerunt partes. Imò, vt *ad vitiã, non prona tantùm est, sed praeceps via*, eos voluptaria hæc secta progressus fecit, vt exiguo temporis spatio innumerabilem hominum multitudinem noxiâ illâ contagione afflauerit, Græciamque

Ad vitia, non prona tantùm, sed praeceps via.

etiamque prope modum vniuersam, vnam Epicuri scholam reddiderit. Quare his incommodis permoti Vrbium quarundam Magistratus, quibus honestatis ratio, ac bonum ciuium, morumque integritas cordi fuit, seriò obuiam eundum censuerunt: atque vt malum in ipsâ radice tollerent, Epicureos omnes edicto inde publico expulerunt, tanquam pestes Reipublicæ, morumque deprauatores, ac penitus hominum consortio indignos. *Ex variis Græciæ ciuitatibus expulsi Epicurei.*

V. Ex hoc, inquam, principio homines isti originem duxerunt: hoc namque ab Epicuro magistro suo hauserunt, qui fœdissimorum quæ spargebat dogmatum basim ac fundamentum statuit, animam corpori non esse superstitem. De quo hac in re sic loquitur S. Augustinus. *Fortè quis dicit, cùm mortuus fuero, postea nihil ero. Et literas didicit, & ab Epicuro didicit hoc, nescio, quo deliro Philosopho, vel potiùs amatore vanitatis, non sapientiæ, quem ipsi etiam Philosophi porcum nominauerunt, quia voluptatem corporis summum bonum dixit. Hunc Philosophum porcum nominauerunt volutantem in cœno carnali* &c. Ex hoc, inquam, circa animam errore Epicurus velut è fonte totam illam turpissimorum principiorum colluuiem deriuauit, quibus omnium mores corrupit. *S. Augustini de Epicuro iudicium. Psalmo 73. circa finem.*

Vnde ad Idomenæum quendam scribens, seriò eum monet. *Ne in legum obseruatione superstitiosiorem se præbeat, vbi nullum ob earum violationem, pœna à magistratibus infligenda incumbit periculum.* *Epicuri consilium.*

Metrodorus etiam ex præcipuis Epicuri discipulis, summâque illi familiaritate coniunctus, ad fratrem suum scribens, hæc ei monita, velut Epicureæ doctrinæ medullam tradit: Caue, inquit, ad bellum proficiscaris, nec patriæ, boniúe quantumuis publici causâ vllis te periculis exponas, sed domi te contine, & cutem cura, generosum illic vinum bibe, tibique ac ventri vaca, tui vnius commodis stude, idque honestissimum autuma quod tibi est vtilissimum. Tandem totâ curâ & industriâ ad id incumbere eum iubet, *Metrodori, vnius ex Epicuri discipulis, monita.*

vt corpus delicatè tractet, omnique voluptatum genere oblectet. En veram & genuinam Epicuri sobolem; hominem, inquam, qui animi habitu ac lineamentis parentem suum ad amussim referat, quique in omnibus, magistri sui perfectè vestigiis insistat.

VII. Hic Epicuri dogmatum, ex falsâ & perniciosâ, quã sibi de animæ mortalitate finxerat opinione, procedentium fructus, quem proinde hoc nomine meritò S. Augustinus *delirum* appellat. Atque vtinam sibi soli delirasset, sordesque illas suas intra sinum proprium continuisset, nec eâdem morum corruptelâ alios infecisset. Sparsum siquidem ab illo dulce venenum, carnis scilicet illecebris corporisque oblectationibus illitum, ita serpsit paulatim, seque nouis in dies incrementis in maximam humani generis perniciem diffudit, vt nõ Græciam tantùm, sed pleno alueo fluens, mundum inundauerit vniuersum. Nec Epicuri solummodo ætate viguit hoc malum, sed longâ annorum serie ad hæc vsque tempora, nunquam interrupto cursu manauit: non paucos namque etiam hodie videmus, qui animam corpori, cœlum terræ, virtutem vitio, honestum dulci posthabentes, vitam ita instituunt, quasi voluptatem actionum omnium suarum scopum esse existimarent, & in eâ sitam vltimam hominis felicitatem.

Epicuri venenum quomodo se diffuderit.

VIII. Habet ergo nostra etiam ætas suos Metrodoros, adeò scilicet ipsum in omnibus referentes, quasi eodem essent cum illo ouo geniti, ex eâdem, inquam, Epicureâ scholâ prodiissent. Se proinde totos Epicuri disciplinæ addicũnt, eiusque dogmata, vt lapsa de cœlo oracula amplectuntur: eum vt virum orbis bono natum, solum inter Philosophos sapientem, vnicum morum magistrum, æternâque memoriâ dignum prædicant. At nil mirum si his eum homines voluptarij ornent præconiis, & ad cœlum vsque laudibus extollant: nec enim dum vitia viuunt, Epicuri vnquam nomen morietur.

Aetas nostra suos habet Metrodoros.

CAPVT SECVNDVM.

Sitne anima hominis immortalis.

Res hæc, non tam in sacris Theologorum subselliis, aut lyceis Philosophorum, literatorumque hominum cœtu, quàm in Areopago, & seuero illo iudicum consessu, quo causæ omnes capitales deferebantur, videtur transigenda. Causa namque isthæc capitalis est; animæ siquidem dies à nonnullis dicitur, in discrimen, vt ita dicam, capitis vocatur, ipsumque vitæ principium in vitæ periculum adducitur. Quare vt aliorum frequenter, ita nunc suam agere causam, suique suscipere patrocinium cogitur, ni præstet, communem, his iudicibus, cum rebus aliis, mortis legem subitura. Imò verò iam eam neci adiudicârunt, & homine moriente, vnà cum corpore expirare animam dicunt, reddique inanimem. Quo facto virtutem omnem & honestatem, vt capite præcedente dixi, è medio tollunt, eodemque cũ ipsâ, condunt sepulchro. I.

Anima suscipere patrocinium cogitur.

Sed causam hanc è tenebris eruamus, & ab obscuris hisce hominibus ad Orbis lumina, sanctissimos scilicet Ecclesiæ Patres prouocemus; eorum, vt par est, calculis rem tantam decidamus. Sanè quisquis illa antiquitatis oracula consuluerit, quisquis, inquam Orientis, vel occidentis, Græcos vel latinos Patres inspexerit, summâ eos consensione in hoc conspirare reperiet, vnoque omnes ore affirmâsse, animam esse immortalem, & ob hanc perfectionem peculiariter eam *ad imaginem ac similitudinem Dei* factam interpretantur. Ex infinitis verò, quæ proferre possem, eorum testimoniis, ne tædium lectori pariam, pauca tantummodò recensebo. II.

Auctoritate Patrũ ostenditur, animam esse immortalem.

Inprimis itaque S. Chrysostomus sic de anima loquitur: *In homine substantia quædam est incorporea, & immortalis,* III.

S. Chrys. Hom. 13. in Genes.

mortalis, multo interuallo corpus excellens, & tanto, quanto corporeis eminent incorporea. Oratione etiam quartâ de Prouidentia, insanos appellat eos, qui animam negant esse immortalem, & *perinde facere* dicit, *ac si in die diem esse negent.* Idem clarè docet S. Epiphanius: *Moritur caro,* inquit, *anima immortalis est. Proinde si anima est immortalis, corpus autem mortale, qui resurrectionem quidem esse dicunt, verùm carnis non esse, hi resurrectionem negant.* Tantundem asserit S. Gregorius Nyssenus: *Anima quidem,* inquit, *si ipsa per se examinetur, & excutiatur, nunquam resurget, quandoquidem non moritur, sed interitus, & corruptionis est expers. Cùm autem sit immortalis, mortale corpus socium habet actionum, atque idcirco apud iustum iudicem tempore reddendarum actionum, rursus socio suo inhabitabit, vt cum illo recipiat communes vel pœnas, vel præmia.* Sanctus item Ioannes Damascenus sic de anima scribit. *Anima est viua, simplex, & corpore vacans substantia, corporeorum oculorum sensum suapte naturâ fugiens, immortalis, rationis & intelligentiæ particeps, figuræ expers.*

S. Epiph. *Hæresi 64.*

S. Greg. Nyssenus *Orat. 3. de Resurrect.*

S. Io. Damascenus *l. 2. Orth. Fid. c. 12.*

IV. Appositissima verò ad hoc declarandum, est illa D. Gregorij magni sententia, qui de anima ad inferos damnatâ scribens, sic habet: *Anima & mortalis esse intelligitur, & immortalis: mortalis quippe, quia beatè viuere amittit: immortalis autem, quia essentialiter viuere nunquam desinit, & natura sua vitam perdere non valet, nec cùm in perpetuâ fuerit morte damnata. Illic enim posita, beata esse perdit & esse non perdit. Qua ex re cogitur semper, vt mortem sine morte, & defectum sine defectu, & finem sine fine patiatur: quatenus ei & mors immortalis sit, & defectus indeficiens, & finis infinitus.* Idem clarissimè docet S. Cyprianus his verbis: *Homo quia ex cœlesti, & terrenâ materiâ compactus est, vestitus extrinsecus pelle & carnibus, tempus accepit, quo, te iubente, redderet terra quod de terra assumpserat, & ad immaterialem originem reuerteretur spiritus, cuius natura dissolutionis non patitur iniuriam.*

S. Greg. *lib. 4. dial. c. 45.*

S. Cyprianus *de Resurrect. Christi.*

iniuriam. Eandem veritatem sic declarat venerabilis Beda: *Homo*, inquit, *qui de terra factus est, in terram revertitur &c Anima verò non habet ullum elementum, ad quod revertatur, nisi ad Creatorem suum, postquam de corpore exierit, ut ipso moderante recipiat quod meretur*. B. Laurentius Iustinianus idem testatur: *Anima*, inquit, *est potior pars hominis, substantia inuisibilis, incorporea, immortalis, Deo simillima*. Beda. *Quæst. in Genesin, de natura animæ.* B. Laur. Iustian. *de fide c. 6.*

V. Nullus verò hanc de animæ immortalitate doctrinam clariùs tradidit, quàm Sanctus Augustinus: præter id enim, quod capite præcedente ex eo attulimus, vbi acerrimè inuectus est in Epicurum quòd animæ immortalitatem negaret, eumque hoc nomine delirum appellabat: præter hoc, inquam, librum integrum de animæ immortalitate composuit, & inter alia quæ de hoc argumento eruditissimè scripsit, capite quarto ait, *manifestum esse, animam humanam esse immortalem*. S. Aug. *Docet, animam esse immortalem.*

VI. Hinc ergo constat, Sanctos Patres, etsi locorum ac temporum interuallo maximè inter se distantes, in animæ tamen immortalitate tradendâ ac declarandâ, perfectissimè conspirasse, communique consensu eam perpetuò victuram certò prouinciasse. Iis quippe rationibus, & quod caput est, sacrarum literarum testimoniis, quorum nonnulla mox producam, veritatem hanc firmatam ac stabilitam animaduerterunt, vt de eâ nullus relictus videretur ambigendi locus.

CAPVT TERTIVM.

Rationes aliquot proponuntur ad probandam animæ immortalitatem.

I. QVæstionem hanc de immortalitate animæ fusè in Philosophia, disputatione decima de anima discussi:

cussi: vbi quorundum argutias, quæ eius officere immortalitati videbantur, dissolui, argumentisque tum Metaphysicis, tum moralibus veritatem hanc catholicam pro viribus conatus sum stabilire: vnde etiam quædam, nonnullis tamen mutatis, huc transtuli. In præsenti verò, cùm hoc opus morale sit, moralibus præcipuè rationibus insistam.

II. *Anima immortalitatem probat appetitus quietis omnibus innatus.*

Animam itaque esse immortalem probat inprimis appetitus innatus, propensioque omnibus à natura insita ad quietem & tranquillitatem, perfectamque aliquam beatitudinem continendam. Quod certum adeò exploratumque apud omnes est, vt principium per se notum à Philosophis haberetur: nihilque apud eos frequentius, quàm, *omnis homo desiderat esse beatus.* Hic verò appetitus frustra hominibus esset à natura inditus, si anima vnà cum corpore expiraret, & totus semper homo extingueretur. In hac quippe vitâ, inter tot perturbationes & pericula, perpetuasque rerum vicissitudines ac molestias, nullus hunc finem, inconcussam scilicet & stabilem quietem consequi potest. Qua de causâ, solo naturalis luminis ductu antiqui Campos Elysios, ac beatas illas sedes finxerunt, loca ab omni dolore, molestiâ, ac perturbatione remota, vbi eorum animæ, qui hanc vitam in virtute traduxerant, perfectâ tranquillitate gauderent, verisque fruerentur deliciis, ac finem suum naturalem adipiscerentur.

III. *Quorundam contra animæ immortalitatem obiectio.*

Opponet fortassis aliquis, his quidem confici, animas non eodem interire momento cum corporibus, sed ad tempus aliquod, putà, diem, mensem, vel annũ, manere superstites, vt fœlice illo ac tranquillo statu fruantur, non tamen postulare vt perpetuò durent, sed eas post certum tempus extinctum iri, & in nihilum abituras. At sanè, si anima corporis vinculis soluta, persistere ad horam, diem, vel annum possit naturaliter, semper poterit: hinc enim nihil est, quod eius destructionem exigat, cùm nullum habeat contrarium; inde

inde verò, defectu causæ, quæ eam conseruet, (quod luci, & rebus istiusmodi minutis interdum accidit) interire nequit, cùm peculiare sibi principium poscat Deum, qui & præsens semper est, & eam ab omni possit internecione vindicare. Sed de hoc fusius dixi in Philosophia, loco initio capitis citato.

Addo vlterius, qui animabus à corporibus separatis certum mensium, vel annorum numerum, ac definitum viuendi tempus assignant, & limitatam huiuscemodi beatitudinem iis tribuunt, nullam tribuunt. Ad felicitatem siquidem maximè requiritur securitas: nam, teste S. Augustino, *Beatitudo vera non est, de cuius aeternitate dubitatur.* Illæ ergo animæ, nisi quiete hac & tranquillitate, qua gaudent, semper se fruituras cognoscant, anxietate perpetuâ & solicitudine angentur, ne eam amittant: sicque exiguum ac propè nullum erit gaudium, vtpote timore maximo permixtum. Quæ ergo deliciæ quæ iucunditas, quæ voluptas, dum fruentis capiti gladius semper impendet, quo timet ne momentis singulis in nihilum redigatur. IV. *Beatitudo vera non est, de cuius aeternitate dubitatur.*

His proinde non incongruè applicari potest illud Ecclesiastici: *O mors, quàm amara est memoria tua homini pacem habenti in substantijs suis.* Imò, recordatio annihilationis & interitûs, quem perpetuò formidant, eo huiusmodi animabus esset amarior, quàm homini illi memoria mortis, quo earum deliciæ sunt huius voluptatibus maiores, & fœlicitati isti tanquam vltimo fini suo firmissimè adhærent, atque in eâ, velut in centro, conquiescunt. Acutissimo itaque doloris iaculo transfigerentur, quoties vnam aliquam ex animabus quibuscum degunt, interire cernerent & euanescere. Quam ob causam, Theologi omnes ad beatitudinem supernaturalem ac cœlestem, requiri asserunt, vt quisquis illâ fruitur, de eiusdem perpetuitate & perseuerantiâ sit securus. V. *Ecclesiastici 41. v. 1. Beatitudo limitata, timore & solicitudine est permixta.*

Alia ad Animæ immortalitatem probandam, ratio hinc VI.

Fœlicitatis mundanæ contemptus arguit, aliam post mortem superesse. hinc deducitur: multos quippe videmus, ex rectæ rationis dictamine, mundi huius oblectamenta, voluptates, & humanam omnem fœlicitatem, ipsamque adeò vitam contemnere; & vbi id pietas exigit, profundere: quod iudicio est, aliam superesse vitam, aliam, post mortem corporis, felicitatem, quâ hanc generosè contemnentes, aliquando perfruantur: alioqui flagitiosissimus quisque esset his fœlicior. Ad quod alludere videtur Apostolus, dum ait, si non sit resurrectio mortuorum, nos, hoc est, eos qui vitam in virtute & pietate traducunt, *miserabiliores esse omnibus hominibus*. *1. ad Cor. 15. v. 19.*

CAPVT QVARTVM.

Præcipuum argumentum ad Animæ immortalitatem ostendendam.

I. Efficacissima verò ratio ad probandam animam non simul interire & extingui cum corpore, desumitur ex æquitate Dei, bonis præmia, malis supplicia iustè decernentis: *vbi enim foret iustitia Dei*, inquit Origenes, *vbi bonorum merces, malorumque iusta supplitia, si anima mortalis esset?* Homines nimirum in dies videmus omni scelerum ac flagitiorum genere coopertos, in summâ prosperitate ac florentissima fortunâ in hoc mundo degere, & per longam annorum seriem turpissimis hisce voluptatibus, ad finem vsque vitæ pacatè & tranquillè frui. Bonos è contra, vitæ morumque integritate insignes, virtutem ac pietatem sedulò colentes, opprimi cernimus, & per totum vitæ decursum continuis doloribus, miseriis, ac vexationibus affligi. Ad infinitam ergo Dei, æquissimi iudicis, iustitiam, rectamque vniuersi administrationem pertinet, vt pio homini hîc tantopere oppresso, tot ærumnis & calamitatibus iactato, alibi pietatis & laboris præmium conferatur: vt, inquam,

Origenes super Cantica.

Ex rebus secundis malorum, bonorum aduersis, probatur Animæ immortalitas.

quam, in hac vitâ *Virtutis* templum ingresso, post mortem, *Honoris* templum reseretur, ibique tot meritis debitam coronam consequatur, vberemque laborum fructum percipiat; cùm hic non perceperit. Idemque quoad pœnas & supplicia, est de impiis. Vnde Lactantius, cùm animas hominum dixisset esse immortales, rationem reddit: *Nec enim fas est*, inquit, *aut eum, qui sceleratus in vita fœliciter fuerit, effugere quod meretur: aut eum, qui ob iustitiam miserrimus fuerit, suâ mercede fraudari.*

Lactantius *lib. 3. Instit. c. 19*

II. *Ethnici Animæ immortalitatem agnouerunt.*

Imò ipsi etiam Ethnici hoc ex prouidentia summi Numinis rectè de omnibus disponentis, mundumque eâ quæ sapientissimum moderatorem decet, æquitate administrantis, collegerunt. Vnde quantumuis facinorosus quipiam erectâ ceruice incederet, & scelera sceleribus addendo, toto vitæ tempore impunis persisteret in flagitiis, hunc nihilominus Dei vindictam, pœnamque noxis illis & criminibus debitam non effugere affirmabant, sed grauissima post mortem subire supplicia: locumque peculiarem, vbi infœlices impiorum hominum animæ acerbissimis cruciatibus ac tormentis afficerentur, assignabant.

III. *Dij laneos habent pedes.*

Hinc ortum habuit prouerbium illud passim ab antiquis ad hoc ipsum vsurpatum, *Dy laneos habent pedes:* hoc dicto innuentes, lentè quidem eos procedere, aliquando tamen, & inopinatò pœnam de malefactis sumere, & cùm scelerati homines iam morti proximi, pœnæ se securos existimant, tum verò iis grauissimam infligere, & puniendi tarditatem acerbitate supplicii compensare. Ad idem etiam exprimendum familiare ipsis erat hoc adagium.

Deorum mola lentè molunt, sed molũt minutim.

Ὀψὲ θεῶν ἀλέουσι μύλοι, ἀλέουσι δὲ λεπτά.

Lentè Deorum molunt molæ, molunt autem minutim, & omnia in puluerem reducunt; id est, grauissimis pœnis & cruciatibus in sceleratos tandem animaduertunt. Nempe, vt suprà dixi, Deus serò punit, sed seriò, &

M Nun-

Nunquam antecedentem scelestum, scelestum deseruit pede pœna claudo.

IV. *Stoicorum Obiectio.* Dicet aliquis fortasse, vt quis pro bonis, quas hic exercet, operationibus, præmium, pro malis pœnam recipiat, nil opus esse, vt ad aliam vitam recurramus: qui enim, dum in hoc mundo degunt, virtuti ac pietati student, resque præstant laude dignas, hic præmium accipiunt; & è contra, qui scelerate viuunt, pœnam: virtus namque est sibimet præmium, vitium pœna. Hinc Romanus Philosophus, *Rectè facti*, inquit, *fecisse merces est.* Aequitatis ergo ratio, seu vt bonis merces detur, malis infligatur pœna, non postulat vt anima corpori sit superstes.

Virtus, inquiunt, sibimet præmium; vitiũ pœna.

V. *Ille Philosophandi modus, hominum conuictum destruit.* At sane hic Philosophandi modus & communi omnium consensui aduersatur, & penitus hominum inter se communicationem & conuictum destruit, ipsoque vsu quotidiano & consuetudine refellitur. Miles, exempli gratiâ, quispiam in nauali pugna hostes cernens in nauem irruentes, accurrit illico, magnoque illos animo aggressus, alios obtruncat, alios corporis sui oppositione in mare proturbat, ac demum exactis hostibus, nauem periculo, Ducem metu liberat, honestissimis etiam, aduerso pectore vulneribus acceptis. Huic posteà fortitudinis, strenueque nauatæ operæ præmium poscenti, si Dux respondeat, pulcherrimi illius facinoris præmium eum iam recepisse, *Virtus quippe sibimet præmium, & rectè facti fecisse merces est:* quisquamne eum satis aut existimationi propriæ, aut merito alieno fecisse arbitrabitur? Nullus haud dubiè æquus rerum æstimator id iudicabit, sed cùm hac in re omnes, non ducis aut Imperatoris, sed sordidi hominis, imò parum sanæ mentis partes expleuisse asserent. E contrario, sceleratus aliquis post furta, rapinas, homicidia, innumeraque admissa flagitia comprehensus, adjudicatur patibulo. Hic si vociferari incipiat, iniuste se infami huic supplicio addici, pœnasque iam dedisse clamitet, dicatque, *scelera*

lera plura admisi, & hoc ipso satis pœnarum sustinui, nam *vitium sibi pœna*: fœliciter is certè Philosophabitur, si his argutiis furcam effugere, & Philosophicâ hac sententiâ, mortis in se latæ sententiam euadere possit: quod tamen haud facilè eum facturum existimo.

VI. *Nulla natio censet virtutem esse sibi præmium sufficiens.*

Nationum ergo omnium communi consuetudine, falsitatis arguitur hæc Philosophandi ratio: nulla enim est sub sole regio, nulla gens, quin rectè operantibus præmia, sceleratis supplicia decernat, in eoque rectam ciuitatis omnis, & cuiuscumque hominum cœtus administrationem sitam esse, omnes affirmant. Adde, homines, quo sceleratiores, eo cum minore conscientiæ stimulo se vitiis dedere: imò interdum ita sceleribus sunt immersi, vt vix vllo admissorum criminum sensu tangantur, sed *ducunt in bonis dies suos*, & cum summâ voluptate luxuriantur. Rectus ergo rerum ordo postulat, vt scelera hic impunita, alibi plectantur, vitamque in flagitiis ac turpissimis voluptatibus traductam iusta post mortem pœna subsequatur.

VII. *Dices, animas post mortem ad tempus solummodò puniendas:*

Tandem dicet quispiam, probare hæc quidem animas cum corporibus non extingui, sed aliquamdiu post eorum mortem superesse, id rectam vniuersi administrationem, id Dei iustitiam, id denique scelera in hac vita perpetrata requirere, hinc tamen non confici, eas esse immortales, sed post certum tempus, vbi debitum criminibus supplicium subierint, & pœnâ & luce orbandas.

VIII. *Grauia in Deum crimina poscunt pœnã æternam. Ad Hebr. 10. v. 31.*

At quisquis hoc asserit, non satis admissi in Deum facinoris, & mortalis, vt aiunt, noxæ atrocitatem perpendit, quid, inquam, sit creaturam Creatorem, vile mancipium Regem regum; terræ vermiculum summum Numen, cœlique ac terræ moderatorem grauiter offendere, seque læsæ infinitæ Maiestatis reum constituere, & quàm *Horrendum sit incidere in manus Dei viuentis*. Tanta nimirum est huius enormitas criminis, vt suum secuti Principem, Theologi, peccato graui in

Deum admisso infinitatem quandam inesse pronuncient: eiusque fœditatem ac malitiam nullâ, quantumuis diuturni temporis, pœnâ compensari posse. Et meritò; videmus enim si plebeius quisquam Regem violet, iniectisque in eum manibus occidat, aut vulneret, immane adeò censeri facinus, vt vix vllum par ei reperiri supplicium queat.

IX. *Terrestris regis offensio ætatem, offensio Regis cælestis æternitatē in ærumnis exigit.*

Imò ob minus etiam atrocia crimina, quibus in grauem quis regis alicuius offensionem incurrisset, exilio mulctatur, & patriâ bonisque omnibus in perpetuum orbatur, & in desertum interdum ac sterilem locum, rerumque omnium penuriâ laborantem relegatur, vbi in squalore & ærumnis lentâ morte contabescit, vel potius vitam longo annorum spatio trahit morte acerbiorem. Si ob terrenum regem offensum, dignus quis censetur qui tam diuturno tempore grauem adeò pœnam sustineat, & in mœrore, vexationibus ac miseriis agat ætatem; certè, qui Regem regum (cuius comparatione terreni omnes Reges vmbræ tantùm sunt, & simulachra regum) infinitamque illam maiestatem offenderit, dignus erit qui in iisdem agat æternitatem.

X. *Ethnici pœnas inferorum fatentur fore æternas.*

Hoc etiam, Naturâ duce, Ethnici intellexerunt, qui non solùm, vt suprà vidimus, locum designarunt, vbi impij post mortem punirentur, debitosque sceleribus cruciatus & supplicia perferrent, sed hæc perpetua fore, & in æternum permansura dixerunt. Hinc de Theseo, quem ob flagitia ad inferos detrusum esse affirmat, sic loquitur Poëta:

Aeneid. 6. v. 617.

——— Sedet, æternumq; sedebit
Infœlix Theseus, Phegyasque miserrimus omnes
Admonet, & magnâ testatur voce per vmbras,
Discite iustitiam moniti, & non temnere diuos.

Titij etiam, scelestissimi hominis, & ob turpissimam libidinem infamis, supplicium describens, cuius iecur à vulture pectori eius semper insidente lacerari perpetuò, ac discerpi asserit, hæc habet:

Rostro

——— Rostro immanis vultur obunco *Ibidem v. 597.*
Immortale iecur tundit, fœcundaq; pœnis
Viscera, rimatur & epulas, habitatque sub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

De quo etiam, apposité ad rem præsentem sic scribit Poëta tragicus: *In Hercule furen.*

Prabet volucri Tityus aternas dapes.

Ante hos etiam Plato vniuersim de iis omnibus, qui sceleratam vitam infœlice morte clauserunt loquens, sic habet: *Qui sacrilegia multa & magna, vel cædes iniquas, vel alia horum similia perpetrauerint, hos omnes conueniens sors mergit in Tartarum, vnde nunquam egrediẽtur.* Hæc ille. *Plato in Phadone.*

CAPVT QVINTVM.

Alia quædam argumenta ad immortalitatem animæ probandam.

I. *Extasis, quã multi naturaliter patiuntur arguit animam esse immortalem.* S. Aug. *lib. 14. de ciu. t.*

Hinc etiam vlteriùs non leue deducitur argumentum ad ostendendum animas hominum esse immortales: multi etenim, non supernaturaliter tantùm, sed planè naturaliter patiuntur extasim. Vnde Conimbricenses narrant Socratem, Platonem, Trismegistum, & alios sæpe fuisse in extasim raptos. Imo cuiusdam sibi noti mentionem facit S. Augustinus, qui pro libito extra se rapiebatur solis naturæ viribus, ita vt nec applicatum sibi ignem, nec gladium sentiret, sed ita cum ipso tunc temporis agebatur, ac si corpus omnino non haberet. Cum ergo extasis sit alienatio animæ à sensibus, & sola attentio ad operationes mentis, possitque in hoc casu anima independenter omnino à corpore operari, poterit independenter ab eodem existere: *independentia* siquidem *in operando*, vt commune habet Philosophorum dictum, *independentiam arguit in existendo.*

II. *Honor mortuis haberi solitus probat eorum animas viuere.* Hoc item suadet honor mortuis haberi solitus, qui consuetudo apud nationes omnes recepta, manifesto indicio est eorum animas etiamnum manere superstites: alioqui frustra iis huiusmodi honos exhiberetur: nisi enim animæ viuerent, & percipere honorem illum possent, perinde esset ac si trunco haberetur, aut lapidi.

III. *Quod non liceat mortuis detrahere, signū est animas viuere.* Præterea animarum immortalitatem probat, quod nunquam liceat mortuis detrahere, nec bonum eorum nomen, quod sibi vitam in virtute traducendo compararunt, imminuere, aut vllam iis infamiæ notam aspergere. Mortui itaque, cum ius ad famam retineant, eorum animas viuere necesse esse, quod enim non existit, ius habere nequit, nec ei fieri iniuria.

IV. *Idem probat horror ex conspectu hominis mortui proueniēs.* Hoc insuper ostendit horror ille, qui omnibus naturaliter incutitur ex conspectu humani cadaueris, & metus nescio quis loca, vbi, ante multos etiam annos mortui, sepulti fuerunt, ingrediendi. Quod tamen non ex hominis magis, quam equi aut canis mortui præsentia hominibus accideret, nisi animas etiamnum crederent esse superstites.

V. Tandem vel hinc apertè deducitur hoc Principium, *animas* scilicet *esse mortales*, ex Epicuri, vel Theodori potiùs, *impij* nuncupati (à quo Epicurus pleraque ex sordidis suis, & humano generi noxiis dogmatibus hausisse dicitur) schola procedens, falsum esse; quod, vt capite primo ostendi, impietatis omnis ac turpitudinis radix sit & fundamentum, hominesque in belluas transmutet. Hinc, inquam, iure omnes hoc dogma falsum esse existimauerint: sicut enim, vt dici solet, *Ex vero nil nisi verum*, ita nil nisi rectum, nil nisi honestum, nil nisi tali radice dignū. Ex limpido nimirum fonte lutulentæ non scaturiunt aquæ: non ergo cum veritate, cuius limpidissimæ semper sunt aquæ, sed cum errore, falsitate, mendacio coniunctum est hoc principium, ex quo tot sordes, scelerumque omnium ac flagitiorum

Ex vero nil nisi verum.

sentina

sentina promanat, quæ nocentissima aspiratione mortalium animis venenum & mortem afflat.

Argumenta præcipua contra animæ immortalitatem tribus hisce postremis capitibus, data hinc inde occasione, proposui, & dissolui. Leuiora, tantùm nonnulla restant, quibus nihilominus ex iactis hic fundamentis haud difficulter occurri posse existimo. Si quis tamen pleniorem eorum solutionem desideret, consulat disputationem decimam de anima, vbi hæc fusiùs discussi. VI.

DISPVTATIO DECIMAQVINTA.

De tribus ad rem tum priuatam cuiusque, tum publicam, constansque virtutis, & honestæ vitæ exercitium præcipuè conducentibus.

CArolus Imperator, huius nominis Quintus dicere solitus fertur, ad rectam ciuitatis omnis ac Reipublicæ administrationem tria P. P. P. maximè esse necessaria, *Pastorem, Prætorem*, & *Præceptorem*. *Pastorem* qui bono animarum, & pietatis officiis, *Prætorem* qui legum obseruationi, *Præceptorem* qui iuuentutis institutioni inuigilet. Quanti ergo intersit Reipublicæ hæc tria in ea florere, hac disputatione declarato, sermonemque de singulis suo ordine instituam: & primò de pietate.

Tria P P P. ad Reipublicæ administrationē maximè necessaria.

CAPVT PRIMVM.

Veneratio & cultus Dei, firmamentum Reipublicæ.

DVobus potissimum omnem labefactari & mere cernimus Rempublicam, ciuium intestinâ inter se I.

dissensione, & externâ hostium vi: quorum prius multo grauius est, multoque plus secum affert periculi; *Tela* enim *præuisa minus feriunt*: impetus ergo ille hostium armatâ manu irruentium, cum apertus sit, & præuideri possit, haud difficulter poterit præuerti, & vis vi repelli. Dissensio vero, cum tecta sit & latens, serpit paulatim, & alios atque alios noxiâ contagione corripit, seque intimis Reipublicæ visceribus sensim implicat, quæ dum minùs cogitat, malum intra se suum & mortem fouet, secretum scilicet hoc virus, quod eam paulatim excedit, & consumit. Imo clandestinum hoc malum in apertam interdum seditionem prorumpit, ac turbis omnia & tumultibus miscens, ciuitatem aut patriam subitò euertit.

Tela præuisa minus feriunt.

Ciuium discordia venenum Reipublicæ.

II. Testis huius rei, vt alia omittam, Romana Respublica, quam, initio paruam, illius ciues iunctis armis & animis ad eam amplitudinem prouexerunt, vt eosdem imperij sui quos Orbis fines habuerit, & vix vlla fuerit regio, in qua fortitudinis ac fœlicitatis suæ trophæa non erexerit, victricesque aquilas non fixerit. Hæc ergo ciuitas tot victoriis celebris, tot illustrata triumphis, & omnium gentium spoliis ditata, mundique, dum in ea pax floreret, Domina effecta, diffidentibus inter se ducibus, armisque in mutuam cædem ruentibus, solutis veluti compagibus dissiliit, & victrix orbis succubuit sibi. Gliscentibus quippe in dies odiis, qui priùs latebant offensionum igniculi, quosque intra suum diu pectus singuli coërcuerant, in ingentem subito ciuilis discordiæ flammam proruperunt, quæ ita exarsit, vt non nisi Romano sanguine restingui potuerit, nec priùs desiit, quam Roma tota conflagraret, suisque iaceret cineribus sepulta. Imo omnes ferme Orbis regiones, quibus implicata erat Romana res; in idem secum traxit incendium. Vnde nulli aptiùs quam Reipublicæ Romanæ congruit dictum illud: *Concordiâ res paruæ crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur.*

Roma victrix Orbis succubuit sibi.

Concordiâ res paruæ crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur.

Stabili-

Stabilimentum ergo Reipublicæ animorum coniunctio: ad hanc vero comparandam nihil aptius pietate, Deique veneratione & cultu, cui si se seriò cuncti addicant, eumque in se promouere pro viribus conentur, & per pios mentis affectus, suas Deo voluntates coniungere, eâdem operâ sibi inuicem iungentur, fœlicissimoque inter se nexu conspirabunt. Nullum quippe est fortius vinculum quàm pietatis: cessante vero Numinis cultu, & communi hoc vinculo sublato, sibi tantummodo studet quisque, & propriis omnia rationibus metitur. Qua de causa recte Cicero: *Pietate, inquit, aduersus Deum sublatâ, fides etiam & societas humani generis, & vna excellentissima virtus iustitia tollatur necesse est.* Imo addit Plutarchus *facilius esse vrbem condi sine solo, quàm opinione de Deo penitus sublatâ, ciuitatem coire, aut constare.* Tanti ad ciuium concordiam, firmamque ac stabilem vrbis alicuius aut Reipublicæ tranquillitatē interest Numinis cultus, Deo enim vniti animi, facilè sibi inuicem coniunguntur: nec in moralibus magis quàm Physicis verum est illud Peripateticorum Dogma: *Quæ sunt eadem vni tertio, sunt eadem inter se.*

III. Stabilimentum Reipublicæ animorum coniunctio.

1. De natura Deorum.

Demonstrant Mathematici in circulo lineas omnes, quæ à centro ad supremam eius partem rectà ducuntur, non se intersecare vnquam, nec vnam alterius ordinem interturbare, sed in centro concurrentes, arctissimeque illic inter se coniunctæ, inde quaquauersum ordinatissimè se diffundunt, & singulæ suo loco sitæ vnà conspirant, pulcherrimamque faciunt harmoniam. *Deus*, inquit Trismegistus, *est Circulus, cuius centrum vtique, circumferentia nusquam:* qui ergo sedulo pietatem colunt, votorumque omnium suorum & affectuū centrum habent Deum, eiusque cultu cuncta metiuntur, atque ad illius honorem tanquam ad lapidem Lydium actiones suas explorant, vt sinceræ sint, omnique ex parte integræ; hi inquam nihil in se curuum, nihil obliquum.

IV.

Deus est circulus, cuius centrum vbique, circūferentia nusquam.

obliquum, nihil sinistrâ intentione distortum continet, sed sicut lineæ rectæ in circulo, ordinem quisque suum seruat, nec vnus alteri impedimento est, sed adiumento, miraque inter se animorum consensione conueniunt, & Rempublicam reddunt longè fœlicissimam.

V. *Quidam vero cordium centro omisso, priuata sibi centra constituũt.* Qui autem Deum sibi scopum non præfigunt, nec ad hoc cordium omnium centrum toto animi affectu tendunt, sed priuata sibi centra constituunt, diuitias honorem, voluptatem, hi inquam, animæ excentricæ, non vt lineæ rectæ ordinem seruant, sed vt curuæ ac distortæ lineæ obliquè feruntur, & in se inuicem sæpe incurrunt, graues inter se inimicitias exercent, priuatis & publicis odiis omnia conturbant, & perditum eunt Rempublicam.

VI. *Mundani hominis descriptio.* Id nimirum vnum iis curæ est, vt rem familiarem quoquo modo augeant, & per fas vel nefas opes accumulent. Integritatem & fidem speciosa esse nomina dictitant, & pulchri plus in se continere quàm solidi. Sinceritatem & candorem animi simplicitatem, virtutem ignauiam, pietatem superstitionem interpretantur. Sordidi illius ac scelerati hominis apud Horatium vocem velut oraculum acceptant, sibique vitæ regulam statuunt:

Horat. lib. 1. ep. 1.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum est,
Virtus post nummos.

VII. Si pietatem interdum colere videntur, falsa est & fucata, eâque tegitur laruata impietas, ac sub vultu ad Dei venerationem composito latet cor impium, nihilque minus interiùs præstant, quam quod præ se ferunt exteriùs. Indis non absimiles; quibus cum ab Hispanis, qui eos subiugauerant, seuerè interdictum fuisset, ne cultum idolis exhiberent, illi idolum, quod in pariete clam collocauerant, appensâ ante illud cruce obtegebant, moxque solitas suas cerimonias peragebant, & idolum cruce occultatum adorabant, & hoc pacto, dũ Christum venerari videbantur, venerabantur dæmonem.

Artificiũ Indorum ad colenda idola.

nem. Sic homines isti, impiè pij, externa subinde quædam pietatis signa exercent, vel vt existimationem inde aliquam consequantur, vel vt vitent infamiam: ac dum Deum colere videntur, colunt seipsos.

VIII. *Quanti intersit Reip. vt in ea floreat pietas.*

Ex his ergo constat quanti Reipublicæ alicuius intersit, vt in ea floreat pietas, quæ, vt testatur Orator Romanus, basis est & fundamentum omnium virtutum. De qua etiam pulchrè Philo: *Sunt*, inquit, *virtutes omnes virgines, sed harum choros ducit pulcherrima iuncta cum iustitiâ pietas.* Quæ proinde vbi viget, nihil ea ciuitate, Republica, aut regno fœlicius, quippe quæ omnia ad bene beateque viuendum secum cumulatè affert, rerumque statum efficit florentissimum. Quemadmodum autem Virginei huius Chori ductrix pietas, harmoniâ illâ, pulcherrimoque virtutum cœtû, quæ eam semper comitantur, cœlum quoddam in terra constituit, ita impietas, Deique obseruantiæ ac venerationis neglectus agmen vitiorum ducit, optimeque etiam constitutam Rempublicam pessundat, & in scelerum sentinã, confusionisque Barathrum comutat.

IX. *Legislatores præcipuam semper habebant curã pietatis.*

Hac de causa Nationum omnium legislatores, sapientissimi viri, cum illius, quam quisque formandam fingendamque susceperat, Reipublicæ tranquillitati & paci prospectum vellent, id inprimis curabant, vt diuinus in ea cultus maximè floreret, firmissimasque ageret radices. Vnde ipsis legibus varia pietatis exercitia præscribebant, & in ea totam cuiusque ciuitatis & hominum cœtus felicitatem sitam esse arbitrabantur. Hoc, inquit Plutarchus, apud Lacedæmonios præstitit Lycurgus, hoc Numa apud Romanos, hoc apud antiquos Athenienses Ion, Hoc, denique in Græcia ferme vniuersa Deucalion, vnicum scilicet Reipublicæ firmamentum existimantes pietatem.

X. *Nulla inter malos amicitia.*

Hinc ortum axioma illud Philosophorum: *Nulla inter malos amicitia, nulla societas.* Vnusquisque nimirum in se tantummodo oculos figit, se sibi scopum statuit, sui vnius

vnius commodis studet, ac veluti spartam nactus quam adornet; eo cogitationes eius omnes & conatus tendunt, vt rem suam priuatam curet, & ad se omnia deriuet. Nulla apud eos ratio honesti: mille fallendi, mille alijs nocendi artes, dolis cuncta & fraudibus, quibus se inuicem circumueniunt, plena. Demum in votis, vt aliis nihil è voto accidat, sibi omnia succedant ex sententia. Denique toto studio in id feruntur, vt aliorum depressione ipsi emineant, aliorum ruinâ extollantur; aliorum dedecore clariores, damnis ditiores, infortunio fœliciores euadant. Sicque dum posthabito communi bono sibi viuunt, perdunt omnia, & Rempublicam euertunt.

CAPVT SECVNDVM.

Non ad Ciuium tantùm animos inter se conciliandos, impediendasque seditiones, sed ad hostium vim arcendam plurimùm conducit pietas.

I. *Vis maxima pietatis ad arcendam hostium violentiam.* AD alterum pietatis munus quod attinet, nempe vt hostium ferociam frangat, violentosque eorum impetus retundat, ac ciuitatem aut patriam à vi externâ immunem ac tutam præstet; si quis terras & tempora mente & cogitatione percurrat, omnium hoc animis insedisse reperiet, atque ad inimicorum violentiam arcendam, eorumque reprimendas incursiones in pietate plurimum semper posuisse præsidij: nec Christianos tantùm, quibus è cœlo diuina lux affulget, sed & Ethnicos in Numinis cultu maximam statuisse securitatem.

II. Atque vt à florentissima, quam vnquam Orbis vidit, Romanorum scilicet Republica incipiam, quisquis illorum res gestas recolit, videbit plus eos fiduciæ ac spei in cerimoniis quibusdam, sacrorumque ritibus, quibus opem

opem sibi è cœlo transmitti postulabant, quàm in virtute bellica, ducumque ac militum fortitudine collocasse.

III. Vter melius de Romana vrbe meritus, Romulus an Numa.

Hac de causa Numam, alterum vrbis conditorem appellabant, meliusque quàm Romulum illius iecisse fundamenta asserebant. Quod quibus nixi rationibus dixerint constabit, si vtriusque in ciuitatem illam merita, diuersumque in ea firmanda ac stabilienda procedendi modum consideremus. Romulus homo bellicosus Romanos suo ingenio finxit, in eoque totus erat vt militares ac Martios iis spiritus inderet. Numa feroces eorum animos pietatis exercitiis temperabat, & ad Numinis cultum instituebat. Vrbem Romulus propugnaculis ac turribus, Numa templis replebat, eaque dicebat propugnacula esse omnium munitissima. Romulus in armorum tractatione, & belli artibus ciues exercebat, hostem fortiter aggredi iubebat, pedem pedi conferre, spem in dextris reponere. Numa illas dextras fortissimas esse aiebat, quibus è cœlo robur accessisset, manusque ad maxima præstanda aptissimas esse eas, quæ ad Deum sæpius fuissent eleuatæ. Ob hæc ergo, antiquorum iudicio melius de Romana ciuitate meritus censebatur Numa quàm Romulus, cui proinde hac in parte palmam omnes deferebant, melioribusque eum auspiciis vrbem, Orbis dominam futuram condidisse affirmabant.

IV. Romani plus spei in pietate ponebant, quàm in armis.

Quàm vero nascens tincturam à Numa hausit Romana Respublica, cum ea adoleuit, copiasque deinceps Romani, non armis magis, omnique apparatu bellico, quàm pietate (superstitiosâ illâ quidem, cum Ethnici essent, & plurium Deorum cultui addicti) instructas eduxerunt. Hinc tot semper ante prælium vota, tot preces, tot sacrificia, quibus Deos sibi redderent placatos, quæ quisquis omisisset, inauspicato manus cum hoste conseruisse censebatur. Hinc etiam post partam victoriam tot pro re bene gesta Diis, vrbis tutelaribus institutæ suppli-

supplicationes, appensa in templis spolia, gratiæ solemniter actæ, vt eorum se ope ac fauore victoriam adeptos esse profiterentur.

V. *Gentium deuictarũ Deos in vrbem transferebant Romani.* Hinc similiter manauit illa Romanorum consuetudo, qua, vbi gentem aliquam armis subiugassent, suoque adiunxissent imperio, loci illius Deos Romam transferebant, ibique magnifica iis templa, sedesque maximè splendidas extruxerunt. Quo facto, & suas se augere, & hostium imminuere vires existimabant, dum eos Deorum patrocinio denudarent.

VI. *Atheniẽses cur singulariter coluerint Mineruã.* Nec Romani tantum, sed aliæ etiam nationes Victoriæ spem in pietate magis, quàm robore militum posuerunt. Sic Athenienses singulari veneratione & cultu Mineruam prosequebantur, tum armatam, tum oliuæ ramo coronatam, & armorum scilicet & literarum ac sapientiæ Deam: vt nimirum artium Præses, vrbi disciplinarum omnium inuentrici singularem opem ac patrocinium præberet: Oliuæ, inquam, serto redimitam venerabantur, vt pacis eos artes doceret, modùmque ciuitatem ab intestinis turbis ac tumultibus immunem conseruandi. Galeatam verò, hastaque & Ægide instructam colebant, vt hostium vim repelleret, eosque ab omni violentia externa tueretur.

VII. *Lacedæmonij ante prælium sacrificabant Musis.* Lacedæmoniis autem in more erat, vt ante prælium semper sacrificium offerrent Musis: quòd nimirum, cùm carminis ac Musicæ moderatrices essent, omniaque certis numeris, mensurâ & ordine perficerent, eorum mentes ita regerent, nihil vt inordinatum inter manus cum hoste conserendum admitterent, sed pugnandi ardorem ratione & consilio temperarent, ne, vt sit, præpropero feruore, dum rem fortius agere vellent quàm prudentius, impetu animi abrepti, victoriam amitterent, ac præda hostibus facti, inconsultæ audaciæ graues pœnas darent. *Musas armatas pingebant Lacedæmonij.* Musas insuper Lacedæmonij pingebant armatas, & Herculi in eadem tabella adiungebant; quò denotarent eam solam veram esse fortitudinem,

nem, quæ sapientiâ & pietate esset condita, remque bellicam, non marte magis quàm arte, manu quàm consilio esse administrandam.

Sed mittamus profana, tot enim tamque præclara in hoc genere exempla suppeditat Religio Christiana, vt siquis prælia omnia per exercitia pietatis, fusasque ad Deum preces fœliciter confecta, victoriasque cælesti ope obtentas, in vnum congerere vellet, iustum volumen implerent. Pauca ergo tantummodo referam, memor breuitatis, quam mihi ab initio huius operis præfixi. VIII. *Exemplis sacris ostēditur ad deuincēdos hostes plurimum valere pietatem.*

Anno post partum Virginis centesimo septuagesimo sexto Marcus Aurelius Imperator contra Marcomannos cum exercitu processit: regionis tamen ignari Romani in loca quædam difficilia inciderunt, ibique ab ingenti hostium multitudine ita cincti tenebantur, vt nulla esset spes euadendi. Siti insuper vrgebantur adeo vehementi, vt eâ extingui ipsos necesse foret, vel suo eam sanguine, datis hostibus iugulis, extinguere. In omnem ergo se partem vertunt Gentiles (quibus maxima ex parte constabat Romanus exercitus) vt ex his sese angustiis extricent. Deos inclamant, sed cœlo auerso, leue est inferorum præsidium: Oracula consuluntur, at Christo nato, Deique verbo in terris loquente, obmutuerunt dæmones, & *obstructum est os loquentium iniqua*. Cum ergo frustra se & Deos clamando fatigassent, nec quidquam accepissent subsidij, desperabundi frendent, suamque deflent sortem, quod tam ignauâ & viris indigna morte iis esset pereundum, triumphantibus interim barbaris, & magnis vociferationibus Romano militi insultantibus. IX. *Victoria precibus Christianorum obtenta.*

Erant ibidem sub signis Christiani complures, qui tempus illud idoneum rati, quo Deus suam ostenderet potentiam, ad eum summo mentis ardore conuertuntur. Flexis itaque genibus, oculisque ac manibus ad cœlum sublatis diuinam opem, toto intuente exercitu, X.

&

& rei euentum auidè expectante, feruentissimè implorant. Quid multa? obducitur illico cœlum, coguntur nubes, magisque ac magis constipantur, & misericordiâ & irâ plenæ. inde quippe eodem tempore, & aquâ & igni pluit, magnâ scilicet vi imbrium in Romanos effusâ, quâ reficiebantur, & sitim restinguebant, innumerisque in barbaros fulminibus emissis, quibus ad internecionem propemodum sunt deleti. Imperator itaque tam ingente prodigio, quod suis ipse oculis spectauerat permotus, edictum promulgauit, ne quis vllum Christianæ religionis nomine in iudicium uocaret, quisquis id faceret, viuum iubebat exuri. Legioni porro illi, quæ in re tam ardua saluti Romanis fuerat, ad perennem facti memoriam *Fulminatricis* nomen est inditum.

Legio fulminatrix.

XI. *In hoc signo vinces.* Non parum etiam ad rem præsentem facit pietas Constantini, & nomine & rebus gestis magni: hic enim crucis signum, & in eo Christum venerando, nobilissimas aduersus Maxentium, Licinium, & alios victorias est consecutus: & tum diuini Numinis cultu, in quo maximè semper erat sedulus, tum Sancti Antonij, vitæ sanctitate, & miraculorum gloriâ toto Orbe celeberrimi, cui se enixè commendauerat, precibus, Imperium quod turbatissimum acceperat, reliquit maximè pacatum.

XII. *Theodosi contra Eugenium expeditio, & victoria è cœlo concessa.* Nihil vero in hoc genere illustrius illo, quod Theodosio Imperatori contigit. Is contra Eugenium, qui Imperium Occidentis per summum scelus occupauerat, exercitum in Italiam ducturus, cum sciret quanti ad bellum fœliciter conficiendum interesset summi Numinis sibi conciliare clementiam, opemque è cœlo acquirere, totum se ieiuniis, orationibus, aliisque pietatis officiis addixit. Mox irrita pugna quamuis primum prælium parum prosperè Theodosio successit, sequente tamen die spe plenus, hostes iterum est aggressus, seque signo crucis muniens, primus in eos irruit, ac prodigiosa potitus est victoria, Eugenio capto, co-

piisque

piisque eius, omnibus profligatis.

Denique, vt alia omittam, quid possit armis iuncta pietas ostendit celeberrima illa Henrici Angliæ Regis, huius nominis Quinti, gemmæ Regum sui temporis, ad Agincurtum victoria. Hic Galliæ parte occupatâ, Caletum versus redibat cum exigua militum manu. Iter eius intercipiunt Franci, & ingenti conflato exercitu eum cingunt. Rex quo loco res essent animaduertens, vt Christiani sanguinis effusioni parceret, quam, si ad manus ventum esset, certò secuturam videbat, amplas ineundi fœderis conditiones offert, quas tamen illi, hoc timidi animi indicium interpretantes, præliique discrimen subire metuentis, reiiciunt: iubent positis armis, vltro in eorum potestatem concedat, hanc vnicam esse aiunt pugnam declinandi viam. At parum consultò, non recordantes cum eo hoste rem sibi fore, qui & plurimis eos cladibus affecerat, & in tot conflictibus semper euaserat superior. XIII. *Celeberrima Henrici Quinti ad Agincourt victoria.*

Quid ergo in his angustiis deprehensus faceret pius Princeps? dederet sese? magnitudo animi obstabat. Pugnaret? multitudine obrueretur. Clam se subduceret? at honestam mortem ignominiosæ fugæ anteferendam existimabat, parumque generosi animi arbitrabatur eos in tanto discrimine deserere, ac veluti dilaniandos relinquere, quorum eximiam, & in hostes fortitudinem, & in se fidem toties fuerat expertus: imò eos potiùs, vel laterum suorum interpositione defendere statuebat. Capit ergo in arena consilium, sed salubre, sed sanctum, sed Christiano Principe dignum. Edicit vt omnes noctem illam in precibus Deo fundendis, cælestemque opem implorando insumant. Præit ipse, summoque animi ardore diuinæ benignitati & clementiæ se & exercitum, præliique mox futuri euentum commendat. Nec segniùs idem præstant milites, tum suo periculo, tum Ducis exemplo moti: de se singuli, omnes de communi bono soliciti. XIV. *Prudens & pium Henrici consilium.*

N Hostes

Hostes interim noctem in mutuis gratulationibus, quod Angliæ Regem veluti in cauea conclusum haberent, omnibusque gaudij ac lætitiæ demonstrationibus, de victoria securi transigunt, nihil magis quàm diem optantes, quo tamen nescio an aliàs luctuosior iis vnquam illuxerit. Orto sole, in campum prodit vterque exercitus, concurritur acriter, diuque anceps fuit certamen, qua inclinaret victoria incertum. Adest vbique suis Henricus, singula oculis suis lustrat, in omnem, rem bene gerendi, occasionem intentus: irruentes hostes suis etiam manibus repellit, audacissimum quemque obtruncat, omnes tum vigilantissimi Imperatoris, tum strenui militis partes obit. Gallorum tandem nutare exercitus cœpit, mox pedem referre, ac demum terga dare, & proiectis armis, fugâ sibi consulere. Instat cum suis Henricus, ac toto eos campo propellit, decem eorum millibus occisis, multo pluribus captis.

Acerrimus inter vtrumque exercitum conflictus.

XVI. Vbi plenè se victoriâ potitum vidit pius Princeps, nihil habuit antiquius, quàm vt vnde eam acceperat, eo etiam refunderet. In genua itaque prouolutus summas diuinæ Maiestati gratias agit, nullumque summi Numinis in se benignitatem extollendi finem facit. Clericos etiam, quos ad suum & exercitus spirituale subsidium ex Anglia secum duxerat, Psalmum centesimum decimum tertium canere iubet, illumque versiculum, *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam,* ter continenter repetere, ac totum exercitum ad sonum tubæ, dum versus ille caneretur, ter se in terram prosternere, eoque facto testari, se non suis, sed acceptis è cœlo viribus tam nobilem victoriam retulisse. Mox in Angliam regressus, sub graui pœna interdixit, ne quis Regem victoriam reportasse, hostesque illo prælio deuicisse diceret, sed quicquid in hoc erat laudis, vni Deo omnes tribuerent.

Deo pro obtenta victoria gratias agit Henricus.

XVI. Hinc ergo constat quantum ad hostium vim propulsandam, manusque fœliciter cum iis conserendum confer-

ferat Diuini Numinis cultus, & quo pacto cælestibus auspiciis ingentes etiam copiæ à paucis subinde superentur, Tela nimirum pietate tincta acutiora, & sagittæ, quæ cœlo dirigente emittuntur, feriunt certiùs, & altiùs penetrant. Concludo itaque illo Trismegisti dicto: *Vnica custodia pietas. Deus pium ab omni malo tuetur: vnum enim & solum bonum est pietas.* *Tela pietate tincta acutiora.* *Vnica custodia pietas.*

CAPVT TERTIVM.

Leges sanctè obseruandæ.

I. BIas vnus ex septem sapientibus, cùm inter Philosophos orta quæstio fuisset, quænam Respublica censenda esset fœlicissima, variis, vt fit, varia respondentibus, illa, inquit, in qua leges exactissimè seruantur, disciplinaque à maioribus tradita maximè floret Et meritò, leges quippe sunt nerui Reipublicæ, vtpote à quibus robur illa suum, & firmitatem accipit: sunt frœnum, quod pronos semper ad vitia mortalium animos cohibet, & intra æqui bonique terminos coërcet: denique sunt vincula, quibus homines astricti, fœlici quadam necessitate ad honestissima quæque compelluntur. Sine his vero consistere Respublica non potest, sed libertate & licentiâ grassantibus, omnia pessum ibunt, cunctique in turpissima quæque scelera ac flagitia præcipites ruēt, nec quidquam intererit nostram inter & pecudum vitam, ciuitasque omnis, quantumuis bene ordinata & instituta, in ferarum saltum transibit. Ad quam rem apposité Orator Romanus: *Nil*, inquit, *tam aptum ad ius conditionemque naturæ, quam lex. sine qua nec domus vlla, nec ciuitas, nec Gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.* Plutarch. *in conuiuio septem sapientum.* *Leges nerui Reipublicæ.* *Libro tertio de legibus.*

II. Hinc prudentissimis viris, rerumque vsu & experiētiâ clarissimis, cum eas in quibus degebant Respublicas,

stabiles maximè ac firmas reddere optarent, prima semper cura fuit, vt legum illis præsidium accederet, nullamque ad florentem earum statum diu conseruandum aptiorem esse viam arbitrabantur. Hoc Ægyptiis præstitit Hermes ille, qui ob tria maxima quæ in se habebat (maximus namque erat Philosophus, maximus sacerdos, & Rex maximus) dictus est Trismegistus: hoc Atheniensibus Solon: hoc Lycurgus Lacedæmoniis: hoc Numa Romanis: hoc alij aliis præstiterunt.

Trismegistus Legislator Aegyptiorum.

III. *Quid ad stabiliendam Lacedæmoniorũ Rempublicam fecerit Lycurgus.*

Illud vero singulare de Lycurgo in hoc genere refertur: cum eiusmodi iam instructa legibus ei videretur Sparta, quæ ad rectum illius regimen fœlicitatemque sufficerent, nihilque iis deesse præter perpetuitatem, aduocatâ concione, Delphos sibi necessariò eundum dixit, Oraculi de præcipuis quibusdam rebus, ad Lacedæmoiorum Rempublicam spectantibus consulendi gratiâ: orat, nihil circa leges iam institutas, modumque administrandi ciuitatem, ante eius reditum mutent: cũ id omnes maximâ animi alacritate promitterent, à singulis ordinibus iuramentum hac de re exegit, quod similiter cuncti ob summam viri auctoritatem promptissimè præstiterunt, iubentque bonis auibus Delphos petat, secumque ciuium vota deferat. Peregrè itaque profectus statuit Spartam nunquam amplius reuerti, vt Lacedæmonij leges illas perpetuò seruarent ac iuramẽto astricti, ab iis violandis aut immutandis religione deterrerentur. Amicorum itaque consortio, & aliis, quibus domi frui potuisset, commodis, vltro se priuans, exul vitam finiuit, vt suâ miseriâ Patriæ pareret fœlicitatem.

IV. *Cur legislatores olim vtebantur operâ Poëtarum.*

Hanc insuper ob causam affirmat Plato solemne Legislatoribus fuisse, vt in promulgandis proponendisque legibus, operâ Poëtarum vterentur, qui lepore quodam ingenij (vt indole sunt ad omnem amœnitatem compositi Poëtæ) illas condirent, ac iucundissimis numeris, vocumque & syllabarum aptè & suauiter cadentium concinni-

concinnitate, earundem rigorem & asperitatem lenirent, faciliusque hoc pacto omnes ad eas amplectendas obseruandasque inducerent. Huc etiam alludebant antiqui, dum Orpheum saxa, feras, & syluas cantu ac citharæ sono traxisse comminiscebantur. Nihil nimirum volebant aliud, quàm eum oris, vt ita dicam, plectro, suauissimisque verbis ac modulis, quibus honestæ vitæ præcepta continebantur, syluescentes agrestium animos temperasse, barbarisque ac belluinis moribus bruta quodammodo effectos, in homines denuo formasse, atque in eandem vitæ societatem perduxisse. Vnde & nonnulli Græciæ populi leges in concentu quodam & molestia filiis à pueritia addiscendas tradere solebant, vt cum musicæ suauitate amor legum in terreos eorum animos illaberetur, vnaque cum ipsis adolesceret, ac totâ deinceps vitâ hæreret eorum mentibus infixus. *Cur Orpheus saxa, & syluas traxisse dicatur.* *Consuetudo quarũdam Græciæ ciuitatum.*

V. Et sanè, si quanta ciuitati aut Reipublicæ à legibus proueniant commoda seriò perpendamus, nemini mirum videbitur sapientissimos illos viros tanto studio in id incubuisse, vt vtiles ac salutares ferrentur leges, & vbi latæ fuissent, summâ curâ ac diligentiâ stabilirentur. Aristoteles fructum maximum, qui ex legibus procedit considerans, eas *salutem Reipublicæ* appellat. Heraclitus leges mœnibus comparat, imo anteponit: *Ciuitas enim,* inquit, *sine mœnibus consistere potest,* (vt de sparta vidimus, quæ muris cincta non erat) *sine legibus vero nequaquam.* Plato denique legem normam vocat seu regulam, ad quam suas quisque exigere actiones debet, vt ad scopum propositum, honestatem scilicet, quæ finis legis est, perueniat. *Lex,* inquit, *est gubernandi ratio, normaque vera, quæ per conuenientem viam ad optimum nos deducit.* *Salus Reipublicæ in legibus sita est.*

VI. Refert Curopalates Imperatori, penes quem summa erat leges condendi & administrandi potestas, solitam olim fuisse lampadem præferri, tanquam legis symbolũ *Lampas legis symbolum.*

 Lex

Lex nimirum & lux, vt voce, ita reipsa exiguam inter se habent differentiam: vt enim lux, corporis oculis affulget, hominemque dirigit ne impingat, aut præceps in foueam incidat, ita Lex internos mentis oculos illustrat, virtutisque viam caligine quadam obductam & occultatam aperit, vt hoc pacto, lege ductrice ac directrice, vitam quis in omni honestate, morumque integritate traducat. Hac de causa Leges omnes veræ ac iustæ (iniustæ enim, legis nomine sunt indignæ) à *Lege æterna* velut scintillæ quædam infinitæ illius sapientiæ deriuatæ dicuntur, & quasi radij à Diuino sole ad Orbis illustrationem immissi. Quare non abs re est Ciceronis illa legis descriptio: *Lex*, inquit, *est Dei vnniuersa exornantis spirans imago.*

Lex & lux, & voce & re affines.

Lex est spirās Dei imago.

VII. *Ob duo reprehendere Athenienses solebat Aristotel.*

Florentibus ergo, & in suo persistentibus vigore legibus, florebunt Respublicæ, legibus vero sublatis aut neglectis, veluti succisis neruis, corruant necesse est, nihilque Reipublicæ præter nomen retineant. Hinc Athenienses reprehendere frequenter solebat Aristoteles, quod cum frumentum & leges primi inuenissent (per Triptolemum videlicet ciuem suum, qui & serendarum frugum, & legum ferendarum auctor habebatur, agrorumque simul & animorum culturam primus dicebatur tradidisse) reprehendebat eos, inquam, quod frumenti, & eorum quæ ad corpus pertinebant, summam curam gererent, leges vero, resque ad animum spectantes plane haberent neglectui. Quod tandem ruinæ ipsis causa fuit, eorumque penitus Rempublicam euertit.

VIII. *Lacedæmonij quo pacto ex fortibus redditi imbelles.*

Tantundem accidit Lacedæmoniis, qui, dum apud eos leges vigerent, hostibus erant terrori, dum iacerēt, contemptui: & Nomen illud *Lacon*, ad quod tota Græcia tremebat, & quot literas tot in se fulmina continere uidebatur, hoc inquam tantum Nomen, postea nullius nominis erat, & ad terriculamentum solummodo puerorum vsurpatum, eique veluti videndo dicebant omnes,

omnes, *Vox est, præterea nihil.*

Hoc ipsum Romanorum etiam Rempublicam perdidit. Leges illi tabulis inscriptas, in templis, in curia, in foro publicè appendebant, interim in summa libertate ac licentia viuebant, & sub ipsis quasi legum oculis exleges, rectique & honesti ratione posthabitâ, in omni se turpitudinum cœno volutabant. Quos proinde de hoc nomine carpens comicus Poëta, ac veluti legum vicem miserans, de iis hoc modo appẽsis ac neglectis hic loquitur: IX. *Romani in ipso quasi legũ conspectu exleges.*

En misera etiam ad parietes sunt fixæ clauis ferreis.
Vbi malos mores affigi nimio fuerat æquius.

Ex his tandem deduco, quanti vnicuiusque ad vitam, vt par est, dignamque homine instituendam, intersit vt eo quo degit loco vigeat legum obseruatio. Lege enim & luce extinctâ, ægrè quis virtutis viam inueniet, & inter vitia honestatem: ægrè, inquam, Republicâ mortuâ, priuatus quisquam viuet. Vnde appositè ad rem præsentem Plato Legem *Liberi hominis animam* appellat, quod scilicet ad honestum, rationique consonum, in quo vera hominis vita consistit, dirigat semper, & impellat: & sicut recedente animâ perit homo, & corpus putrescit, ita reiectâ & contemptâ lege perit anima, iacetque exanimis, imo cadauer potius animæ quàm anima, & vitiorum vermibus exesa, tota sanie ac putredine difluit, fœtoremque e a se intolerabilem exhalat. X. *Lex liberi hominis anima.*

CAPVT QVARTVM.

Iuuentuti optimi Præceptores præficiendi.

I. *Quanti ignauum filij sui institutorem fecerit Philippus Macedoniæ Rex.*

PHilippus Rex Macedonum identidem dixisse fertur, non tam gaudere se natum sibi filium Alexandrum, quam Aristotelis tempore natum, vt ab eo ad vitæ integritatem, virtutesque Principe dignas institueretur, & quem ipse mortalem genuerat, Aristoteles diuinis Philosophiæ præceptionibus redderet immortalem. Intellexit nimirum quanti intersit, quis in tenero adhuc & cereo pueri animo primos formet & imprimat characteres, quæ manus in tabulâ illâ rasâ prima ducat lineamenta, quis inquam mollem hanc, & cuicunque figuræ recipiendæ idoneam argillam tractet Prometheus, &, vt verbo dicam, sub quo moderatore, primæ ætatis, vbi quam quis tincturam imbibit reliquâ fere vitâ retinet, ponantur fundamenta.

II. *Quales esse debeant iuuentutis institutores.*

Nihil ergo magis è re ciuitatis cuiusquam aut Reipublicæ, quàm vt viri tum literis & doctrinâ, tum maximè vitæ morumque innocentia præstantes eligantur, qui iuuentutis institutione aduigilent, ac teneras illas plantas opportunis monitis ac præceptis, sacrisque adhortationibus velut quibusdam è cœlo deductis imbribus rigent, & puerorum mentes optimis honestissimisque disciplinis & virtute imbuant vnaque cum literis instillent pietatem? qui inquam lubricam hanc ætatem firment, ac vitiis, quæ faciliùs excluduntur quàm extirpantur, & vt dici solet, æquilino accedunt gradu, testudineo recedunt, maturè aditum præcludant: qui denique verbis, qui potiore verbis exemplo curæ suæ creditos ad honestissima quæque impellant, eaque illorum animis inserant, vnde vberrimus aliquando Reipublicæ fructus proueniat.

Faciliùs præueniuntur vitia, quàm extirpantur.

Con-

Constantinopoli quondam res ita contigit. Vrbis illius Magistratus cum ciuitati optimè prospectum vellent, nihilque ad hoc magis conducere arbitrarentur, quàm vt iuuentus probè institueretur, laudatissimisque imbueretur moribus, virum vndique conquirunt, cui id muneris committant. Cùm in omnem se partem vertissent, oculos tandem in quendam coniiciunt, qui vultu, verbis, totoque agendi modo summam vitæ integritatem præ se ferre videbatur. Hunc ergo gymnasio præficiunt, eique liberos tradunt erudiendos, vt eos ad virtutem institueret, quamque ipse spirare videbatur, illis inspiraret pietatem. Sed *frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur*: hic quos ad honestatem formandos fingendosque acceperat, perditissimis sensim moribus infecit, quodque conclusum animo gerebat virus euomens, teneras eorum mentes nocentissimâ aspiratione corripuit, atque exiguo temporis spatio creditum sibi gregem mirum in modum deprauauit. *Egregium verò custodem ouium, videlicet lupum.* Rem subodorati Constantinopolitani, hominem, vel potius monstrum hominis è vestigio loco submouent, & tanquam pestem Reipublicæ, vtpote qui spem ciuitatis in flore vitiauerat, vrbe ignominiosissimè expellunt. III. *Quid circa iuuentutis institutionem contigerit Constantinopoli.*

Hanc etiam ob causam Plato Poëtas lasciua scribentes, velut certissimum iuuentutis venenum è Republica eiiciendos exturbandosque censuit. Vt enim poëticis numeris, si ex casto Musarum choro, purisque Parnassi fontibus promanent, nihil pulchrius, nihil mortalium animis ad omnem honestatem, virtutisque amorem excitandos accommodatius: ita si lutulenti fluant, rerumque obscœnarum sordibus permixti, nihil illis perniciosius, tum omnibus, tum iis maximè qui in teneriore etiamnum ætate versantur, vtpote in quorum mentes & pectora faciles illabuntur, eâque fæce inficiunt, quæ vix vllo vnquam tempore elui & abstergi possit. IV. Plato. *Nihil casta Poësi pulchrius, nihil tetrius impudica.*

V. *Aurium munimenta pueris potiùs, quam athletis apponenda.*

Vnde appositissimè ad rem præsentem dicere solebat Xenocrates, aurium munimenta pueris potius quàm athletis esse apponenda, ne sicut horum aures verberibus, ita illorum mentes parum pudicis sermonibus corrumperentur. Imo omnis generis arma ijs à perito harum rerum artifice, prudente inquam moderatore, à prima statim ætate comparanda, vt hoc modo instructi & cataphracti, non in præsenti tantum, sed totâ etiam insequente vita irruentium vitiorum impetum frangant, atque in leuioribus iam velitationibus, & quasi in vmbra, vincere assueti, seipsis in dies fortiores euadant, ac tandem in solem & puluerem educti, virtutis suæ specimen præbeant, testatumque omnibus relinquant, quàm firma honestæ integræque vitæ in teneris annis posuerint fundamenta.

VI. *Ex radice vitiatâ nihil sinceri expectari potest.*

Nouerant nimium sapientes hi viri, & in iuuentutis institutione versatissimi, quàm necessarium esset, vt mobilis hæc ætas, & in omnem partem flexu facilis, rectè institueretur, & ex radice vitiata nihil sinceri aut sani expectari posse. Altiùs scilicet penetrant, quæ nunc infiguntur, & quod in primis annis discitur, ægrè vnquam dediscitur, quæque in puerorum animis sparguntur vitiorum semina firmas adeo radices agunt, vt non nisi conatu summo, pluriumque annorum labore euelli atque extirpari possint. Rectè proinde Quintilianus: *Naturâ*, inquit, *tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percepimus, vt sapor, quo noua imbuas, durat: nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt.*

VII. *Non faciunt bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores. S. Aug. ep. 52.*

E contrario vero, si radix incorrupta & integra persistat, si prima ætas rectè formetur, ac teneræ adhuc mentes sedulò excolantur, piique ac prudentis moderatoris ductu à voluptatum lenociniis abstractæ & custoditæ ad virtutem dextrè & suauiter alliciantur, subductis peccandi illecebris, affectuque ad alia translato, summa in iis relucebit vitæ integritas ac morum innocentia: nam

vt

ut ait S. Augustinus, *Non faciunt bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores.* Et hoc modo, quem nunc retinent animi candorem, in insequentes annos fœliciter transmittunt, virtutisque exercitium, quod aliis laboriosum est & arduum, vsu ipsis facillimum redditur, & quasi à natura insitum. Tanti interest quibus quis à puero assuescat. Vnde & *Consuetudo altera natura* dici solet, quippe quæ omnia superat, & quicquid occurrit pronum reddit & facile. *Consuetudo altera natura.*

VIII. *Vis consuetudinis.*

Clytien ferunt radiis & splendore solis captam, eius sine intermissione intuendi desiderio in altissimi se montis vertice collocasse, ibique obuersâ soli facie, fixisque semper in eum oculis sedentem, in gyrum se quotidie ad solis motum vertisse, cumque id per dies aliquot constanter fecisset, versam tandem fuisse in Heliotropium, florem scilicet, qui soli semper obuertitur, & eum quasi intuetur, eiusque cursum sequens, solis motum sui habet motus mensuram. Figmentum est, fateor, sub cuius tamen inuolucris, sicut sub plerisque Poëtarum fabulis, veritas latet scitu dignissima. Ingenioso ergo hoc commento miram consuetudinis vim declarare volebant, nihilque tam durum esse aut difficile, quin vsu & exercitatione emolliatur, reddaturque facillimum, ac tandem transeat veluti in naturam.

IX.

Incipit exempli gratia puer quispiam exercere virtutem: res ei aspera videtur, ætatique lusui magis quàm seriis addictæ parum sapida. Accedunt monita Præceptoris, qui honestatem dignitatemque virtutis ei ante oculos ponit: docet ex amara radice dulcissimos aliquando fructus prouenturos, & ex breui labore diuturnam, imo perpetuam voluptatem. Eos in memoriam illis reuocat, qui in hac etiam ætate laudatissimis fuerunt moribus, singulareque pietatis specimen præbuerunt: quorum exemplo velut stimulis quibusdam ad similem ipsos virtutis exercitationem impellit: sicque nouis in dies incrementis augetur honestatis studium, firmiores- *Monita Praeceptoru quid in puerorum animis praestent.*

que

quę in teneris illorum animis radices agit Dei, cælestis solis, amor felicissimaque planè Metamorphosi in Heliotropia transmutantur.

CAPVT QVINTVM.

Vlteriùs ostenditur quantum boni Reipublicæ afferant, virtute & literis præstantes iuuentutis institutores.

I. *Iuuentutis instituto- res Phidiæ comparan- tur, & an- teponun- tur.* Hinc ergo constat quantum Reipublicę bonum censendi sint probi & periti iuuentutis institutores, qui scilicet adolescentum animos summa curâ & industriâ tractent, atque ad optimos honestissimosque mores affingant. Athenienses Phidiam, quod traditam sibi à Republica materiam, seu ebur, in mineruæ statuam artificiosè formasset, optimè de ciuitate meritum arbitrabantur, eumque apud se quàm diutissimè retinere votis omnibus expetebant, maximo vt aiebant & ornamento ipsis & vsui futurum. Si hoc Atheniensium fuerit de Phidia iudicium, quid de institutoribus iuuentutis, animarum inquam artificibus, existimandum? materiam hi quoque à Republica informem illam & impolitam, pueros scilicet omni saxo rudiores, ac veluti truncos accipiunt, quos mirâ arte, summâque sedulitate industriâ fingunt paulatim ac formant, & non in statuas tantum mineruæ, sed in mineruas fabricant, ingenuis scilicet præstantissimisque disciplinis imbuunt, ac tales demum efficiunt, qui altissima quæque in Republica munera cum laude gerant, & veluti lucidissima sidera omnibus præluceant) fulgentissimosque doctrinæ ac virtutis radios longè lateque, magno orbis bono diffundant.

II. Luce ergo clarius est, in maximis Reipublicæ bonis numerandum, gnaros nactam esse iuuentutis moderatores.

tores. Quod si antiquitatis hac de re inquiramus suffragium, & priora longeque posita tempora inspiciamus, vno omnes ore testantur, nihil magis vtile, imo necessarium esse, quam vt prudentiâ ac probitate insignes viri adolescentibus præficiantur, qui primos in iis naturæ impetus frangant, & certos intra limites coërcendo, à principio frenum pati doceant opportunisque honestæ integræque vitæ præceptis illorum mentes temperando, ac motus rationi dissonos cohibendo, aut eam quandam mediocritatem in eos inducat, relinquâ deinceps vitâ permansuram. Si vero, vt pronis ad voluptatem animis feruntur, lenociniis quibusdam deliniti, eam sequi ducem cœperint, ægrè eorum sisti cursus poterit, & vix vnquam frenum denuo admittent, quod in iuuentute excusserunt. Hoc sapientissimè aduertit Plato, quantumque emolumenti adferat recta primæ ætatis institutio optimè his verbis expressit: *Homo, inquit, si cum natura fœlici rectam quoque disciplinam fuerit assecutus, in diuinissimum mansuetissimumque animal solet euadere: si vero non satis, aut non bene fuerit educatus, ferocissimum omnium, quæ in terris nascuntur, animal redditur*: hæc ille. Deinde libro sequente de educatione iuuentutis ex proposito agens, sic habet: *Primâ luce pueri in ludum literarium proficiscantur. Puer namque omnibus bestiis intractabilior est. Idcircò multis quasi frenis est constringendus, iisque tradendus præceptoribus, qui eius lasciuiam regant, atque domet, & iis disciplinis imbuāt, quæ liberum hominē decent.* Vnde Plutarchus: *sicut*, inquit, *membra corporis statim ab ipsis natalibus infantis sunt fingenda, vt recta adolescant, neque distorqueantur, ita & iam inde ab initio indoles eius informanda.*

Antiquitatis vox est maximè necessarios Reip. esse doctos & pios Præceptores.

Plato *lib. sexto de legib.*

Plato *libro septimo de legibus.*

Hinc videmus, quo quis dignitate magis aut sapientiâ eminebat, eo in maiore semper veneratione & pretio habuisse illos, qui in hac regendæ iuuentutis arte præstabant, seque magno illius ætatis bono, huic muneri sedulo addicebant. Hoc Philosophi, hoc Reges, hoc Respu- III.

Exemplis ostenditur quanta semper in

æstimatione fuerint iuuentutis institutores.

Respublicæ tum verbis, tum factis perspicuè demonstrarunt, ac thesaurum longè pretiosissimum se reperisse sunt arbitrati, quoties in huiusmodi hominem incidissent, qui in tractandis adolescentum animis doctrinâque simul cum integritate morum ijs instillandâ excellebat.

IV. Crates Zeno.

Et quoad Philosophos, vt Cratis ac Zenonis, quorum supra ex alia occasione mentionem feci, exempla omittam; memoratu dignissimum est, quod in hoc genere Diogeni cum Antisthene contigit. Diogenes admodum adhuc adolescens Antisthenem moralis & honestę vitæ præcepta tradentem, suosque auditores ad virtutem adhortantem audiuerat. Tam præclaris itaque monitis & doctrinâ captus, se illi discipulum adiunxit, disciplinâque eius penitus erudiendum tradidit, seque ad illius nutum & arbitrium in omnibus futurum pollicetur. Antisthenes, qui nullius in particulari curam suscipere volebat, eum repulit, iussitque abscedere. Persistit nihilominus Diogenes, nec inducerę in animum potest, vt eum deserat, repertumque tam dulcium ac salutarium aquatum fontem relinquat. Vbi ergo sæpius abire iussum, acribusque insuper ad hoc dictis increpitum, etiamnum persistenem vidit Antisthenes, intentato tandem in eum, quo incedebat, baculo, hunc ni discedat se in ipsum impacturum minatur, & quem verbis non poterat, verberibus abacturum. Tum Diogenes, leniter inflexâ ceruice, *Cade*, inquit, *nullum baculum tam durum inuenies, qui me à te arceat, quamdiu aliquid ad morum institutionem, virtutisque exercitationem dixeris.* Quo responso obfirmatum senis animum flexit, eiusque disciplinâ ac præceptionibus is demum euasit, vt omnibus admirationi existeret, atque in fœlicitatę Alexando, vel ipso Alexandro iudice par haberetur, &, vt aliis videbatur, superior.

Quanti Magistrũ suum Antisthenẽ fecerit Diogenes

Laertius *in vita* Diogenis.

V. Hinc etiam iis, qui, cum scientiæ laude, vitæque commendatione florerent ipsi, alios doctrina ac literis im-

imbuere, & ad similem morum honestatem instituere nitebantur, tantus vbique Gentium habitus honos, tantoque semper studio à summis etiam viris, in omni Orbis parte requirebantur. Sic Crœsus Solonem in Lydiam, Antigonus Zenonem in Macedoniam vocauit, vt eius præceptis tum Rex ipse, tum totum, vt aiebat, regnum ad virtutem institueretur. Danus Heraclitum, honorificentissimis ad eum missis literis in Persidem inuitauit Dionysius Platonem in Siciliam vittatâ, & ad omnem splendorem ac pompam instructâ naui accersiuit, venientemque albis litore quadrigis excepit, omnique honoris testificatione ad regiam deduxit. *Honor, vita ac morum moderatoribus à Regibus habitus.*

Nihil vero in hoc genere illustrius aut honorificentius eo, quod ob vtilissimè nauatam Reipublicæ in instituenda iuuentute operam Zenoni præstiterunt Athenienses. Primò itaque hoc nobilissimum de eo ediderunt decretum. VI.

DECRETVM ATHENIENSIVM

De Zenone, ob singularem illius in instituenda iuuentute curam & industriam.

QVONIAM ZENO *Mnasæi filius, litticus, complures annos in ciuitate Philosophicè versatus est, atque in omnibus vir bonus esse persistit, ac iuuenes qui ad illum disciplina causa conuenerunt, ad virtutem & frugalitatem exhortando, ad ea qua sunt optima intendit, vitam suam verbis ac doctrina sua consentaneam exemplar omnibus proponens, bona fortunâ visum est plebi laudare Zenonem Mnasæi filium, litticum, & aureâ coronâ vite ac legitimè ornare* &c. *Zenonis mortui elogium ab Atheniensibus conscriptum.*

Deinde sepulchrum ei magnificentissimum in *Ceramico*. celeberrimo ac frequentissimo vrbis loco, construxerunt, in omnium semper oculos incurreret, viueretque

Splendidissimum sepulchrum ab Atheniensibus Zenoni gratitudinis ergo exædificatum.

ratque apud ipsos Zenonis mortui memoria, à quo viuo tot in eorum Rempublicam profecta fuerant beneficia. Deinde viros quinque delegerunt, quibus sepulchri quàm splendidissimè exornandi curam demandarunt, quique coronam illam auream, summo artificio elaboratam, eidem veluti laborum per tot annos ciuitati à Zenone impensorum coronidem imponerent.

Columnæ duæ Athenis Zenoni erectæ.

Duas insuper columnas, alteram in Academia, in Lyceo alteram, Zenonis laudibus inscriptas ei statuerunt, vt omnibus testatum relinquerent, quanti eum virum, tam eximiè de illorum vrbe, in adolescentum animis virtute & literis excolendis, meritum facerent, quamque grata apud ipsos semper hoc nomine futura esset illius recordatio: atque vt hoc suo exemplo alios ad tantundem iis præstandum incitarent, qui huic tam laborioso tamque vtili Reipublicæ muneri seriò sese addixissent.

VII. Ex his ergo conficitur quanti momenti sit doctrinâ ac pietate insignes constitui iuuentutis moderatores, quibus cordi sit primæ ætatis institutio, ac tenerarum adhuc mentium cultus, quique eas iam inde ab initio ad omnem honestatem fingant, ac sanis & opportunis monitis aures maturè blandis Sirenum cantibus occludant: qui denique iis virtutum omnium præceptis puerorum animos imbuant, quæ ex hac ætate velut è radice influxum in omnem subsequentem vitam deriuent: nam

Fons & radix virtutis est institutio proba.

vt rectè Plutarchus, *Fons & radix virtutis, atque honestatis vitæ, est institutio proba.* Vnde optimè ad rem hanc

Aristot.

Aristoteles: *Non parum*, inquit, *refert, hoc an illo modo statim quis ab adolescentia consuescat, sed interest quamplurimum, imò totum in eo penitus consistit.* Concludo itaque

Plato.

Platonis verbis: *Maximè consentaneum est, præcipuam de iuuenibus curam suscipere, vt quàm optimi euadant; quemadmodum decet agricolam nouellarum plantarum primam curam gerere.*

CAPVT SEXTVM.

Breuis admonitio ad parentes.

HÆc vero prima esse debet cura parentibus, diligentiam vt omnem adhibeant, ne qua ratione liberorum in pietate progressus ipsi impediant, quosque in teneris eorum mentibus Præceptor accendit virtutis igniculos, domi extinguant. Pronum namque est huic ætati, vt facilè omnes in Parentum mores transeant, & à quibus acceperunt vitam, vitæ quoque formam accipiant. Tanto nimirum eos in honore & æstimatione habent, vt illorum dicta ipsis oraculorum instar sint, gesta vero in omnibus sibi tanquam viuendi normam statuant. Vnde nec tantam esse virtutis præstantiam existimabunt, quam tam parui à Parentibus fieri animaduertunt, nec tetram adeo vitiorum faciem, eosque reipsa colores ac lineamenta habere, quibus à Præceptori depinguntur, dum Parentes tanto ad ea studio ferri, ac veluti in pretio habere perspiciunt: imo ipsa potius vitia honesta quisque iudicabit, quam Parentem inhonestum. I. *Pueri facile in Parentum mores transeunt.*

Frustra ergo Præceptor in Schola adolescentem ad sobrietatem hortatur, si domum reuersus Parentem videat totos dies & noctes in compotationibus insumentem: Frustra à rixis ac iurgiis cohibet, si Parentes passim inter se rixantes, & contumeliosis etiam verbis sese inuicem proscindentes conspiciat: Frustra à iuramentis dehortatur, si Parentem ad verba propè singula iurantem audiat: Frustra à turpium lectione librorum deterret, si Parentem turpitudinum veluti compendium quoddam cernat, & in eo, etiam nolens fœdissima quæque perlegat: Frustra ab inhonestarum imaginum inspectione coërcet, si Parentem impudicitiæ II. *Vitia Parentum liberos perdunt.* *Vu mali exempli.*

omnis viuam imaginem domi semper intueatur: Frustra denique ad pietatem ac virtutem incitat, si Parens contraria omnia agendo, ad vitia prauis suis moribus instiget.

III. Quoties contingit, vt sermonem de Deo, de cœlo, de virtute & honestate morum instituente in scholis Præceptore, illa bentibusque sensim vti sit, in tenellas illas animas eius monitis, quoties inquam contingit, vt puer quispiam, floris instar, sese primo mane ad solares radios expandentis, omnes animi sinus aperiat, cœlestemque illum calorem & influxum pronâ mente accipiat, indeque miram trahens fragraritiam, vultu, verbis, totoque agendi modo pietatem spiret. Hic nihilominus è schola regressus, prauo domesticorum exemplo aliam paulatim tincturam imbibit, sibique decolor (candore scilicet innocentiæ omni gemmâ pretiosiore labefactato) in venenatum, grauissimique odoris florem transmutatur, quodque domi hausit virus alijs secretâ quadam contagione afflat, non exiguo æqualium suorum detrimento.

Mira Metamorphosis.

IV. Hæc animo reuoluant, serioque secum perpendant ii, qui liberos rectè institutos cupiunt eoque, fine viris doctrina iuxta & pietate præstantibus erudiendos tradunt, atque ad scholam tanquam ad literarum & virtutis palæstram transmittunt. Caueant, inquam, ne quam eos Præceptor in gymnasio honestatis, vitæque integritatis lectionem docet, ipsi domi dedoceant, pulcherrimamque illam virtutum, vt ita dicam, telam, tanto labore & industria à moderatore contextam, parum probis moribus retexans. Inchoatum potiùs à magistro opus promoueant, sparsaque in eorum mentibus pietatis semina, tũ verbis, tum præcipuè exemplo foueant: atque in illud toto studio incumbant, vt nec ipsimet præstent, nec à quoquã sibi subdito præstari rem vllam patiantur quæ teneris adhuc ipsorum animis, omniq; impressioni idoneis, esse possit offendiculo. Nullius sanè

Ad quid præcipuè attendere debeant parentes.

rei

rei strictiorem seuerus ille iudex ab iis rationem, quàm educationis liberorum exiget. Quid ergo excusationis loco obtendent, si iis, non permittentibus tantùm, sed etiam impellentibus, prauo scilicet suo exemplo ad parum honesta instigantibus, pereant: & qui vitam corpori dederunt, animæ demant, parricidæ potiùs quam parentes.

CAPVT SEPTIMVM.

Adhortatio ad iuuenes, de modo quo erga suos Praeceptores se habere debeant.

AT vos modo, Adolescentes, quæ vestræ sint partes accipitote, & quo in Præceptores vestros, vitæque moderatores esse vos animo deceat perpendite. Si *Adolescentiis est maiores natu venereri*, quo apud vos loco esse debent ij, qui Parentum vices gerunt, nec minore, ausim dicere, quàm Parentes ipsi vos affectu prosequũtur, summaque sedulitate, curâ ac studio vestræ tum in literis tum virtute progressioni ac profectui aduigilant, nulli parcentes labori vt vos honestissimis quibusque, homineque dignissimis artibus instruant & informent, & vt verbo dicam, vobis iuuandis, erudiendis, ornandis se totos quàm impensissimè addicunt. I. *Adolescentis est maiores natu venereri.*

Ingenuæ ergo mentis est, primaque laus iuuentutis, gratum in tot de se nominibus meritos animum gerere, omnique honoris & officij testificatione obseruate & prosequi. Eorum proinde de vobis curam & solitudinem veneratione, laborem obsequio, amorem amore compensate, singularique illi in vos affectui affectum parem reponite. *Nimis durus est animus*, inquit ex alia occasione Diuus Augustinus, *qui si amorem nolebat impendere, nolit rependere.* II. *Amor amore cõpensandus.*

Recordamini Pseusippi, Platonis discipuli, eiusque III.

Pseusippus Philosophus cur Gratiarum signa in Academia collocauerit.

Characteres, & lineamenta, virtutis penicillo ducta, pulcherrima.

in Academiâ regendâ successoris. Hic Gratiarum signa artificiosissimè delineata in Academiæ scholâ, veluti grati quem erga Platonem Magistrum suum gerebat animi, à quo scilicet illo loco saluberrimis monitis, honestæque vitæ præceptionibus imbutus fuerat, tesseram collocauit. Hunc inquam imitamini, & Gratiarum similiter signa, non in tabellis externis, sed intimis vestris mentibus, quas illi tanquam tabulas rasas accipiẽtes, nobilissimis artibus & scientiis illustrarunt, longeque pulcherrimos in iis characteres, integræque vitæ lineamenta, virtutis penicillo duxerunt, efformate. Vbi illi virtutes, vos Gratias depingite, & tabellæ huic vltimam manum apponite, gratam scilicet eorum recordationem animis vestris inscribendo, quibus ita cordi est vestrum decus, & in bonis artibus institutio, nihilque in votis habent magis, quàm vt vos in literis ac pietate omnibus reddant muneris absolutos.

IV.

Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Seneca l. 3. de Ben. c. 17.

Gratitudo generosæ indolis indicium.

Audiui in ciuitate hac Leodiensi viros primarios, & tum nobilitate generis, tum eximiâ, qua fulgebant, dignitate conspicuos, perquam honorificam non semel mentionem summo cum affectu, gratique animi testificatione de iis facientes, sub quorum curâ ac disciplinâ & primam ætatem egerant, vitæque posuerant tyrocinium, & per omnes Musarum gradus ad sublimiores etiam fuerant scientias deducti. Hos inquam audiui publicè profitentes, se, si quid haberent boni (habebant autem plurimum) id omne suis Præceptoribus, qui eos summâ sedulitate & industriâ à primis annis ad maturam vsque ætatem perduxerant debere. Nullumque faciebant finem, eorum in se studium, vigilantiam & curam extollendi, quantumque obstricti illis essent prædicandi. Erant, inquam, hi genere & sanguine clari, sed gratitudine, quæ quidam animæ sanguis est, & generosæ indolis indicium, multo clariores.

V.

Hos igitur vobis ante oculos ponite, eorumque exemplo gratum semper aduersus moderatores vestros animum

animum gerite. Hoc ætas vestra, hoc indoles, hoc ipsa virtus, & ingenuæ, quibus imbuti estis, artes ac disciplinæ postulant, quæ parum ingenuas se, aut liberales existimabunt, si à Gratiarum consortio disiungantur: & virtus quantum à gratitudine deficit, tantum deficit à seipsâ. *Virtus quantum à gratitudine deficit, tantũ deficit à seipsa.*

Quod si oculos in antiquitatem coniiciatis, vno cũcti ore testantur, iuuenem in moderatores suos nihil magis quàm gratum animum decere, nihil magis dedecere quâm ingratum. Hinc tãtopere laudata, omniumque calculis approbata vox illa Philosophi: *Deo, Parentibus, & Magistris par rependi gratia non potest.* Si quis vero quemquam ex institutoribus suis vlla in re, verbo vel facto læsisset, monstri instar habebatur, eumque execrabantur omnes, & ex hominum consortio eiiciendũ censebant, imo hominis, cuius ipse antea naturam exuerat, nomine exuendum. VI. *Deo, Parentibus, magistris par rependi gratia non potest. Arist.* VII.

Vnum solummodo in hoc genere exemplum producam, quod velut immane facinus, antiquorum omnium monumentis consignatum video, & tanquam rem longè indignissimam ad posteros transmissum. Aristoteli in Alexandri magni institutione successerat Callisthenes, vir prudentiæ laude, cultiorisque omnis literaturæ ac bonarum artium, quas apprime callebat, commendatione celebratissimus, sed qui artem adulandi Principibus (quo hodie morbo non paucos in Regum aulis laborare cernimus, magno & Principum, & Reipublicæ malo) penitus ignorabat. Hic pro eo quod gerebat munere, si quid in Alexandro, quod regiam dignitatem dedeceret animaduerteret, liberè eum monebat, illumque & à prauis moribus abstrahere, & ad honestissima traducere studebat. Alexander cum à vitiis, quibus addictissimus erat, abduci nollet, his eius monitis exacerbatus, nec interim Callisthenes quidquam de illo suo munere eum admonendi intermitteret, sed Regis gratiam post honesti rationem haberet, Alexan- *Callisthenes Aristotelis in Alexandri institutione successor.*

Indignum Alexandri facinus. der, inquam, impotens animi vir, nescio qua data occasione, eum iussit interfici. Quod tam atrox omnibus facinus est visum, vt acerrime hanc ob causam in Regem inuehantur, & *Magni* nomine, vel hoc nomine orbandum pronuncient.

VIII. Adeste hic animis paulisper, & quibus hoc Alexandri factum coloribus Romanus Philophus depingat animaduertite. *Callistheni*, inquit, *fuit nobile ingenium*, & *furibundi Regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum fœlicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia; opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit: Occidit Darium, penes quem magnum regnum erat: opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit: Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, sed Callisthenem occidit. Omnia licèt antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes.* (*Seneca lib. sexto Natural. Quæstionum, cap. 23.*) Hæc scilicet vna litura omnem Alexandri famam, rerumque gestarum gloriam deleuit, nomenque eius illâ maculâ aspersit, quam nulla, quantumuis diuturni temporis longinquitas absterget.

IX. Tanti nimirum apud æquos rerum æstimatores in vtramque partem fuit, maximâ scilicet in laude semper positum, Præceptoribus honorem, obseruantiamque exhibuisse, summoque datum dedecori eos vlla in re violasse.

DISP.

DISPVTATIO DECIMASEXTA.

Quibusdam virtutis proprietatibus & excellentiis propositis, homines ad eam amplectendam inuitantur.

VIrtus non tantum pulchra, sed ipsius Pulchri Idea est, inquit Plato: *quæ si oculis cerneretur, mirabiles amores excitaret sui.* Ea scilicet est illius venustas, is splendor ac decus, vt si suis exprimi coloribus posset, omnium animos raperet, mortaliumque in se defixos oculos teneret. *Nemo non amore eius arderet,* inquit Seneca, *si nobis illam videre contingeret.* Est nimirum sol, eum quem intuemur solem luce & pulchritudine multis gradibus excedens, animamque cœlum reddit, ac radiis longè fulgentissimis illustrat, vtpote à sole ipso Diuino singulari modo deriuatis. Cum ergo Moralis Philosophiæ is scopus sit, vt hominis mentem formando paulatim fingendoque, ad virtutis amorem exercitationemque perducat, nonnullas eius excellentias hic obiter proponã, quibus veluti scintillis quibusdam conspectis, quantus demum illius splendor & pulchritudo sit, quasi ex vngue vt aiunt leonem quisque coniiciens, summo eius studio, obtinendique desiderio capiatur.

Plato.

Seneca *epist.* 115.

CAPVT PRIMVM.

Virtus sola fortitudo: seu Virum non vires, sed virtus facit.

I.

DIogenes ille Cynicus, cum Græciã totã peragratã, Athenas rediisset, interrogatus sicubi vidisset viros, *Pueros,* inquit, *vidi Lacedæmone.* Innuebat nimirum

Diogenis Cynici dictum.

Lacedæmonios, qui singulari quodam modo virtutem colebant, & ob illius exercitationem, præ reliquis Græcis viri videri poterant, si tamen cum Philosophis conferrentur, pueros solũmodo existimandos, & prima tãtùm virtutis elementa didicisse.

II. *Quinam viri censendi, qui pueri.*

Hic ergo Diogenis discursus & gradatio: Philosophos qui totum in eo studium ponebant, vt eximiâ virtutis commendatione excellerent, cæterisque honestæ integræque vitæ exemplo prælucebant, *Viros* vocat: Lacedæmonios, qui Philosophorum vtcunque vestigiis inhærebant, *Pueros*: reliquos Græcos, qui virtute posthabitâ, vitiis implexi hærebant, *Bestias*: quibus nimirum hominis definitio à Platone tradita, *Animal implume, bipes* ad amussim quadraret, nullâ *Rationalis* mẽtione factâ, quod licet quidem illic fuerit, ita tamen *Animali* immersum, & in eo quasi sepultum erat, vt ratio sensui subiecta, eiusque omnia nutu & arbitrio præstare videretur, & anima quodammodo in corpus conuersa. Vnde idem Diogenes Athenis, medio die, pleno foro, accensâ lucernâ frequentissimam populo ciuitatem obibat quærens homines, quos namque illic cernebat, aliud nihil hominis præter nomen & figuram habere dictitabat. Huc etiam alludere videtur illud Herodoti: *Homines permulti, viri perpauci.*

Homines permulti, viri perpauci. Herodot. in Potihym.

III. *Seneca ep. 4.*

Scitè rem hanc, more suo, expressit ad Lucilium scribens Seneca: *Tenes vtique memoriâ*, inquit, *quantum senseris gaudium, cum Prætextâ positâ, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros Philosophia transcripserit*: cum scilicet animus ex Ephebis, vt ita dicam, excesserit, pueroque excusso, virilem togam, virtutem inquam, quæ sola virum facit, induerit.

IV. *Ritus quo puer, prætextâ togâ positâ, in viros trascribebatur.*

Hinc tantâ olim solemnitate & pompâ hæc apud Romanos peragi solebat ceremonia, dum Puer anno ætatis decimo septimo, Prætextâ veste relictâ, virilem sumeret. Multis namque ex Patricio ordine comitanti-

bus,

bus, in templum deducebatur, ibique ante Deorum altaria constitutus, primò Bullam auream, pueritiæ symbolum è collo deponebat: quo facto in memoriam ipsi reuocabant, vt viridis illius ætatis leuitate & inconstantiâ relictâ, seriis paulatim assuesceret, moresque suos ad maturitatem stabilitatemque componeret. Mox Prætextam togam exuens induebat virilem, vt vnà cum veste animum quoque puerilem excuteret, nec foris magis quàm intus in virum transferretur, atque vt corpus ita mentem virili veste, virtute scilicet ornaret. Quare sicut maximam apud omnes consequebatur laudem & existimationem, qui dignitatis iam acceptæ, gradusque sui memor virum se in omnibus præstabat, vitamque instituebat togæ conformem, ita si quis molli dissolutoque vteretur viuendi modo ac parum probis esset moribus, summo vertebatur dedecori, virique habebatur & veste & voce appellationeque indignus. Hinc velut rem maximè ignominiosam exprobrat Cicero Antonio, quòd post sumptam virilem togam, animum voluptatibus laxaret, delicateque viuendo in mores planè fœmineos transiret. *Sumpsisti*, inquit, *virilem togam, quam statim muliebrem scholam reddidisti.* *Philippicâ secundâ.*

V. *Virtus nerui, & robur animi.*

Virtus ergo sola est quæ fortem, quæ virum efficit, verum animi robur, quæque mentem cataphractam reddit, & adamantinis armis induit: sine qua homo, quantuscunque præditus sit viribus, effœtus est & languidus, vtpote neruis animi destitutus. Vnde vt obseruant antiqui, virtutis nomen à *viro* est desumptum. Sic Cicero: *Appellata*, inquit, *est ex Viro virtus*. Quam etiam ob causam Romani virtutem, non laxo & muliebri, sed virili habitu exprimebant. Imo Lacedæmonij, vt Musas, ita virtutes omnes pingebant armatas: innuentes nimirum eas nihil in se effœminatum aut molle continere, sed generosos & masculos indere spiritus, & in ardua sẽper, viroq; digna tẽdere, suiq; cultorẽ incitare. *Romani virtutem virili habitu pingebant, Lacedamonij armatam.*

VI. *Vir non est, qui virtute caret.* Ex his itaque conficitur, qui virtute præditus non est, virum esse neminem. Sit fortis, sit robustus, sit corpore, vt voles, lacertoso ac valido, mente nihilominus, potiore hominis parte, puer est, & quantumcunque externâ specie præ se virum ferat, nihil tamen viri, præter figuram continet. Nempe, vt anima corporis, ita animæ forma virtus est. Vnde quemadmodum recedente animâ homo perit, ita deficiente virtute, quidquid in eo virile est euanescit, mensque repuerescit, ac veluti prætextam denuo togam resumit.

VII. *Quo pacto virum à puero virtus discernat.* Sed rem hanc propiùs intueamur, magisque in particulari & enucleatiùs quo puto virum a puero virtus discernat peruestigemus, *Adhuc*, inquit Seneca loca supra citato, *non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est quòd authoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantùm, sed infantium.* Quod de suo tempore Philosophus, id non minore iure de nostro queri possumus, in quo hominum mores, illius temporis moribus videmus haud absimiles, & viros paucos reperimus, pueros in omni ætate plurimos. Exempli causâ; sinistri subinde aliquid (vt varia est humanæ vitæ conditio) ex improuiso contigit, officij scilicet quispiam aut dignitatis, quam prætendebat, obtinendæ spe excidit; amicum alteri sum[m]è charum mors abstulit; illi diluuio, aut inopinato aliò casu pars aliqua facultatum periit: in gemitus illico & lamenta prorumpunt, fractoque adeo & abiecto sunt animo, vt nulla necessariorum consolatione leuari sibi dolorem patiantur, nec vllis eorundem adhortationibus ad æquiorem reduci mentem velint: sed mœrore confecti animum despondent, & propemodum de statu mentis deiiciuntur. Hos, oro, quis viros appellet.

VIII. In Anglia haud ita pridem magnam quis auri vim vsurâ, quam tota vitâ exercuit, congesserat, quamque summo studio conquisiuerat pecuniam non minore curâ & solicitudine seruabat, ad omnem euentum intentus,

tentus, & Argo hac in parte oculatior. Sed (vt *Malè parta malè dilabuntur*) tot annorum laboribus in vltimâ senectute orbatus est, & in ipso portu passus naufragium. Nummos siquidem subodorati fures, gnaui huiusmodi piscium pistatores, domum noctu ingressi, thesaurum inde surripiunt, & opimis onusti spoliis discedunt. Rem vbi rescinit senex, & domum excussam, pecuniamque ablatam animaduertit, tam acerbè id tulit, vt quamuis ampli ei superessent reditus, vnde non honestè tantùm, sed lautè sustentare vitam potuisset, ægritudine tamen animi intra paucos dies sit extinctus: & quasi eius anima in nummis illis fuisset, vti reuera fuit (nam *Vbi thesaurus, ibi cor*: & *Anima, vt aiunt magis est vbi amat, quàm vbi animat*) nummis ablatis, iacuit exanimis. Hic certè, quantumuis prouectæ ætatis, puer erat, & qui prætextâ indueretur togâ (nisi quod hæc vestis, præter pueritiam, innocentiam quoque denotaret) longè dignissimus.

Malè parta malè dilabũtur.

Vbi thesaurus, ibi cor.

IX. Hi ergo virorum nomine indigni: viri quippe est mentem in casûs omnes, quibus obnoxia est hominum vita, firmare, resque aduersas magno erectoque animo ferre, vt istiusmodi malis, velut in virtutis palæstra exercitatus, seipso in dies fortior euadat, & vires, vt aiunt, ex infirmitate eliciat.

Munus animi virilis.

X. Oculos nunc tantisper in virum coniiciamus, eum scilicet, quem ob summum animi robur, pectusque adamante firmius, sacræ ipsæ literæ virum appellant: *Vir*, inquiunt, *erat in terra Hus*. Hic in theatro miseriæ constitutus, ac veluti scopus in quem omnes collinearent effectus: hic inquam à summis opibus ad summam inopiam, à numerosa prole ad omnimodam orbitatem, à palatio ad sterquilinium redactus, hanc viro dignissimam vocem emisit: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*. Irruebant in eum vndique calamitates, telis ex omni parte petebatur, cœlum terra, homines dæmon, ignis

ignis aër, omnia denique in eius conspirare caput videbantur, vt virtutem eius ac magnanimitatem explorarent: perstitit nihilominus tot malis appetitus, & nec hostium incussio, nec direptio bonorum, nec famulorum cædes, nec liberorum omnium interitus eum de inuicta illa animi constantia deiecit,

Quod si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Quæ omnia & summā in eo fuisse mentis robur ostendunt, illudq; insuper apertè demonstrant, quod hic probandū assumpsi, in vnâ scilicet virtute fortitudinē verā consistere, eumque solum virum esse, quem virtus virum facit.

CAPVT SECVNDVM.

Nulla sine virtute Sapientia.
seu
Solus probus sapiens.

I. *Parum sapiens quorundam de sapientia iudicium.* De re nulla insipientiùs vt plurimum homines, quàm de sapientia iudicant. Plerique enim, si quē scitè, argutè & copiosè de re quapiam disputantem, summoque verborum apparatu, & elegantia sermonis differentem audiant, maximè si grauitas quædam, orisque maiestas, quæ conciliare authoritatem solent, accedant, sapientem illico pronunciant, ac tantum non inter lumina illa Græciæ, antiquitatis sidera, prima, inquam Philosophorum ac Sapientum capita numerandum existimant. Sed *ad pauca respicientes definiunt*, parumque in quo vera sapientiæ notio sita sit, perpendunt.

II. Aliis rem hanc oculis intuentur ij, quibus perspicacior est mentis acies, quique non in superficie ac velut cortice hærent, sed seriâ & maturâ inspectione intima perlustrant, suisque singula momentis ponderant.

Alio

Aliò inquam hi penicillo, aliis sapientiam coloribus depingunt, eamque non sermonis copiâ dicendique facultate, sed innocentiâ vitæ, non ornatu verborum, sed motum probitate, non denique externâ corporis, sed internâ mentis specie & habitu metiendam asserunt. Id inquam præcipuè requirunt, vt quis gesta sua omnia & dicta ad recta rationis leges, honestatisque normam exigat: & quo gradu virtutem colit, eodem sapientiâ præditum esse censent, parique semper hæc passu inter se procedere affirmant. *Sapientia*, inquit Seneca, *est mens perfecta, ad summum optimumque perducta*. Et Aristoteles, *Prudentis Prudentiaque est, optima exoptare, atque semper deligere & agere.* — *In quo vera sapientia consistat.* — Seneca ep. 117. — Aristo. l. 1. magn. moral. c. 34.

III. Scipio Nasica habebatur Romanorum *Optimus*, Socrates Grœcorum *sapientissimus*: hinc orta quæstio, vter titulus præstantior, omniumque suffragio definitum esse æquales, imo non duos sed eundem titulum, cum nec sine sapientia bonus quis esse possit, nec sine virtute sapiens. Vnde apud antiquos omnes, oraculi instar censebatur pronunciatum illud, *In improbum non cadit sapientia.* Imò sacræ ipsæ literæ hoc suo etiam calculo firmarunt, & tanquam rem certam & indubitatam tradiderunt, *Imo maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitat in corpore subdito peccatis.* — *Quis titulus potior, Optimus, an sapientissimus.* — *In improbum non cadit sapientia.* — Sap. 1. 4.

IV. *Solus* ergo *probus, sapiens*: quantumcunque enim quis omni potioris literaturæ genere, cultissimisque quibusque artibus ac scientiis excellere videatur, si tamen moribus parum honestis sit & probis, si inquam luxu ac deliciis fluat, vitiisque & voluptatibus eneruatum habeat animum, nullus æquus rerum æstimator eum sapientiâ præditum affirmabit, testante ipso sacro eloquio *Sapientia non inuenitur in terra suauiter viuentium.* — *Sapientia non inuenitur in terra suauiter viuentium.* Iob. 29. 13.

V. Et sanè, si verum sit dictum illud, quod ab omnibus censetur verissimum, *Difficile est simul amare & sapere*, & hic animi affectus ex omnibus sit vehementissimus, quique intra certos limites coërceatur difficillimus, & in — *Difficile est simul*

rebus

amare & sapere. rebus etiam non malis fræno indiget, quanto magis dum iis in rebus figitur, ad quæ non proni tantum sed præcipites, totoque pondere ita feruntur homines, vt ægrè hic eorum impetus cohiberi ac sisti possit. Quis, oro, hic locus sapientiæ? *scire* fortissis dici poterit huiuscemodi homo, si in disciplinis variis ac scientiis sit versatus, at non *Sapere*: imò ne *scientis* quidem eum, sed *ignorantis* nomine appellandum censet Aristoles: *Omnis* inquit *malus est ignorans.*

Omnis malus est ignorans.

VI. *Tria hominum genera insipientiæ arguebat Diogenes,*

Hinc Diogenes acerrimus morum sui temporis censor, tria hominum genera carpere, insipientiæque arguere solebat: *Historicos, Musicos* & *Astrologos.* Historicos eo nomine culpabat, quod rerum omnium in Orbe gestarum perfectam sibi notitiam compararent, quæ domi apud animum suum agerentur ignari: cumque Regni cuiusque ac Reipublicæ rationem ac statum exploratissimum haberent, quæ tamen propria ipsorum conditio foret, eos penitus lateret. Hos proinde, quantumuis totius etiam mundi scientiam acquisiuissent, fatuos nihilominus vocandos affirmabat, vtpote qui se negligerent, tantumque eos à sapientia, quantum à sui curâ distare asserebat.

VII. *Quid Musicis vitio vertebat Diogenes.*

Musicis id vitio vertebat, quod cum citharæ chordas artificiosissimè contemperarent, & in suauissimam aptarent harmoniam, animæ tamen suæ facultibus tam malè moderarentur, moribusque inconcinnis essent ac dissonis: cumque in hominum auribus demulcendis tantum operæ ac laboris ponerent, in mente sua componenda, prouiique eius motibus sedandis esset tam socordes. Astrologos denique vituperabat, quod sui obliti, inter sidera vagarentur, totique sphærarum ac globorum cælestium ordini, proportioni ac numero intenti virtutes quæ fulgore & radiis stellas omnes multis gradibus excedunt, pulcherrimamque in anima harmoniam efficiunt, negligerent.

In quo idem reprehendebat astrologos.

VIII. Hos igitur omnes, etsi in hisce scientiis maximè exercita-

ercitatos, à sapientum numero excludendos asserebat. Quibus alios complures merito quis adiunxerit, eos scilicet qui, cum artium se liberalium & ingenuarum cultores profiteantur, illiberali nihilominus inhonestoque planè vitam ritu instituunt, moribusque parum sunt ingenuis. Hi, inquam, inter insipientes iure recensendi, eoque magis, quo scientiis ijs elati, magis se autumant sapientes. Hanc ob causam Isidorus ille Pelusiota, nec Oratores nec Dialecticos, alijsue huiuscemodi artibus & facultatibus excultos, nisi artem artium, virtutem scilicet nouerint, vitamque sua ac omnem ad illius regulas & præcepta explorent, nuncupandos ait sapientes *Ad sapientiæ*, inquit, *nomen tuendum & sustinendum pro dignitate, tria requiruntur: primò virtus, deinde Philosophia (moralis) cognitio, tertio rerum ad Dei cultum spectantium notitia*, quam *pietatem* appellat. Ex his virtutem sapientiæ *Fundamentum* vocat, Philosophiam *Ornamentum*, Pietatem denique *Coronidem*.

Alij plures Diogenis hac in re censuram non effugiunt.

Tria ad sapientiam requisita.

IX. Nullus ergo, quantumuis acri & perspicace ingenio, omnibusque honestissimarum etiam Disciplinarũ præsidiis instructus, nisi virtus accesserit, sapientis appellationem meretur. Hinc antiqui illi Ægypty sagacis & ingeniosi viri symbolum spingem statuebant: vbi vero sapientem exprimere volebant, id per eandem spingem in templi vestibulo figuratam præstabant: quò scilicet denotarent subtilitatem omnem ingenijque acumen, vt sapientiæ nomen sortiatur, cum pietate coniunctam esse debere, alioqui calliditatem potius & astutiam censendam, quàm sapientiam.

Sagacis & ingeniosi hominis Symbolum

X. Qui ergo non Dei honore & cultu, sed policitis quibusdam rationibus omnia metiuntur, quique non æquum & rectum, sed suum ipsorum commodum sibi normam statuunt, idque vnum in votis habent, vt ipsi emergant, & vel per aliorum casum ad summa conscendant, qui domi technis omnia & fraudibus, foris bello ac tumultibus implicant, vt rerum potiantur, suoque cun-

cuncta nutu & arbitrio moderentur: isti, inquam, sphinges sunt, at non in templi aditu, sed in foro, in curia, in Regum palatiis collocatæ. Hi tamen sæpe post diuturnum dominium de fastigio illo non debiti sibi honoris deiecti, vel furore populi obtruntur, miserrimeque mortem optant, vel profugi, extorres, vagi, cunctisque exosi vitam trahunt omni morte grauiorem: documento omnibus futuri, quàm lubrico loco consistant ij, quos ambitio, dominandique libido transuersos agit, virtuteque ac pietate posthabitâ, in id æstu quodam animi, totoque studio feruntur, vt magni potiùs euadant quàm boni.

Stulta sapientia.

II. *Perfectum sapientis viri symbolum.*

Longè vero accommodatissimum sapientis viri symbolum sacræ ipsæ literæ tradidisse mihi videntur in animalibus illis, ita oculis vndique refertis, vt tota oculi viderentur. Intus quippe & foris, ante ac retro, & in omni corporis parte oculos habebant, quibus cœlum & terram, quæ ante pedes posita erant, quæque, à tergo constituta, eodem temporis momento intuebantur, nihilque omnino erat, quod eorum aspectum fugeret. Hæc inquam animalia perfectissimus sapientis viri character sunt & symbolum vtpote qui oculatus maximè, imo totus esse debet oculus, nec terram tantum, sed cœlum etiam ac Deum tanquam actionum omnium suarum finem & scopum semper intueri, eiusque honore sua omnia metiri. Oculos intus habeat oportet, quibus cuncta ad animam spectantia, facultates scilicet illius omnes & affectus rectè ordinet ac disponat. Oculos ante & retro habere debet, vt non præsentia solùm, sed quæ posthac euentura, vitamque hanc subsecutura sunt consideret, seque omni in re, non perituris & caducis, sed æternis rationibus gubernet. Deniq; oculos in omni corporis parte, in manibus, in pedibus, in lingua, imo in ipsis oculis habeat necesse est, quibus accuratè se semper circumspiciat, ne quid inordinatum, quodque virum prudentem minùs decet, ad-

Se vndique circumspicere debet sapiens.

admittat, sed interna omnia & externa ad rectæ rationis & virtutis normam exigat.

Non malè ergo Seneca sapientiam, vitam animæ appellat: *Soli*, inquit, *viuunt, qui vacant sapientiæ*: quòd scilicet hæc virtutem, sine qua nemo vitam degit homine dignam, includat. Solus itaque viuit is qui sapit, solus sapit cui virtus sapit. XII. *Soli viuunt, qui vacant sapientiæ.*

CAPVT TERTIVM.

Virtus vnicum gaudium, vnicum affectæ mentis solatium.

HOc *ante omnia fac, mi Lucili*, inquit Seneca, *disce gaudere*. Et quamuis ars hæc facilis nonnemini videri fortasse possit, neque multis ad eam addiscendam opus esse præceptionibus, aut cur in hoc hominibus suadendo magnopere se fatigent Philosophi, cum ad lætitiam mentisque relaxationem pronis omnes animis ferantur, nec tam stimulis hac in re, quàm fræno indigeant: nulla tamen mortalibus ars magis necessaria, quàm ars rectè debitoque modo gaudendi, vt scilicet exploratum habeant ex quibus rebus verum, ex quibus fictum & adulterinum solatium desumatur, seu, vt loquitur Sanctus Augustinus, gaudia inter & gaudia discernant, *gaudia*, scilicet *veritatis*, & *gaudia vanitatis*. In hoc totius honestæ ac moralis vitæ cardo vertitur: *Hoc*, vt testatur idem Seneca, *bonæ mentis fundamentum, hoc culmen est: ad summa*, inquit, *peruenit, qui scit quo gaudeat*. I. *Seneca ep. 23.* *Inter gaudia & gaudia discernendū.*

Multi ergo, vbi mœrore aliquo grauari sibi ac premi mentem sentiunt, aut etiam ob grauius aliquod facinus admissum conscientiæ se stimulis vrgeri, vt huic morbo medeantur, ad res vanas sese, parumque etiam honesta interdum oblectamenta conferunt, indeque II. *Quidam dolorem minuendo augent.*

solatij aliquid emendicant. Hi, inquam, peccatum acerbitatis illius & amaritudinis causam tollere, vitiaque extirpare non conantur, sed acres illos remurmurantis conscientiæ aculeos sopire potiùs quàm extinguere, quæsitisque vnde, inde voluptatum illecebris affectum animum, veluti quibusdam fomentis leuare, dolorisque vim lenire a emitigare student: sicque medicinâ morbũ augent, vulneraque vulneribus addendo, in ipsâ curatione sibi inferunt exitium.

III. *Corporis oblectamẽta morbos animi non curant.* Athenis olim æger quis animi, grauissimisque ex diuturna vitiorum ac scelerum, in quibus ætatem egerat consuetudine, fluctibus agitatus, ac mœrore propemodũm confectus, vt ex hac iactatione respiraret, mentique laboranti opis aliquid afferret, varias Orbis regiones peregre obiuit, ex diuersarum rerum conspectu, locorumque amœnitate ac varietate mœstitiam intestinasque illas turbas sedatum iri existimans. Sed *Cœlum, non animum mutant, qui trans mare currunt.* Non aura ei Atheniensis, sed tetra illa vitiorum sanies ac fœtor, quæ eius animum penitus occupauerant, hunc ei morbum pepererunt. Scelerùmque admissorum recordatio ita perpetuis eum acutissimisque stimulis vrgebat, vt nec noctu nec interdiu vllam capere quietem pateretur: adeo verum est, Qui peccatum animo infixum gerit, suum secum fert carnificem.

Cœlum, non animũ mutant, qui trans mare currunt.

IV. Quam proinde Athenis extulerat, Athenas retulit animi ægritudinem, eamque nouis potiùs auctam incrementis, quàm vlla ex parte imminutam. Socratem itaque conueniens, rem ei totam aperit, iterque illud suum & itineris causam exponit. Cui Socrates: *Quid miraris*, inquit, *peregrinationes tibi non prodesse, cum te circumferas?* Quasi diceret, cum ignem in pectore, spinas in sinu foueas, quid tibi mirum accidit, si vel illius te ardore corripi sentias, vel harum aculeis pungi. Vnde & Seneca ad quendam ex familiaribus scribens, qui similem morbum simili medicinâ curare, animi scilicet mœro-

Prudens responsum Socratis.

mœrorem per diuersas regiones, terrâ marique discurrendo depellere frustra tentauerat, ideò inquit, hisce peregrinationibus tristitiam non discussisti, quod te vbique sequantur vitia. Ac tandem concludit: *Quaris cur te fuga ista non adiuuet? Tecum fugis. Onus animi deponendum est.* Hæc ille. *Seneca epist. 28.*

V. Voluptates ergo istæ, quas apicularum instar, veluti quasdam mellis guttulas, ex vanis ac vilibus rebus delibant homines, quamuis ægris eorum mentibus leuamenti aliquid afferre ad tempus videantur, multo tamen plus veri mœroris & amaritudinis iisdem afferût, quàm antè falsi attulerant gaudij ac delectationis. Hinc pronunciatum illud Pythagoræ antiquorum omnium calculo probatur: *Annulum arctum ne gestato*: de iis dictum, qui cum mentem mœrore pressam, grauiterque affectam sentiunt, ad voluptatum illecebras tanquam ad asylum confugiunt, vbi dum se tutos autumant, acrioribus vrgentur stimulis, ipsoque etiam hoc leuamine magis torquentur. *Annulum* ergo *aureum* in eo referunt voluptates, quòd fulgore & radiis intuentium oculos perstringant, mentesque mortalium blandimentis quibusdam ac lenociniis captas ac delinitas, ad se amplectendum pelliciant. *Annulum* inquam referunt, sed *arctum*, dum enim relaxare animum videntur, coarctant, atque in maximas angustias & quasi vincula cóiiciunt: nullus quippe grauior carcer, quàm animus sibi, vbi sceleris alicuius conscientiâ tenetur. Quæ itaque foris quæruntur oblectamenta, ac veluti affectæ mentis remedia adhibentur, sopiunt non sanant, nec quidquam de internis animi morbis imminuunt. Ad quam rem apposité Plutarchus: *Diadema*, inquit, *dolore capitis non liberat, nec annulus pretiosus reduuiâ.* Externa nimirum hæc mulcent, non medentur, paruisque animi affectionibus vires addunt potius quàm detrahunt. *Annulum arctum ne gestato.* *Animus sceleratus, carcer sibi.* *Diadema non sanat dolorem capitis.*

VI. Sed mittamus profana: exemplum huius rei longè

clarissimum sacra nobis suppeditat historia. Cum Ionas Niniuem ire iussus, violato Dei mandato Tharsis tenderet, vehemente ortâ tempestate, nauis in qua vehebatur, ingentibus iactata fluctibus, pene submergebatur. Nautæ ergo vasa omnia & quicquid grauare nauem poterat, in mare proiecerunt, vt eo onere leuata vim fluctuum commodius sustineret, & in minore esset submersionis periculo. Sed frustra: quadiu Ionæ in ea mansit peccatum, nihilo leuior erat nauis, nihilo à submersione remotior. Illud nimirum onus erat, quod eam degrauabat, & in tanto constituebat periculo. Illud inquam erat, quod cœlum ei reddebat iratum, ventosque in eam & mare concitabat. Ionâ vero cum peccato suo, eiecto, mari confestim tranquillitas rediit, nauisque periculo defuncta, fœlicissimo itinere inchoatum cursum tenuit:

Peccatum causa tempestatis.

VII. Tantundem non raro hominibus contingit: Graui se quispiam exempli causâ, scelere obstrinxit, oritur illico tempestas, & anima ingentibus doloris, qui certissimè semper peccatum sequitur, fluctibus iactatur, internisque motibus miserrimè agitatur. In omnem ergo se partem vertit, vt hoc onere mentem leuet, reæque & exulceratæ conscientiæ aculeos mitiget. In varia se confert loca, diuersasque peragrat regiones: sed *mutat lectos æger, febris manet*. Musicam, suauissimumque vocum & fidium concentum, ægræ menti medelam adhibet: at frustra, nullâ sonorum, quantumuis dulcium harmoniâ curatur animus sibi ac cœlo dissonus. Iucundis fruitur necessariorum colloquiis, vt suaui eorum sermone affectum animum reficiat: sed obstrepit semper remurmurans conscientia, importunisque & inconditis vociferationibus eum interturbat, & ad se identidem vel nolentem rapit. Somno se tradit: at simul cum eo euigilat acerbus mentis cruciatus, vigilque ille vermis perpetuis cor eius morsibus lancinat & corrodit. Verissimè proinde dixit S. Augustinus: *Iussisti Domine,*

Anima instar nauis fluctibus iactatur.

Nullâ harmoniâ curatur animus sibi dissonus.

Domine, & ita factum est, vt omnis animus iniquus, ipse sit pœna sibi.

Quisquis ergo verum gaudium exoptat, mentemque tot intestinis turbis ac tumultibus concussam quieti tranquillitatique restituere, mali radicem tollat, peccatum è naui, ex anima, inquam, eiiciat, omnemque et deinceps aditum intercludat: mentis denique serenitatem, qua nullum maius est mortalibus bonum, adeptus, summo eam studio ac diligentiâ, per seriam & constantem virtutis exercitationem (sine qua, nulla firma haberi quies & tranquillitas potest) foueat & conseruet. VIII. *Mali radix tollenda.*

IX. Hoc inquam sincerum est & solidum gaudium, & cuius extrema, non luctus, sed gaudium occupat: in terra quippe inchoatum, cœlum perficit, mentemque vberrimis deliciarum riuis irrigat ac perfundit. *Bona cōscientia*, inquit S. Bernardus, *quotidie virescit, laboribus non affligitur: afficit gaudio viuentem, consolatur morientem, æternumque durat.* Hoc est *iuge* illud *conuiuium*, suauissimæque dapes, quibus pastæ & refectæ puræ mentes, omnes mundi delicias ac voluptates ieiunas & vanas autumant, ac veluti amaras ac sordidas auersantur & contemnunt. Denique, vt pulcherrimis Diui Bernardi verbis, concludam: *Conscientia bona*, inquit, *est templum Salamonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti, liber signatus & clausus, & in die iudicij aperiendus.* Deinde subiungit: *Nihil est iucundius, nihil tutius, nihil diuturnius bonâ conscientiâ: premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura.* Ex quibus habetur illud solum censendum esse verum gaudium, quod ex virtutis nascitur radice.

S. Bern. lib. de conscientia.

De interiori domo cap. 22.

Illud solū verum gaudium, quod ex virtutis radice nascitur.

DISPVTATIO DECIMASEPTIMA.

Nihil ad vitam rectè traducendam, constantemque virtutis exercitationem magis iuuat, quàm memoria mortis.

IN hominis à fabuloso illo Pro metheo constructi fabricâ, id reprehendisse fertur Momus, quòd scilicet alterum oculum in occipite situm non haberet, sed vtrumque in fronte gereret, sicque ea quæ retro essent, quæque à tergo sequerentur, intueri non posset. Sed, quicquid de Momo sit, qui sedulus magis in aliorum notandis vitiis erat, quàm in propriis corrigendis (quod iis fere contingit, qui in alienam vitam curiosius inquirunt, dum enim aliorum more mores obseruant, negligunt suos.) Quicquid inquam de Momo sit, Prometheus Christianus in hominis animâ formandâ, alterum oculum veluti in occipite statuet, ea nimirum considerandа proponet, quæ posthac secutura sunt, oculosque in vltimâ etiam vitæ periodo, ipsaque adeo morte figendos esse docebit, idque ad vitam in virtute traducendam maximi interesse ostendet.

Qui aliorum mores curiosiùs obseruant, negligunt vt plurimum suos.

CAPVT PRIMVM.

Viue memor quàm sis breuis æui.

I. *Philosophia aliud nihil est, quàm mortis meditatio.*

PHilosophia, inquit Plato, *nihil aliud est, quàm mortis meditatio.* Neque enim firmiùs fæliciusque in re vlla honestæ vitæ fundamenta iaciuntur, quàm in memoria mortis. Hæc enim cuius semel menti insedit cogitatio, ipsum scilicet mortalem esse, internecionique obnoxium, animus illico rerum vilium & caducarum pertæsus,

ſus, ad immortalitatem totus aſpirat, oculoſque in cæleſtibus figit, ſemperque duraturis.

II. *Mortis cogitatio mortalibus vtiliſſima.* Nihil ergo mortalibus vtilius, nihil ad vitam, vt per eſt, inſtituendam accommodatius conſideratione mortis. Hæc vitam format, componit mores, frænat affectus, æſtum animi ſedat, rerum parum honeſtarum amorem ac deſiderium extinguit. Eſt mentis myrrha. *Mortis memoria, mentis myrrha.* vt enim vnguentum illud myrrheum, corpus à corruptione & vermibus, ita hæc animam à vitiorum ſanie ac putredine integram præſtat, & incorruptam. Ad quam rem appoſitiſſimè S. Auguſtinus: *Nihil*, inquit, *ſic reuocat hominem à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio.*

III. *Adami oſſa filiis ſuis Noë diſtribuit, poſt diluuium.* Noë Patriarcha poſt terribile illud diuinæ vindictæ, ſuppliciique de hominibus ſumpti exemplum, quo Orbem vniuerſum aquarum diluuio, qui antè peccati inundatione obrutus fuerat, ſubmerſit, is inquam vt his malis occurreret, illaſque humani generis reliquias à peccati perpetratione conſeruaret, partem aliquam oſſium primi Parentis, quæ ſecum in arcam tranſtulerat, ſingulis diſtribuit, vt tum Adami, tum propria ipſorum mors certiſſimè ſecutura, iis ſemper ante oculos obuerſaretur, & ſalutari hac cogitatione veluti fræno quodam in officio continerentur, & ab admiſſione ſcelerum deterrerentur.

IV. *Mortis recordatio viam ad vitam ſternit.* Imo, longo pòſt interuallo in more poſitum videmus, vt qui in ſummo conſtituti erant honorum gradu, opumque ac deliciarum omnium copiâ affluebant, & hoc nomine in maximo verſabantur diſcrimine, ne tam lubrico loco ſiti, in omne vitiorum genus (ad quæ præceps ſemper, huiuſmodi præſertim hominibus eſt via) prolaberentur, his inquam in more erat, vt ad mortis memoriam tanquam ad aſylum confugerent, ſeque hac cogitatione aduerſus tot pericula armarent firmarentque. Hinc de Orientis Imperatoribus traditur, hanc apud eos viguiſſe conſuetudinem, vt velut emblema ſui,

 quiddam

Perfectissimum hominis emblema. quiddam libelli instar manu semper gestarent, quod foris quidem auro argentoque artificiosissimè elaboratum erat, gemmisque vndique distinctum, intus verò puluere ac cinere repletum; eo nimirum fine, vt illi libro assiduè studentes, & in singulis eius, vt ita dicam, paginis *Puluis es* scriptum legentes, hanc in eo lectionem addiscerent, quantumcunque scilicet caput diademate gemmis auroque radiante ornatum haberent, splendidissimisque fulgerent vestibus, re tamen verâ se aliud nihil quàm puluerem esse, vtpote quos mors breui in cineres esset redactura.

V. Nihil itaque ad aditum vitiis intercludendum, hominesque intra æqui rectique limites coërcendos efficacius, quam vt seriò perpendant animoque penitus infixum habeant, se morti esse obnoxios, & ad sepulchrum semper tanquam ad centrum tendere. Hæc quippe cogitatio vehementissimos etiam impetus frangit, & contumacissimum quemque edomat, ac veluti moderatrix mentis ad iustum temperamentum, rectæque rationis præscriptum paulatim reuocat. Hinc de Alexandro refertur, conspecto Cyri, Persiæ totiusque Asiæ Regis sepulchro, ita perculsum fuisse superbum illius animum, vt cum antè, affinitate cum mortalibus reiectâ, se inter Diuos ascriberet, Iouisque filium appellaret, nunc demum altos illos spiritus ponere, suamque hanc stultitiam vehementer accusare inciperet. Sepulchrum namque illud aperiens, cernensque amplam adeo potentiam ad tam arctos limites redactam, tantam maiestatem in tali throno sitam, Asiæ denique Monarcham pro palatio obscuram habere & horridam speluncam, pro lecto lapidem, telas aranearum pro aulæis, summamque illam pompam & splendorem in tenebras & noctem esse conuersa, hoc inquam, altum Alexandri animum ita perculit, ita celsas illas cogitationes repressit, vt hoc Cyri sepulchrum, suæ etiam sepulchrum ambitionis facere cogitaret, nisi quòd oculis alio auersis,

Alexander conspecto Cyri sepulchro mirè perculsus.

quâ

quâ portâ memoria mortis egrediebatur, superbia mẽtisque elatio ingrederentur, firmioresque quam antea in eo agerent radices.

VI. *Monimentum quasi monens mentem.*

Quæ omnia perpendens Angelicus Doctor, *Monimentum, inquit, est quasi monens mentem*, hominibus scilicet in memoriam reuocans, nihil hic firmum esse ac stabile, sed fluxa omnia & caduca, opesque omnes, honores ac dignitates, & quicquid in hac vita pulchri est aut pretiosi, interueniente aliquando morte sublatum iri: animi proinde bona, quæ sola tumulo supersunt, curâ omni & studio esse perquirenda.

VII. *Plutarchus in conuiuio septem sapientum.*

Hac etiam de causa, vt auctor est Plutarchus, antiquis illis Ægyptiis moris erat, sceletum, seu exsiccata hominis ossa, ita inter se commissa & compacta, suo vt singula ordine hærerent, inter epulandum inferre, suumque ei inter conuiuas locum tribuere, vt eius cõspectu mortis omnes admoniti, sobriè se & veluti fugi homines gererent, & quasi non multo post è vita migraturi: optimum scilicet epularum condimentum existimantes memoriam mortis, vtpote quod non tam cibos sapidos, quàm conuiuas sapientes redderet.

VIII. *Quantum boni ex mortis cõsideratione perceperit Henricus Imperator.*

Longè vero pulcherrimum in hoc genere, & ad declarandum quantum ex mortis consideratione hominibus boni proueniat accommodatissimum est, quod Henrico Bauariæ Duci, mox etiam Germaniæ Regi, ac demum Imperatori, illius nominis primo, contigit. Is dum nocte quadam orationi de more vacaret, cælitus intellexit, non procul à sancti Wolfgangi sepulchro scriptum quoddam parieti inclusum latere, quod inde tollere & legere iubebatur. Ad locum ergo designatum accedens pius Princeps, chartamque inspiciens, hæc tantummodo duo verba in ea exarata reperit, POST SEX. Henricus hoc mortis suæ post sex dies secuturæ prædictionem quandam interpretatus, omni se diligentiâ ad vltimam illam horam, fælicemque ex hac vita transitum disponit, ac totos illos sex dies in precibus

Deo fundendis, aliisque pietatis officiis maximo quo potest feruore insumit. Vbi vero sex illis elapsis diebus, se adhuc vidit superstitem, verba illa ad sex hebdomadas referenda arbitratus, simili mentis ardore per sex insequentes septimanas, in omni se virtutum genere exercet, quasi tunc è vita excessurus. Ast vbi tunc etiam sua se frustratum expectatione animaduertit, rem ad sex menses, & postmodum ad sex annos retulit, nihil interim de feruore illo, seque ad mortem parandi studio intermittens.

IX. Sex igitur annis integris in summa pietate, mortisque consideratione trãsactis, tum demum Diuino Numini vaticinium illud implere visum est, alio tam longè modo, quàm Henricus præceperat animo: primo namque anni septimi die electus est Imperator, quod munus per duos postea & viginti annos, summâ cum laude, orbisque Christiani bono administrauit, Deo per tam diuturnam mortis meditationem eum ad hoc singulariter disponente. Tantus vero fuit virtutum eius splendor, vt radios longè lateque diffuderit, omnesque pertraxerit in admirationem sui. Nulli nimirum magis viuidi colores, quàm qui à termino humanæ vitæ, lethique consideratione tincturam accipiunt, nec vlla pulchrior virtutum imago, quam cui mors vmbras adiicit, manumque, vt ita dicam, vltimam apponit.

Nunquam securiores virtutis igniculi, quàm dũ mortis cineribus inuoluuntur.

CAPVT SECVNDVM.

Nulli, aut paruo, aut magno lethi fuga.

I. SEcundus, non ignobilis sui temporis Philosophus, ab Adriano Imperatore, quid mors esset, interrogatus, *Hominis Latro*, inquit, vepote quæ momentis singulis, vitæ partem aliquam surripit, minutisque istiusmodi & clandestinis furtis omnem paulatim vitam tollit, ac totum

Mors à Philosophis Latro hominis dicta.

tum tandem hominem, in suam redigit potestatem: quid dico hominem? tot iam inde à nascente mundo in omni Orbis parte hominum myriades, cunctasque hisce suis latrociniis Nationes expilauit, ac vita exuit, merito *Latro omnium Gentium* appellanda. Nulli ætati parcit aut hominum conditioni: non eam flectunt virides anni, & morti adhuc immaturi, non sanguinis nobilitas, sed quæcunque sit natalium diuersitas, par certè cunctorum erit exitus: non eam lenit aurea Oratorum eloquentia, non Dialecticorum argutiæ, nullæ denique preces aut lachrymæ emolliunt, sed nullo discrimine doctos iuxta & indoctos rapit, nobiles & ignobiles, summo & infimo loco natos.

Hinc antiqui illi Gentiles, licèt Mortem inter Deos numerarent, nulla tamen ei, vt Diis aliis, templa exædificabant nulla erigebant altaria, nulla sacrificia offerebant, quòd scilicet inexorabilis esset, & quisquis preces illi funderet, perinde ac surdo canere censebatur. II. *Cur Gentiles nullū Morti templum extruerent.*

Nihil ergo humanâ vitâ fugacius, nihil inconstantius, cuius scilicet partem semper aliquam mors rapit: Vnde, inquit Seneca, *Hunc ipsum, quem agimus diem, cum morte diuidimus*: & quibus homo in vitâ, iisdem ad mortem passibus procedit, nec mori prius desinit, quàm desinat viuere. Hinc S. Gregorius, *Nostrum viuere*, inquit, *à vitâ transire est*: nempe crescendo decrescimus, & dum augetur vita, minuitur, suisque exhauritur incrementis. Ex qua consideratione Diuus Augustinus: Dubitare, inquit, merito possumus, hæc quam agimus, vita dicenda sit, an Mors, ac tandem *morientem vitam* appellandam concludit. Quare Socrates, cum mortis in eum sententiam ab Atheniensibus latam esse accepisset: *Hodie*, inquit, *ego, cras ipsi, me illi morti ad iudicarunt, Natura ipsos, qua non minus certò in eos, quàm illi in me pronunciatam mortis sententiam exequetur*. Nascimur nimirum ad mortem damnati, & vnà cum *Hominis*, *Mortalis* nomen accipimus. III. *Nihil humana vitâ fragilius. Nostrum viuere, à vitâ transire est. Dictum Socratis ad mortem iā damnati.*

IV. *Varia humanæ vitæ symbola.* Hinc hominis vitam cum rebus maximè lubricis & inconstantibus passim conferri cernimus: nunc enim *folio* comparatur, nunc *vento*, *umbræ*, *vapori*, *somnio*, nunc Lertæ illi seu *flori*, vt vocant, *Solstitiali*, qui quo die nascitur, occidit: & quamuis radios ad tempus pandat, hi tamen vnà cum sole ad occasum vergunt, noxque eos tandem excipit, & extinguit. Quibus apertè monstratur nihil præsenti vitâ esse incertius, nihil volubilius: cuius proinde symbolum Ægyptij Rotam statuerunt versatilem, quæ leuissimo quoque tactu mouetur, & in gyrum voluitur: sic in suo etiam axe vita vertitur, & breuissimo traiectu pars suprema in imam commutatur: vt rectè vitam appellet S. Augustinus *Cursum velocissimum ad mortem.*

Homo Rotæ similis. Vita cursus velocissimus ad mortem.

V. *Humana vitæ breuitas vlterius declaratur.* Ad quam rem appositè obseruat S. Bernardus has duas voces *Orimur* & *Morimur* vnâ tantùm inter se literâ differre. Quo, inquit ille, denotatur tam lubricam & celerem esse hanc vitam, hominemque rapido adeo ac volucri cursu ad mortem ferri, quasi ortus eius & occasus, principium viuendi & finis, non magis inter se disiungerentur, quàm duo verba, quæ vnâ tantùm inter se literâ distinguuntur. Quam humanæ vitæ fragilitatem & inconstantiam considerans, sic hominem describit Aristoteles: *Homo*, inquit, *est imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, trutina calamitatis.*

VI. *Homo mutabilitatis & inconstantiæ theatrum. To.10. sermone primo.* Et sanè si quis casus omnes & pericula, quibus obnoxij sumus mortales, necisque irruentes vndique occasiones perpendat, non abs re locutum hac in parte Philosophum reperiet, hominemque verissimum inconstantiæ ac mutabilitatis theatrum esse deprehendet. Ad quod apposite Diuus Augustinus, *Inter casus*, inquit, *ambulamus: si vitrei essemus, minùs casus timeremus* Tot nimirum, tamque inopinati sunt & improuisi, vt nec Argi oculis præuidere quis cunctas possit, nec vlla diligentia præuertere. Quisquis proinde illos serio confide-

considerauerit, merito affirmabit, non Damoclis solùm, sed omnis omnino hominis capiti mortem setâ tantùm equinâ impendere.

VII. *Mille mortis viæ.* Mille ergo mortis viæ: hos morbi vis, & in ipsis visceribus, ac veluti domi nata mors interimit: illos in prælio gladius ad multa millia; vno, vt ita dicam, ictu demetit. Multos diuturna ægritudo lentâ tabe conficit: alios acuta febris paucorum dierum spatio abripit Hos absumit ignis, illos aqua absorbet. Hic dolore, ille gaudio interit: quod Chiloni Lacedæmonio, qui vnus fuit ex septem Græciæ sapientibus, contigit: is filium in Olympiacis certaminibus victorem & coronatum cernens, dum eum gratulabundus amplectitur, immodicâ gestiens lætitiâ, in ipso illius amplexu concidit exanimis, filiique triumphum funestissimum reddidit. *Ghilo Lacedamonius gaudio extinctus.* Hic subito iræ ardore correptus, dum excandescit, interno calore conflagrat, & igne suo extinguitur: ille econtra repentino metu, veluti glacie constrictus vigescit.

VIII. *Nimia mortem vitandi solicitudo, quibusdã mortis causa.* Imo nimiâ interdum solicitudine casus, quibus exposita est hominum vita, declinandi, in mortis nonnulli sese fauces coniiciunt, & fugiendo accersunt. Quo in genere singulare est illud, quod de Æschylo fertur: huic vehemens, nescio vnde, insederat animo cogitatio, se certo die, rei alicuius in eum decidentis ruinâ interiturum. Die ergo illo adueniente, vt periculum effugeret, in latum & apertum campum se summo mane contulit, ibique ab omni, non domo tantùm ac pariete, sed etiam arbore, quàm potuit remotissimè perstitit, ruinæ, vt ipsi videbatur, nisi cœlum rueret, securus. Hic itaque, dum in aprico, nudo & caluo capite sedet, aquila superne in aëre præteruolans, & raptam in altum testudinem vnguibus gerens, glabri illius capitis splendore elusa, & saxi rata, prædam in illud rectâ demittit, vt fractâ testudine, medullâ eius, seu carne vesceretur: sicque eâdem operâ medullam testudini, Eschylo cerebrum excussit. *Aeschyli interitus.* Hic ergo ex nimiâ vitæ seruandæ anxietate,

vitam

vitam amisit, quamque verisimiliter domi vitasset mortem, foris quæsiuit: Deo id permittente, vt qui vel somniis quibusdam; vel vanis astrologorum prædictionibus superstitiosè fidem adhibuerat, stultæ credulitatis meritas pœnas daret.

IX. *Senum quorundā consuetudo. Quidam se minores natu fingunt.*

Ex his ergo constat, quàm inanis sit quorundam senum consuetudo, qui nimiā vitæ auiditate, variis vtuntur artibus, vt sibi imponant, & vel falsò multos etiamnum sibi annos superesse persuadeant. Hic itaque minorem se natu fingit, partemque aliquam ætatis detrahit, & hoc pacto sibi tanquam iuueni blanditur, ac se qualiquali hoc mendacio solatur & lactat: post certum etiam tempus, vbi serio se senescere animaduertit, in annorum computatione sistit, & frænum quasi vitæ iniicit, ne nimis properè elabatur. Sed quantumcunque hic numerando, tempus certè, vitæque momenta fluendo non sistunt, sed nunquam intermissā serie statum cursum seruant:

Dura peragunt pensa sorores,
Nec sua retro fila resoluunt.

Annos sibi quidam, non canos detrahunt.

Annos hic sibi non canos detrahit, & fictam iuuentutem vera senectus tingit, suaque vel nolentem gerere cogit insignia.

X. *Alius ætatem dissimulandi modus. Calua excusatio.*

Alius, vbi crines omnes è capite senio defluxisse perspicit, ætatis vitium arte supplet, capillumque sibi adscititium apponit, sicque alienis ornatus exuuiis, erecto incedere ceruice nititur, mortemque nécdum sibi accedere debere prætendit, cum cæsaries etiamnum integra sit; comaque nullā ex parte imminuta. At calua est hæc excusatio, quantumuis videatur capillata: cum namque ingrauescentes anni veros capillos excusserint, parum est in suppositítiis præsidij.

XI. *Capillos nonnulli tingunt, & ex albis nigros faciūt.*

Alius denique tingit capillos, & aduentitio colore canos imbuit, atque ita senem se exuisse autumat, sibique veluti reflorescenti viridem denuo ætatem gratulatur, ac se tanquam Phœnicem ex suis iam cineribus prodeun-

prodeuntem intuetur. Sed haud facile est morti fucum facere: *Scit te Proserpina canum.* Mors Lynce est oculatior, non his ei præstigiis imponitur: sub iuuenili larua senem conspicit, artisque illud mendacium facile refutat. nouit ex canâ radice nigros capillos ex cygneâ stirpe coruos non procedere. Nihilo proinde serius ius suũ reposcet, nec ob machinationes hasce & fallacias vel ad momentum differet, quo minùs iuuenescentem hunc, vel potius repuerescentem senem rapiat.

XII. *Sola Morsi morti non obnoxia.*

Omnia ergo hic internecioni obnoxia: sola mors est immortalis, sola viuit, sola laurum sibi vendicat, tot Regum coronis redimita. tot galeis ac loricis, omnique armorum apparatu à fortissimis detracto Ducibus cataphracta, tot omnium Gentium spoliis ditata: vtpote cuius vim, nullâ quisquam industriâ aut conatu declinare vnquam potuit: vt rectè dixerit Seneca, *Mortem nulla diligentia euitat, nulla fœlicitas domat, nulla potentia vincit.* Orbis nimirum triumphatrix, vbique victricia signa explicat; cunctaque suo subiicit imperio. *Lib. 2. natur. quæst. c. vltimo.*

CAPVT TERTIVM.

Vitæ breuitas & incertitudo mortales admonet, maximi omnium interesse, vt eam semper rectè habeant institutam.

I. *Seneca ep. 22. fine.*

NEmo quàm bene viuat, sed quamdiu curat, inquit Philosophus, *cum omnibus possit contingere, vt bene viuant: vt diu, nulli.* Non illius tantùm ætatis limitibus definita est ea consuetudo, sed hæreditario quodam humani generis malo, ad hæc vsque tempora, tot iam labentibus sæculis transfusa, & senescente mundo viget etiamnum in mortalium animis vitam conseruandi & augendi, non emendandi studium, primaque hæc omnibus cura, vt ætatem ad vltimam vsque senectutem & canitiem

Longa vita omnibus cura est, non bona.

canitiem producant, quàm cani mente sint, quàm inquam virtutum præsidio instructi, nil pensi habent. Cum ergo quàm fallax & lubricus vitæ huius cursus sit declarauerim, nunc quantum bona vita, ad honestatis scilicet, rectæque rationis normam exacta, omnibus expetenda sit ostendam.

II. Et sanè tanti probè & honestè institutam vitam faciendam existimarunt antiqui, vt quisquis perditis esset moribus, sceleribusque ac flagitiis addictus, hunc ne viuere quidem arbitrarentur Sic Democrates: *Viuere, inquit, imprudenter, intemperanter, impiè, non tam viuere est, quàm sensim mori.* Et Seneca: *Diu vixit, qui bene vixit: qui autem male vitam instituit, non diu vixit, sed diu mortuus est.* Is nimirum non longam duxisse vitam censendus est, sed diuturnâ morte extinctus. Quo pacto namque viuere dici potest, cuius pars melior, anima scilicet mortua est, imo cadauerosa, tota sanie ac putredine diffluens, vitiorumque vermibus exesa.

Diu vixit, qui bene vixit.

III. Adde ob maximam, quam secum virtus fert amœnitatem, mentisque iucunditatem, & delicias, summo in pretio habendam honestam integramque vitam, omnique studio ac diligentiâ amplectendam. Quid enim tam votis omnibus expetendum mortalibus, quàm vt animum inter tot molestias pacatum, inter tot tempestates serenum, denique inter tot angores & acerbitates lætum habeat & erectum. Peregrinus aliquando Lacedæmone Diogenes, eum à quo hospitio exceptus fuerat, summum tum vestium, tum aliarum omnium rerum apparatum facientem videt. Causam sciscitanti respondet hospes, festum quendam diem instare, ritu maximè solemni ac splendido, omnibusque lætitiæ signis transigendum. Tum Diogenes: *Quid, inquit, an non viro probo quiuis dies festus est?* Est sanè, mentisque singulari lætitiâ, ac summâ animi alacritate transigitur: cum tamen mens improbi acerbissimo semper cruciatu, dolorisque aculeis vrgeatur, corque ei tot spinis

Quanti facienda sit bona vita.

Viro probo quiuis dies festus est.

nis transfixum sit, quot vitiis.

Sed hac de re sæpius supra Cum ergo in ea nunc verser Philosophiæ parte, quæ mortis considerationem proponit, inde potissima ad rectam morum informationem, virtutisque sedulam exercitationem ratio desumenda. quòd scilicet ex vitâ bene vel malè actâ mors bona vel mala oriatur: hæc quippe vitam ad amussim referre solet, vtpote ex qua velut è radice procedit Hæc antiquitatis vox est, hoc sacri, hoc prophani auctores vno omnes ore testantur, & tanquam quoddam oraculum ad posteros transmiserunt. Hinc axioma illud, quo nihil olim apud Philosophos vsitatius: *Disce viuere, disce mori*: quasi eadem hæc esset lectio, & eo ipso quod quis artem viuendi disceret, artem pariter disceret moriendi. Hinc etiam ortum habuit dictum illud: *Faber quisque, vt Fortuna, ita & Mortis sua.* Vitam quippe formando, format mortem, & vtramque iisdem ducit lineamentis. IV. *Vita bona mortis principium.* *Disce viuere, disce mori.*

Hinc Mortem quidam non inscitè sigillo comparant: quam enim quisque sculpit, vt ita dicam, certaque actionum serie, velut tot tractibus in anima cælat imaginem, eandem postea mors exprimit, perpetuoque signat charactere. Exempli causâ, candidis quis moribus, vitæque puritate & innocentiâ in se columbæ lineamenta ducit: mors columbam signat, & ex candidâ illâ animâ columbæ nunquam character delebitur. Sublimi quis volatu cœlum petit, altâ inquam supernarum rerum contemplatione terrena transgressus diuinum solem aquilinis oculis, quantum mortali fas est, assiduè intuetur: mors aquilam signa, nobilisque ille character, eius semper hærebit animæ impressus. Econtra vero si quis in turpium se voluptatum cœno volutando sordidi cuiuspiam animalis formam induat, seque in bestiam fœdâ metamorphosi transmutet, mors eundem signabit characterem, tetraque illa & probrosa species in eo, summo semper cum dedecore & ignominia per- V. *Mors sigillo similis.*

sistet. Ei denique omni quod vita scribit, mors subscribit, suoque in perpetuum firmat calculo.

VI. *Eucritus Chius errorus arguitur à Philosophis.* Quare erroris omnes, imo & stultitiæ arguunt Eucritum illum Chium, qui interrogatus, malletne Crœsus esse an Socrates (quorum ille luxuriosissimæ, hic integerrimæ vitæ habebatur, & innocens ad mortem damnatus) respondit, in vita se Crœsum futurum, in morte Socratem. Sed errasse eum hac in parte omnes affirmãt, neque enim Socrates morietur, nisi qui vixit Socrates, nec vitam flagitiosam & nocentem mors sequitur innocens.

VII. *Mors vitæ Echo.* *Vita* ergo & *Mors* eo fere modo se habent, quo *Vox* & *Echo*? vt enim hæc expressum à voce verbum reciproco semper sono reddit, ita mors verbatim, vt ita dicam, vitæ respondet, dictaque ab illa, eo quo prolata sunt tenore repetit, iisdemque articulatim syllabis pronunciat. Si vita, constante piarum operationum serie, veluti iucundâ quadam vocis inflexione præeundo *Habent & facta linguas suas.* (nam habent & facta linguas suas) *Sancta* dicat, mors *Sancta* reponit. Si vita, *Virtutem, beatitudinem, cœlum* loquatur, mors totidẽ verbis ac syllabis respondet. Si vero vita flagitiosè transacta, tristi & infaustâ voce *Infernum, pœnam, Cruciatum* clamet, mors funestissimo planè sono eadem reddet, ne vno quidem apice, nisi ante mortem resipiscat (quod tamen in homine scelerato, vitiisque totâ pene vitâ innutrito, est difficillimum) relicto: vt verissimè dixerit S. Augustinus: *Non potest malè mori, qui bene vixerit: & vix bene moritur, qui male vixit.* Et S. Cæsarius: *Percutitur hac animaduersione peccator, vt moriendo obliuiscatur sui, qui viuendo oblitus est Dei.*

VIII. *Ars artiũ est, vt quis discat viuere.* Ex his ergo constat, sapienter dixisse Platonem, cæteris omissis disciplinis, in hanc vnam seriò incumbendum, vt quis *discat viuere*, moresque suos ad virtutis & honestatis normam exigere Hoc quisquis didicit, esto alia omnia ignoret, meritò in literatorum numero est reponendus. Qui vero istud nescit, quantumuis artibus omnibus

omnibus sit instructus, rudis est & ignarus. Concludo itaque cum Seneca; *Viuere totâ vitâ discendum est*, *imo* (quod eodem recidit, vt ostensum est) *totâ vitâ discendum est mori.*

CAPVT QVARTVM.

Sera nimis vita est crastina.

CVlpat Romanos Plutarchus, quòd non nisi multis post vrbem conditam annis, ac prope senescente Republicâ, *Virtuti* templum posuerint. Iam *Fortuna*, *voluptas*, *salus*, *fœlicitas*, *Libertas*, *Quies*, & alij id genus minorum gentium Dij deæque suas intra vrbis pomœrium sedes, nobilique loco erecta sibi habebant delubra: *Virtuti vero*, inquit, *non nisi sero*, longâque elapsâ annorum serie, fanum ab iisdem est statutum. I. *Plutarchus lib. de Fortuna Romanorum.*

Quod Romanis vitio vertit Plutarchus, idem de non paucis hoc nostro tempore iure quis affirmauerit, vltimam scilicet iis virtutis curam esse, postremoque loco de æde illi extruenda cogitare. Pueritiam nimirum nugis consecrant, adolescentiam voluptati, reliquum vitæ tempus omni vitiorum generi addicunt, singulisque singula veluti erigunt altaria, ac tandem sero, in vltima scilicet ætate virtutis recordantur, eique non tam se, quàm cadauer sui tribuũt, & tum primùm viuere incipiunt, cùm primùm incipiunt mori. II. *Postrema non paucis est virtutis cura.*

Nulla ergo periculosior insidere mortalibus solet cogitatio, quàm quæ moram huiuscemodi, & cunctationem iniicit, vtpote quæ lento quodam torpore eorum mentes occupat, intimisque sese medullis implicans, omnes animi neruos elidit; hominesque effœtos reddit & languidos. Non eos latet virtutis præstantia, non honestæ recteque institutæ vitæ amœnitas, non quies illa & tranquillitas, qua fruuntur ij, qui serio sese III. *Mora torporem sensim iniicit.*

pietatis exercitiis applicant. Hæc, inquam, omnia non ignorantissimo vero virtutem se aliquando amplexuros, temporisque quam modo faciunt iacturam in senectute compensaturos, ac frugi futuros dictitant. Sed *sera*, vt aiunt, *est parsimonia in fundo:* qui temporis antea fuerunt tam prodigi, totque annorum spatium otio & inertiâ perdiderunt, frustra in postremis annis tantum sibi in hoc genere industriæ, tantum lucri pollicentur. Ægrè socors iuuentus sedulam parit senectutem. Ægrè vitam in vitiis traductam honestus finis excipit. Adde, in media frequenter ætate, ipsaque etiam non raro adolescentia homines abripi, sicque huic moræ immoriuntur, & ante viuere desinunt quàm incipiant, vnaque cum ipsis vana hæc desideria in flore deflorescunt.

Sera est parsimonia in fundo.

Aegrè socors iuuentus sedulā parit senectutem.

IV. Quare sapientissimi quique viri acerrimè in eos inuehuntur, qui temporis, quo nihil pretiosius mortalibus à natura datum est, valorem minimè vt par est expendentes, illud inutiliter insumunt. *In eo profusissimi,* inquit Philosophus, *cuius vnius honesta est auaritia*, & tanquam rem nullius momenti dilabi permittunt, cum tamen momenta eius singula, si quis vti norit, gemmæ sint, omnibus Indiarum thesauris pretiosiores.

Vnius tēporis honesta est auaritia.

Seneca de breuit. vitæ, c. 3.

V. Hinc nihil olim apud Philosophos frequentius, nihilque altius auditorū imprimere animis nitebātur, quàm *Nosce tēpus. Parce tempori:* vt scilicet, quanta eius sit præstātia cognoscentes, summâ illud cū vtilitate & fructu, vt æquos rerum æstimatores, bonique sui studiosos decebat, impenderent. Huc etiam spectabat dictum illud Democriti: *Pretiosissimum impendium tempus.* Hoc etiam Zenoni, hoc Theophrasto, hoc sapientissimo cuique ex antiquis in ore semper fuit, suisque sectatoribus vt principium ad vitam rectè instituendam longè efficacissimum tradebant. Quibus subscribit Seneca: *Nemo,* inquit, *vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus.* Ad quam rem apprime etiam facit, quod de Roma-

Nosce tempus. Parce tempori.

Pretiosissimum impendium temporis.

De animi tranq. c. 1.

Romanorum sapientissimo Catone refertur, quem triũ pœnituisse aiunt: *Quòd arcani quicquam fœminæ credidisset: quòd nauigio vectus quopiam fuisset, quo pedestri itinere peruenire potuisset: quòd denique diem vllum sibi per negligentiam sine fructu effluere permisisset* Rectè proinde Bias, quanta temporis vtiliter impendendi ratio omnibus habenda sit denotans: *Nihil*, inquit, *tam accuratam in metiendo diligentiam desiderat, ac tempus. Adeo quippe exactè metiendum est, vt neque rationi quicquam ad benè operandum desit, neque libidini quicquam ad malè agendũ supersit.* *Trium pœnituit Catonem.* *Sapiens dictum Biantis.*

VI. Imo vero illud solum vitæ tempus censebant, antiqui quod rectè fuisset impensum, tantumque homines vixisse affirmabant, quantùm bene vixissent. Sic Seneca: *Sæpe fit*, inquit, *vt qui diu vixit, parum vixerit*. Si nimirum, non in virtute, rebusque homine dignis, sed in nugis, aut etiam vitiis ætatem agendo, tempus inutiliter triuisset. Hinc Simonides, cum ad extremam senectutem peruenisset, de annorum numero interrogatus, *Annos*, inquit, *habeo plurimos, vixi paucis*. Tum scilicet viuere se incepisse significans, cum cæteris omissis, serio se ad vnius animi cultum, virtutisque exercitationem accingeret. Tantundem præstitit Adriani Imperatoris præfectus, *Similis* nomine. Is cum maximam vitæ partem in Aulæ deliciis, omnique voluptatum genere traduxisset, præfecturæ tandem renuncians, septem annis priuatus egit, suique curam gerens, totum se ad mentem excolendam, moresque rectè instituendos contulit, idque vnicum vitæ suæ tempus indicabat. Vnde hoc Epitaphium suo incidi sepulchro iussit: *Hic situs est Similis, qui multos annos egit, septem autem vixit.* *Tantùm quis vixit, quantùm benè vixit.* *Epist. 49.* *Simonides plurimos annos habuit, vixit paucis.* *Epitaphiũ Præfecti Adriani Imperatoris.*

VII. Si ergo Titus Imperator, qui ob singularem in omnes benignitatem & munificentiam, cæterasque virtutes Principe dignas, *Humani generis delicia* dictus est, si inquam hic vespere aliquando recordatus, se eo die in neminem beneficium contulisse, exclamauerit; *Amici,* *Titus humani generis delicia dictus.*

Cur diem se perdidisse clamaret.

diem perdidimus: quid de illis existimandum, qui vbi ad vesperam, finem scilicet vitæ peruenerint, recordantur se non vnum aliquod, sed omne omnino virtutis genus perniciosâ illâ procrastinatione omisisse, innumeris insuper se contaminasse flagitiis? Exclamare meritò possunt: *Amici, diem, imo menses, annos, ætatem perdidimus*. Tunc moram illam suam damnant, optantque melius vitæ se spatium impendisse. Sed *serò sapiunt Pryges*: elapsum semel tempus nullis lachrymis reuocatur: vnde in summis angustiis, animique mœrore & acerbitate vitam finiunt, documentoque omnibus sunt, quàm parum sapienter homines, vel ex innatâ quadam inertiâ, vel timore difficultatis, vel voluptatum, quibus iam assueuerunt, affectu, virtutis exercitationem in vltimã senectutem differunt. Ad quod apposite Philosophus: *Quid*, inquit, *turpius, quàm senex viuere incipiens?*

Sen. ep. 13. fine.

VIII. *Mora morbus periculosissimus.*

Morbus itaque periculosissimus *Mora*, quæ cuius semel animam occupauerit, torpescit illico, ac veluti situm contrahit, aureæque florentis ætatis horæ, quibus nihil pretiosius, sine fructu dilabuntur, ac specioso virtutem, vbi iuuentutis impetus, robustæque ætatis æstus deferbuerit, constantiùs exercendi prætextu, otio ita in dies languescunt homines, vt cum ad senectutem venerint, nihil minùs quàm de virtute cogitent. Cum corpore nimirum eneruatur animus, vnaque cum ipsis senescunt desideria, & morâ crescente decrescunt, votaque tandem in ventos abeunt, & corpus morbis, animam vitiis immersam relinquunt.

IX. *Procrastinatio maximè vitanda.*

Iuuenis ergo, quisquis es, quem virtutis amor, vitæque melioris studium tenet, abrumpe moras, nec fastidioso huiuscemodi languore mentem hebescere, viuidaque illa desideria inerti procrastinatione obtundi permittas. *Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti.* Expergiscere, inquam, & ad virtutem accingere, nec illius exercitationem in vltimam ætatem, vitamque in vitæ finem differ. Si Deo offerre rosas velis, recentes

offer,

offer, non marcidas, Abelis sacrificium, non Caini: si cor ei præbere cogites, purum præbe, non vitiorum sordibus Ægei stabulum factum. Nec te, qui subeundus est labor, aut difficultas terreat, exigua hæc sunt maturè inchoantibus, vsque in dies minuuntur. Audi Plutarchum: *Vitam delige optimam: dulcem eam consuetudo efficiet.* Magno ergo animo pulcherrimũ hoc opus, rectam scilicet vitæ institutionem aggredere. Morosam omnem cunctationem, certissimum mentis venenum, excute: coruos illos *Cras, Cras*, tibi clamantes abige, *sera nimis vita est crastina, viue hodie.* *Vitam delige optimam: dulcem eam consuetudo efficiet. Plut. de sani. tuenda.*

Finem imponat præclarus hac de re Philosophi discursus. *Sic* inquit, *formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit Nihil differamus. Quotidie cum vitâ paria faciamus. Qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore,* &c. *Ille ex futuro suspenditur, cui initium est præsens,* &c. *Ideo propera viuere, & singulos dies singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus proximum quodque tempus elabitur:* &c. Hæc ille Lucilio: quæ quisque sibi dicta putet. X. *Seneca Epist. 101.*

DISPVTATIO DECIMAOCTAVA.

Præcipuum moralis vitæ fundamentum, Nosce teipsum.

PHilosophorum quisquis scripta percurrerit, varias in iis sententias, acuteque identidem & ingeniosè dicta, velut quasdam hinc inde intermicantes gemmas, aut, vt veriùs dicam, sidera conspiciet, quæ eximio suo splendore non minùs oculos mentis, quàm cælestia illa sidera corporis oculos perstringunt, vtpote quæ non à sole, sed ab ipso Naturæ lumine, cuius radij solis fulgorem longo interuallo superant, quasdam in se deriuatas

habet scintillas. Vt ergo stellarum conspectu Nautæ, ita horum intuitu siderum inter tot vitæ huius procellas ac tempestates cursum suum moderabantur Philosophi, eorumque ductu vitiorum syrtes & scopulos declinabant, atque ad virtutem, quò vela & vota dirigebant, rectà gradiebantur. Has inter stellas præcipua, quamque vt Cynosuram cuncti intuebantur, erat *Nosce teipsum*: huic Philosophi primas deferebant, eamque in periculosissimâ hac nauigatione & cursu ductricem fixis semper oculis, & spectabant ipsi, & aliis spectandam proponebant. Hoc itaque principium, cùm ad rectam vitæ morumque informationem, quæ huius operis scopus est, præcipuè spectet, breuiter, quantum rei grauitas patietur, declarabo.

Nosce teipsum, *humanæ vitæ Cynosura.*

CAPVT PRIMVM.

Quantum vniuscuiusque ad vitam rectè instituendam intersit, vt sui habeat cognitionem.

1. OCulus, quemadmodum ex omnibus corporis humani partibus pars est elegantissima, ita plurimis est affectionibus obnoxius. Vnde, vt cum Galeno obseruant artis medicæ periti, centum duodecim diuersi reperiuntur ad oculum spectantes morbi. Mihi vero non inter minimos, vel morbos oculi, vel defectus recensendus hic videtur, quòd scilicet, cum cætera cernat omnia, & minutissima quæque perfectissimè internoscat, seipsum tamen intueri omnino nequeat, sed in rebus aliis perspicacissimus, sibi cæcus quodammodo existat. Tantundem mentis oculo vsuuenire solet: cui quanquam indita à natura vis sit, qua sibi attendere, seque in seipsum reflectere possit (in quo corporeum organum excedit) ea tamen vt plurimum est hominum indoles, vt sui immemores, mente in alia omnia commigrent,

112. *Diuersi sunt oculi morbi.*

migrent, rebusque cæteris perquam familiares, sibi sine peregrinissimo remotissima quæque non raro maximè perspecta habent & explorata, quid domi agatur ignari.

II. *Viri prudentis symbolum.*

Quare antiqui illi Ægyptij, hominum sagacissimi, dum sapientiâ præditum exprimere, aptoque declarare symbolo vellent, humanâ quempiam specie pingebant, oculum pectori infixum gerentem: quo denotabant prudentis viri esse, oculos in se semper reflectere, sibique se obiicere, & ad suos identidem calculos reuocare, vt perfectam propriæ imbecillitatis & indigentiæ notitiam adeptus, quamque angusta ei res sit dignoscens, non vanè sese efferat, aliisque fatuè anteponat, nec falsâ securitate fretus, sibique nimium præfidens, curam sui intermittat, & hoc pacto in mille, quæ hominem vndique circunstant mala, incautus prolabatur. Hinc dictum illud toties usurpatum; *Sexcentis oculis te circumspicito:* quo omnibus redigebatur in memoriam, ne aliis intenti, sui cognitionem omitterent, sed in id toti incumberent, vt sibi semper ante oculos versarentur, seque haberent quàm exploratissimos. *Sexcentis oculis te circumspicito.*

III. *Cur Socrates suos ad Ethicẽ hortabatur.*

Omni proinde curâ ac diligentiâ contendebat Socrates auditorum suorum animos ab Astrologiæ rerumque curiosarum disquisitione ad Ethices studium trãsferre, quòd scilicet Ethice hominem suiipsius cognitionem, quæ totius moralis vitæ fundamentum est, expeditissimaque virtutem adipiscendi ratio, doceret. Hanc vero lectionem quisquis non didicit, qui inquam sui ignarus est, quibuscunque imbuatur artibus & disciplinis, abstrusaque etiam maximè & abdita scrutetur ac penetret, rudis censendus est, & imperitus, vtpore qui veræ literaturæ prima elementa, seipsum scilicet non nouit. Quis namque eum vel docti vel prudentis explesse partes dicet, *Qui* (vt quibusdam sui temporis exprobrat Pacuuius) *quæ ante pedes sunt nesciens, cœli scrutatur plagas.* Qui scilicet astrorum situm, varietatem & nume- *Quidam, quæ ante pedes sunt nescij, cœli scrutantur plagas.*

numerum, Solis & Lunæ labores, Æstatis & Hyemis, veris & autumni, caloris ac frigoris, lucis & tenebrarum statas vices, & id genus alia apprime callet, sui interim animi labores quot nimirum internis motibus & fluctibus agitetur, quibus vltro citroque, velut æstu quodam, cieatur affectibus, quæ mentem occupent tenebræ, quas patiatur Eclipses, omnino non considerat, sed rebus aliis oculatus, cæcutit sibi.

IV. Huic ergo malo vt occurrerent Philosophi, hominisque animum, vbique libentiùs quam domi commorantem, ad se identidem reuocarent, nihil in ore habebant frequentius, quàm *Tecum habita*: per quod monitos omnes volebant, vt, quo eos cunque sciendi ardor, honestissimasque etiam artes addiscendi studium raperet, hanc tamen artem artium, seipsos scilicet cognoscendi, non negligerent, sicque aliarum rerum memores essent, vt sui non essent immemores. Denique neminem vere doctum & eruditum censeri posse affirmabant, qui huic libro, sibi ipsi scilicet accuratè non studuisset.

Tecum habita.

V. Hinc interrogatus aliquando Demonax Philosophus, ob variam eruditionem, bonasque quas callebat artes, inter suos nominatissimus, quando cœpisset Philosophari: *Tunc*, inquit, *cum meipsum cognoscere incepi.* Quascunque nimirum literas didicisset, illiteratum se nihilominus sine hac scientia arbitrabatur, & nihil nosse animum sui nescium.

Demonactis Philosophi responsum. Nihil nouit animus sui nescius.

VI. Tanti denique apud antiquos omnes fuit hoc principium *Nosce teipsum*, vt in ipso aditu & valuis templi Delphici, velut oraculum de cœlo lapsum, literis illud aureis scribi voluerint: quod eo consilio ab iis factum affirmat Plato, quò denotarent præcipuum id esse honestæ ac moralis vitæ fundamentum, veræque omnis sapientiæ originem, nec eum quidquam scire, qui seipsum nescit. Et alibi idem Plato *neminem*, ait *aut prudentem, aut bonum, aut fœlicem esse posse, qui seipsum non probè norit.*

Nosce teipsum, cur valuis templi Delphici inscriptum.

CAPVT SECVNDVM.

Miser hominis status & conditio proponitur, vt inde se quisque meliùs cognoscat.

I. *Plato in suam scholam solos admittebat Geometras.*

PLato alios in suam disciplinā non admittebat quàm Geometras:eos scilicet, qui vniuersi limites ac terminos, variaque dimensionū & proportionum genera callerent, ac iustam de re quauis sumere mensuram nossent. Vnde & scholæ suæ foribus inscripsit.

Αγεωμέτρητ☉ ὀυδεὶς εἰσίτω.

Nullus ingrediatur Geometriæ ignarus.

II. *Tuo te pede metire.*

AT, quæcunque hac in parte fuerit mens Philosophi, ac Geometriæ ad doctrinam Academicam addiscendam necessitas, Geometra certè respectu sui sit oportet, proprij inquam Microcosmi accuratè terminos circumspiciat, iustamque eius capiat mensuram, ac suo, vt aiunt, se pede metiatur, quisquis virtutem consequi, veræque Philosophiæ præceptionibus excolere animum cupit. Proportiones insuper variæ hominis cum rebus aliis, ac veluti dimensiones cuique obseruandæ, quo pacto scilicet Deo comparatus nihil sit, imo respectu etiam aliorum hominum quàm exiguus, ac nullius prope momenti. Omnes denique explere in se Geometræ partes debet, idque omni studio curare, vt sidi plenè innotescat, propriâque tenuitate & imbecillitate perspectâ, non vanè extollatur, sed intra suos sese limites coërceat.

III.

Alcibiades, summo apud Athenienses loco natus, iuuenis fuit tum eximiâ corporis pulchritudine, tum ingenij

genij

Plutarchus in vita Alcibiadis, non longè ab initio.

genij præstantiâ, aliisque naturæ dotibus instructus. Hunc generis nobilitas, ac splendor natalium, honores item amplissimi ac dignitates, opumque & facultatum ingens copia, assentatorum denique greges, Principum semper virorum appendices, ita inflatum ac tumidum reddiderant, vt elato incedens supercilio, omnes aspernaretur, haberetque contemptui: ac demum, vt vitiorum omnium origo est superbia, moribus erat profligatissimis, ad omnem turpitudinem proiectus.

IV. *Familiaritatem cũ socrate init Alcibiades.*

Florebat eâ tempestate Athenis socrates, sapientiæ laude, virtutisque commendatione insignis. Huius modestiâ primum & summâ, quam præ se ferebat, grauitate delectatus, mox etiam consuetudine captus Alcibiades, aliis omnibus reiectis, maximam cum eo necessitudinem & amicitiam contraxit, eiusque quàm familiarissimè consortio vtebatur.

V. *Quo pacto Alcibiadẽ ad meliorem frugẽ reduxerit socrates.*

Vbi Adolescentis indolem plenè perspexisset socrates, omnem captabat occasionem, honestæ & integræ vitæ principia ei quædam instillandi, vt affectæ eius menti opem ferret, illumque ad meliorem sensim frugem reduceret. Cum vero in animi elatione, ac summâ quam de se, suæque familiæ splendore conceperat existimatione, vim morbi præcipuè sitam esse animaduerteret, omnem adhibebat operam, vt hunc ei errorẽ euelleret malumque tolleret in radice.

VI. *Vera & falsa nobilitas. Pares omnes nascimur, & solâ virtute distinguimur.*

Docebat proinde, quantumcunque ex illustri quis ac splendida sit stirpe oriundus, si tamen vitam instituat maiorum vitæ & factis decolorem ac degenerem, non hunc nobilem censendum, sed sub specioso nobilitatis titulo animum gerere plebeium. Non enim in fumosis illis tabellis, antiquitatis tesseris, sed in generosâ mentis indole, vera sita est nobilitas: nec multarum homo imaginum, quæ fucus tantùm quidam sunt & vmbræ, sed variarum virtutum, cæteris dignitate antecedit. Pares quippe omnes nascimur, & sola virtute distinguimur: hac ergo quisquis caret, nihil ab infimæ sortis homine distat:

diſtat: & quantumuis magnus ſibi videatur, & fœlix, re tamen verà vilis eſt & abiectus, viuitque hominum miſerrimus.

VII. *Magni ex ſui cognitione, in Alcibiade mutatio.*

His & aliis ferocientem iuuenis animum temperabat Philoſophus, & velut iniecto fræno coërcebat. Qui proinde, inquit Plutarchus, dimiſit criſtas, *& alas ad terram depreſſit*: atque, vt Tuſculanarum tertio ſub finem, ait Cicero, *Cum perſuaſum ei fuiſſet, nihil inter Alcibiadem ſummo loco natum & quemuis baiulum intereſſe, afflictauit ſe Alcibiades, lachrymanſque ſocrati ſupplex fuit, vt ſibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret.* Aliis ergo ſe intueri oculis cœpit, ſuique iam ſibi conſcius, aliam longè viuendi rationem inſtituit, ac priore excuſſo Alcibiade, nouum induit. Nihil illo deinceps humanius, nihil affabilius, tantaque facilitate & comitate cùm cuiuſcunque ſortis hominibus verſabatur, vt omnes in eo tantam morum mutationem obſtupeſcerent. Vnde inter nobiliſſimas, quibus Græciam illuſtrauit victorias, hæc, quam de ſe tulit, meritò cenſetur prima: nec vllus glorioſior Alcibiadis, quàm de Alcibiade triumphus. Tanti ad probam & honeſtam vitam intereſt cognitio ſui, tanti ad flagitioſam ignoratio.

Nullus glorioſior Alcibiadis, quàm de Alcibiade triũphus.

Et ſanè, ſeipſum maturè quiſquis inſpicit, hominiſque conditionem accuratè ac ſeriò perpendit, vberem cum Alcibiade cauſam inueniet altos ponendi ſpiritus, & alas ad terram deprimendi. Si quis namque hominem à primo ad vltimum vitæ inſtans conſideret, nihil in eo aliud, quam concatenatam quandam malorum, ſeſe conſertis veluti manibus trahentium, quæque alia ex aliis naſcuntur, ſeriem deprehendet: nec ad eorum priùs, quam vitæ finem perueniet. Eius itaque in orbem ingreſſus eſt mane nubilum ad diem procelloſum, exitus vero, turbulentæ tragœdiæ triſtis epilogus: tot ſcilicet illius ſemper capiti impendent calamitates & miſeriæ, tot eum premunt anguſtiæ, tot vrgent curæ, tot cruciant dolores, tot diu noctuque timores ſolicitant, ac pene

VIII. *Miſera mortaliũ conditio.*

pene de statu mentis deiiciunt. Hominem proinde scitè suis depinxit coloribus Aristoteles vulgato illo dicto, suprà ex alia occasione allato: *Homo*, inquit, *est imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina.* Est, inquit Trismegistus, *Malorum congeries:* est sentina vitiorum, errorum labyrinthus, theatrum infœlicitatis, miseriarum microcosmus. Hæc laudum eius epitome, hic catalogus excellentiarum: vt meritò dixerit Herodotus? *Omnino calamitosa res est homo:* & Homerus, *Nil in terra spirat, nil repit homine miserius.*

Omnino calamitosa res est homo.

IX. *Cur homini data à natura lachrymæ.*

Hanc ob causam datas ei à naturâ lachrymas affirmant aliqui, tum vt tot sibi miseriarum conscius, harum profusione suum ex parte mœrorem leuet, tum vt illis velut tacitis quibusdam oratoribus alios ad commiserationem pertrahat, partemque aliquam calamitatum vnà secum, per mutuam doloris communicationem perferendam, vt eo minùs premant mala, quo in plures fuerint diuisa. Sed, vt rectè Seneca, *Lachrymæ priùs deerunt, quàm causa flendi*, illarumque citiùs quam miseriarum fons exhaurietur. Hinc etiam in ipso statim viuendi exordio vagitus omnibus cum fletu erumpit, quasi malorum insequentium præsaga vox, index nimirum quales aliquando fructus latura sit vita, quæ in radice salsis & amaris vndis, lachrymarum scilicet riuulis irrigatur.

Lachrymæ priùs deerunt, quã causa flendi.

X. *Thraces ortum hominis luctu & lachrymis prosequebantur.*

Quare hanc omnium recens in lucem editorum vocem, quam naturæ vocem interpretabantur, pari modo comitantes Thraces, pueri lachrymis suas iungebant, ortumque hominis, non festis acclamationibus & triũphis, lætique animi testificatione (quod plerisque nationibus in more positum cernimus) sed luctu & lamentationibus prosequebantur, miserandam nempe illius sortem potiùs, quam ei gratulandum rati, vtpote in illud stadium iam ingresso, vbi tot tamque acerbæ calamitates per totum illi vitæ cursum sine intermissione essent

essent subeundæ. Earum quippe tantus est numerus, & omni omnino loco tam frequentes repeniuntur, vt dicere solitus feratur Solon, *Vrbes atque oppida nihil aliud esse, quàm humanarum ærumnarum domicilia, quibus luctus, mœrores ac tristitia mortalium, quasi septis includuntur.* Nascuntur nimirum cum hominibus, vnà cum iis adolescunt, nec nisi illis extinctis extinguuntur. *Dictum Solonis.*

XI.

Nihil vero ad hoc declarandum, quamque misera sit hominis conditio intelligendum accommodatius illo, quod de Sileno Philosopho refert in Eudemo Aristoteles. Cum is bello captus esset, vbi illum Philosophum esse compererunt, hanc ei proposuerunt quæstionem. *Quid esset homini optimum?* Subsistit aliquantisper, quasi cogitabundus: sed responsum dare iussus, *Optimum*, inquit, *est non nasci: huic autem proximum, quamprimùm mori.* Ob summas scilicet quibus humana vita obnoxia est calamitates & miserias. Quo dicto, veluti lytro persoluto, aureâ nempe hac prolatâ sententiâ, gemmis omnibus præstantiore, libertate donatus est, & ad suos redire permissus. *Optimum non nasci, proximum quamprimùm mori.*

XII.

Ex his ergo deducitur, quanti omnium intersit, vt sincerè in se oculos coniiciant, suisque se momentis ponderent: quod accuratè quisquis fecerit, causam cur se extollat, omnino nullam inueniet, innumeras vero cur deprimat ac demittat. Quod multo adhuc clariùs constabit, si se intus exploret, inordinatosque animi affectus peruestiget. Quare ad hoc ipsum monet S. Augustinus, vt quisque identidem se sibi sistat, & ad suum veluti tribunal vocet, dicta sua omnia, facta, cogitata seriò expendat, vt sui semper memor, non fatuè euanescat, sed in aureâ se mediocritate contineat. De quo plura capite sequente. *Sistere se sibi quisque debet, & ad suũ tribunal vocare.*

CAP.

CAPVT TERTIVM.

Ex nullo clariùs, quàm ex Dei consideratione homo sibi innotescit.

I. *Primum in vnoquoque genere mẽsura est reliquorum.*

PRimum in vnoquoque genere mensura est reliquorum. Deus ergo, cùm primum Ens sit, Ens Entium, vt loquuntur Philosophi, res scilicet omnes creatas infinitis gradibus excedens, earumque perfectiones longè in se præstantiore modo complectens, in nullo melius Geometram quis aget, iustamque suiipsius commodiùs mensuram capiet, quàm si huic se regulæ applicet, & ad Deum, rectitudinis *omnis* normam exploret. Quamuis enim *Finiti ad infinitum nulla sit proportio*, vel hinc tamen quantulus quisque sit dignoscet, dum illius amplitudini confertur, qui nullos omnino præscriptos sibi fines habet, nullis limitibus coërcetur. Vnde & cælestes ipsi spiritus, supremique etiam Angelorum Ordines, qui fulgore & radiis millies solem antecedunt, Deo tamen collati, in summi inquam illius solis præsentiâ, nec lucis quidquam habent, nec splendoris, imo (vt in libro de diuinis nominibus non semel affirmat D. Dionysius) omnino non sunt: tanto nimirum eos superat interuallo, vt præ illo nihil esse videantur.

Finiti ad infinitum nulla est proportio.

II. *Curuum recto appositum clariùs dignoscitur.*

Ita enimuero est: *Opposita iuxta se posita magis elucescunt.* Nunquam curuum clariùs dignoscitur, quàm cùm apponitur recto: nec humiliores vnquam apparent myricæ, quàm dum cedris crescunt intermixtæ. Quis ergo naturæ Diuinæ splendorem, maiestatem, præstantiam, perfectionumque omnium, quas in se habet, complexionem animo reuoluens, & mox oculos in seipsum coniiciens, quis inquam non se myricam, imò myricis omnibus abiectiorem existimabit, cùm tantum in se miseriæ, tantum imbecillitatis & indigentiæ perspiciet: quis

quis tumorem omnem & arrogantiam non ponet, suæque censens vilitatis, rubore non suffundetur potius, quàm intumescet.

III. Philosophus quidam ex antiquis (Anacharsem nonnulli fuisse autumant) morti iam proximus, cum à discipulis rogaretur, vt præceptum aliquod ad acquisitionem virtutis, rectamque morum institutionem maximè conducens, in vltimo illo vitæ articulo iis traderet, postulato calamo, duos in charta duxit circulos, iisque absolutis è vita excessit. Variè ænigmaticum hoc magistri sui testamentum interpretati sunt discipuli, longaque, multis etiam post annis, quid per duos hosce circulos, infinitatis symbola, intellexerit, habita est inter Philosophos disceptatio.

Philosophus quidam moriens duos duxit circulos: O.O.

IV. Illa cæteris anteponenda mihi videtur expositio, quæ per geminum hunc circulum, Deum & hominem ab eo adumbratos fuisse asserit. Deus siquidem, infinitus quidam circulus dici quodammodo potest, perfectiones scilicet omnes in se sine termino complectens, nullisque omnino finibus circumscriptus. Ad quod alludens Trismegistus: *Deus*, inquit, *est circulus, cuius centrum vbique est, circumferentia nusquam.* Homo quoque circulus non incongruè dici potest, circulus, inquam, in suo etiam genere infinitus, ita scilicet naturæ manu & circino ductus, vt innumeras intra se calamitates & miserias complectatur, vtpote in quem tot vndique mala deriuantur, ac veluti in centrum confluunt.

Duo illi circuli Deum denotant, & hominem.

V. *Quadratura circuli humani.*

V. Ad vitæ ergo ac morum integritatem, constansque virtutis exercitium, expeditissimam censebat viam hic Philosophus, vt quisque in duobus hisce circulis mentis oculos fixos semper haberet, suamque *imbecillitatem, abiectionem, infœlicitatem, inopiam* perdens, hâc inquam circuli sui quadraturâ repertâ, plenamque suiipsius dimensionem ac notitiam ex comparatione cum summâ illâ Dei amplitudine adeptus, non vanè efferretur, sed

R demit-

demitteret se potius, suique semper memor, intra suos sese limites coërceret.

VI. Altius rem hanc, haustâ nimirum è cœlo luce, penetrauit regius Propheta, qui proinde summam Deum inter & hominem diuersitatem ac distantiam perpendens, vtrumque Abyssum nominat. *Abyssus*, inquit, *Abyssum inuocat: Abyssus* scilicet tenebrarum *Abyssum* lucis, *Abyssus* ignorantiæ *Abyssum* scientiæ, *Abyssus* infirmitatis *Abyssum* virtutis, *Abyssus* denique malorum & miseriæ *Abyssum* boni omnis ac fœlicitatis.

Deus perfectionis, homo miseria Abyssus.

VII. Ex hac consideratione, suique cum Deo collatione maximi quique viri ad eum virtutis gradum peruenerunt, vt toto orbe conspicui, cunctisque admirationi extiterint. Sic doctrinâ & sanctitate, si quis alius, insignis D. Augustinus nihil in mente reuoluebat magis, nihil in ore frequentius habebat, quàm vt Deum alloquens diceret, *Nouerim te, nouerim me*: hæc duo, polos veluti & cardines perfectæ omnis vitæ existimans. Sic pietatis & miraculorum gloriâ illustris S. Franciscus, integras sæpe noctes in his duobus impendebat: *Quis tu Domine? quis ego?* In quibus vberem adeo sese coram tantâ maiestate submittendi, & ad terram vsque prosternendi materiam inuenit, vt hoc modo in omni virtutum genere, humilitate præsertim, suique abiectione longè eminentissimus euaserit, & duplici hac cogitatione, veluti duabus alis ad perfectionis culmen ascenderit, eosque longè lateque radios emiserit, quos Orbis miratur vniuersus.

Nouerim te, nouerim me, *perfectæ vitæ cardines.*

CAP.

CAPVT QVARTVM.

Prosecutione eiusdem ostenditur quantum ad sui cognitionem conducat consideratio Dei.

EX his ergo constat, promptissimam, maximeque compendiariam viam ad se cognoscendum, perfectamque suiipsius mensuram capiendam esse, vt quis mentis oculos in Deum sine intermissione habeat intentos, suæque tenuitatis memor, & quicquid habet, à Deo, fonte omnium ac largitore habere se animaduertens, se ei vt par est subiiciat, gratoque semper in eum animo ob summam illam munificentiam persistat. I. *Ad Deum bona omnia tantquam ad fontem referenda.*

Nonnulli etenim, dum se eximiis quibusdam naturæ dotibus instructos vident, non eas ad primam, vnde profluxerunt, originem referunt, sed Dei obliti, quasi ex suo eas haberent, magnificè sese circumspiciunt singulareque laude sibi & admirationem ab omnibus deberi existimant, ac stulto hoc morbo, amore scilicet sui correpti, toti euanescunt: digni sanè qui donis hisce exuantur, meritasque tantæ arrogantiæ, ineptæque fatuitatis dent pœnas. II. *Peruersa quorundã cõsuetudo.*

In hos proinde aptissimè quadrat, quod olim contigisse ferunt, vel non inscitè fingunt antiqui. Cereris Eleusinæ sacra dorso asini, pretiosissimo integumento instructi, frenoque & phaleris aureis, appensis hinc inde tintinnabulis, ornati, statis anni temporibus per agros & sata deferebantur. Qua is cunque sacra illa gestans incedebat, populus in genua prouolutus, variis gesticulationibus, rituque superstitioso pignora illa Cereris, vt fruges fortunaret, messemque iis copiosam mitteret, venerabantur. Stolidum illud animal, vbi se tam splendidè instructum, festoque hoc apparatu gloriosum vidit, asinum se esse obliuiscens, sibi honorem il- III. *Vani hominis symbolum.*

lum exhiberi interpretabatur. Subsilire itaque cœpit illico, inconditoque tum vocis sono, tum motu corporis, immodicam præ se ferre lætitiam: donec tandem vehemente illa agitatione impositum sibi onus excuteret, Cererisque sacra in terram deiiceret. Stupidissimam ergo bestiam, fustibus prius exceptam, vestitu illo splendido exuerunt, ac tum demum ad se, vbi ad clitellas rediit. Hinc abiit in prouerbium: *Asinus portans sacra.*

Asinus portans sacra.

IV. *Varia à Deo in homines conferuntur dona.*

Tantundem non raro vsu hominibus venire solet. Eximiæ sæpenumero à Deo dotes in eos cumulatissimè conferuntur, quibus veluti pretiosissimo quodam integumento, totgemmis quot donis intertexto induuntur. Hic summo ingenij acumine, mentisque perspicaciâ est præditus, ille præstanti formâ, elegantique oris ac totius corporis est habitu: vnus summam inhonestissimis quibusque artibus ac disciplinis, omniq; literaturæ genere peritiam est adeptus, alius opes amplas & facultates, alius summos honores nactus.

V. *Homines de Dei donis gloriantur, datoris obliti.*

Hi ergo, vbi se tam splendidè ornatos vident, manus, vnde hæc proueniunt obliti, nec recordantes Ceteris, vt ita dicam, se sacra portare, donis inquam è cœlo transmissis instructos esse, stolidi illius animalis instar, subsilire quodammodo, immodicaque gestire lætitiâ, sibi applaudere, se admirari incipiunt: se solos magnos, solos æstimatione dignos existimant, quosque omnes in oculis ferant, alios flocci faciunt, habentque contemptui, viles animæ, opprobrioque potiùs, quàm honore dignissimæ.

VI. *Dictum quoddam Democratis.*

Huic hominum generi apprimè congruit, quod de se affirmabat Democrates. Is cùm iam senex in arcem Atheniensem ascenderet, totus anhelans, ob spirandi, quâ in eâ ætate summopere laborabat, difficultatem, idem se facere dixit; quod passim faciebant Athenienses, nempe *Se magnum spirare, parum valere.* Sic hi, non se, sed splendorem, quem ex collatis sibi aliunde donis hauserunt, intuentes, *Magnum spirant*, sublatis nimirum

rum superciliis, altoque & magnifico gressu incedunt, tantoque omnes fastu aspiciunt, quasi vno halitu totum difflare mundum possent. *Asini* sunt *portantes sacra*, quibus interdum excussis, bonis inquam hisce ob intolerandam illam arrogantiam exuti, & à summo honore ad summum dedecus prolapsi, ac veluti ad clitellas redacti, tum demum fatuitatem suam animaduertunt, malisque edocti, sapere tunc primùm incipiunt, cùm se fatentur insipientes.

Testis huius rei Nabuchodonosor, qui amplis opibus ac diuitiis, regiàque ad quam euectus erat dignitate elatus, sibi de tantis facultatibus, splendore, potentiâ applaudens, in has voces prorupit. *Nonne*, inquit, *hæc est Babylon magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloriâ decoris mei.* En *asinum sacra portantem*, qui vbi se iam splendidè phaleratum vidit, tot inquam donis magnificè ornatum, vnde ea acceperat non perpendens, nec suo se metiens pede, fatuè gloriari & exultare cœpit, sibique, quasi ex se ea haberet applaudere. Sed subsiliendo sacra excussit, regno namque orbatus est, & ab hominum quoque consortio eiectus, atque inter feras relegatus, earum ritu modoque victitans, corporis etiam formâ in bestiam commutatâ, vtpote qui animo belluinos antè mores induerat, seque fœdâ metamorphosi in pecudem transmutauerat Nempe, *Cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Hæc vero dona tunc denuo recepit, cum non sua, sed Dei esse agnouit: regnumque quod fastus, animique elatio ademerat, reddidit modestia, mentisque demissio.

VII. *Nabuchodonosoris fastus.*

Pœna.

Resipiscentia.

VIII. *Herodes Agrippa diuinos honores non respuens, humanos etiam amisit.*

Aptissimum etiam ad hoc declarandum est, quod Herodi Agrippæ contigisse antiquorum monumenta, ipsaque adeo sacra pagina testatur. Sedebat is pro tribunali Cæsareæ, quo ob solennes pro salute Cæsaris habitos ludos magna nobilium ac procerum multitudo

confluxerat. Sedebat, inquam, pretiosissimâ indutus veste, *totâ*, inquit Iosephus, *ex argento mirabili opere contextâ qua radiis exorientis solis percussa, diuinum quendam fulgorem emittebat.*

Iosephus lib. 9. Antiq. Iudaic. cap. 8.

IX. *Assentatores perpetuum Regum & Principũ malum.*

Hoc ergo vestitu, cæterisque regni insignibus ornatus orationem summâ cum maiestate & pompâ ad circumstantem vndique coronam habuit. Assentatores quidam, perpetuum Regum ac Principum malum, ad cœlum eum illico extollere cœperunt, & Deum consalutare: nec humanas eas sed diuinas esse voces, seque in ipso aliquid mortali maius cernere clamabant. Non coërcebat portentosa illa sceleratorum dicta, imo iis auditis gaudebat in sinu homo stolidus, tacitoque consensu admittebat potiùs quàm repudiabat, & tantùm non se Deum arbitrabatur. Adest è vestigio vltio diuina, plagamque ei lethalem infligit: acutissimis namque viscerum doloribus statim correptus, & à vermibus corrosus, paucos intra dies fœdum sanè in modum extinctus est, documento omnibus futurus quàm periculosum sit quemquam sui oblitum fatuè euanescere, sed vt Dei semper memor, se coram tantâ maiestate obiiciat, seque intra seipsum contineat.

Herodis stultitia, & castigatio.

X. *Reges sapientes.*

Quanto ergo his sapientiores Reges illi ac Principes, qui cum ad summos euecti essent honores, non iis ad animi elationem abutebantur, sed quo altiorem adepti erant dignitatis gradum, eo se demittebant magis, nullisque aut blandientis fortunæ lenociniis, aut peruersorum hominum adulationibus adduci poterant, vt vel Dei vel sui obliuiscerentur. Vnicum ex infinitis in hoc genere exemplum producam, quod omnium consignatum monumentis video, & tanquam præclarum facinus, æternaque memoriâ dignum, accuratè ad posteros transmissum.

XI. *Regium Canuti Regis facinus.*

Regnabat olim in Anglia Canutus, vir tum belli tum pacis artibus insignis, virtute tamen vitæque sanctitate multò illustrior. Nec Angliæ tantùm, sed Daniæ etiam

ac

ac Noruegiæ, & vt aliqui dicunt, Scotiæ eodem tempore ſceptra moderabatur. Aulici ergo, qui nihil vnquam habent antiquius, quàm vt Principum auribus ſeruiāt, eoſque ſeu veris ſeu fictis laudibus extollant, variis de more aſſentationibus eius demulcere animum, & quoquo modo illum demereri, ſibique deuincire ſtudent. Mirum itaque in modum eius potentiam prædicant, Regem illum maximum, Regem Regum appellant, quique non terræ tantum & hominibus iura det, ſed mari etiam imperet ac dominetur. Nihil denique omittunt, quod ſtolidus adulandi affectus ſuggerit, quoque eius ſibi conciliare ſe gratiam poſſe exiſtimant. *Aulicorū ſtudia.*

Cum huiuſmodi vanis importunorum hominum vocibus in dies fatigaretur pius Princeps, nulluſque eſſet aſſentandi modus, vt ab hac ſe aliquando moleſtiâ expediret, magno nobilium ſtipatus comitatu, in litore iuxta portum Suthhamtonienſem, animi velut oblectandi gratia deambulabat, re tamen verâ vt hanc eorum fatuitatem compeſceret. Veſtem itaque ſupremam exuens, & in globum conuoluens, quàm poteſt proximè eam vndis in arenâ collocat, ſuperque ſedet, intuentibus aulicis, & quo res vergeret demirantibus. Tum mare, cuius eo tempore acceſſus erat, alloquens: *Tibi*, inquit, *præcipio ne pedes meos tangas*. At mare, ad alterius imperium & vocem ſurdum, præterquàm illius, qui *legem ponebat aquis ne tranſirent fines ſuos*, ſequente ſtatim vndâ, non illius pedes tantùm, ſed totum Regem aquâ perfudit, ac pene obruit. XII. *Polydo: Virg. lib. 7. fine.*

Tum ſurgens vir humilis, & ad ſuos conuerſus, vos, inquit, me regem potentiſſimum, Regem Regum appellatis, qui ne vni quidem aquæ guttulæ imperare, iuſſuque coërcere poſſum: hunc ex animo errorem deponite, nos vmbræ tantùm ſumus & ſimulacra Regum, is ſolus Regis appellatione dignus, qui cœlum condidit ac terram, reſque omnes ſummâ ſapientiâ adminiſtrat, nutuque & imperio moderatur. Mox *Vintoniam*, primariam XIII. *Canutus aulicos affatur.*

mariam illius Angliæ partis ciuitatem profectus, ibique Christi è cruce pendentis effigiem in templo conspicatus, quâ ipse vti solebat coronam Crucifixi capiti imposuit, nec totâ deinceps vitâ induci vnquam potuit vt Regis insigne gereret, caputque diademate ornaret: adeo in conspectu summi Regis, quem semper animo habebat præsentem, se regis nomine arbitrabatur indignum.

XIV. *Insipiens est, qui suiipsius non nouit quantitatem.* Si ergo, vt rectè Ptolemæus, *Insipiens est, qui suiipsius non nouit quantitatem*, ita iure maximè is habetur sapiens, qui nouit, perfectamque sui capit mensuram: qui nimirum sincero sese oculo inspiciens, suam tenuitatem, vilitatem, & indigentiam dignoscit. Nec alio magis nomine sapientissimus olim habitus est Socrates, quàm quòd se fateretur ignorantem, nullumque eius dictum tantopere ab omnibus celebratur, ac illud: *Hoc vnum scio, quòd nihil scio.* Quare Seneca, quâti hoc esset momenti indicans: *Tunc*, inquit, *maximè me hominem cogitabo, cum Deus ab omnibus salutor.*

DISPVTATIO VLTIMA.

Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Ad Hebraos cap. 13. ver. 14

Lib. 1. contra Cresconium, c. 13. & 14. SAnctus Augustinus Diuum Paulum appellat Dialecticum, quippe qui acutè & subtiliter disputãs (quod Logicæ proprium est) altissima fidei nostræ mysteria aduersus Ethnicos probauerit, firmissimisque stabiliuerit argumentis. Non minore certè ratione Philosophum quis eum moralem nuncupauerit, qui nimirum salubèrrimas vbique ad vitam honestè ac piè traducendam, rectamque morum institutionem præceptiones tradiderit, hominumque mentes sanctissimis imbuerit disciplinis. Ex innumeris vero, diuinisque eius sen-

ſententiis hanc potiſſimùm delegi, qua finem huic tractatui imponerem, quòd per eam Apoſtolus mortales præſentium vt plurimùm dulcedine captos ac delinitos, fluxiſque & caducis rebus affixos, ab infimis hiſce auocare, eorumque animos ad cœlum erigere contendat. Sancti igitur Doctoris ſcopum ſecutus, hoc eius dogma paucis in præſenti exponere, ac pro viribus declarare conatur.

CAPVT VNICVM.

Non habemus hic manentem ciuitatem: &c.

SEcundus ſapientiâ & eruditione ex ſui temporis Philoſophis nulli ſecundus, ab Adriano Imperatore, cuius tempore florebat, interrogatus quid eſſet Homo: *Eſt*, inquit, *mancipium mortis, hoſpes loci, viator tranſiens, aceruus niuis*. Et ſanè ita res ſe habet: hoſpes eſt non incola, eiuſque in terrâ commoratio iter quoddam eſt, in quo nunquam ſiſtit, ſed peregrini inſtar graditur ſemper, momentiſque ſingulis ad viæ & vitæ finem appropinquat. Rectè proinde dixit Seneca: *Quotidie propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cadendum, hora nos omnis impellit.* Quare appoſitiſſimè ad rem præſentem Sanctus Bernardus: *Eſt*, inquit, *hoc habitaculum noſtri corporis, non ciuis manſio, non domus indigena, ſed aut tabernaculum militantis, aut hoſpitium viatoris.*

I. Secundi Philoſophi dictum. Hominis deſcriptio.

Seneca epiſt. 120.

Sermone 26. in cantica: circa initium.

Alia ergo nobis quærenda ciuitas, alius habitandi locus, Ieruſalem ſcilicet illa cæleſtis, *Ieruſalem* inquam, *quæ ædificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipſum*: eadem nimirum permanet, ſuique ſemper ſimilis & immutata perſiſtit. Nulla nempe hic temporum varietas, lucis & tenebrarum, æſtatis & hyemis, aliarumque anni tempeſtatum alterna ſeries ac viciſſitudo, ſed *Dies vnus, Dies* quem nulla nox intercipit, cuius lucem nullus

II. Quæ ſit ciuitas permanens.

vesper imminuit, *Dies* semper *Meridies*, ab illo scilicet sole splendorem suum accipiens, qui nunquam occidit, nullam patitur eclipsin, nullâ nubis, aut alterius cuiuscunque interpositione impeditur, sed lucidissimos semper emittit radios, diuinoque fulgore intuentium oculos oblectat.

III. Hæc est fœlicissima illa Beatorum sedes, tot sanctissimorum iuxta eruditissimorumque hominum linguis & calamis celebrata: qui velut exploratores quidam terræ promissionis, eius nobis amplitudinem, amœnitatem, delicias enarrarunt, eamque, non suis (*Nec enim oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum*) sed quibus mortali fas est, coloribus expresserunt, mirisque exornarunt præconiis. *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei:* gloriosa quidem, sed quæ gloriam tuam multis gradibus non adæquant, nec enim ab iis, qui in exilio versantur, laus tibi tribui par vlla potest. Longum esset singulorum hac in re dicta referre: ipsam proinde Ecclesiam pro omnibus loquentem, ac diuinæ huius ciuitatis, sub nobilissimæ, speciosissimæque sponsæ typo encomia celebrantem, ac veluti Epithalamium ei canentem audiamus. Eius itaque splendorem & magnificentiam admirans sic habet.

1. Corinth. 2. v. 9.

Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei.

In Dedicatione Ecclesiæ.

Cœlestis vrbs Ierusalem,
Beata pacis visio,
Quæ celsa &c.
O sorte nupta prosperâ,
Dotata Patris gloriâ,
Respersa Sponsi gratiâ,
Regina formosissima,
Christo iugata Principi,
Cœli corusca ciuitas: &c.

IV. *Quid ibi deesse potest, vbi Deus est, cui nihil deest.*

Fœlicissima planè regio, bonorum scilicet omnium complexione ditata *Quid enim ibi deesse potest*, inquit S. Augustinus, *vbi Deus est, cui nihil deest?* Vbi scilicet summum

mum & infinitum bonum se clarè conspiciendum fruendumque exhibet, plenâque manu, suâ in omnes dona cumulatissimè deriuat. Hunc proinde beatissimum statum vlterius describens idem Sanctus Doctor: *O vita dulcis*, inquit, *& semper memorialis, vbi summa & certa securitas, & secura tranquillitas, & tranquilla iucunditas & iucunda fœlicitas, & fœlix æternitas, & æterna beatitudo, & beata sine fine Dei visio & laudatio.* *S August. in speculo, to. tertio.*

V. Hæc itaque nobis quærenda ciuitas, huc in exilio constituti tanquam ad patriam suspirare debemus; totque fluctibus iactati velut tranquillissimum portum exoptare: eius denique spe & expectatione nos in tot ac tantis, quibus hæc vita implicatur, ærumnis & difficultatibus, sustentare. Nam vt rectè Sanctus Augustinus, *Vita vitæ mortalis, spes est vitæ immortalis:* hanc nimirum sperando spiramus, nouasque inde ad labores subeundos, ac mala fortiter ferenda vires haurimus, ne (quæ naturæ nostræ est imbecillitas) cadamus animo, miseriisque & clalamitatibus fracti succumbamus. *Vita vitæ mortalis, spes est vita immortalis.*

VI. Quærit S. Ioannes Damascenus, cur facie ad Orientem versâ oremus. Priscis namque illis temporibus (quod etiam hodie fere obseruari videmus) templa omnia, præter Antiochenum, ita exædificabantur, vt pars summo altari designata ad Orientem semper locaretur. Causam huius assignat S. Damascenus, quòd nimirum Paradisus, patria nostra vnde per primi parentis peccatum excidimus, in Orientali orbis parte situs esset: cuius videlicet recordatione mens eleuabatur, piorumque desideriorum igniculos quosdam concipiebat, quibus alebatur quodammodo, atque ex iis nouus illi vigor accedebat. Si terrestris Paradisi memoriam tanti arbitrabatur summus hic vir, quid de cælesti existimandum? quas in hominum animis flammas accedet, quod inquam sui desiderium, rerumque caducarum nauseam excitabit? *Plim templa omnia, præter Antiochenũ, spectabant Orientem.*

VII. Imitandus proinde nobis Daniel Propheta, qui cum exul

Modus orandi Prophetæ Danielis. Dan. 6. 10. exul à patriâ degeret Babylone, quoties orabat, illas cœnaculi fenestras aperiebat, quæ Hierosolymam respiciebant, clausis iis, è quibus in Babylonem patebat prospectus. Tantundem nobis præstandum: mente scilicet mundo clausâ, cœlum tantummodo respiciendum, oculique animi fenestræ Hierusalem versus, cælestem inquam Hierusalem aperiendæ, iisdem Babyloni, rebusque caducis & corruptibilibus occlusis semper & obseratis.

VIII. Gloriosissima ergo hæc ciuitas perpetuò ante oculos habenda, nobisque in hac peregrinatione & stadio tanquam meta proponenda, ad quam summâ quâ possumus celeritate pertingamus. *Curramus, curramus*, inquit S. Augustinus, *quia in domum Domini ibimus. Curramus, & non fatigemur, quia illuc perueniemus, vbi non lassabimur. Curramus in domum Domini* &c. *S. August. in psal. 121. initio.* Currimus autem, non pedibus sed affectibus, non incedendo, sed amando. Amor namque iter omne in hac vita moderatur, pro cuius proinde diuersâ indole mortales ad diuersos fines perueniunt. *Sicut amor immundus*, inquit idem Sanctus Doctor, *inflammat animam, & ad terrena concupiscenda & peritura sectanda vocat perituram & in ima præcipitat: sic amor sanctus ad superna eleuat, & ad ea quæ non transeunt, neque moriuntur, excitat animam:* &c Et paulo post. *Vis nosse qualis amor sit? Vide quo ducat: non enim monemus vt nil ametis, sed monemus ne mũdum ametis, vt eum qui fecit mundum liberè ametis.* *S. August. ibid.*

Quod pulcherrimè declarat sententia ducentesima vigesima prima earum, quæ ex Diui Augustini operibus a sancto Prospero sunt decerptæ: *Faciunt ciuitates duas amores duo, Hierusalem facit amor Dei: Babyloniam amor sæculi. Interroget ergo se quisque quid amet, & inueniet vnde sit ciuis.* *S. Aug. de ciu. l. 14. c. 28. to. 5. Lib. senten. sent. 221. to. 3. fine.*

IX. Properemus itaque, rebusque omnibus, quæ currentibus impedimento esse possint, excussis, summâ festinatione ad iucundissimam hãc patriam tendamus. Huc nos

nos inuitant victrices illæ turmæ, quæ grauissimis in hoc mundo ærumnis & calamitatibus perpessis, aditum sibi ad felicissimam illam ciuitatem patefecerunt, vitæque huius peregrinatione peractâ sedem illic perpetuò fixerunt. In hos mentis oculos coniiciamus, eorumque concertationibus, victoriis, triumphis ad ardua quęque amplectenda impellamur, dulcissimoque eorum consortio per labores summos ac difficultates perfruendum.

Cælestis ciuitatis incolæ nos eo inuitant.

X. *Cælestium ciuium exempla nobis imitanda.*

Horum inquam nos virtus, ac nobilissima perpetrata facinora moueant, totoque conatu ac viribus præclara eorum exempla imitemur: nec adeo se quisquam degenerem præbeat, vt labore qui in hoc certamine subeundus est, perterritus, otio se ac desidiæ tradat, torporemque sibi obrepere, ac gloriosissimam hanc palmam è manibus eripi patiatur. Concludo itaque pulcherrimis Diui Laurentij Iustiniani verbis, quibus cunctos qui ad beatissimæ huius ciuitatis gaudia aspirant, alloquitur: *Prospectant sancti Angeli, vestri certaminis exitum, coronas gemmis coruscantes tenentes in manibus, vt illas perseuerantibus largiantur. Pudeat vos, oro pudeat in conspectu cælestis senatus & Imperatorum æterni segniter dimicare.* Quibus neruosissimis, atque ad rem præsentem efficacissimis verbis, & præsenti disputationi, & toti huic tractatui finem imponam.

B Laur. Iustin in fasciculo amoris, c. 16. circa medium.

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM PRÆCIPVARVM, QVÆ IN HOC OPERE CONTINENTVR.

Non

Annulus.

Antigonus.

Antisthenes.

Aristoteles.

Ars.

Inopi

Eorum

D. De-

D.

Quid

Quisque

Homo

Honor.

I.

Immortalitas.

L.

Lacedæmonij.

Lachrymæ.

Lex.

Libertas,

Quinam

Nulla

O.

Oculus.

Olympus.

Orpheus.

P.

Parcæ.

Parentes.

Pecunia.

Phidias.

Pietas.

A pri-

R.

Rex.

Roma.

Rosa.

Ara

Tris-

Voluptas.

FINIS.

Facultas R.P. Præpositi Prouincialis.

EGo Franciscus Forsterus in Prouincia Anglicana Præpositus Prouincialis potestate ad id mihi factâ ab Admodum R.P. Gosvvino Nickel Vicario Generali, facultatem concedo, vt liber Moralium à P.Thoma Comptono S.Theologiæ Professore è Societate nostrâ conscriptus, & trium doctorum virorum nostræ Societatis iudicio approbatus, typis mandetur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus, Romæ 13. Ianuarij 1652.

Franciscus Forsterus.

APPROBATIO.

PRometheus hic Christianus, eleganter clarè & eruditè conscriptus à R.P.Tho. Comptono, è Societate Iesu, Orthodoxę fidei conformis est. & ad diuinam in homine imaginem dignis Deo moribus exornandum peridoneus. Quare luce publicâ dignissimus vt. Actum 25. Maij 1652.

Guilielmus Bolognino
S.Th.L.Can. & Lib.Censor.

Summa

Summa Priuilegij Regij.

PHilippus Dei gratiâ Hispaniarum Indiarumque &c. Rex Catholicus, Archidux Austriæ, dux Burgundiæ Brabantiæ &c. Serenissimus Belgarum Princeps diplomate suo sanxit ne quis *Prometheum Christianum* R. P. THOMÆ COMPTONI CARLETON Societ. IESV præter IACOBI MEVRSII Typographi Antuerpiensis voluntatem vllo modo in Belgio intra decem annos proximos imprimat aut alibi terrarum impressũ importeret venaléue habeat, qui secus faxit confiscatione librorum & aliâ graui pænâ mulctabitur vti latius patet in litteris datis Bruxellæ 3. Iunij anno 1652.

Signat

Gaillard.